ALİ İHSAN AKSAMAZ

DOĞU KARADENİZ'DE RESMİ İDEOLOJİLER KUŞATMASI

belge yayınları

Ali İhsan Aksamaz, Ardeşen ilçesi Doğanay (Şanguli) köyü kökenlidir. 24 Ocak 1959 tarihinde İstanbul-Nişantaşı SSK'da doğdu. İlk ve orta öğretimini İstanbul'da tamamladı. 1977-1980 yılları arasında İstanbul İtalyan Kültür Merkezi ve Roma Società Dante Alighieri Dil Okulunda İtalyanca kurslarına devam etti. Konya Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi İngilizce Öğretmenliği bölümünden mezun oldu. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı çeşitli öğretim kurumlarında İngilizce öğretmenliği, yöneticilik ve müdürlük yaptı. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Özürlüler Merkezinde eğitmen olarak çalıştı.

Ogni ve *Mjora* isimli dergilerin kuruluşunda bulunan Aksamaz, bu dergilerin yayın kurullarında da yeraldı. *Kafkasya Yazıları* adlı derginin isim babası olan Aksamaz, aynı derginin danışma kurulunda da görev aldı. *Sima* ve *Yeni Kafkasya* adlı yayınların genel yayın yönetmenliğini yaptı. Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası 4. Demokratik Eğitim Kurultayı, İstanbul 8 Nolu Eğitim Sen "Anadil Komisyonu"nda kendisine görev verildi. Adı geçen kurultayda, Lazcanın varlığına da çalışmalarıyla dikkat çekti. Yine Eğitim Sen tarafından düzenlenen "Uluslararası Katılımlı Ana Dili Sempozyumu"na, *Şu Bizim Sahipsiz Lazca* başlıklı tebliğiyle katıldı (2009).

Alboni (1994), *Kafkasya'dan Karadeniz'e Lazların Tarihi Yolculuğu* (1997), *Doğu Karadeniz'de Efsane, Tarih ve Kültür* (1999), *Dil-Tarih-Kültür ve Gelenekleriyle Lazlar* (2000) *Anadilde Eğitim ve Azınlık Hakları* (2005) ve *Laz Aydınları ve Sorumluluk* (2011) adlı telif, tercüme veya tıpkıbasım çalışmaları da vardır.

Türkiye'nin yerel dilleri olan Lazca ve Gürcüce üzerine çalışan Aksamaz, evli ve bir çocuk babasıdır. Aksamaz, İngilizce ve İtalyanca bilmektedir.

BELGE YAYINLARI: 689
Türkiye İncelemeleri Dizisi

DOĞU KARADENİZ'DE
RESMİ İDEOLOJİLER KUŞATMASI
© Ali İhsan Aksamaz

Kapak Tasarım
Aristan

Sayfa Düzeni
Aristan

Birinci Baskı, Eylül 2003
İkinci Baskı, Aralık 2011

Kapak Fotolar:
Ön: 2. Dünya Savaşında, Hitler'in ordularına karşı savaşırken düşen Sarpili Laz Sovyet askerleri
Arka: Osman Topçuoğlu, Safiye Topçuoğlu, İskender T'sitaşi, Xasan Helimişi.

İç/Kapak Baskı-Cilt
Berdan Matbaacılık
0 (212) 613 12 11
Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi
C Blok No: 239 Topkapı / İstanbul

BELGE ULUSLARARASI YAYINCILIK
Divanyolu Cad. Binbirdirek İşhanı No:15/1
Sultanahmet/İstanbul
Tel: 0 (212) 638 34 58 / 517 44 53
E-mail: belgeyayinevi@hotmail.com
belgeyayinlari@gmail.com

ALİ İHSAN AKSAMAZ

DOĞU KARADENİZ'DE RESMİ İDEOLOJİLER KUŞATMASI

Genişletilmiş İkinci Baskı

belge yayınları

İçindekiler

Önsöz / *Nevzat Kaya* .../.. 7
İkinci Baskıya Sunuş .../.. 11
Birinci Baskıya Sunuş .../.. 21
Şu Bizim Sahipsiz Lazca .../.. 25
"Yerel Diller": Anadilleri Yaşatmak Mı?
Öldürmek Mi?" .../.. 45
TRT, Kararını Gözden Geçirmelidir .../.. 71
Asparagas Bir Haber .../.. 75
"Soğuk Savaş Yılları"ndan Örnek Bir Makale
Üzerine Kısa Bir Not .../.. 79
Lazlara Gülmenin Dayanılmaz Hafifliği .../.. 87
Yaşadıkları Coğrafyanın Otoktonları: Lazlar .../.. 95
Tengiz Abuladze'nin Pişmanlığı .../.. 101
"Menhus Bir Plan" .../.. 107
Sovyetler Birliğinin Milliyetler Politikası ve
Kafkasya .../.. 115
Sovyetler Birliği Döneminde Kafkasya Halkları .../.. 135
Yazılı Laz Edebiyatının Öncüsü İskender Tzitaşi Kimdi?
Neden Öldürüldü? .../.. 141
Bilinçli Olarak Geciktirilmiş Bir Değinme .../.. 153

"Demagoji Uzmanları" .../.. 175
National Geographic'in "Doğu Karadenizi" .../.. 207
Resmî Tarih Resmî Tarihe Karşı:
"Hemşin Gizemi" .../.. 221
Bir Resmî Tarih Denemesi: "Abhazya Tarihi" .../.. 231
"Lazlar, Çerkezler ve Kürtler..." .../.. 241
"Ne Oldu Sana, Ne Oldu Böyle?" .../.. 247
Yaşar Güven'in Röportajı .../.. 253
Birkaç Söz / *Kımza Haldun Özkan* .../.. 261

Önsöz

Türkiye'deki halklara karşı yüzyılı bulan asimilasyon politikaları şekil değişikliklerine uğrasa da, günümüzde de sürdürülmektedir. Bu politikalardan yoğun bir şekilde nasibini alan halklardan biri de Lazlardır. Laz halkının asimilasyona karşı kimlik mücadelesinin önemli iradelerinden biri olan Ali İhsan Aksamaz'ın, ikinci baskısını yapacak olan, *Doğu Karadenizde Resmî İdeolojiler Kuşatması* adlı kitabı, halkları inkâr ve asimile etmeye yönelik uygulanan politikaların alt yapısını oluşturan resmî ideolojiler ile cepheden mücadele etmesi yönüyle önemli bir işlev göreceği açıktır.

Resmî ideolojilerin tarihi, insan toplumlarının sınıflara ayrışmasına kadar uzanır. Egemen-sömürücü sınıfların sistemlerini sürdürmek için bütün toplumda hakim kılmaya çalıştıkları resmî ideolojilerin amacı, sömürülen ezilen sınıf ve halkların bilinçlerini bulandırmak, onların sosyal kurtuluş mücadelelerini zayıflatmak, değişik halkları da ırkçı şoven politikalar yardımı ile asimile ederek yedeğine almaya çalışmaktır. Her türlü resmî ideoloji kendisini bilimsel verilerle sürdürmeye çalışsa da, bu sadece bir maskedir ve çürütülen, işlevsizleşen tezlerini daha derin ve karmaşık

görüşlerle devam ettirmeye çalışır. Her türlü resmî görüşle cepheden açık mücadele yürütmek, hem bir halkın kimlik mücadelesini yürütmenin hem de halkların kardeşleşmesini sağlamanın bir gereğidir.

Türkiye'deki asimilasyon politikalarından fazlasıyla nasibini alan Laz ve Gürcü halkları, bir de Gürcüstan'dan kaynaklı resmî görüşlerin kuşatması altına alınmaya çalışılmaktadır. Tartışmasız bir durumdur ki, resmî ideolojiler halkların çıkarlarına düşmandır ve sürekli halklararası çatışmaları doğurur doğurmuştur. Gürcüstan kaynaklı resmî görüşlerin Türkiyeli Laz ve Gürcü, hatta Çerkes halklarının kardeşliği önünde ciddi engel teşkil ettiği açıktır. Bu resmî görüşlerin Türkiye'de taşeronluğunu yapan sözde Gürcü aydınlarının, halkımızın kimlik mücadelesini vermek diye bir dertlerinin olmadığı açıktır. Gürcüstan'dan kaynaklı resmî tezlere karşı çıkanlar, bu taşeronların şimşeklerini üzerlerine hemen çekerler ve "Gürcü düşmanı" ilân edilirler, Ali İhsan Aksamaz'a yapıldığı gibi. Bir Gürcü olarak, bu tezlere karşı çıkarsanız, her türlü saldırıya muhatap olursunuz. Bu taşeronlar, açık bir ideolojik mücadeleye gelmezler, dedikodu trafiğiyle karalama ve yıpratma çalışmaları yaparlar sadece. Ülkemizde Kemalist resmî ideoloji, halkları inkâra ve asimile etmeye yönelik politikalar sistematik olarak sürdürülmüştür. Kemalizm'in temsilcilerinin, "*kendini Türk sanmayanlar bu ülkede var ve biz onlara kafalarını eze eze onların Türk olduklarını göstereceğiz*" şeklindeki sözleri bu durumu en yalın haliyle göstermektedir. Fahrettin Kırzıoğlu, gibi bütün halkları inkâr eden, onların Türk olduklarını kanıtlamaya çalışan resmî ideolojinin temsilcileri çoktur veya Yunus Zeyrek gibi Tür-

kiyeli Gürcülerin Türk olduğunu iddia edenler de vardır. Laz halkı için de "Temel-Dursun" fıkraları ile kimlikleri içeriğinden koparılmaya çalışılmış, Lazca da, "celeyrum, cideyrum"a indirgenerek Laz Halkının kimliği önemsizleştirilmeye çalışılmıştır, resmî ideoloji tarafından. Durum böyle iken, Türkiyeli Gürcüler içinden birilerinin "Lazlar Gürcüdür" veya "Lazca diye bir dil yoktur" yaklaşımları mazlum Laz halkına karşı bir hakarettir ve bunun mazlum Gürcü Halkının sözde aydınlarından gelmesi, Türkiyeli Gürcülerin kimlik mücadelesi verecek öznelerinin ciddî hesaplaşması gereken bir durum olduğu da açıktır. Çünkü kendi içindeki inkârcı, asimilasyoncu görüşlerle hesaplaşmayanların, kendi halkının kimlik mücadelesini vermeleri mümkün değildir.

Kitabın yazarı ve dostumuz Ali İhsan Aksamaz'ı ve yayıncısı Belge Yayınlarını, halkların kardeşleşmesine ve kimlik mücadelesine hizmet edecek bu kitaptan dolayı selâmlıyorum.

09.09.2011
Nevzat Kaya
Demokrat Gürcüler Platformu

ABKHAZES
SOUANES
Tskhenis
Kodor
Ochemtchiri
Zugdidi
Poti
Batoum
Makriali
Khopa
Atina
LAZES
KOURDES
TURCS
TATARS
Soura
Ardagan
Akhaltzikhé
ARMES
RUSS
Souram
Kutaïssi
Ozourgheti

İkinci Baskıya Sunuş

Lazlar, sınır bölgesi halkı olmalarının, her an el değiştirebilecek bir geçiş bölgesinde yaşamalarının bedelini kuşkusuz binlerce yıldan beri ödedi. En son olarak, Türkiye'nin Sovyetler Birliği'yle olan kuzey sınırı, "Soğuk Savaş Dönemi"nde NATO ve VARŞOVA paktlarının sınırlarından birini oluşturmakla kalmıyor, bir yarısı Türkiye'de diğer bir yarısı Sovyetler Birliği'nde kalan Sarp(i) köyünde yaşayan Lazları da ikiye bölüyordu.

Lazlar, yeni sınırların sebep olduğu insanî, kültürel, dilsel, ekonomik vb. acı ve diğer olumsuzluklara katlanmakla, yöreden toplu göçler yaşamakla kalmamış, bir de yaşadıkları coğrafyalarda kendilerine yönelik resmî ideoloji ve resmî tarih tezlerinin uzun süreli beyin yıkamalarına maruz kalmışlardır.

Günümüzde geçmişe yönelik olarak akıllar bulanık olsa bile, 20. Yüzyılda Lazlar da toplumsal mücadelede önemli adımlar attı. İlk akla geliveren; Rusya'da Çarlık otokrasisine karşı Bolşevikleri destekmiş ve Büyük Ekim Devrimine de katılmış olmalarıdır. 14 Temmuz 1919'da TKF'nin kurucu komitesini Mustafa Suphi, Maksut Ekşi, Ali Rıza Keskin, Mustafa Börklüce, Murat Sarı ve Kadir Erzurumlu ile birlikte oluşturan

Osman Topçuoğlu, Rize/Pazar kökenli Laz bir Bolşevik'ti. Osman Topçuoğlu, yoldaşları ile birlikte Anadolu ve İstanbul'u karış karış dolaşmış, buralarda faaliyet gösteren çeşitli sosyalist gruplar, sendikalar ve öncü işçilerle bağlantı kurmuş, örgütlenme çalışmalarına başlamıştır. Bütün bunların sonucunda, 10 Eylül 1920'de yetmiş beş delegenin katılımı ve sosyalist grupların da bir çatı altında toplandığı 1. Kongreyle, "Komünist Enternasyonal" tarafından da tanınmış olarak ve "kendi Kızıl Ordususuyla" TKF kurulmuştu. Bu hareketin Kırım'da yayınlanan "Yeni Dünya" adlı yayın organı ise, Laz kayıkçılar tarafından Anadolu'ya taşınıyordu.

Lazların, küçük kayıklarla yaptıkları denizcilik faaliyetleri, Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı sırasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Büyük miktarda silâh ve mühimmat, Batumi'den Samsun'a Laz takalarıyla getirildi. Sovyetler Birliği Önderliği, Anadolu'da emperyalistlere körü körüne boyun eğecek bir yönetim ve anlayışın hakim olması ihtimalinden çok fazla tedirginlik duyuyordu. Bu sebeple de, Ankara ile dostluk ilişkilerine katkı sağlayabilecek her olay, olgu ve sürece sıcak baktı; destekledi. Ankara'yı İngiliz Emperyalizmin safına yaklaştırabilecek her olay, olgu ve sürece ise, kaynağı ne olursa olsun, gücü yettiğince engel olmaya çalıştı; güney sınırlarını güvence altma almak istiyordu. O dönemde, Doğu Karadeniz'de Lazlar arasında da ciddi bir örgütlülüğü olan TKF'nin de aynı çizgide hareket ettiğini akıldan uzak tutmamak gerekir.

Sovyetler Birliği önderliğinin Türkiye ile dostane ilişkiler geliştirmek istemesi, Ankara yönetimine yönelik politikalarına yansımakla kalmamış, TKF'ye yönelik politikalarını da gözden geçirmesine yol açmıştır.

TKF'nin tarihi, Lazların yakın tarihlerine ilişkin birçok bilinmezi de içinde barındırır. TKF önderliğinin katledilmesinden sonra ortaya çıkan "sisli bir alan" içinde hem TKF ve hem de Lazların TKF içindeki yerleri unutturulmaya çalışılmıştır. TKF, dönüşmüş ve yerel yeraltı kadroları da işte böylece evrilmiş ve ebedi bir "uykuya dalmıştı"!

İskender Tzitaşi, Hasan Helimişi ve parti disiplini içinde illegalite şartlarında Doğu Karadeniz'de Lazlar arasında çalışan diğer Komünist Laz kadroların TKF içindeki yeri neydi? Hasan Helimişi, TKF'den ayrı, tek başına romantik bir şair mi?! *Mç'ita Muruntskhi* adlı Lazca gazete, Lazlar arasında ne gibi bir etkiye sahipti?

İstanbul'dan Anadolu'ya silâh ve cephane ile personel kaçırılmasında da Lazların kan ve teri vardır. Lazların Kurtuluş Savaşı'na her cephede verdiği anlamlı destek, Arhaveli İsmail'in şahsında Nazım Hikmet tarafından daha sonra destanlaştırılmıştır. Sovyetler Birliği Lazları da, Hitler Faşizmine karşı şehitler verdiler.

İş Kanununun olmadığı, çalışma saatlerinin oniki saati aştığı, tatil gününün olmadığı, kadınların doğum izni haklarının, geçim endeksinin olmadığı, sendikanın adının anılamadığı 1929 yılında, İzmir'de kurulu olan İngiliz-Amerikan ortaklığı Glen Tobacco'da "Sendika Kadınlar Komitesi"ni örgütleyerek emek tarihinin en anlamlı sayfalarından birini yazan öncü kadın emekçilerden birisi olan Laz Safiye Topçuoğlu'nu hatırlamamak mümkün mü?!

Türkiye Lazlarının kendi tarihlerini, geleceklerini ve akrabaları ve komşularıyla geçmişte ve günümüzdeki ilişkilerini sorgulayan makaleleri kaleme almaya başlamaları çok yenidir. Lazca üzerine ve Lazca yazmaları

da yenidir. *Ogni Kültür Dergisi*'nin ancak altı sayı sürebilen yayın hayatına Kasım 1993'de başlamasıyla birlikte; Lazlar entelektüel anlamda da olsa, birçok alandaki kolektif bilinç kaybma rağmen, el yordamıyla gelecekleriyle bugünlerini birleştirecek olan geçmişleriyle yeniden köprüler oluşturmanın yollarını arama ihtiyacı duymaya başladılar.

Emek mücadelesine ışık tutacak ve destek sunacak makaleler bakımından yetersiz kalmasma ve diğer eksikliklerine rağmen; *Ogni Kültür Dergisi*, Lazların entelektüel düzeyde yeniden ciddiye alınmalarında ve hesaba katılmalarında birçok çevre ve alanda etkili olmuştur. Zuğaşi Berepe, Birol Topaloğlu ve Kazım Koyuncu'nun tanınır hale gelmelerinde, *Ogni Kültür Dergisi*'nin payı büyüktür.

Sovyetler Birliğinin çöküşü ve "Soğuk Savaş"m bitişine kadar, bilen biliyordu ama "Laz" adı çoğunlukla "Karadenizli" yerine kullanıldı. "Lazca" ise, yine çoğunlukla "Türkçenin Doğu Karadeniz şivesi" diye bilindi. Laz, en fazla komik fıkraların aktörüydü. Bir de halk arasında Lazlar kim, diye sorulduğunda "Pontus Krallığı" işaret edildi bilmeden. *Ogni Kültür Dergisi*'yle başlayan yeni dönemde, Lazların Doğu Karadeniz ve Güney Kafkasya'nın yerli halkı olduğu ve Lazcanın da Megrelceyle kardeş dil olduğu anlaşıldı. Resmî ideoloji ve tarih tezleri büyük ölçüde başarılı olmuştu, ancak Lazca hâlâ yaşıyordu ve gelecek kuşaklara geliştirilerek aktarılması bir görev olarak bu halkın içinden çıkan insanların ilgi ve desteğini bekliyordu. *Ogni Kültür Dergisi*'nin yayınlanması, yöreye ilişkin resmî ideoloji ve tarih tezlerine ciddi bir meydan okumaydı.

Resmî ideoloji ve resmî tarih tezleri, Türkiye'nin yerel dil ve kültürlerinin yaşatılması, geliştirilmesi ve kurumsal olarak gelecek kuşaklara aktarılmasını engellemekle kalmadı, bu dilsel ve kültürel farklılıkların geliştirilip yaşatılmasına yönelik geçmişte edinilmiş bilgi, tecrübe ve mücadele birikiminin ortaya çıkmaması ve sahiplenilmemesi için kolektif bir hafıza kaybına sebep oldu; korkular oluşturdu. Günümüzde bu dilsel ve kültürel zenginlikler yok olma noktasına geldi.

"Sağ"ın her zaman resmî ideoloji ve resmî tarih tezlerini savunduğunu biliyoruz. "Sol" ise, eskiden, somut öneri ve projeler yerine, "Milliyetler Meselesi"nin "Sovyet deneyiminde olduğu gibi, devrim ile çözümleneceğini" savunurdu. Sovyetler Birliği çözüldüğünde görüldü ki, bu sorun orada da çözülememiş! Bunun da ötesinde "Sol" da pratikte, tıpkı "Sağ" gibi, CHP'nin tek parti yönetiminin şekillendirdiği resmî ideoloji ve tarih tezlerinin pekiştirilmesinden öte bir davranış sergileyemedi. Özetle; "Milliyetler Meselesi" sahipsiz ve emperyalist- kapitalizmin kullanımına oldukça da açık olduğu için, tehlikeli bir konudur.

"Milliyetler Sorunu"na, emperyalist-kapitalizme karşı farklı halkların birliği ve mücadelesine katkı sağlayacak bir anlayışla bakılır, bu yolla çözüm yolları aranırsa, bu sorun çözüm yoluna girebilecektir. Değilse; bugüne kadar olduğu gibi, Abhazya örneğinde de somut olarak yaşadığımız üzere, konu emperyalist- kapitalizmin elinde önemli bir enstrüman olarak halkların boğazlaşmasına yol açacaktır.

Bu çalışmada; geçmişte dili ve kültürü yok sayılan, emek mücadelesindeki yeri unutturulan, asimile edilmeye çalışılan ve günümüzde ise, emperyalist-kapita-

lizme hizmet ettiği aşikâr çeşitli resmî ideoloji ve resmî tarih tezleriyle bir yerlere eklemlendirilmeye çalışılan Lazların durumuna ve onları bekleyen tehlikelere dikkat çekmek istedim. Ancak; resmî ideoloji ve resmî tarih tezleri yalnızca Lazlara yönelik çalışmamaktadır. Kafkasya ve Doğu Karadeniz'in Gürcüleri, Abhaz-Abazaları, Megrelleri, Svanları, Çerkesleri, Pontusluları, Hemşinlileri, Çeçenleri, Ermenileri ve Müslüman veya Hıristiyan bütün halklar da aynı tehlikelerle karşı karşıyadır. Unutmayalım; bu konu, ülke ve bölgemizin çözümlenememiş "Milliyetler Sorunu"nun günümüze yansımasından başka bir şey değildir.

Dünya, "Soğuk Savaş Yılları"nın dünyası değildir. O dönemin, üzerinde uzlaşılmış saflaşma ve yapıları artık çatırdamaktadır. Dünyada ve yaşadığımız ülke ve bölgede her alan ve her anlamda köklü değişiklikler yaşanmaktadır. Ulaşım ve iletişim zor ve tehlikeli olmaktan çıkmıştır. Ufukta enerji, su kaynakları ve ham madde kaynaklarını ve aktarma yollarını sağlamlaştırmaya ve güvenliğini sağlamaya yönelik yeni saflaşmalar, ittifaklar ve çatışmalar görünmektedir. Konuya Türkiye'deki Kafkasyalılar açısından bakarsak; emperyalist- kapitalizmin ne anlama geldiğini bilmeyen, geçmiş bilinci olmayan ve geçmişle arasmda sağlam köprüler oluşturması gerektiğini aklına bile getiremeyen; bugünü analiz edemeyen ve dostunu ve düşmanını tanımayan ve geleceğe ilişkin öngörüleri olmayan; program, plan ve projesi bulunmaksızın dar bir grubun adını duyurmak, fiyaka yapmak, nemalanmak ve benzerlerine üstünlük sağlamak için atılan her adım başarısız kalmakla, mücadele ruhunu zayıflatmakla, insanları saf değiştirmeye itmekle kalmayacak, yeni ve yeniden

etnik boğazlaşmaların da tohumlarını atmış olacaktır.

Aynı ülkeye yurttaşlık bağıyla bağlı Kürt, Gürcü, Ermeni, Abhaz-Abaza, Çerkes, Pontuslu, Hemşinli, Çeçen, Laz vd. aydınlar öncelikle kendilerini geleceğe taşıyacak dilsel ve kültürel varlıklarını yaşatmanın, geliştirmenin ve kurumsal olarak gelecek kuşaklara aktarmanın, birlikte üretme ve paylaşmanın yollarını hep beraber aramalıdır. Hem Türkiye'de emperyalistlerin kışkırtacağı etnik boğazlaşmaların önüne geçmek ve kendi varlıklarım geleceğe taşımanın yollarını açmak ve hem de Kafkasya'daki muhtemel olumsuz gelişmelere yönelik bir nebze olsun olumlu bir örnek oluşturmak ve kendilerinin de söyleyebilecekleri olduğunu göstermek için ortak bir paydada buluşmalıdırlar.

Bu kitabın ilk baskısı on üç makaleden oluşuyordu. Makaleleri, Lazlara yönelik resmî ideoloji ve resmî tarih tezlerini eleştirmek için kaleme almıştım.

"Yazılı Laz Edebiyatının Öncüsü İskender Tzitaşi Kimdi? Neden Öldürüldü?" başlıklı makaleyi, Lazcanın yakın geçmişte okullarda anadili dersi olarak okutulduğuna dikkat çekmek için yazmıştım.

"Bilinçli Olarak Geciktirilmiş Bir Değinme" ve "Demagoji Uzmanları" başlıklı makaleleri, Türkiye'de kendi halklarının varlıklarını sürdürme mücadelesini vermek yerine, Gürcüstan'ın resmî ideoloji ve resmî tarih tezlerinin etkisine girmiş kimi Gürcü aydınlarını eleştirmek ve çelişkilerini kendi yazdıklarıyla gözler önüne sermek istemiştim.

"Sovyetler Birliğinin Milliyetler Politikası ve Kafkasya" başlıklı makaleyi, günümüzde Kafkasya'da yaşanan etnik boğazlaşmaların tarihsel sebeplerine ışık

tutmak için yazmıştım. Bununla, Türkiye'de Abhazya konusunda basın üzerinden tartışan ve aidiyet duydukları etnik grubun haklılığını ispatlamaya çalışan Gürcü ve Abhaz- Abaza aydınlarının dikkatini, bir de başka açıdan çekmeye çalışmıştım. "Sovyetler Birliği Döneminde Kafkasya Halkları" ise, istatistikî bilgiler veriyor. "Bir Resmî Tarih Denemesi: Abhazya Tarihi" başlıklı makaleyle kimi Abhaz- Abaza aydınlarının çelişki ve bazı tutarsızlıklarını vurgulamıştım.

"Yerel Diller": Anadilleri Yaşatmak Mı? Öldürmek Mi?", "Menhus Bir Plan" ve "Soğuk Savaş Yıllarından Örnek Bir Makale Üzerine Kısa Bir Not" başlıklı makalelerle, CHP'nin tek parti yönetiminin şekillendirdiği Türk burjuva resmî ideoloji ve resmî tarih tezlerinin aktarıcılığım yapanları eleştirdim. CHP'li olmayı "solculuk" sananları da düşündürmek istemiştim.

"Ne Oldu Sana, Ne Oldu Böyle?" başlıklı makaleyi, bir zamanlar resmî ideoloji ve tarih tezlerine karşı çıkmış; ancak, yorulunca duruşunu terk edip karşı safa geçmeye hazırlananları eleştirmek için yazmıştım.

"Resmî Tarih Resmî Tarihe Karşı: Hemşin Gizemi", "National Geographic'in Doğu Karadeniz'i" ve "Lazlar, Çerkezler ve Kürtler" başlıklı makalelerde; Hemşinliler, Pontuslular ve "Kürtler" adına yazanları, konuya bir bütün olarak "Milliyetler Meselesi" penceresinden bakmadıkları ve diğer halkları yok sayan ve aşağılayan bir dil kullandıkları için eleştirmiştim.

Kitabın ikinci baskısına yeni makaleler ve bir de söyleşi ekledim. Ayrıca; kitaptaki makaleleri, kendi aralarında bir bütünlük teşkil edecek şekilde yeniden bir sıraya koydum.

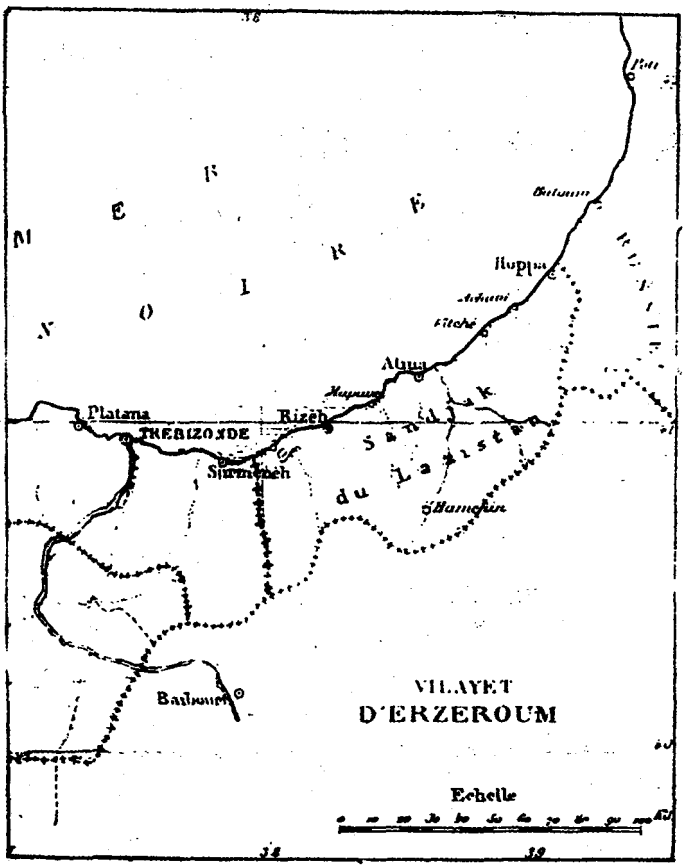
Lazlar konusunda ilk yazdığım ve *Özgür Gündem Gazetesi*'nde Haziran ve Temmuz 1993'te yayınlanan iki makalenin de kitapta yer almasını uygun gördüm: "Lazlara Gülmenin Dayanılmaz Hafifliği" ve "Yaşadıkları Coğrafyanın Otoktonları: Lazlar".

"TRT, Kararını Gözden Geçirmelidir" başlıklı makale, TRT'yi Lazca yayın konusunda adım atmadığı için eleştirirken, "Asparagas Bir Haber" başlıklı makale, *Ortadoğu Gazetesi*'nin masa başında hazırlanan bir habere nasıl sayfalarında yer verdiğini açığa vuruyor. Abuladze'nin Pişmanlığı" başlıklı makale Gürcücenin Gürcüstan ve Türkiye'deki durumuna dikkat çekiyor.

"Şu Bizim Sahipsiz Lazca" başlıklı makale, Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası tarafından Ankara'da düzenlenen "Uluslararası Katılımlı Ana Dili Sempozyumu"nda 31 Mayıs 2009 tarihinde yaptığım konuşmanın metnidir.

1993 yılından bu yana; Lazlar, Lazca, Kafkasya, Kafkasyalılar ve Kafkasya dillerine ilişkin yazma serüvenimi irdeleyen *Jıneps Gazetesi*'nin röportajı da bu baskıda yer alıyor.

Ali İhsan Aksamaz
26.03.2010

Platana
TREBIZONDE
Rizeh
Hamschin
Batoum
Hopha
Artvin
Kitché
Abana
Mapavri
Barbouri
VILAYET
D'ERZEROUM
Echelle

Birinci Baskıya Sunuş

Sovyetler Birliği'ni oluşturan onbeş birlik cumhuriyetinin çözülme sürecine girmesi, bu ülke içinde ve dışında bir çok gelişmeyi de beraberinde getirdi. Öncelikle bu ülkede "etnik çatışmalar"a tanık olundu. Sovyetler Birliği'nin çözülüşüyle başlayan süreç ise, bu ülkenin "milliyetler politikası"nm da sorgulanmasını gündeme getirdi. Aynı süreçte, ülkemizde varlıkları bilinmekle beraber resmî ideolojinin yok saydığı ve kendilerini kültürel anlamda bile olsa ifade kanallarını tıkadığı "etnik gruplar"ın da kendilerini şu ya da şu şekilde ifade etmeye başladığı görüldü. Resmî ideolojinin emrindeki resmî tarih tezleri, bu "etnik gruplar"ın geçmişlerini karartma konusunda hatırı sayılır bir ölçüde yol kat etmiş olsa da, ülkenin yaşayan dilleri bütün dayatmaları yine bu süreçte etkisiz kılmaya başlamıştır.

Literatürde "milliyetler meselesi," çok genel kullanım ifadesiyle "etnisite" Türkiye'de hemen hiç kafa yorulmamış bir alandır. "Sağ" ve "sol"un da "etnisite" konusunda resmî ideoloji ve resmî tarih tezleriyle hiçbir sorunu olmamış, aynı politikaları gütmüşlerdir. "Muhalif sol" da "etnisite"nin bir "sorun" olduğunun farkına varamadığı için "politikalar" geliştirememiştir.

Dün olduğu gibi bugün de "sağ" ve "sol", "soğuk savaş yılları"nda olduğu gibi "etnisite"ye ilişkin resmî tezleri birbirleriyle yarış halinde sahiplenmektedir. Anayasa ve bazı yasalardaki değişikler "somut gerçeklikler" ve ihtiyaçtan hareketle değil, sırf AB'ye girebilmek umuduyla gerçekleştirilmektedir. "Muhalif İslâmî kesim", kendisini de inkâr eden resmî ideolojinin etkisinden kendisini kurtaramadığı için henüz "etnisite" konusunu görememektedir.

"Muhalif Sol", "Lenin Yoldaş şöyle dedi" ve "Stalin Yoldaş bunu dedi"yi henüz aşamamıştır. Bunların, Sovyetler Birliği'nin "milliyetler politikası"nı eleştirenleri "emperyalizmin safında sosyalizme saldırmakla, emperyalizme hizmet etmekle" suçlamaları da politikasızlıklarının açık bir göstergesidir. Sovyetler Birliği'nin tutarsız "milliyetler politikası" yalnızca bu ülke içindeki bazı milliyetlerle ilgili olumsuzluklara sebep olmakla kalmamıştır; diğer ülkelerdeki resmî ideolojilerin baskısı altındaki milliyetlerin de bu olumsuzluklardan derinden etkilenmelerine ve sahipsiz kalmalarına sebep olunmuştur.

Meselâ Sovyet yönetiminin Kafkasya'da uyguladığı "milliyetler politikası" incelendiğinde, "birlik cumhuriyeti", "özerk cumhuriyet" veya "özerk bölge" siyasî örgütlendirme temelinde "kültürel hak" veya siyasî örgütlendirme temelinde olmayan "kültürel hak" gibi kavramlarla yüz yüze gelinmektedir.

Sovyet yönetiminin 1930'lu yılların sonlarına kadar Kafkasya'da uyguladığı "milliyetler politikası"nı ele alacak olursak, bu politikanın olumlu ve olumsuz yönleriyle günümüzde de farklı anadillerini konuşan çeşitli "etnik gruplar"ı bünyesinde barındıran ülkeler

için önemli bir "örnek" oluşturduğu görülecektir. Bu dönemde Kafkasya'da uygulanan "milliyetler politikası" kendi içinde bir bölgeden diğerine veya bir "etnik grup"tan diğerine yönelik tutarsızlıklar taşımasına rağmen, kendilerine ait anadilleri olan sayıca daha az "etnik gruplar"dan bazıları çeşitli temellerde "kültürel haklar"a kavuşmuştur.

Yaklaşık son on yıldan bu yana "etnisite"ye ilişkin olarak Türkiye'de yayımlanan telif ve tercüme eserler başlarda çok genel anlamda resmî ideoloji ve resmî tarih tezlerinin etkilerinin şu ya da bu ölçüde kırılmasında katkı sağlamışsa da, bu eserler somut tespitler yapmak ve özgün çözüm yolları göstermekten uzaktır. Meydan günümüzde "mikro-milliyetçi unsurlar"ın eline kalmıştır. Yeni resmî ideolojiler ve yeni resmî tarih tezleri yaratılmaya çalışılmakta, "kimliğimi ifade ediyorum"un adına insanların kafası bulandırmaktadır ve insanlara "kimlik" dayatılmaya çalışılmaktadır. Bunların telif ve tercüme eserleri "post-modern zamanlar"da bazı yayınevlerinin ekmek kapısı haline gelmiştir; şimdilerde "etnisite" satıyor.

Yakın bir geçmişte bazıları "sol" bazıları da "sağ" cenahta yer alırken Türkiye'deki resmî ideoloji ve resmî tarih tezlerinin etkisinde "kültürel ve dilsel" aidiyetlerinin farkına varamayan ve birbirleriyle de vuruşan aynı "etnik grup"un bazı "aydınlar"ının bile günümüzde omuz omuza mikro-milliyetçiliğe soyunmaları tehlikeli sonuçlara yol açabilecek bir gelişme olarak karşımızda durmaktadır.

Günümüzün "Yorgun demokrat" veya onların "çömez"i hüviyetli "post-modern" mikro-milliyetçiler, "dayatılan alan"da "dayatılan kavramlar"la "etnisite" bezir-

gânlığı yapmaktadır. Resmî ideolojinin bastırdığı kimliklere aidiyet duyan bu insanlar, kendilerini yok sayan anlayışa duydukları kini, aynı resmî ideolojinin yok saydığı bir başka kimliğe yönelerek çıkarmaya çalışmaktadırlar. Hem de resmî ideolojinin kendilerine bu alanda sunduğu engin tecrübeyle! Bu mikro-milliyetçiler, eğer başka coğrafyalarda aidiyet duydukları milliyetin bir de "devlet"i varsa daha da pervasızca hareket edebilmekteler. Gidip hayatlarının bundan sonraki kalan kısımlarını "vatan"larında tamamlamayı göze alacak cesaretleri nedense hiç bulunmayan bu "postmodern dönem" mikro-milliyetçileri halkları birbirlerine düşman etmeye çalışarak tehlikeli oyunlar oynamaktalar.

"Etnisite," resmî ideoloji yok sayıcılığı ile mikro-milliyetçiliğin şovenizmi arasında sıkışıp kalmıştır. "Etnisite" kültürel özellikli olmakla beraber politik bir konudur. Dolayısıyla da ülkenin somut gerçekliğinden hareketle politikalar üretecek politik irade ve kararlılığa ihtiyaç vardır.

Bu kitapta yer alan makaleler, Kafkasya ve Türkiye'de yaşayan "Kafkasya Kültür kökenli" "etnik gruplar"la ilgili olup tamamına yakını daha önce "Tarih ve Toplum," "Yeni Kafkasya" ve "Sorun Polemik" adlı periyodiklerde yayınlanmıştı. Gözden geçirilen ve gerektiğinde arabaşlıklar konulan bu makaleler, kendi aralarında bir devamlılığı sağlayacak şekilde sıralanmıştır.

Makalelerin bir arada yayınlanmasını teklif eden ve yapıcı eleştirileriyle bu kitaba katkıda bulunan "Sorun Kolektifi"ne şükranlarımı sunarım.

Ali ihsan Aksamaz

27.07.2003

Şu Bizim Sahipsiz Lazca(*)

k'art'a nena kianas koğirs
tüm diller eşit derecede değerlidir.

Lazca ve Megrelce, Kolkh dili olarak da bilinen Zanca'nın iki diyalektidir. Lazca, tarihsel olarak Rize'nin Pazar (Atina), Ardeşen (Art'aşeni), Çamlıhemşin (Vija), Fındıklı (Vitze), Artvin'in Arhavi (Arkabi) ve Hopa (Khopa), Borçka ilçelerinde; Gürcüstan / Acaristan'ın Batumi kenti civarında; Abhazya'da ve Doksanüç Harbi'nden (1877-1878) sonra Osmanlı yönetimi dışında kalan ve savaştan etkilenen diğer bölgelerden göç ederek Akçakoca, Karamürsel, Sapanca, Yalova vb. muhacir köylerinde topluca ve dağınık olarak yaşayanlar arasında konuşulmaktadır. Günümüzde,

---

* *Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası* (Eğitim Sen) tarafından 30 ve 31 Mayıs 2009 tarihlerinde Ankara'da, İnşaat Mühendisleri Odası Konferans Salonunda düzenlenen *Uluslararası Katılımlı Ana Dili Sempozyumu*'nun 2. gün 4. oturumdaki konuşma bu metne dayanılarak yapılmıştır.

Lazcayı kaç kişinin konuştuğuna ilişkin somut bilgiler bulunmamakta, verilen rakamlar tahminden öteye geçememektedir. Konuşanlarının sayısı ne kadar olursa olsun, Lazca da ülkemizin anadillerinden bir tanesidir.

Nafaka Ekonomisi Ve Kapitalist-Emperyalizmin Lazcaya Etkisi

Bilinmeyen zamanlarda Lazcanın ortaya çıkması, gelişmesi ve yaşamasını, kuşkusuz bu dili konuşanların, o zamanlar yaşadıkları yerellikteki üretim, mülkiyet ve paylaşım ilişkileri belirlemiştir. O dönemlerdeki üretim, mülkiyet ve paylaşım ilişkileri Lazcayı yaşatmış, bu ilişkiler Lazca üzerinden yürümüştür. Böylelikle doğa, insan, üretim ve bunlarla bağlantılı diğer ilişkiler Lazcayı yaşatmıştır. Paganlık ardından Hıristiyanlık ve ardından gelen Müslümanlık; üretim, mülkiyet ve paylaşım ilişkilerine, dolayısıyla da Lazcaya ötesinden berisinden bir şeyler vermiş, bir şeyler alıp götürmüştür.

Nafaka ekonomisi ilişkilerinin hakim olduğu ve bununla birlikte kara ulaşımının çok zor ve bazen imkansız olması, Lazcayı kendi coğrafyasında ayakta tutan önemli faktörlerdendir. 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Lazcanın konuşulduğu yörenin Osmanlı Ülkesine katılması ve İslâmlaşma sürecinin başlaması, Lazcayı yaşatan nafaka ekonomisi ilişkilerinde önemli bir değişikliği meydana getirmedi. Ancak iki-dillilik prosesi başladı. Yani; Osmanlı Türkçesi de çeşitli şekillerde yörede kök salmaya başladı.

Dönemin Osmanlı yöneticileri; ülke zenginliklerini ticaret ve sanayi sermayesinin bağımsız gelişmesi

yönünde kullanılması için politikalar geliştiremedi. Osmanlı Ülkesi 18. Yüzyıldan itibaren, emperyalizmin güdümüne girdi. Böylece ülkemiz, Batılı kapitalistlerin bir ham madde deposu, pazarı ve askeri gücü haline geldi. Osmanlı yönetimi, farklı halkların kültürel otonomi taleplerine cevap verecek, onları bir arada tutacak politikalar da geliştiremedi. Bunun yerine özgürlük mücadelelerini kanla boğmaya çalıştı. Osmanlı yönetimi, doğru politikalar üretemediği için de, yönetimi altındaki kimi halkları çeşitli emperyalistlerin safına atmış oldu.

Çeşitli emperyalistlerin Osmanlı Ülkesine el koyması ve emperyalistler arası saflaşmalarla birlikte ortaya çıkan yeni sosyal olgular, Lazcayı ve Lazcanın konuşulduğu tarihsel bölgeleri de etkilemeye başladı. Mesela Osmanlı-Rus Savaşları, Doğu Karadeniz yöresinde tarihsel olarak konuşulan Lazcayı derinden etkiledi; o yörede Lazcayı konuşanların seyrelmesine sebep oldu. Lazcayı konuşanların tarihsel olarak toplu yaşadıkları yöredeki azalmaları üzerinde durulması gereken çeşitli olumsuz gelişmelere yol açmıştır.

Lazcayı Yazmak, Lazca Yazmak

Hıristiyan bir geçmişi de olan Lazcanın ilk yazılı geçmişi ve bunun araştırılmasına ilişkin bilgilerimiz çeşitli sebeplerden şimdilik yetersiz ve eksiktir. Kuşkusuz Fransız Devrimi'nin Osmanlı Ülkesine etkileri yerel diller alanında da görüldü. Bu bağlamda Anadili Lazca olan aydınlar da bu gelişmelerden etkilendiler. Burada, Lazcanın son yüzyılına ilişkin edinebildiğimiz

bilgileri paylaşmak mümkün. Osmanlı Ülkesinde Lazcaya ilişkin çalışmalar konusunda karşımıza çıkan isim Hopalı Faik Efendi'dir. Hopalı Faik Efendi, Sultan 2. Abdülhamit döneminde Lazca Alfabe oluşturmak için girişimlerde bulunur. Çalışmaları hoş karşılanmaz. Tutuklanır. Zindana atılır. Çalışmaları yakılır.

Geçmişte Lazca üzerine çalışma yapan ve eserler ortaya koyan yabancılar arasında Alman Georg Rosen, Rus Nikolay Marr, Alman Friedrich Kluge, Fransız Georges Dumézil'in adları öne çıkmaktadır. Georg Rosen'in kısa bir Lazca Gramer çalışması vardır. Nikolay Marr'ın Lazca Gramer çalışması ve ekindeki sözlük, bugüne kadar yapılmış en kapsamlı ve en ciddi akademik çalışmadır. Friedrich Kluge, Birinci Dünya Savaşı sırasında alan çalışması yaparak Lazca metinler derlemiştir. Fransız dilbilimci Georges Dumèzil'in 1937'de Paris'te yayınlanan *Contes Lazes* adlı çalışması ile 1967'de yine Paris'te yayınlanan *Documents Anatoliens Sur Les Langues et Les Traditions Du Caucase, IV: Rècits Lazes en Dialecte d'Arhavi (Parler du Şenköy)* adlı Lazca derleme çalışmaları dikkat çekicidir. Bu yabancı dilbilimciler, "akademik" saikle hareket etmiş ve çalışmalarını akademisyenlerin hizmetine sunmuşlardır. Fakat Georges Dumèzil'in belirttiğim her iki çalışması üzerinde durulması gereken özelliklere sahiptir.

Sovyetler Birliğinin İlk Yıllarında Lazca

"Akademik" saiklerin dışında, "anadil öğretimi" amacıyla karşımıza çıkan ve bizim bilebildiğimiz Lazca ilk

kitap "Alboni"dir, yani Alfabe. 72 sayfadan oluşan bu kitap ilkokul birinci sınıf öğrencileri için hazırlanmış. Ön kapakta basıldığı yer ve tarih olarak 'Abazastaniş Jumhuriyetişi gamamşqumala-Sokhumi,1935' ibaresi yer alıyor. Yazarı İskender Tzitaşi. *Alboni*'den sonra Sovyetler Birliği'nde yayınlanmış ve bizim edinebildiğimiz bir diğer kitap da İskender Tzitaşi imzalı ve *Ok'itxuşeni Supara* admı taşımaktadır. 85 sayfadan oluşan ve ilkokul ikinci sınıf öğrencileri için hazırlanmış bu kitabın ön kapağında da şu ibare yer alıyor: Sokhumi- Abazastanişi devletiş gamamşqumala, 1937. 1929 yılında Lazca olarak yayınlanmaya başlayan *Mç'ita Muruntskhi*, yani *Kızıl Yıldız* adlı Lazca gazetede yayınlanan bazı haberlerin izi sürüldüğü zaman, Sovyetler Birliği'nde esas olarak Acaristan ve Abhazya'da Lazca anadil derslerinin de bulunduğunu görüyoruz. Lazca anadil derslerinde okutulan, Lazca ders kitapları Latin alfabesine dayalı Laz alfabesi ile hazırlanmış.

Sovyet Yönetiminin, Acaristan ve Abhazya'daki Lazca anadil derslerine ilişkin bu uygulamaları, ne yazık ki kısa sürdü ve 1940'lara varmadan Lazca anadil dersleri iptal edildi. Ancak Tiflis'te, Sovyetler Birliği döneminde, çeşitli "saiklerle" ve "akademik" amaçlarla da olsa, içinde Lazca gramer analizleri ve çeşitli derleme metinleri de içeren, bizim bilebildiğimiz bir kaç kitap daha yayınlanmıştır. Elimizde bulunan bu kitaplar şunlar:

Arnold Çikobava'nın 1936 tarihli *Ç'anuri Gramat'ik'uli Anazili*; Sergi Jiğent'i'nin 1938 tarihli *Ç'anuri T'ekt'ebi*; İrine Asatiani'nin 1974 tarihli *Ç'anuri (Lazuri) T'ekst'ebi*, Guram K'art'ozia'nm 1974 tarihli *Lazuri T'ekt'ebi*; Natela Kutelia ve Sergi Cikia'nın katkı sundukları *Lazuri P'aramitepe* ve yine

Guram K'art'ozia'nın 1993 tarihli *Lazuri T'ekt'ebi*. Bu çalışmalar Latin alfabesi ile değil, Gürcüstan'da kullanılan "Kartuli Anbani" ile yayınlanmıştır.

Bugün bir karşılaştırma yaptığımızda, Lazca konuşanların en önemli bölümü Türkiye'de, bunların da hiç de azımsanmayacak bir bölümü tarihsel olarak Lazcanın konuşulduğu yörede yaşamalarına ve bu yörelerle sıkı bağlantıları bulunmasına rağmen, Türkiye'de Lazca ve Lazcaya ilişkin çalışmaların geçmişi çok yenidir. Ancak "akademik" denilebilecek bu yeni çalışmaların da, büyük ölçüde daha önce yayınlanmış çalışmalardan alıntı olduğunu belirtmekte fayda var. Kısaca söylersek, Türkiye'de Lazca'nın yazı serüveni Sovyetler Birliğinin kazandırdığı mirasla, ancak "akademik" denilebilecek anlamda yoluna devam edebilmektedir. Lazcanın kullanımı açısından da bakarsak, yine, Eski Sovyetler Birliği vatandaşı olanların çok akıcı ve düzgün bir Lazca konuştuklarını gözlemleriz. Bir kısmı Türkiye'de diğer kısmı Acaristan, Gürcüstan'da bulunan Sarp(i) köyünü örnek olarak alırsak, burada yaşayanların Ruscayı da, Gürcüceyi de, Lazcayı da çok iyi bilip konuştuklarını görürüz. Bunun birçok sebebi vardır. Ancak biz şimdi, esas olarak Türkiye'de konuşulan Lazcanın durumunu sorgulamak durumundayız.

1930'lu Yıllarda Lazcanın Sovyetler Birliği ve Türkiye'deki Durumu

1930'lu yıllarda Türkiye'deki Lazca neler yaşadı?! Lazcanın bugünkü durumunu anlamak için, 1930'lu yılların ciddi olarak irdelenmesi gerekiyor. 1920'li yılların ilk

yarısına kadar da, anadili olan bir yerelliğe sahip insanlar doğmuşlar, yaşamışlar ve ölmüşler. Nesiller devam etmiş. Anadilleri; doğum, yaşam ve ölümde kendilerini ifade etmeye yetmiş. Yerellikte tek dillilik, yerelliğin anadili büyük ölçüde hâkimdir. Üretim çoğunlukla günlük hayatı sürdürmeye yöneliktir; nafaka ekonomisi ilişkileri hâkimdir. Yine bu dönem, özelliği gereği içine kapanıktır. Bu durum ise, yerelliğin sürdürülmesini sağlar. Dolayısıyla da yerellik, o yerellikteki anadilin konuşulması, kuşaktan kuşağa aktarılması ve korunmasını sağlamıştır. Bu yerelliğin içine doğan bir çocuk, meyvelerin adlarını; gökyüzü, güneş, bulut, ay, yıldızlar, toprak, suyu; "ayıplı- ayıpsız" bütün organlarının adlarını; tohum ve yenilen yemekleri; üretim ve üretirken kullandıkları aletlerin adlarını; görülen, kavranan her şeyi; inanç, doğum, ölüm, korku, sevinç, kavga, aşk ve dostluk, imeceyi anadil ile öğrenir. Çocuk anadili ile şekillenir. Çevresini tanımaya, anlamaya ve kendisini ifade etmeye başlar; üretime katkıda bulunur.

CHP'nin tek parti diktatörlüğü 1930'larda günlük hayatı sürdürmeye yönelik nafaka ekonomisi ilişkilerinin hâkim olduğu, Lazcanın da konuşulduğu yörelerde ulusal sanayinin kapitalist üretim ilişkilerini ve kurumlarını geliştiremedi, yerel üretim ilişkilerini tasfiye edemedi ve bu sebeple de Lazcayı doğal bir yok oluş sürecine sürükleyemedi. İki dilliliği destekleyecek ve geliştirecek politikalar yerine, Lazca, burjuva resmî ideoloji ve resmî tarih tezleri ile ortadan kaldırılmaya çalışıldı. Bu bağlamda asimilasyon politikaları ve baskılar uygulandı, korku havası oluşturuldu. CHP'nin tek parti diktatörlüğü, Lazcayı köye ve eve hapsetme ve sonra da yok etme politikaları uyguladı.

Pedagojik Bir Soruna Tanıklıklar...

Arhavili M. Recai Özgün şunları anlatıyor: "*...Otuzlu yıllarda okullarda Temizlik ve İntizam Kolu, Kızılay Kolu... gibi isimlerle çalışma kolları oluşturulurdu... Bunlar arasında "Lazca Konuşanlarla Mücadele Kolu" diye bir kol daha vardı. Ben dördüncü ve beşinci sınıfta iken bir müddet bu kolun başkanlığını yaptığımı hatırlıyorum... Bu işi... faydalı olduğuna inanarak yapardık. Çünkü talebeler de öğretmenler de Laz kökenli idiler ve Türkçeleri meramlarını ifade edemeyecek kadar bozuktu... "Lazca Konuşanlarla Mücadele Kolu"ndaki faaliyetlerime bir anlam veremezdim. Çünkü okulda tamam; Lazca konuşanlara ihtarımı yapardım, ama eve gelince, köye çıkınca hiç Türkçe bilmeyen babaannem, dedem, komşuma hiç etkili olamıyordum. Hal böyle olunca, onlarla ben de Lazca konuşuyordum... Bir çocuğun ikiyüzlü gelişmesinde felâket etkili olacak bir uygulama. Ayrıca onlara, "Lazca konuşmayın" demek, "Siz hiç konuşmayın" anlamına geliyordu. Çünkü Lazcadan başka dil bilmiyorlardı. Böyle bir teklif, onların aklımızdan şüphelenmelerini gerektiriyor ve şaşkın şaşkın gülmelerine vesile oluyordu. Bu çok büyük bir çelişki idi. Çocuk ruhumda oluşan bu çapraşık duygular, beni konunun nedenlerini anlamaya doğru iterdi ama hiçbir izah tarzını da bulamazdım. Bu konudaki pozisyonumu iki yüzlülük imiş gibi algılardım ve hatırladığıma göre utanır ve sıkılırdım.*"

Ardeşenli Mecit Çakırusta şunları söylüyor: "*... 1930'lu yıllarda ilkokul tahsilimi... yaptım... Okulda Lazca konuşmak yasaktı. Yalnızca okulda değil, dışarıda da konuşulmayacaktı. Bunun tespiti için de, talebeler*

arasında görevliler vardı. Öğretmen, Lazca konuşanları tespit edip kendisine isimlerini getirenleri ödüllendiriyor ve talebeleri ispiyonculuğa teşvik ediyordu. Lazca konuşanları da -yine talebelere yaptırdığı- özel fındık ağacından çubuklarla avuçlarını kırbaçlıyordu veya parmaklarımızı birleştirip tırnaklarımıza cetvelle vuruyordu. Bu tutum ve davranışın bana yaptığı psikolojik tahribatın yaşam boyu uzun zamanımı aldığını, bu aşağılanma, suçluluk ama bu suç ve yabancılık bende hep var olacaktı. Üstümden atamayacaktım..."

1939 doğumlu olan Hopalı Yılmaz Avcı'mn da hatırladıkları şöyle: " ... *Okullar açıldığı gün öğretmenimizin okulda Lazca konuşmayı yasaklaması ile beraber bizim de en önemli iletişim kaynağımız kesilmiş oldu. Ancak teneffüslerde, öğretmenden uzak olduğumuz noktalarda kontrollü olarak Lazca konuşabiliyorduk... Tabi bu arada yakayı suçüstü ele verenler de mutlaka cezalarını çekiyorlardı. (...) O büyük mücadele sonunda, öğretmenin galip geldiğini söylemeye her halde gerek yok!*"

1944 doğumlu Fındıklılı Nurdoğan Demir'in, o yıllara ilişkin olarak yazdıkları ise şöyle: "...*O yaşımda başka bir dilin varlığını bile bilmiyordum. Lazca konuşmayacaktım da ne konuşacaktım ki? Yoksa biz, hani şu öğretmenlerimizin konuştuğu dilden mi konuşacaktık? Öğretmenler Türkçeyi bana göre çok güzel konuşuyorlardı. Açıkçası imreniyorduk. Ama o dilden bildiğimiz on kelimeyi geçmiyordu ki, nasıl olacaktı bu iş? O zamanlar bizim için "Lazca konuşma" demek, "Hiç konuşma" demekle eşti. İlk zamanlar adeta ağzımız kilitlenmişti. Dilsiz kalmıştık...*"

Tek Parti Diktatörlüğü

Yerellikteki bir anadile karşı bu ve benzeri insanlık suçlarını işleyenler bu cesareti, CHP'nin tek parti diktatörlüğünün yönetim anlayışından almıştır. CHP'nin tek parti diktatörlüğü, günlük hayatı sürdürmeye yönelik nafaka ekonomisi ilişkilerinin hâkim olduğu ve farklı anadillerin konuşulduğu yörelerde ulusal sanayinin kapitalist üretim ilişkilerini ve kurumlarını geliştiremedi. Yerel üretim ilişkilerini tasfiye edemedi. Bu sebeple de dilsel ve kültürel farklılıkları doğal bir yok oluş sürecine sürükleyemedi. Bunun yerine dilsel ve kültürel farklılıkları doğal olmayan bir yol ile yani resmî ideoloji ve resmî tarih tezleri ile ortadan kaldırmaya çalıştı. Burada iki CHP milletvekilinin, partilerinin görüşünü yansıtan düşüncelerini sizin ile paylaşmak istiyorum.

Bunlardan ilki CHP Manisa Milletvekili M. S. Toprak. 1938 yılında verdiği kanun tasarısı çarpıcı bir örnek oluşturuyor. Bu tasarı, Türk vatandaşlarının evlerinin dışında, umuma açık yerlerde, her zaman Türkçe konuşmalarını, aksi takdirde 1-7 gün arasında hapis ve 10 ile 100 kuruş arasında para cezasını öngörüyordu. Bunların diplomalarına da el konulacak ve doktorluk, öğretmenlik ya da gazetecilik yapamayacaklardı. Ceza olarak toplanan paraların bir bölümü de ihbarcılara ödül olarak dağıtılacaktı. Yine bu tasarıya göre Türkçe bilmeyen Türk vatandaşları bir yıl içinde Türkçeyi öğrenmeye mecburdu. Yoksa onları Türk vatandaşlığından çıkartılmak bekliyordu.

CHP Antalya Milletvekili R. Kaplan'ın Mecliste yaptığı konuşma ise şöyle: "... *Bazı unsurlar pek arsızca hareket ederek Türk milletinin diline hürmet etmiyorlar.*

Evlerinde istedikleri dili konuşabilirler. Fakat umumî yerlerde... bir kısım Türk vatandaşının konuştuğu Türkçe değildir. Ey vatandaş, eğer Türk vatandaşı isen, Türk diline saygı göster. Karşındaki Türkleri de rencide etme..."

Siyasî otoriteyi elinde tutan CHP'nin tek parti diktatörlüğü, Türkiye'nin anadillerini yok saydı ve bunların yok edilmesi için de elden gelen her şey yapıldı. CHP 9. Bürosu tarafından, 1940'lı yıllarda hazırlanan bir rapor, bu anadillere yaklaşımı açıkça gözler önüne sermekle kalmıyor, siyasî otoritenin bu anadillere karşı olan tavrını da özetliyor. Bu rapor, anadilleri Türkçeden başka olan, ancak küçük gruplar halinde yaşayan Müslüman yurttaşları konu ediyor. Toplu halde yaşadıkları için kendi dil ve geleneklerini koruyan bu topluluklar potansiyel tehlike olarak anılıyor. Örneğin Lazların sınır boylarından iç kesimlere kaydırılması, toplu yaşamalarına engel olunması, bunun mümkün olmadığı hallerde en zengin ve verimli köylerden başlayarak buralara yüzde elli oranında Türk yerleştirilmesi ve okullar açılması öneriliyordu.

Oysa bu yıllarda; Türkçeyi de kendi anadilini de iyi bilen, kendisine güvenen, kendisi ile barışık, çevresi ile uyumlu, üreten, sağlıklı ve mutlu vatandaşlar yetiştirilebilir; bugünküne benzemeyen bir vatan kurulabilirdi. 1 Ocak 1929 tarihinde çalışmalara başlayan Millet Mektepleri ile çözüm üretilebilirdi. Ayrıca; o dönem müttefikimiz olan Sovyet ülkesinin desteği alınabilirdi. Sovyet ülkesinin yanı sıra ülkemizde de konuşulan Abazaca, Adığece, Kabardeyce, Karaçaylı-Balkarlıca, Osetçe, Çeçence, İnguşça, Avarca, Lazca vd. Genç Yazılı Diller alanında tecrübesi olan Sovyetlerin desteği,

Türkiye'nin anadil konusunu çözmek için büyük bir fırsattı.

Soğuk Savaş Yılları

CHP'nin tek parti diktatörlüğü, toplumsal hayatın hemen her alanında derin yaralar açtı. Öyle ki, 1950'de iktidarını kaybeden CHP, toplum ruhunda açtığı yaralar ile sonraki dönemlerde de etkisini sürdürdü. CHP sonrası dönemde, bu yaraların bazıları sarılmaya çalışılsa da, anadil konusu hiç gündeme gelmedi; akla gelmedi; sahiplenilmedi. İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan yeni saflaşma ve ardından gelen Soğuk Savaş dönemi toplumsal dokuda meydana gelmiş olan yaraları gizlemek ile kalmadı; bu yaraları derinleştirdi; yeni yaralar açtı.

Gelişmeye başlayan kısmî sanayileşme ve taşımaya çalıştığı arabesk kapitalist hayat tarzı ile birlikte; üretimsel, kültürel ve dilsel içine kapanıklıkları koruyan ve onlarla devamlılığını sağlayan yerellikler de bulundukları yörelerin özelliklerine göre, hızlı veya daha yavaş bir çözülme sürecine girdi. Bu yerelliklerden iş, sağlık ve tedavi için büyük şehirlere gidiş ve gelişler fazlaştıkça; bu yerelliklerde Türkçe okumayazma oranı yükseldikçe, gazete, radyo ve televizyon yaygınlaştıkça, yerelliğin çözülme süreci daha da hızlandı. Bu çözülmeler ise, anadillerden uzaklaşmayı, anadillerin çözülme sürecini getirdi. Bir anadilin konuşanlarının sayısı ve konuşulduğu yörenin sanayileşme bölgesine uzaklık veya yakınlığı o dilden uzaklaşma ve çözülmenin derecesini belirledi. Daha az yorucu,

daha fazla kazançlı ve sosyal haklar sağlayan modern hayat ile tanışma, yerellikten hızla kurtulup büyük kentlere göç etmeyi hızlandırmakla kalmadı, yerellikte de yerellikten kurtulma gibi bir paradoksal durumu yarattı. Kişi; doğduğu, ürettiği, karnını doyurduğu, doğa ile bütünleştiği, algıladığı ve düşündüğü gibi değil, ışıltılarına özendiği, ama ne olduğunu bilmediği bir hayata kavuşmak için çabalıyordu. Kapitalizm bunu dayatıyordu; kişi buna eklemlenecekti. Modern hayata ulaşma duygusu, kişide bir an önce yerellikten kurtulmayı tetikledi. Fakirliğinin sebebi olarak da, yaşanılan yörenin geri kalmışlığının sebebi olarak da, İstanbul'a ulaşamayıp hemencecik "büyük adam" olamamasının sebebi olarak da belki kişi anadilini görüyordu. Oysa İstanbul'da mezarı bile olmayacaktı. Böyle bir süreçten geçilerek Soğuk Savaş döneminin sonuna, 1991 sonlarına ulaşıldı. Bu, yeni bir dönemin başlangıcıydı. Hâlâ ayakta kalmayı başarabilmiş anadiller bulunuyorsa; hâlâ konuşanları varsa ve tutarlı savunuculara sahiplerse, korunabilir, geliştirilebilir ve geleceğe taşınabilirdiler. Ama nasıl?!

Soğuk Savaş sonrası dönemde, ülkemizin anadil konusunun tartışılması ve çözümüne katkı sağlayabileceği düşüncesi ile Batı dillerinden birçok makale ve kitap Türkçeye tercüme edildi. Ancak ne yazık ki, kaş yapayım derken göz çıkarıldı; çok kötü çeviriler ile birlikte bir sürü uygun olmayan terim ya aynen ya da tercüme olarak Türkçeye girdi. Anadil tartışmalarında karşımıza birçok terim çıkıyor. Bir terimler kargaşası görülüyor. "Eğitim" mi? "Öğretim" mi? "Öğrenim" mi? "Eğitim-öğretim" mi? "Ana dil" mi? "Anadil" mi? "Anadili" mi? "Anadilde öğretim" mi? "Anadil öğretimi" mi?

"Anadilde eğitim-öğretim" mi? "Anadil eğitim-öğretimi" mi? "Yerel dil mi"? "Konuşanları sayıca (daha) az diller" mi? "Etnik dil" mi? "Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçeler" mi? "Kavim dili" mi? "Azınlık dili" mi? "Yöresel dil" mi? "Diğer halkların kendi dilleri" mi? "Yörenin dili" mi, "Yöredeki nüfus çoğunluğunun dili" mi? "Yörenin anadili" mi? "Yok sayılan anadiller" mi? "Yasaklanan anadiller" mi? Konumuz olan dilleri belirtmek için "Türkçe Dışındaki Anadiller", bu dillerin desteklenmesi çalışmalarında ise "Anadil Öğretimi", "Anadil Öğrenimi Hakkı" ifadelerini kullanmanın doğru olduğuna inanıyor; böyle kullanılmasını öneriyorum.

Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde DSP-MHP-ANAP Hükümetinin hazırladığı "Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun"un (Kanun no: 4771; Kabul tarihi: 03.08.2002- Resmî Gazete: 09.08.2002- 24841) yürürlüğe girmesinin ardından, "Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerin Öğrenilmesi Hakkındaki Yönetmelik" (Resmî Gazete: 20.09.2002- 24882) ve "Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerde Yapılacak Radyo ve Televizyon Yayınları Hakkındaki Yönetmelik" (25.01.2004 -25357) de yürürlüğe girdi.

Kuşkusuz bu önemli bir gelişmeydi. Ancak; yasak savma kabilinden bir uygulama olduğu hemen anlaşıldı. "Türkçe Dışındaki Anadiller" değil de "Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçeler" gibi bir ifadenin

kullanılması konuya nasıl bakıldığının ipuçlarını veriyor. Dikkat edilirse, "öğretilmesi" değil "öğrenilmesi" ifadesi kullanılmış. Örneklerini verdiğim uygulama ve yok saymalardan sonra bu "öğrenilme" nasıl olacak? Bu vb. sorular cevapsız bırakılıyor. Bu anadiller ile bağlantılı olarak kullanılan "dil" ve "lehçe" nedir? Bir anadilin, dil mi lehçe mi olduğuna kim karar verir?

DSP-MHP-ANAP Hükümetinin ilgili yasa ve yönetmeliklerde yaptığı değişikliklerin ardından, yapılan resmî açıklama ile TRT'nin yalnızca Boşnakça, Arapça, Kırmançi, Çerkezce ve Zazaca radyo ve televizyon yayını yapacağı duyuruldu. Beş anadildeki radyo ve televizyon yayınları, 7 Haziran 2004 Pazartesi günü Boşnakça ile başladı. Yapılan resmî açıklamaya göre, Boşnakça, Arapça, Kırmançi, Çerkesce ve Zazaca TRT'nin sırasıyla yayın yapacağı dillerdi. TRT'nin bu anadillerdeki yayınları; içerik, süre, yayınlandıkları saatler vd. açılardan eleştirilebilir. Ancak öncelikle üzerinde durulması gereken konu, yayın yapılacak dillerin sayısının neden beş ile sınırlandırıldığıdır. TRT, Kırmançi, Zazaca, Boşnakça, Arapça ve Çerkezceyi hangi kıstasları göz önünde bulundurarak yayın yapmak için seçti? Bunu bilemiyoruz. TRT'nin, DİE'nin verilerini dikkate alarak bu dilleri belirlediği düşünülebilir.

Anadillere ilişkin soruların en son 1985 nüfus sayımlarında sorulduğunu biliyoruz. DİE'nin anadil sonuçlarını açıkladığı en son sayım ise 1965'tekidir. 2000 yılında yapılan son nüfus sayımlarında ise, anadile ilişkin soru sorulmadığına göre; TRT, 1965 nüfus sayımı anadil verilerini mi dikkate aldı? Şimdi 1965 nüfus sayımı anadil verilerine bir bakalım: Anadili ve ikinci dili olarak Boşnakçayı 57.209 kişi; Çerkezceyi

106.960 kişi ve Arapçayı 533.264 kişi konuşuyordu. Yine aynı yıl verileriyle Lazcayı 81.165 kişi; Gürcüceyi 79.234 kişi; Pomakçayı 57.372 kişi; Arnavutçayı 53.520 kişi ve Abazacayı ise 12.399 kişi anadili veya ikinci dili olarak konuşuyordu. Bu rakamlar, TRT'nin bir anadilini, konuşanının sayısına göre değerlendirmediğini gösteriyor. O zaman TRT'nin kıstası neydi? Bunu hiç öğrenemedik. Eğer TRT, Anadolu'ya göçmen dilleri, yani Boşnakça ve Çerkezceyi dikkate alıyorsa, diğer göçmen dilleri olan Abazaca, Arnavutça ve Pomakçayı da dikkate almalıdır. Eğer TRT, Anadolu'da yerli dilleri, yani Kırmançi, Zazaca ve Arapçayı dikkate alıyorsa diğer yerli diller olan Lazca, Gürcüce vd. dilleri de dikkate almalıydı. TRT'nin bu beş anadilde yaptığı yayınlar birçok açıdan eleştiriye muhtaçtır. Bu yayınlar, siyasî otoritenin, Türkiye'nin anadillerini tanıdığını ifade etmesi anlamında önemlidir.

Lazca, Dilekçe Vermekle Yaşar Mı?

Resmî ideoloji, Türkiye'nin diğer anadilleri gibi Lazcanın da yaşatılması ve geliştirilmesi ve kurumsal olarak gelecek kuşaklara aktarılmasını engellemekle kalmadı, bu dillerin geliştirilip yaşatılmasına da yönelik bilgi ve tecrübe birikiminin ortaya çıkartılmasını engelledi, korkular oluşturdu. Bunun bir sonucu da günümüzde anadiline yabancılaşan, onu aşağılayan insan tiplerinin yanı sıra, emperyalist ABD ve AB'nin ikiyüzlülüğünün bir ifadesi olan UNESCO ağzıyla konuşan ve AİHS'ne sığınmaya teşne bir aydın türünün de ortaya çıkmasına sebep oldu. Büyük şehirlerde etkili olan bu anlayış sağa sola, sonuç alamayacağını bile bile dilekçe vermekle ve

basında bununla ilgili çıkan haberleri duyurmakla Lazcayı yaşatma anlamında önemli görevler yaptığına inanmaktadır. Bu ise konunun traji-komik yönünü gözler önüne sermektedir. Oysa; tılsım kolektif üretimdedir. Bunun için de bugüne kadar Lazcanın yaşama ve geliştirilmesine meşreplerince katkıda bulunmuş kişi ve kuruluşların daha fazla zaman geçirmeden ve ayrım gözetmeden bir program ve proje etrafında bir araya gelmesi ve işbaşı yapması gereklidir. Bütün anlattıklarım, Lazcanın ne kadar sahipsiz bir dil olduğunu gözler önüne sermektedir. Ancak bütün bunlar, Lazcanın geleceği konusunda ümitsiz olduğumuz anlamına gelmemelidir.

Sosyal Devletin Görevleri Bağlamında Anadiller

Konuya taraf olan vakıf, dernek ve kişilerin de içinde yer alacağı özerk yapıdaki bir "Anadillerini Planlama Kurumu" nüve olarak bu anadil çalışmalarını yürütebilir. Anadiller ile ilgili bütün çalışmaları tek elden yürütecek böyle bir kurum öncelikle oluşturulmalıdır. Bu kurum, anadillere ilişkin olarak demokratik özlü ve telâfi edici genel bir yönetmelik hazırlamalıdır. Bu bağlamda, anadil konusu, anlaşılır ve bizim olan terimlerle tartışılmalı ve bu alanda bir literatür oluşturulmalıdır.

Öncelikle, Türkiye'nin diğer anadilleri envanteri çıkarılmalıdır. Bu yapılırken, yalnızca Türkçe ile hiçbir akrabalığı olmayan anadiller değil; Azerice, Kazakça, Kırgızca, Özbekçe, Tatarca, Uygurca gibi diller de dikkate alınmalıdır. Biliyoruz ki, nüfus sayım sonuçlarında adı geçen anadillerin en az iki katı anadili Türkiye'de konuşulmaktadır; bunlar, ad olarak ve konuşuldukları

yöreler olarak tespit edilmelidir. Oluşturulacak ilgili komisyonlar bu anadilleri için Latin alfabesine dayanan alfabeleri oluşturmalıdır. Ardından da, ilk aşamada en az on bin kelimelik temel Türkçe kelime dağarcığı tespit edilmeli ve buna göre bu anadillerin sözlükleri oluşturulmalıdır. Bu sözlükler (varsa diğer alfabeleriyle ve) Latin alfabesine dayalı alfabeleriyle yayınlanmalıdır. İlk etapta ilköğretim birinci sınıf öğrencilerinin düzeylerine uygun masal kitapları ve çizgi filmler radyo ve TV yayınlarında da kullanılabilecek şekilde hazırlanmalıdır.

Bütün bunlarla eşzamanlı olarak, bu anadillerle ilgili çalışmaları yürütecek, yani; masal kitapları, ilköğretim öğrencilerinin düzeylerine göre "sosyal bilgiler" ve "fen bilgisi" vb. kitapları, çizgi filmler, tiyatro eserleri, radyo- TV programlarını hazırlayıp sunacak, gazete ve dergileri yayınlayacak personelin yetiştirilmesi sağlanmalıdır. Bu personelin yetişmesinde, bu anadillerle ilgili ve/veya çalışmalar yapan komşu ülkelerin akademik personelinden de faydalanabilir.

Gerek personel yetiştirilmesi gerekse de yazılı, görsel, işitsel vb. her türlü materyalin hazırlanmasındaki bütün harcamalar, kuşkusuz ilgili devlet kuruluşları tarafından karşılanmalıdır.

Son Söz

Bu anadiller, 1950'lere kadar esas olarak Türkiye'nin belirli bölgelerindeki yerelliklerinde konuşuluyorken, günümüzde Türkiye'nin hemen her yerinde konuşulmaktadır. Bu durum mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu anadiller gündeme geldiğinde kimileri bu dilleri "bölücülük" sebebi olarak lânse etmeye çalışıyor. Kimileri de bu anadil tartışmalarını "Kürtçe" üzerinden yapıyor. Bu anadiller, ne "bölücülük" sebebidir ne de "Kürtçe" Türkiye'nin, Türkçe dışındaki tek anadilidir. Anadil, 1930'lu yıllarda büyük ölçüde pedagojik bir konuydu. Günümüzde ise hem hâlâ bir pedagojik sorun hem de bir insan hakları konusudur. Bu hakkı, isteyen vatandaşlarının hizmetine sunmak ise sosyal devletin önemli görevleri arasındadır. Binlerce yıllık bir geçmişe sahip olan ve son seksen yıldaki her türlü olumsuz şarta rağmen, günümüze ulaşabilme becerisini gösteren bu anadiller, ister yüz kişilik bir köyde konuşuluyor olsun, isterse de çok daha fazla insan tarafından toplu veya dağınık çok daha geniş yerleşim birimlerinde yaşatılıyor olsun aynı eşitlikte geleceğe taşınma hakkına sahiptir. (29 Mayıs 2009)

Faydalanılan Başlıca Kaynaklar:

* Akar, Rıdvan (1998): "Bir Bürokratın Kehaneti Ya Da 'Bir Resmî Metinde Planlı Türkleştirme Dönemi", *Birikim*, sayı 110, Birikim Yayıncılık, İstanbul.
* Aksamaz, Ali İhsan (1997): *Kafkasya'dan Karadeniz'e Lazların Tarihsel Yolculuğu*, 1. Baskı, Çiviyazıları, İstanbul.
* Aksamaz, Ali İhsan (2000): *Dil-Tarih-Kültür- Gelenekleriyle Lazlar*, 1. Baskı, Sorun Yayınları, İstanbul.
* Aksamaz, Ali İhsan (2003): *Doğu Karadeniz'de Resmî İdeolojiler Kuşatması*, 1. Baskı, Sorun Yayınları, İstanbul.
* Aksamaz, Ali İhsan, vd. (2005): *Anadilde Eğitim ve Azınlık Hakları*, 1. Baskı, Sorun Yayınları, İstanbul.
* Aksamaz, Ali İhsan, vd. (2008): "Kültürel Zenginliğimizin Farkında Olamayışımız", (*Sanat Estetik Politika-Kültür-Sanat Konferansı Tebliğleri*), 1. Baskı, Sorun Yayınları, İstanbul.

* Aksamaz, Ali İhsan (2009) "Lazcayı Yaşatma Mücadelesi Kapitalist Yabancılaşmaya Karşı Bir Duruş Olmalıdır", *Sorun Polemik*, sayı 35, Sorun Yayınları, İstanbul.
* Aksamaz, Ali İhsan (2009) "Dilekçe Vermekle Lazca Yaşar Mı?!", *Sorun Polemik*, sayı 36, Sorun Yayınları, İstanbul.
* Aydın, İsmail (1997): *Siyasî Parti ve Hükümet Programlarında Eğitim- Öğretim&Öğretmenler (1908- 1997)*, 1. Baskı, Eğitim Sen Yayınları Güncel Sorunlar Dizisi, Ankara.
* Avcı, Yılmaz (2002): "Türkçeyi Nasıl Öğrendik?", *Yeni Kafkasya Gazetesi*, sayı 3, İstanbul.
* Bul, Melahat (2000): "Lazca ile Mücadele Kolu Başkanlığından Laz Kültürünün Araştırılmasına Uzanan Bir Yol: M. Recai Özgün" *Mjora*, Sayı 1, Çiviyazıları, İstanbul.
* Demir, Nurdoğan (21.02.2007): "Hayde Biga Ezdi Jile Bulurt", www.lazuri.com?
* Dündar, Fuat (1999): *Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar*, Doz Yayınları, İstanbul.
* Güven, Yaşar (2009), "Ali İhsan Aksamaz: Kafkasya ve Türkiye'deki Kafkasya ile ilgileniyorum", *Jıneps Ulusal Yaygın Aylık Siyasî Gazete*, Sayı 3, İstanbul.
* "Kardeşine Lazca Mezar Taşı Dikti" (30.11.2007): www.pazar53.com?
* "Misyonumuz" (2006): www.kolkhoba.org
* "Mç'ita Murutskhi"yi yasaklayan Bakanlar Kurulu Kararnamesi,

  http://www.mavidefter.org/images/stories/oteki_tarih/mcita_murutsi.jpg
* Özgün, M. Recai (2003): "Okulda Lazca Konuşanlarla Mücadele Kolundaydım", *Yeni Kafkasya Gazetesi*, sayı 8, İstanbul.
* *Türkiye İhtilâlci İşçi Köylü Partisi Davası Savunma* (1974): 1. Baskı, Aydınlık Yayınları, İstanbul.
* "TBMM Lazca Yazılan Dilekçeyi Ek Olarak Kabul Etti" (16.12.2006): Faik Aksamaz'm Dilekçesi, *Star Gazetesi*.

"Yerel Diller": Anadilleri Yaşatmak Mı? Öldürmek Mi?

Son Ubıh Tevfik Esenç'in Anısına...

Soğuk Savaş Yılları sonrasındaki yeni süreçte ortaya çıkan bazı çalışmalar, Lazların birden fazla resmî ideoloji ve resmî tarih tezinin kuşatması altında olduğunu gözler önüne sermiştir. 20. Yüzyılda yaratılan resmî ideolojiler, Lazları ileriye yönelik olarak şekillendirmeye çalışmakla yetinmez. Resmî tarih tezleriyle de; geçmişlerini, şekillendirmeye çalışacağı gelecekleriyle "uyumlu" hale getirmek için olağanüstü bir çaba harcar. Lazları kuşatan resmî ideolojiler birbirleriyle çatışma halinde olmalarına rağmen, Laz tarihini çarpıtma, Laz dilini yok etme ve Laz kimliğini ortadan kaldırma noktasında birleşirler. 20. Yüzyılda kendilerini ortaya çıkaran uluslararası yapılanmalar ortadan kalkmış olmasına rağmen, bu resmî ideolojiler ve onların emrindeki resmî tarih tezleri hâlâ etkilerini sürdürebilmektedir.

Lazların tarihsel olarak toplu yaşadıkları Güneydoğu Karadeniz Bölgesi ve Güney Kafkasya 1. Yüzyıldan başlamak üzere 20. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar önce

çeşitli imparatorlukların sonra da emperyalistlerin savaş alanı haline gelmiştir. Bu savaşlar, hem Lazların bugün yaşadıkları coğrafyayı hem de tarihlerini şekillendirmiştir.

İslâmiyetin Kabulüne Kadar Kısa Tarihçe

"Kolh"lardan, "Laz" adıyla ilk bahseden 1. yüzyıl tarihçisi Plinius olmuştur. 2. yüzyıl tarihçisi Arrianus zamanında Lazlar, (günümüzde Abhazya sınırları içinde kalan) Sohumi'den başlamak üzere "Trabzon"a kadar olan bölgede yaşamaktaydı. Roma/ Bizanslıların "Laz" dedikleri bu halkı Gürcüler ve Abhaz-Abazalar "Megrel" olarak adlandırır.

Günümüzde Türkiye ve Gürcüstan'da yaşayan ve Müslüman olanları "Laz", yalnızca Gürcüstan'da yaşayan ve Hıristiyan olanları ise "Megrel" adıyla özdeşleşmiştir. Roma/ Bizanslıların "Lazika" dedikleri krallıklarına da Gürcüler ve Abhaz-Abazalar "Egrisi" der. Lazika (Egrisi) krallığı, bugünkü Abhazya, Megrelya, İmereti, Acara, Guria topraklarını kapsamaktaydı.

1461'e kadar "Trabzon Krallığı"nın yönetimi altındaki "Lazia Teması"nda yaşayan Lazlar, "Rum" yönetimiyle çatışma içindeydi. Bu durum, Lazları Osmanlıların "doğal" müttefiki haline getiriyordu. "Trabzon Krallığı"nın Osmanlıların eline geçmesinden sonra da Lazlar "özerklik"lerini koruyabilmiş ve yerel derebeylerinin yönetiminde yaşamışlardır. Bu "özerklik", görünürde Hıristiyan, özde Pagan olan Lazların, süreç içinde İslâmiyeti kabul etmelerinde kuşkusuz önemli bir faktör olmuştur.

Osmanlı-Rus Savaşları Bir Dönüm Noktası Oldu

Osmanlı yönetimindeki "Lazistan Sancağı"nda yaşayan Müslüman Lazlar, 19. Yüzyıldaki "Osmanlı-Rus Savaşları" ve Birinci Dünya Savaşı sırasında "Müslüman Osmanlı Devleti"ne tam bir bağlılık göstermişlerdir. Bu dönemde imparatorluklar saflarını çıkarlarına göre belirlerken, imparatorluklar içindeki "etnik gruplar" ise saflarını dinlerine göre belirlemiştir. Örneğin, Güney Kafkasya'daki savaşlarda Müslüman Lazlar ve Acarlar "Müslüman Osmanlı Devleti"ni, Hıristiyan Ermeniler ve "Gürcüler"/"Kartveliler", "Hıristiyan Çarlık Rusyası"nı desteklemiştir.

Lazlar'ın Osmanlı Devleti'ne göstermiş oldukları ve bazı yabancı yazarların "şaşırtıcı" buldukları bağlılık, onlar açısından telâfisi mümkün olmayan sonuçlar doğurmuştur. Osmanlı Devletinin, Çarlık Rusyası karşısındaki her yenilgisi, Müslüman Lazları kitlesel göçlerle yüz yüze bıraktı. Marmara Bölgesindeki günümüz "diaspora"sı "Osmanlı-Rus Savaşları" sonucunda ortaya çıkacaktı. 1915'te, Çoruh Vadisinde yaşayan 52.000 Müslüman Acar ve Lazdan yalnızca 7.000'inin hayatta kalabilmesi nüfus kayıpları konusunda önemli bir örnektir. Bütün bu "zorunlu" kitlesel kopuşlar ve katliamlar, Lazların "doğal" olmayan "yok oluş süreci"ni hızlandıran önemli bir başka gelişmeydi. 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması sonucunda da aynı coğrafyadan "zorunlu" kitlesel kopuşlar yaşanacaktı.

Müslüman Lazlar Kurtuluş Savaşı'na Destek Verdiler

Müslüman Lazların, "İslâm Milleti"nin Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı'na bağlılığı da tamdı. Mustafa Kemal, 1 Mayıs 1920'de Meclis'te yaptığı konuşmada "İslâm Milleti"ne vurgu yapıyordu: "*Burada maksut olan ve meclis-i alinizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir. Yalnız Çerkes değildir. Yalnız Kürt değildir. Yalnız Laz değildir. Fakat hepsinden mürekkep anasır-ı İslâmiyedir, samimi bir mecmumadır. Binaenaleyh bu heyet-i aliyenin temsil ettiği, hukukunu, hayatını, şeref ve şanını kurtarmak için azmettiği emeller, yalnızca bir unsur-u İslâma münhasır değildir. Anasır-ı İslâmiyeden mürekkep bir kitleye aittir.*"

Nazım Hikmet, "Arheveli İsmail"in şahsında Lazların Kurtuluş Savaşı'na katkılarını anlatır:

"...
Ve çok uzak
çok uzaklardaki İstanbul limanında
gecenin bu geç vakitlerinde
kaçak silâh ve asker ceketi yükleyen Laz takaları
hürriyet ve ümit
su ve rüzgârdılar
..."

Cumhuriyet dönemiyle birlikte, yönetime hakim olan "tek ulus", "tek dil" anlayışıyla "Lazistan Sancağı" lâğvedildi. Sonraki yıllarda, bu sancak içinde yer alan ve Lazların yoğun olarak yaşadıkları Pazar, Ardeşen, Çamlıhemşin ve Fındıklı Rize'ye; Arhavi, Hopa ve Borçka Artvin'e bağlandı. Bu yörelerdeki tarihsel

yerleşim birimlerinin adları değiştirildi. "Bu sürec"e TKP 1926 Programı şöyle karşı çıkıyordu : "*...TKP... Halk Fırkasının Müslüman azınlıkları zorla Türkleştirmek, Hıristiyan ve Musevî azınlıkları da ezmek siyasetine her vasıtayla karşı koyar:..TKP, onlar için hukukta tam bir eşitlik; dillerini kullanmak ve kültürlerini yayma ve eğitim konularında tam bir serbestî...talep eder.*" (madde 11).

Okullarda "Temizlik ve Nizam Kolu" ve "Lazca Konuşanlarla Mücadele Kolu"

1930'lu yıllardan başlamak üzere, Lazca gibi "konuşanları sayıca (daha) az diller"in veya "yerel diller"in konuşulma alanları ev içiyle sınırlandırılmaya çalışılır. Bu konuda Manisa Mebusu Mehmet Sabri Toprak'ın 1938'de verdiği kanun tasarısı çarpıcı bir örnek oluşturur. Bu tasarı, Türk vatandaşlarının evlerinin dışında umuma açık yerlerde, her zaman Türkçe konuşmalarını, aksi takdirde 1-7 gün arasında hapis ve 10 ile 100 kuruş arasında para cezasını öngörüyordu. Bunların diplomalarına da el konulacak ve doktorluk, öğretmenlik ya da gazetecilik yapamayacaklardı. Ceza olarak toplanan paraların bir bölümü de "ihbarcılar"a "ödül" olarak dağıtılacaktı. Yine bu tasarıya göre Türkçe bilmeyen Türk vatandaşları bir yıl içinde öğrenmeye mecburdu. Yoksa, onları Türk vatandaşlığından çıkartılmak bekliyordu.

Dönemin Antalya Mebusu Rasih Kaplan Meclis'te yaptığı konuşmada şunları söylüyordu: " ... *Bazı unsurlar pek arsızca hareket ederek Türk milletinin diline*

hürmet etmiyorlar. Evlerinde istedikleri dili konuşabilirler. Fakat umumî yerlerde... bir kısım Türk vatandaşının konuştuğu Türkçe değildir. Ey vatandaş, eğer Türk vatandaşı isen Türk diline saygı göster. Karşındaki Türkleri de rencide etme."

"Dil yasaklarıyla ilgili olarak M. Recai Özgün'ün tanıklığı oldukça ilginç: "*...Otuzlu yıllarda okullarda Temizlik ve İntizam Kolu, Kızılay Kolu... gibi isimlerle çalışma kolları oluşturulurdu... Bunlar arasında "Lazca Konuşanlarla Mücadele Kolu" diye bir kol daha vardı. Ben dördüncü ve beşinci sınıfta iken bir müddet bu kolun başkanlığını yaptığımı hatırlıyorum ... Bu işi ... faydalı olduğuna inanarak yapardık. Çünkü talebeler de öğretmenler de Laz kökenli idiler ve Türkçeleri meramlarını ifade edemeyecek kadar bozuktu...*"

Yılmaz Avcı'nın traji-komik anısı da şöyle: "*... Okullar açıldığı gün öğretmenimizin okulda Lazca konuşmayı yasaklaması ile beraber bizim de en önemli iletişim kaynağımız kesilmiş oldu. Ancak teneffüslerde, öğretmenden uzak olduğumuz noktalarda kontrollü olarak Lazca konuşabiliyorduk. Zira, Türkçe bize çok zor geliyordu. Tabi bu arada yakayı suçüstü ele verenler de mutlaka cezalarını çekiyorlardı. Yine bir gün teneffüse çıkar çıkmaz, hala oğlu Muhammet'in, okulun önünden geçmekte olan bir atı görür görmez, iyi Türkçe bildiğini bizlere ispat etmek istercesine, "Aha, tskheni gelii!!! (İşte, at geliyor!!!)" diye bağırmasıyla beraber, öğretmenin parmaklarının kulağına yapışması bir oldu. Öğretmen, "Aha, tskheni gelii, haa!!!" diye bağırıp bir tokat yapıştırdı. Sonra bir ve bir daha ... Bu olaydan sonra bizler de çaktırmadan Lazca konuşabilmek için bir arayış içine girmiştik ... O büyük mücadele sonunda,*

öğretmenin galip geldiğini söylemeye her halde gerek yok!"

Bugün kendisi ilköğretim okulu öğretmeni olan bir arkadaşım, "o dönem"e ilişkin tanıklığını şöyle aktarıyor: "*Türkçeyle ilk tanışmam, annemin beni elimden tutup kayıt yaptırmak için okula götürdüğü gün oldu. Bir odaya girdik. Annemin elini sıkı sıkı tutuyordum. Sonradan müdür olduğunu öğrendiğim adam, bir şeyler konuşuyordu. Ben ise hiçbir şey anlamıyordum.*

(...)

Artık sınıftaydım. Sıramda oturuyor, bir yandan da okul bahçesinde bekleyen annemi gözlüyordum. Sınıftaki öğretmenin konuşması yine benim bilmediğim bir dildeydi ve O'nu anlamıyordum.

Teneffüsler benim için oyun oynamak için değil, arkadaşlarımla (Lazca) konuşma ihtiyacını karşılayabildiğim yegâne zamanlardı.

Derslerin teneffüslerden sonraki ilk beş dakikası dayak seansları ile geçiyordu. Suçumuzun ne olduğunun bilincinde değildik. Sonraları anladık ki, suçumuz Lazca konuşmakmış. Lazca konuşanların isimlerini okulda kurulu olan "Lazca Konuşturmama Kolu" görevlileri okul idaresine bildiriyordu. Bu görevliler, yaşça bizden daha büyük olanlardı. Bütün günlerimiz "bu uygulamalar"la geçiyordu.

Bir süre sonra, dayak yememek için Lazca konuşmamayı, yani susmayı tercih ettim. Başka bir dil, yani Türkçeyi bilmiyordum ve dolayısıyla da dersleri anlamıyordum. Tahtada yazılı olanları muntazaman defterime geçiriyordum. Öğretmen, başarılı bir öğrenci olduğumu (!) düşünmüş olacak ki, ikinci sınıfa geçtim.

İkinci sınıfta yavaş yavaş Türkçe konuşmaları anlamaya başladım.

Aradan yıllar geçti. Lazca konuştuğumuz için bizi döven öğretmenimizle "bu konu"yu konuştum. "Lazca Konuşturmama Kolu" diye "eğitsel kol"un olduğunu O'ndan öğrendim.

"Niye bizi çok dövüyordunuz? Çok mu yaramazdık?" *diye kendisine sorduğumda şu cevabı verdi:*

"Hayır! Seni uslu bir çocuk olarak hatırlıyorum."

"Sizden yediğim sopaları birbirine eklesem Boğaz'a üçüncü köprü olur."

Öğretmenimiz, bugün güzel (!) Türkçe konuşmamızı "bu uygulamalar"a bağlıyor. "Başarılı" olduğunu kabul etmek gerek!"

"O dönem"de "riskleri göze alanlar" da görülür. Kimi tanıklar, kimi Hocaefendilerin cemaatlarına Lazca vaazlar verdiğini; kimi tanıklar da, kimi öğretmenlerinin her mahalleden bir çocuğa düşecek şekilde ve aralarında değiştirmeleri şartıyla, "Lazuri Alboni" (Lazca Alfabe) dağıttığını hatırlıyor.

Lazca konuşanlara belediyeler bile "ceza kesme" yetkisine sahiptir. Lazcanın konuşulmasını önlemeye yönelik "tedbirler"le yetinilmez; "CHP'nin tek parti yönetimi", Sovyetler Birliği Lazlarının yayınladıkları "Mç'ita Muruntskhi "(Kızıl Yıldız) adlı Lazca gazetenin Türkiye'ye sokulmasını da yasaklar.

"CHP'nin tek parti yönetimi"nin, "dil yasağına yönelik bu uygulamalar"ı siyasî alanda da etkisini gösterir. Nihal Atsız, "Vasiyetname"sinde yurttaşları hakkında şu ifadeleri de kullanır: "... *Ermeniler, Çerkezler, Kürtler, Abazalar, Boşnaklar, Arnavutlar, Pomaklar,*

Lazlar, Lezgiler, Gürcüler, Çeçenler, içer(de)ki düşmanlarımızdır..."

CHP 9. Bürosu tarafından, "İkinci Dünya Savaşı yılları"nda hazırlanan raporu irdeleyen Rıdvan Akar, Lazlara yönelik "tasarılar" hakkında şunları yazıyor:

"*... anadilleri Türkçeden başka olan, ancak küçük gruplar halinde yaşayan Müslüman yurttaşlar konu ediliyor ... Toplu halde yaşadıkları için kendi dil ve geleneklerini muhafaza eden bu topluluklar potansiyel tehlike olarak anılıyor ... Lazların sınır boylarından iç kesimlere kaydırılması, toplu yaşamalarına engel olunması, bunun mümkün olmadığı hallerde en zengin ve verimli köylerden başlayarak buralara yüzde elli oranında Türk yerleştirilmesi ve okullar açılması öneriliyor..*"

"CHP'nin tek parti yönetimi", günlük hayatı sürdürmeye yönelik "nafaka ekonomisi ilişkileri"nin hakim olduğu "Lazcanın tarihsel konuşulma coğrafyası"nda "ulusal sanayi"nin "kapitalist üretim ilişkilerini ve kurumları"nı geliştiremedi. "Yerel üretim ilişkileri"ni tasfiye edemedi. Bu sebeple de dilsel ve kültürel farklılıkları "doğal" bir "yok oluş süreci"ne sürükleyemedi. Bunun yerine "yerel üretim ilişkileri"ni değil; ama, dilsel ve kültürel farklılıkları "doğal olmayan bir yol"la, yani resmî ideoloji ve resmî tarih tezleriyle ortadan kaldırmaya çalıştı. "Doğal" olan bir "yok oluş süreci"nin başlayabilmesi için 1950'li yılların gelmesi, "çay tarımı"nın yörede yaygınlık kazanması gerekecekti.

1970'li yıllarda "yöresel" bir dergide yayınlanan bir "makale", hem resmî ideoloji ve resmî tarih tezlerinin etkisini hem de yazarının "ruh hali"ni gözler önüne sermesi bakımından oldukça önemlidir. "Bu makale", "*Rize'de Dil Sorunu*" başlığını taşıyor: "*Türkiye'de*

öteden beri çeşitli diller yaşamaktadır. Bunlardan biri de Rize'nin bazı kazalarında hususiyle, Pazar, Ardeşen, Fındıklı ve bir de Çoruh'un bir iki ilçesinde konuşulanıdır. Bu dile nedense "Lâzca" ismi atfedilir. Lâzcanın menşei bizi ilgilendirmediği gibi onun üzerinde söz edecek de değiliz. Konumuzun ilişeceği husus bu dilin mahzurları ve değersizliğidir. Yukarıda yazdığım birkaç kazada bu dile Lâzca denmesi zannederim ki o muhitte yaşayanlara Lâz lakabı verilmesinden ileri geliyor. Lâzca bundan öncesine kadar hemen hemen orada yaşayanların ilk öğrendikleri, diğer bir deyişle anadilleri idi. Daha yeni konuşmaya başlayan çocuk şüphesiz ki, Lâzca kelime ve deyimler kullanacaktır. Çünkü ebeveyn ve muhitin müşterek lisanı budur.

Çocuk suçsuzdur. Hangi terbiye altında yetişirse o terbiye ile gelişir. Eğer bu bapta kendine bir suç atfedilecekse haksızlık edilmiş olur. O halde ebeveyn de kendi ebeveyni tarafından aynı dil öğretişine mâruz kaldığına göre suçu araştırmak dilin menşeini araştırmak kadar derinliklere sürükler bizi. Burada bir suç işlenmişse bu telâfi edilmelidir

... Evet Lâzcayı ana dili yapmak suçtur. Şüphesiz ki bu suç hukukî değildir. Fakat içtimai bir suçtur. Bugün bile ekseri köylerde (Sahilleri istisna edebiliriz) altı yaşını doldurup ilkokul öğrencisi olmak hakkını edinen her çocuk hemen hemen hiçbir Türkçe kelime bilmemektedir. Böyle Türkçe kelimelerden yoksun boş kalıplar gibi okula gelen zavallı çocuklar zorlu bir sıkıntı içindedirler. Yalnız birinci sınıfların mevcut olduğu bir köy ilkokulunda Türkçe'yi bilen yalnız tek kişidir. Tek kişi sadece Türkçe öğretip onları yetiştirme çabasındadır. Bereket öğretmenlerin de çoğu bu adı

geçen dili bilmektedir. Lazcayı bilmeyen bir öğretmenin yukarıdaki tanımda olan bir ilkokuldaki manzarasını düşünün. Çocukla öğretmen arasında derin bir anlamamazlık fırtınası kasırgası esecek ve netice olarak da semere sıfır olacaktır. Burada öğretmenlerin bu kutsî çabalarını överek belirtebilirim. Onların öğrenci yetiştirmek babında ne kadar çok çalışıp ne kadar güç sarf ettiklerini düşündükçe yüreğimde beliren hürmet ve saygı duyguları tüylerimi ürpertiyor. Öğretmen önce okulda, yolda ve evde bu dili konuşmayı şiddetle yasaklar. Konuşanları şikâyet etmelerini tenbihler. Konuşanlara en ağır müeyyideleri tatbik eder. Fakat bütün bu tedbirler istenileni vermekten uzak düşmektedir. Çünkü bir kere bu dil çocuk üzerinde derin bir kök salmıştır. Onu unutmasına ve Türkçe'yi lâyıka veçhile öğrenmesine hemen hemen imkân yoktur. Hayatı boyunca da bunun acısını daima çekecektir ... (...)

O halde bu derece hiçbir şey demek olan ve üstelik zararlı olan bu dil neden konuşulsun? Onu konuşup anadili yapmak suç değil de nedir? Sonra hakiki dilimiz Güzel Türkçeyi ihmal etmek demek değil midir?

Öyleyse bu dilin kökünü kazımalıyız. Diyeceksiniz ki dil bir havuç değildir ve kolay kolay bunun sonu getirilemez. Ama ben bunun aksini söylemekte israr edeceğim. Zira bu dili ayakta tutacak hiçbir kaynak yok ... maarif ile ailelerin elbirliği ile çalışmaları yeter. Her aile en azından öğretmen kadar kendi çocuğu üzerinde dursa ve ona doğuştan Türkçeyi öğretse dava zamanla halledilmiş olur ve çocuklar da bu acaip dilin şerrinden kurtulmuş olurlar."

"*Rize'de Dil Sorunu*" başlıklı "makale"nin yazılıp yayınlandığı yıllarda bir ilkokul öğrencisi olan Selma

Koçiva, yıllar sonra "o yıllar"a ilişkin tanıklıklarını şöyle aktarıyor: "... *ilkokula başladığımda, henüz hatırlarım, benzer yokluklara biz de katlanıyorduk. Özellikle Türkçe bilmemenin ve eğitimin Lazca olmamasından doğan komiklikler. Çocukluk arkadaşım Aysel'le okumayı sökmüş olmalıyız. ... anlamını bilmediğimiz kelimeleri okuyup Aysel'in babasına sorardık. O da bize okuduklarımızın Türkçe karşılığını söylerdi. Türkçe bilmemenin sıkıntısı okulda Lazca konuşma yasağıyla pekişirdi. Ama her çocuğun başında bekleyemezdi "yabancı" dediğimiz, Laz olmayan, çoğu Orta Anadolu kökenli öğretmenler. Teneffüs zili çalar çalmaz dilimizin bağı çözülür, Lazca konuşuyorduk. İspiyoncu ve ihbarcı çocukların ikazlarına aldıran yoktu. Çocukluk arkadaşlarımı hâlâ aynı canlılıkla hatırlarım, şevkle Lazca konuşmalarını, ince seslerinin yankıdığı su değirmenindeki annelerinden öğrendikleri uzun Lazca ağıtları ...*

(...)

... Lazca bilmenin, Türkçeye hakim olamadan bir okula devam ederken karşılaşılan zorlukları anlatıyordu. Bir ara, okula giderdik de her anlatılanı öyle anlamazdık. Bir ara öğretmenimiz Pehlül Bey'in bize, kapıları sıkı sıkı kapatıp dersi Lazca açıkladığını bilirim. Pehlül Bey de Lazdı. Çok iyi Lazca konuşurdu, ancak bizimle konuşmazdı. Çok zorda kalırsa, çocuklar dersi anlamazlarsa Lazca konuşurdu. Çok kısa bir süre ve sesini alçaltarak ..."

Sovyetler Birliği Lazlarının "Kültürel Haklar"ı Ellerinden Alınıyor

Sovyet yönetiminin ilk yıllarında "kültürel haklar"a sahip olan Lazlar 1930'lu yılların sonlarında nüfus kayıtlarına Megreller ve Svanlar gibi "Gürcü" / "Kartveli" olarak geçirildiler. "Kültürel haklar"ı ellerinden alındı. Ardından da Kazakistan'a sürüldüler. Gecikmiş "ulus-devletler"i ve bunların resmî ideoloji ve resmî tarihlerini yaratmanın "doğal" bir sonucu olarak bazı dil ve kimliklerin yok sayıldıkları ve yok edilmeye çalışıldığı süreç, 20. Yüzyılda yalnızca "kapitalist" eksende değil, tutarsız bir "milliyetler politikası"nın uygulandığı Sovyetler Birliği'nin Kafkasya'daki birlik-cumhuriyeti Gürcüstan'da da tüm şiddetiyle yaşandı. Lazlar Türkiye'de "Türk", Gürcüstan'da "Gürcü" / "Kartveli"ydi!

15 Ekim 1997 tarihinde "Abhazya Parlamento"su Abhazyalı Türkler, Lazlar ve Rumların durumlarına da değinerek geçmiş yönetimlerce haksız yere suçlandıkları konularda itibarlarının iadesini istedi.

17 Ekim 1997 günkü oturumda oybirliğiyle kabul edilen maddelerden bazıları şöyle: "*Abhaz halkı daha önceden da haksız suçlamalarla sürgüne tabi tutulan halk olarak görülmeli, aynı zamanda 1940'lı yıllarda Stalin rejimi tarafından Abhazya'dan sürülen Rumlar, Lazlar ve Türkler de sürgüne maruz bırakılan halklar olarak kabul edilmelidir.*" (madde 4).

Abhazya Parlamentosu hukuk komitesi ile insan hakları komisyonu, daha önce suçlanarak Abhazya'dan sürgüne tabi tutulan Türkler, Lazlar ve Rumların itibarlarının iadesi ile ilgili kanun tasarılarını en kısa

zamanda hazırlamakta görevlendirir." (madde 11).

Nugzar Dzhodzhua, "dil politikaları"na dikkat çekerek şu önemli tespitte bulunuyor: "... *Haziran 1990'da, Londra'da toplanan 5. Avrupa Kafkasoloji Kongresi'nin oturumları yapıldı. Sunulan tebliğlerden bir tanesi Megrelce ve Lazca'ya ayrılmıştı. Kardeş dil Lazca'nın Türkiye'deki durumu gibi Megrelce'nin de Gürcüstan'da yok sayıldığı konuları tebliğin tartışılan noktalarındandı ... Sizin "köpeklerin dili" olarak nitelediğiniz Megrel dili sınırsız güzellikte, zengin ve çeşitliliktedir, yok olması sadece Megreller için değil bütün insanlık için bir trajedi olacaktır ...*"

Türkiye'deki Resmî Tarih Tezleri

"Soğuk Savaş yılları"nda yayınlanan "etnik köken"e ilişkin "eserler" de, "CHP'nin tek parti yönetimi"nin şekillendirmeye çalıştığı resmî tarih tezlerine dayanır. Bu "eserler"deki "bilgiler", resmî platformlarda da dile getirilir ve yayınlanan kitaplara "kaynaklık" eder. Bu "eserler", her nasılsa (!) Şemsettin Sami'nin "Kamus-ül-A'lam"daki "Lazlar" ve "Lazistan" maddelerini her defasında dikkate almaz! Bu yıllarda çok cılız da kalsa resmî tarih tezlerine karşı çıkışlar görülür. Av. Şehzat Ayartepe'nin makalesi önemli bir örneği oluşturur. "Soğuk Savaş Yılları" yalnızca resmî tarih tezleriyle geçmedi. "Laz Fıkraları" da vardı! Bunlar günümüze kadar aktarılacaktı:

"Garson: '*Burası canlı beyin lokantası ... Her türlü beyin var efendim! En pahalısı da Laz beyni!*'

Müşteri: '*Aa! Neden o?*'

Garson: '*İki Laz kesiyorsun, bir beyin çıkıyor!*' ..." (*Asabi Gazetesi*, 20.12.1997).

Gürcüstan'm Ankara Büyükelçisi Nodar Komakhidze de bir röportajda bu "fıkralar"a değiniyor ve şunları söylüyordu: "... *Sizdeki Karadenizli tipi Temel'e benzeyen bir karakter bizde de çok yaygın; biz Ona Megrel diyoruz ...*" (*Türkiye Gazetesi*, 14.03.1995).

"Soğuk Savaş Yıllar"ı Sona Eriyor: Lazları Kuşatmaya Çalışan "Yeni" Resmî İdeolojiler Sahneye Çıkıyor

19. Yüzyılda "Müslüman Osmanlı Devleti"ne "şaşırtıcı bir bağlılık" gösteren ve 1920'lerde Anadolu'nun Kurtuluşu'nda fedakârlıklarda bulunan Müslüman Lazlar, 1940'larda "içer(de)ki düşmanlardan biri"ne "dönüşmüştü"! Kendilerine bir "tarih" yazılmıştı! Köylerinin adı da "değişmişti"! Dillerini konuşmaları bile yasaktı! Adlarını ise, yalnızca "kendilerini her defasında gülünç duruma düşüren fıkraların aktörleri" olarak kalmaları şartıyla kullanabilirlerdi!

"Soğuk Savaş yılları"nın sonlarına doğru, 1988'de Sarp Sınır Kapısının açılmasıyla birlikte Türkiyeli Lazlar ve sınırın ötesindeki Lazlar ve Megreller yeniden kucaklaşma imkânı bulur. "1950'li yıllar"la ve "çay tarımı"nın yörede yaygınlık kazanmasıyla birlikte yaşanılmaya başlanan "doğal yok oluş süreci", 1980'lerin sonlarına doğru radyo, TV, vb. kitle iletişim araçlarının da yaygınlaşmasıyla hız kazanır. "Bu süreç"te dil ve kültürlerinin hızla "bir yok oluş"a gittiğini gören bir avuç duyarlı insan, bir "Laz Enstitüsü" veya bir "Laz

Vakfı" kurmak için bir çalışma başlatır. Bir "girişim komitesi" oluşturulur ve kendilerini basın yoluyla deklere ederler: *"... Biz, dil, kültür ve ulusal, demokratik haklar diyebileceğimiz haklarımızı almak istiyoruz. Bunun dışında amacımız ayrışmak değil. Yine birlikte olmak. Ama kendi kimliğimizi muhafaza edip gönüllü birliği sağlayabilmek. Bizim amacımız bu. Onun haricinde bir başka amaç taşımıyoruz ... Misak-ı Milli hudutlarının çizilişinde Lazların emeği vardır. Dolayısıyla Lazların bu memlekette emeği vardır, söz sahibidirler... Bizler Anadolu'da her zaman vardık. Bizler ne Ermeniyiz, ne Pontusuz , ne Gürcüyüz, ne Türküz. Bizler Lazız. Ve yaşamımızı böyle de sürdüreceğiz."*

19.10.1983 tarih ve 2932 sayılı, "*Türkçeden Başka Dillerde Yapılacak Yayınlar Hakkındaki Kanun*"un değiştirildiği bir döneme denk düşen bu basın açıklamalarına ilk tepki, çok satan "ucuz" bir gazeteden geldi. Bu "gazete", bir hafta boyunca bir hedef gösterme kampanyası yürütür. "Duyarlı kesimler"in "tepkiler"i" "*Laz Vakfı Girişim Komitesi*"ne yöneltilmek istenir. Amaç, bu vakfın kurulmasını engellemektir. Bu "gazete", "ülkenin bölünmez bütünlüğü şiarı"ndan hareketle bu "yayınlar"ı yaptığı izlenimini uyandırmak için büyük bir "özen" gösterir. Bütün bu "özen"e rağmen, bu "kampanya"nın "Lazlara yönelik hangi resmî ideoloji" lehine yürütüldüğü "belli değildir". "Soğuk Savaş yılları"nın sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan kısmî "özgürlük" ortamında Türkiye'deki resmî ideoloji ve resmî tarih tezlerini sorgulama imkânı doğarken, Lazların "Gürcü" / "Kartveli" veya "Pontus(lu)" / "Rum" / "Yunanlı" olduklarını iddia eden diğer resmî ideoloji ve resmî tarih tezleri de "bir şekilde" etkili

olarak hem kafaları karıştırmaya hem de Lazların dil ve kültürlerini yaşatmaya yönelik çabalarını provoke etmeye çalışır. Bütün bu "engelleyici" çabalara rağmen, 1993'te *Ogni Kültür Dergisi* yayın hayatına başlar. "Çıkarken" başlıklı makalede şu görüşlere de yer verilir: " ... *Lazların da varolmak, kimliklerini yeniden ve çağdaş bir içerik ile kazanmak ve korumak, özgür ve korkusuzca yaşamak hakları vazgeçilmez bir doğal hak olarak kazanılmayı beklemektedir ... OGNİ, Anadolu mozaiğinin parçası olan Lazları dili, tarihi, edebiyatı, folkloru, müziği, sosyolojisi, arkeolojisi, coğrafyası ve diğer bilim, kültür, sanat, araştırma, tanıtma ve yeniden inşa için yayın faaliyetiyle evrensel kültüre katkıda bulunurken diğer yandan da Kafkasya ve Anadolu'da yaşayan halkların ortak sesi, bölge halklarının kardeşlik köprüsü olacaktır.*"

Ogni'nin ardından *Mjora* ve *Sima* adlı periyodikler de yayınlanacaktır. Onlarca makale ve Lazca metin çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlanır. Kitaplar ve sözlükler yazılır. Zuğaşi Berepe, Ayhan Alptekin, Birol Topaloğlu, Kâzım Koyuncu gibi grup ve sanatçılar Lazca şarkılara yeniden can verir. Yöresel dernekler "kültür"e yönelir. "Laz dili ve kültürü"nü yaşatmaya yönelik bir vakıf İstanbul'da değil ama, 1996'da İzmit'te kurulur. Vakıf senedinde, vakfın amacı şu şekilde belirtilir:

"*Borçka, Hopa, Arhavi, Fındıklı, Ardeşen ve Pazar ilçelerinde yaşayan, kökeni bu bölgeler olup ekonomik vesair sebeplerle yurdun çeşitli yörelerine dağılmış olan, bu bölgelerle benzer kültürlere sahip yurtdışında kalmış yerleşim birimlerinde iken savaşlar ve savaş sonrası göçler sebebiyle yurdun çeşitli yörelerine*

yerleştirilen yukarıda üç bölümde sayılan özelliklere sahip olup halen yurtdışında bulunan vatandaşlar arasında; ekonomik ve sosyal dayanışmayı sağlamak, müşterek kültür ve örf adetleri yaşatmak ..."

Sima Vakfı, *Sima* adlı bir kültür dergisini de yayınlamaya başlar. Vakıf başkanı Orhan Bayramin bu derginin yaymlanma amacını şöyle açıklar: "*... Laz tarihi ile ilgili kalıcı belgeler, bilgiler, maniler, halk deyişleri daha menşeinde iken kaybolup gitmeden, övünç vesilemiz kültürümüzü yok olmaktan kurtarmak... son yıllarda münferiden yazılan kitaplar, dergiler, edebi eserlerin halkımızda ve dünyada ilgi ile izlendiği gözden kaçmamaktadır. Bu tür yazıların çoğalmasından yanayız...*"

Lazca da Türkiye'nin Dilidir

Lazların, bu "son dönem"de yaptıkları çalışmalar esas olarak "anadil Lazca" nın yaşatılması, geliştirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması noktasında yoğunlaşmaktadır.

Selma Koçiva şöyle diyor: "*... Oysa Laz halkı anadilini gözbebeği gibi seviyor. Tüm olumsuz koşullara rağmen, çoğunlukla sözlü olarak da olsa anadilimizi yaşatmıştır. Son on yıllarda Laz dili ve kültürüne artan ilgi bir şeyleri yitirme korkusundan kaynaklanmaktadır ... Bizler anadilimiz Lazcayı yitirmek istemiyoruz ... anadilimizi korumak istiyoruz ...Her türlü dilsel ve kültürel serbestlik istiyoruz ...*"

Sarigina Beşli, çocuğun ikilemine dikkat çekerek şunları yazıyor: "*... Köydeyken herkes Lazca konuşuyordu, bir sorun yoktu. Çocuk, Türkçe bilmiyor muydu?*

Biliyordu ama konuşması ve yazması gerekmiyordu. Zaten aptal kutusunu anlamak için Türkçeyi biraz bilmek yeterliydi. Ama okulda durum farklıydı... 1991'de "Lazuri Alfabe" *adlı kitapçığın elime geçmesiyle benim için yeni bir dönem başladı... çok sevdiğim dilimi artık yazıp okuyabilecektim... Önümüzde açılan bu yeni dönemde kendi adımıza kazanımlar elde etmek için öncelikle sorumluluk duymamız gerekiyor. Kime karşı mı? Sana bu dili taşımış olan atalarına ve senin bu dili taşıman gereken çocuklarına yani geçmişine ve geleceğine!*"

Yılmaz Avcı, "*böyle giderse Lazcanın iki nesil sonra yok olacağı*"na dikkat çekerken, İsmail Avcı Bucaklişi bu konuda şunları yazıyor: " *Bizi biz yapan değerler her geçen gün yok olup gidiyor. Daha dün bizimle birlikte Laz kültürüyle yaşayan, dolu dolu Lazca konuşup gülen, bize Lazca masallar anlatan nineler, dedeler yok artık. Laz masallarının gizemli dünyası çok uzaklarda kaldı... Her yaşlı Lazın ölümü, bir yanımızı koparıp götürüyor mezara... Lazuri Nenapuna yaşayan bir halkın, yaşayan bir dili olduğunu gösteren açık bir delildir...*"

"*Lazca-Türkçe / Türkçe-Lazca*" sözlük hazırlayan Metin Erten, kendisini böyle bir çalışmaya yönelten sebepleri şöyle açıklıyor: "*...doğduğumuz günden beri konuştuğumuz dilimizi, Lazcayı korumak, gelişmesine katkıda bulunmak gerekiyordu... Dedelerimizden Kurtuluş Savaşı'nı dinleyerek büyüdük. Ülkeyi kurtarmak için dilleri farklı da olsa insanlar bir araya gelmişler ve ortak savaşmışlardı. O orduların çok dili vardı ama sonuçta tektiler. Farklı dillerinin olması bu ülke için savaşmalarına engel değildi. Bugün de farklı dillerimizin olması birlikte olmamız için bir engel değil...*"

M. Recai Özgün'ün de vurgusu "anadile"dir: "... *Türkiye'nin demokratikleşmesine paralel olarak, yerel diller üzerindeki baskıların kaldırılması, kültürel desteklerin geliştirilmesi gereklidir. Dil eğitimine en azından ilkokullarda "anadil" eğitimi statüsünde yer verilmesi; bu dilde eğitim verecek olanların üniversitelerde yetiştirilmesi ve resmî radyo ve TV'lerde haber ve eğitici yayınlara geçilmesi, isimleri değiştirilen yerleşim birimlerine yeniden Lazca isimlerin verilmesi gereklidir.*"

2001 yılının Eylül'ünün son haftasında , ülkemizin "konuşanları sayıca (daha) az dilleri" veya "yerel dilleri" konusunda önemli bir gelişme yaşandı. Bu konuda *Akşam Gazetesi* şu haberi yer verdi: " ... *Anayasanın 28. maddesinin ikinci fıkrası da Anayasa değişiklik paketinin 10. maddesindeki bir düzenleme olarak Meclis Genel Kurulu'nda kabul edildi. 'Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz' hükmü Anayasadan çıkarıldı ...*" (27 Eylül 2001).

Cumhuriyet Gazetesi'nin "RTÜK'ten "Lazca yayına Uyarı" başlıklı haberi, "bu konuda" henüz yasal düzenlemelerin yapılmamasından kaynaklanan "uygulamalar"a ilişkin durumu gözler önüne sermektedir: "*Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK), Rize Gelişim TV'ye "Lazca" yayın yaptığı için uyarı cezası verdi. Üst Kurul, Gelişim TV'nin "Lazca" sunduğu müzik-eğlence programı ile "radyo ve televizyon yayınlarının Türkçe yapılması" ilkesini çiğnediğini savundu. Üst Kurul, bu kuralı bugüne kadar yalnızca Kürtçe yayınlar konusunda uygulamıştı. Gelişim TV'ye verilen ceza, aynı zamanda Kürtçe dışında başka dilde yapılan bir yayına ilk kez ceza uygulanması anlamına geliyor.*" (16.02.2002).

Türkiye'nin taraf olduğu Lozan Antlaşması'nın yalnızca Hıristiyan ve Musevî azınlıkların "kültürel haklar"ını tanımadığı, Lazca gibi konuşanları sayıca (daha) az diller "veya" yerel diller"in varlıklarını da güvence altına aldığını belirten bazı yorumlara günümüzde sıklıkla rastlanmaktadır. Oktay Ekşi ve Sedat Ergin, makalelerinde bu konuyla bağlantılı olarak "Lozan Antlaşması"nın 39. maddesinin dördüncü fıkrasını aktarıyorlar:

"*Herhangi bir Türk yurttaşının gerek özel ya da ticari ilişkilerinde, gerek din, basın ya da her türlü yayın konusunda ve gerek toplantılarda herhangi bir dili serbestçe kullanmasına karşı hiçbir sınır yoktur.*"

"CHP'nin tek parti yönetimi" ve "Soğuk Savaş yılları" boyunca Türkiye'nin "çok dilli" bir ülke olduğu gerçeği kabullenilmek istenmedi. Türkçe'nin resmî dil olmasının yanında, Lazca gibi "konuşanları sayıca (daha) az diller" veya "yerel diller"in de varlıklarını sürdürebilmeleri ve kurumsallaşmalarının, "uluslaşma" önünde bir engel teşkil etmeyeceği görülmedi. Bunun yerine, bu dillerin konuşulmaları bile yasaklanarak konuşanlarının sayısının her geçen gün azaltılması amaçlandı. Bu "yasak diller", 1920'lerde esas olarak Türkiye'nin belirli bölgelerinde konuşulurken, günümüzde "doğal" olan veya olmayan sebeplerden dolayı yaşanan göçlerle Türkiye'nin hemen her yerinde konuşulmaktadır.

Günümüzde, Lazca gibi "konuşanları sayıca (daha) az olan diller" veya "yerel diller" gündeme geldiğinde kimileri "bu diller"i "bölücülük" sebebi olarak lânse etmeye çalışmaktadır. Kimileri de "anadil eğitimi", "anadilde eğitim" vb. tartışmaları "Kürtçe" üzerinden

yapmaktadır. Oysa ne "bu diller" lânse edilmeye çalışıldığı gibi "bölücülük" sebebidir ne de "Kürtçe" Türkiye'nin tek "konuşanı sayıca (daha) az dil"i veya "yerel dil"idir. "Bu diller" ülkemizin ve bütün insanlığın ortak zenginliğidir. Binlerce yıllık bir geçmişe sahip olan ve "her türlü olumsuz şart"a rağmen, günümüze ulaşabilme becerisini gösteren "bu diller" ister yüz kişilik bir köyde konuşuluyor olsun, ister çok daha fazla insan tarafından toplu veya dağınık çok daha geniş yerleşim birimlerinde yaşatılıyor olsun aynı eşitlikte geleceğe taşınma hakkına sahiptir. "Bu diller" de yaşamalı, geliştirilebilmeli ve her türlü iletişim araçlarıyla gelecek kuşaklara aktarılabilmelidir.

Türkiye'nin "çok dilli" bir ülke olduğu gerçeğinin kabul edilmesi, resmî dil Türkçe'nin dışındaki bu "yasak diller"in de kurumsallaşabilmeleri ve kendilerini geleceğe taşıyabilmelerinin önündeki engellerin kaldırılması, toplumun demokratikleşmesine, toplumsal birlik ve barışa şüphesiz önemli bir katkı olacaktır. (22 Nisan 2002)

Kaynakça:

* "Abhazya Parlamentosu'nun Açıklaması" (1996): *Kafkasya Yazıları*, sayı 6, Çiviyazıları, İstanbul .
* Akar, Rıdvan (1998): "Bir Bürokratın Kehaneti Ya Da 'Bir Resmî Metin'de Planlı Türkleştirme Dönemi", *Birikim*, sayı 110, Birikim Yayıncılık, İstanbul.
* Akgün, Ayten (röp.),"Skudas Xalkepeşi Cumapoba", *Gündem Gazetesi*, 18.11.1973.
* Aksamaz, Ali İhsan (2000): *Dil-Tarih-Kültür -Gelenekleriyle Lazlar*, 1. Baskı, Sorun Yayınları, İstanbul.

* Aksamaz, Ali İhsan (2000): "Sovyetler Birliği'nin Milliyetler Politikası ve Kafkasya", *Tarih ve Toplum*, sayı 199, İletişim Yayınları, İstanbul.
* Allen, W.E.D.-Muratoff, Paul (1996): *Kafkas Harekâtı, 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara.
* Amıcba, Gerg (1993): *Ortaçağ'da Abhazlar, Lazlar*, Nart Yayıncılık, İstanbul.
* Bağ, Yaşar (2001): *Çerkeslerin Dünü, Bugünü*, 1. Baskı, Kafkas Derneği Yayınları (17), Ankara.
* Avcı, Yılmaz (1999): *Şurimşine* (Lazca/Türkçe), 1. Baskı, Kurye Yayınları, İstanbul.
* Avcı, Yılmaz (2002): "Türkçe'yi Nasıl Öğrendik?", *Yeni Kafkasya Gazetesi*, sayı 3, İstanbul.
* Ayartepe, Av. Şehzat,"Lazların Tarihçesi", *Karadeniz Haber Gazetesi*, 1.12.1976.
* Bayramin, Orhan (2000): "Başlarken", *Sima Kültür Sanat Edebiyat Dergisi*, sayı 1, İzmit.
* Beller-Hann, İldiko (1999): *Doğu Karadeniz'de Efsane, Tarih ve Kültür*, 1. Baskı, Çiviyazıları, İstanbul.
* Beşli, Sarigina (1993): "Kendinde/ Kendin Olma Bilinci Üzerine Düşünceler", *Ogni Kültür Dergisi*, sayı 1, İstanbul.
* Bucaklişi, İsmail Avcı -Uzunhasanoğlu, Hasan (1999): *Lazuri-Turkuli Nenapuna* (Lazca-Türkçe Sözlük), 1. Baskı, Akyüz Yayıncılık, İstanbul.
* *Bugün Gazetesi*, 31.01.1993 - 07.02.1993.
* Bul, Melahat (2000): "Lazca ile Mücadele Kolu Başkanlığından Laz Kültürünün Araştırılmasına Uzanan Bir Yol: M. Recai Özgün" *Mjora*, sayı 1, Çiviyazıları, İstanbul.
* Canaşia,n S.-Bertzenişvili, N.(1987): "Türkiye'den Haklı İstemlerimiz", *Tarih ve Toplum*, sayı 46, İletişim Yayınları, İstanbul.
* Çakır, Ruşen (1992): "Laz Kültürel Rönesansının Eşiğinde", *Cumhuriyet- Kitap*, sayı 131.
* *Çveneburi Kültürel Dergi* (2002), sayı 44, Total Müşavirlik

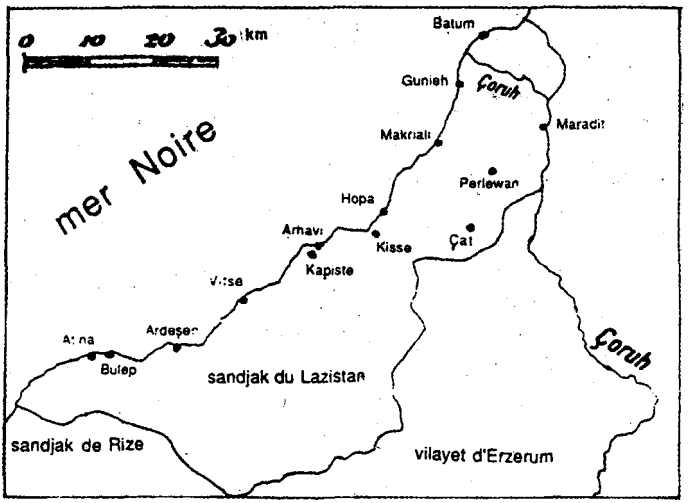
Ve Mümessillik LTD. Şti., İstanbul.

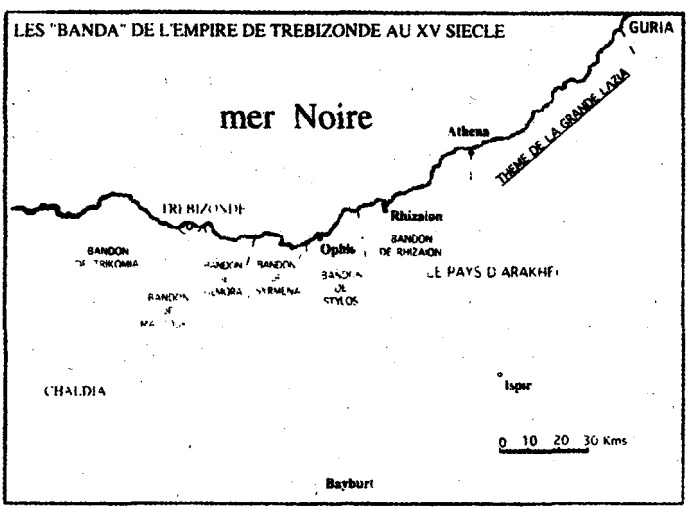
* Doğan, Yalçın, "Türk Milletini Teşkil Eden Öğeler ...", *Milliyet Gazetesi*, 05.10.1993.
* Dündar, Fuat (1997): "Kafkasya Hakkmdaki Yasaklı Yayınlar" (1920-44), *Kafkasya Yazıları*, sayı 2, Çiviyazıları, İstanbul.
* Dzhodzhua, Nugzar (1994): "Ben Bir Megrelim", *Ogni Kültür Dergisi*, sayı 6, İstanbul.
* Ekşi, Oktay, "Kopenhag Ve Lozan", *Hürriyet Gazetesi*, 23.07.2000.
* Ergin, Sedat,"Lozan'ın Işığında Kürtçe'nin Durumu", *Hürriyet Gazetesi*, 30.07.2000?
* Erten, Metin (2000): *Lazca-Türkçe/Türkçe-Lazca Sözlük*, 1. Baskı, Anahtar Kitaplar, İstanbul.
* Feurstein, Wolfgang (1994): "Bir Alman Gözüyle Lazlar" *Ogni Kültür Dergisi*, sayı 2, İstanbul.
* Güvenç, Bozkurt (1996): *Türk Kimliği*, 4.Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
* Hewitt, B.George (1996): "Kafkasya ve Megrel - Lazların Kültürel Hakları", *Birikim*, sayı 85, Birikim Yayıncılık, İstanbul.
* Hikmet, Nazım (1987): "1920 Yılı Ve Hikâyei Arheveli İsmail", *Memleketimden İnsan Manzaraları*, İkinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara.
* Kırım, Ahmet (1992): "Laz Burjuvazisi De Destekliyor", *Aktüel*, sayı 66, İstanbul.
* Kırzıoğlu, M. Fahrettin (1992): "Lazlar / Çanarlar", *VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Ankara.
* Koçiva, Selma (1999): *Lazona - Laz Halk Gerçekliği Üzerine*, 1. Baskı, Lazebura, Dortmund, Deutschland.
* Lang, David Marshall (1962): *A Modern History Of Georgia*, (?), London.
* Özgün, M. Recai (1996): *Lazlar*, 1. Baskı, Çiviyazıları, İstanbul.
* Özgün, M. Recai (1998): *Kurtuluşumuzun Öyküsü*, 1.Bas-

kı, Sima Yayınları, İzmit.

* Söylemez, Haşim (2000): "Çok Renkliyiz", *Aksiyon*, sayı 291.
* Şemsettin, Sami (1993): "Kamus-ül-A'lam'da Lazlar Ve Lazistan", *Çveneburi Kültürel Dergi*, sayı 2/3, İstanbul.
* Teztel, Deniz, "Lazlardan Alternatif Vakıf", *Cumhuriyet Gazetesi*, 19.01.1993.
* Toumarkine, Alexandre (19995): Les Lazes En Turquie (xıx e- xx e siècles), Les Editions ISIS, İstanbul.
* *Türkiye İhtilâlci İşçi Köylü Partisi Davası Savunma* (1974): 1. Baskı, Aydınlık Yayınları, İstanbul.
* Yerasimos, Stefanos (1994): *Milliyetler ve Sınırlar -Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, 1. Baskı, İletişim Yaymları, İstanbul.

(Sorun Polemik Dergisi, Sayı 5, Kış 2002)

0 10 20 30 km
Batum
Gunieh
Çoruh
Maradit
Makriali
Perlewan
Hopa
Arhavi
Kisse
Çat
Kapiste
Ardeşen
Atina
Bulep
mer Noire
sandjak du Lazistan
sandjak de Rize
vilayet d'Erzerum
Çoruh

LES "BANDA" DE L'EMPIRE DE TREBIZONDE AU XV SIECLE
GURIA
mer Noire
Athena
THEME DE LA GRANDE LAZIA
TREBIZONDE
Rhizaion
BANDON DE RHIZAION
Ophis
BANDON DE TRIKOMIA
BANDON DE STYLOS
LE PAYS D'ARAKHE
CHALDIA
Ispir
0 10 20 30 Kms
Bayburt

TRT, Kararını Gözden Geçirmelidir!

TRT, diğer anadillerde radyo ve televizyon yayınlarına başlamadan önce, Türkiye'nin Türkçe dışındaki anadillerini; Lozan Antlaşması'nda tanınıp tanınmadıklarına, konuşanlarının sayısına, konuşuldukları yörelere, yerli veya göçmen olma durumlarına, DİE tarafından tanınıp tanınmadıklarına veya Türkiye dışında "resmî bir dil" olup olmadıklarına göre sınıflandırabilirdik. TRT'nin beş anadilde yayına başlamasından sonra, Türkiye'nin diğer anadillerini bir de "DİE'nin ve TRT"nin tanıdığı anadiller" ve "DİE'nin tanıdığı ama TRT'nin tanımadığı anadiller" başlıkları altmda sınıflandırma imkânına da kavuşmuş olduk!

TRT'nin "Tanımadığı" Diller de Var

Beş anadildeki radyo ve televizyon yayınları 7 Haziran 2004 Pazartesi günü Boşnakça ile başladı. Yapılan resmî açıklamaya göre; Boşnakça, Arapça, Kırmançi, Çerkesce ve Zazaca TRT'nin sırasıyla yayın yapacağı dillermiş. TRT'nin bu dillerdeki yayınları; içerik, süre, yayınlandıkları saatler vb. açılardan eleştirilebilir. Ancak öncelikle üzerinde durulması gereken konu, yayın

yapılacak dillerin sayısının neden beş ile sınırlandırıldığıdır.

TRT, "Kürtçe"nin lehçeleri olarak kabul edilen Kırmançi ve Zazaca dışındaki üç anadilini, yani Boşnakça, Arapça ve Çerkesçe'yi hangi kıstasları göz önünde bulundurarak yayın yapmak için seçti? TRT'nin, DİE'nin verilerini dikkate alarak bu dilleri belirlediği düşünülebilir. Yurttaşlara anadillerine ilişkin soruların en son 1985 nüfus sayımlarında sorulduğunu biliyoruz. DİE'nin anadil sonuçlarını açıkladığı en son sayım ise 1965'tekidir. TRT'nin Kırmançi ve Zazaca'mn yanı sıra yayına başladığı Boşnakça, Arapça ve Çerkesçe ve yayın yapmadığı diğer bazı anadillerini acaba günümüzde kaç kişi konuşuyor? En son 2000 yılında yapılan nüfus sayımlarında da anadile ilişkin soru sorulmadığına göre, bu soruya ancak 1965 verileri üzerinden bir cevap aramaya çalışılabilir.

TRT Hangi Kritere Göre Hareket Ediyor?!

1965 verileriyle anadili ve ikinci dili olarak Boşnakça'yı 57.209 kişi; Çerkesçe'yi 106.960 kişi ve Arapça'yı 533.264 kişi konuşuyordu. Yine aynı yıl verileriyle Lazca'yı 81.165 kişi; Gürcüce'yi 79.234 kişi; Pomakça'yı 57.372 kişi; Arnavutça'yı 53.520 kişi ve Abazaca'yı ise 12.399 kişi anadili veya ikinci dili olarak konuşuyordu.

Yukarıdaki bu rakamlar, TRT'nin bir anadilini, konuşanının sayısına göre değerlendirmediğini gösteriyor. "Kürtçe"nin lehçeleri dışında yayın yapılan Boşnakça, Arapça ve Çerkesçe içinde bir tek Çerkesçe

konusunda Çerkeslerin hassasiyet gösterdiklerini ve uzun bir geçmişi olan bir çaba içinde bulunduklarını biliyoruz. TRT'nin Boşnakça ve Arapça yayınlarından sonra, kimi "Boşnak" ve "Arap" "kanaat önderleri"nin çıkıp da, "Yahu biz bölücü müyüz ki bizim anadilimizde devlet yayın yapıyor?" veya "Gençler zaten bu dili bilmez, yaşlıların ise kulakları duymaz, duysa da bir ayakları çukurda, ne lüzumu vardı!" mealinden trajikomik lâflar ettiklerinin yazılı ve sözlü basma yansıması, DİE'ni bile ciddiye almayan TRT yönetiminin ne kadar isabetsiz bir karar verdiğini gösteriyor. Eğer TRT, "Anadolu'ya göçmen diller"i, yani Boşnakça ve Çerkesçe"yi dikkate alıyorsa, diğer göçmen dilleri olan Abazaca, Arnavutça ve Pomakça'yı da dikkate almalıdır. Eğer TRT, "Anadolu'da yerli diller"i, yani Kırmançi, Zazaca ve Arapça'yı dikkate alıyorsa diğer yerli diller olan ve Anadolu coğrafyasında tarih kadar eski bir geçmişe sahip Lazca ve Gürcüce'yi de dikkate almak zorundadır. Lazlar ve Gürcülerin de esas olarak anadillerinin yaşatılması konusunda uzun yıllara dayanan ciddî çabalarının bulunduğu biliniyor.

TRT ve Yurttaşlık Başları

Kuşkusuz her dil kendi doğallığında yaşama hakkına sahiptir, bu konuda ayrımcı davranmamalıyız. Yine her dil kurumsallaşarak gelecek kuşaklara aktarılma hakkına da sahiptir. Ancak anadillerinin yaşatılması konusunda, aydınlarının zahmet edip de Allah için tek satır yazı bile yazmadıkları anadillerde, TRT'nin yayın yapması oldukça tuhaf! TRT, bu adımında hangi sâik ile hareket etmiştir? TRT, yurttaşlık bağlarını erozyona

uğratabilecek bu son anti-demokratik uygulamasından geri dönmeli; diğer anadilleri de dikkate almalıdır.

(*Radikal Gazetesi, Radikal İki*, 13 Haziran 2004)

Asparagas Bir Haber

14 Haziran 2004 tarihli *Ortadoğu Gazetesi*'nde, "Lazlar'ın Lazca yayın isyanı" başlıklı bir "haber" yayınlandı. En temel Türkçe imlâ kurallarından bile bîhaber bir şahısın yazdığı "haber", öncelikle Türkçesiyle insanı çileden çıkarıyor. Örneğin, satır sonuna gelen "*tepkiler*" kelimesi, "*tepkil-er*" şeklinde bölünüyor. Bazen "*ana dil*", bazen "*anadil*" deniyor. Bu şahıs, "*yaşayan*" da diyemiyor, bunun yerine "*yaşaylan*" demeyi tercih ediyor! Önce, "... *istemiediklerini* ..." diye yazıyor. Hatasını görüyor ve düzeltmeye çalışıyor. Bu sefer de "... *istemidiklerini*..." diye yazıyor. Yani bir türlü "...*istemediklerini*..." diyemiyor. "*Anadilini kaybeden*..." yerine de "*Ana diline kaybeden*..." diyor.

Gazetecilik Bu Mu?

İlkokul birinci sınıfın ilk döneminde öğretilen imlâ kurallarını dahî bilmeyen bir şahıs, nasıl muhabir veya gazeteci olabilir?!

Bir bakıyorsunuz, Laz ve Lazca gibi terimler bir tırnak içinde, bir olduğu gibi yazılıyor. "Haber"i yazan şahıs, "Laz kökenli vatandaşlar" mı desin,"Laz vatan-

daşlar" mı desin, "Lazlar" mı desin pek karar veremiyor! "Doğu Karadeniz'de yaşayan..." ifadesinin "Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan..." ifadesiyle farklı anlama geldiğinin de farkında değil!

Ortadoğu Gazetesi'nin bu "haber"ini işin ehilleri incelerse, daha nice Türkçe imlâ hatası bulacaklarına kuşku yok. Bu gazetenin, Türkçe ve Tarih bilgisinin yanı sıra aritmetik ve coğrafya bilgisinin de pek zayıf olduğu görülüyor. 8. ve 9. sayfaların yerlerini karıştırıyor; "Rize"nin "Hemşin ilçesi"nin nerede olduğunu da bilmiyor!

Ortadoğu Gazetesi, Türkçesi oldukça kıt bir şahıs tarafından masa başında ve pek acemice uydurulduğu belli olan bu asparagas haberi, Lazların kanaatlerini dile getiriyormuş gibi servis ediyor. Ancak, "şekil şartları"na uymayı unutuyor! "Haber"i yazan muhabir belli değil! Üstelik, bu belli olmayan "muhabir"in, konuştuğu kişi veya kişiler de nedense yine belli değil! Hem belli olsalar ne fark eder ki?!

Bir an için, bu "haber"e inanalım ve gerçekten de, (bazı "Kürt" ve "Çerkesler"in istemediği gibi) bazı Lazların da kendi anadillerinde TRT'nin yapacağı yayını istemediğini kabul edelim. Böyle bir durumdan, bütün Lazların aynı kanaatte olduğu sonucu nasıl çıkartılabilir ki?! Bir referandum mu yapılmıştır? Türkiye'de yaşayan Lazların tamamı bir referandumda, TRT'nin Lazca yayın yapmasına "hayır" mı demiştir? Yapılmayan referandumların sonuçlarını, işine geldiği şekilde ilân etme yetkisini *Ortadoğu Gazetesi* nereden alıyor? Demokratik bir hakkın kullanımını önlemek için "haber" yapmak yakışıyor mu? Bu tavır gazeteciliğe de, meslek ciddiyetine de, hukuka da aykırı değil mi?

Gazete, bir yandan TRT'nin yetkililerine, "Bakın, Lazlar, anadillerinde TRT'nin yayın yapmasına karşı" demeye çalışırken, diğer yandan da, ("Soğuk Savaş yılları"nın alışkanlığıyla olacak) Lazlara aklınca aba altından sopa göstermek istiyor.

Cehalet...

Lazca sadece "haber"de belirtilen yörelerde konuşulmuyor. Lazca, "Doksanüç Harbi"nden (1877-1878) sonra Osmanlı yönetimi dışmda kalan topraklardan göç ederek Akçakoca, Karamürsel, Sapanca, Düzce, Yalova vb. muhacir yerleşim merkezlerinden oluşan "diaspora"da yaşayan Lazlar tarafından da konuşulmaktadır.

Gazete, DSP-MHP- ANAP Hükümetinin yaptığı kısmî demokratik düzenlemelerin ardından, AKP Hükümetinin kısıtlı da olsa TRT'de anadil yayınlarını başlatmasını hazmedemiyor. Lazların, TRT'de Lazca, "Kürtçe" ve Çerkesçe yayınlara karşı oldukları yalanını da yazarak, farklı anadilleri olan insanlar arasına aklmca nifak tohumları ekmeye ve birbirlerine karşı kışkırtmaya çalışıyor.

"Yurtseverlik"

Ortadoğu Gazetesi, Mustafa Kemal'in, 1 Mayıs 1920'de Meclis'te yaptığı konuşmayı hatırlasın:

"... Burada maksut olan ve meclis-i alinizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir. Yalnız Çerkes değildir. Yalnız Kürt değildir. Yalnız Laz değildir. Fakat hepsinden mürekkep anasır-ı İslâmiyedir, samimi bir mecmumadır. Bi-

naenaleyh bu heyet-i aliyenin temsil ettiği, hukukunu, hayatını, şeref ve şanını kurtarmak için azmettiği emeller, yalnızca bir unsur-u İslâma münhasır değildir. Anasır-ı İslâmiyeden mürekkep bir kitleye aittir."

Nazım Hikmet'e de kulak versin; "Arheveli İsmail"in şahsında, Lazların Kurtuluş Savaşı'na katkılarını şöyle anlatıyor:

"...
Ve çok uzak
çok uzaklardaki İstanbul limanında
gecenin bu geç vakitlerinde
kaçak silâh ve asker ceketi yükleyen Laz takaları
hürriyet ve ümit
su ve rüzgârdılar.
..."

Kurumlar Göreve ...

Türk Dil Kurumu, Basın Konseyi, Gazeteciler Cemiyetleri ve Hukuk Kurumları, bu "haber" karşısında sessiz kalmamalı; Türkçe'yi imlâ hatasız yazamayan, demokratik bir hakkın kullanımını önlemek için aklınca asparagas haber yapan, oldukça gecikmiş ve kısıtlı da olsa yurttaşlarına anadillerine ilişkin "kültürel haklar" sağlayan Anayasa ve yasaların ilgili maddelerini açıkça ihlâl eden *Ortadoğu Gazetesi*'nin dikkatini çekmelidir.

(*Birgün Gazetesi*, 22 Haziran 2004)

"Soğuk Savaş Yılları"ndan Örnek Bir Makale Üzerine Kısa Bir Not

Dr. Fahrettin Kırzıoğlu'nun *Lazlar / Çanarlar* başlıklı makalesinin fotokopisi 1992'de elime geçmişti; o sırada günlük olarak yayımlanmakta olan *Aydınlık Gazetesi*nin arşivinde çalışan bir arkadaşım bana ulaştırmıştı. Dr. Kırzıoğlu'nun *Lazlar / Çanarlar* başlıklı makalesi, daha doğrusu 1972'de VII. Türk Tarih Kongresi'ne sunduğu tebliği üzerinde kısaca durmak istiyorum. Bu makalenin yayımlanmasının üzerinden yaklaşık olarak çeyrek yüzyılı aşkın bir süre geçmiş. Bu zaman içinde söz konusu bu makale çeşitli yazarlar tarafından kaynak olarak görülüp kullanılmış; bazen tırnak içinde bazen özetlenerek aktarılıp durmuş. Ben de "Soğuk Savaş Yılları"nın ürünü bu makaleden ve yazarının diğer çalışmalarından şöyle veya böyle istifade ettiğimi belirtmeliyim.

Otuz yılı aşkın bir zamandır ortalıkta dolaşan bu makale hakkında, "pek ciddiye alınmamış" ki, Türkiye'den tek bir kişinin kaleme aldığı tek bir satır eleştiriye bugüne kadar rastlamadım. Bununla beraber Türkiye'de yayımlanmış olan telif veya çeviri birkaç makalede Dr. Kırzıoğlu'nun adını anan ve Türkiye'deki

resmî ideoloji ve resmî tarih tezlerinin yegâne temsilcisi olduğunu ileri süren veya ima eden ve bu sebeple sadece kendisini eleştiren birkaç satıra tesadüf ettiğimi belirtmeliyim; bunlardan bazılarını aktarmak istiyorum.

Hayri Hayrioğlu, "Demagoji Uzmanları" başlığını taşıyan makalesinde, "*Öteden beri Gürcü Tarihi'ni, etnonomisini, tofonomisini tahrif ve saptırma hususunda uzmanlaşmış bazı isimler mevcuttu. F. Kırzıoğlu, H. Göktürk, M. A. Özder bunların başında geliyordu...*" diye yazıyor.

İmzasız olarak *Ogni Kültür Dergisi*'nde yayımlanan başka bir makalede, "Lazların Kimliği üzerine varolan tezler" alt başlığı altında Lazlara yönelik üç resmî ideolojiye dikkat çekiliyor ve şöyle deniyor: "*a) Lazlar, Orta Asya'dan göç eden Türk boylarından biridir. (Türk Resmî ideolojisi). B) Lazlar, Rum Pontus İmparatorluğu'nun kalıntılarıdır.:. c) Lazlar, Gürcüler'in bir koludur. (Gürcü resmî ideolojisi)...*"

Makalede ilk resmî ideolojiyle bağlantılı olarak Dr. Kırzıoğlu'nun adı da anılıyor: "*Türkiye'de Güneş Dil ve Tarih tezi'ne dayanan, Anadolu'da yaşayan halkların Türk kökenli olduğunu iddia eden resmî ideolojiden Lazlar da nasibini almış ve tüm tarihi gerçekler çarpıtılarak Saka Türkleri'nin bir kolu olarak Türkleştirilmişlerdir. Bu tezin baş mimarı olan Erzurum Üniversitesi profesörlerinden Kırzioğlu, resmî ideolojiyi savunan tüm sözde bilim adamları gibi bilimin temel ilkelerini bir kenara itip, hiçbir tarihi kaynak göstermeksizin, ya da birtakım belgeleri açıktan çarpıtarak tezini ispatlamaya çalışmıştır. Bunun yanı sıra resmî ideolojiyi savunan tüm 'Türk bilimcileri'nin kullandığı bilim dışı yöntemi o da kullanmaktadır. Bu*

yöntemin en belirgin özelliği, okuyucunun denetleyemeyeceği birçok tarihi kaynağı yorumlayarak sunmak ve iki dil arasında karşılaştırma yaparak ses benzerliği olan kelimelerin aynı kökten geldiğini ve bundan da aslında iki dilin akraba olduğunu, hatta aynı dil olduğunu ispatlamak. Bu yöntemle Afrika'da yaşayan bir kabile dili ile İngilizce'nin akraba ya da aynı dil olduklarını ispatlamak mümkündür. Ancak bu ispatın bilimle uzaktan yakından ilgisi yoktur."

Dr. Kırzıoğlu'nu eleştiren bir diğer kişi Wolfgang Feurstein, şunları yazıyor: "*... Lazlar'ın kimliklerini yok etmek için, onları ırk ve etnik olarak Türk saydılar. Bu işle ilgilenmek üzere bir şovenist olan Erzurum Üniversitesi öğretim üyelerinden Fahrettin Kırzıoğlu'nu görevlendirdiler. Fahrettin Kırzıoğlu, yazı masasına oturarak, hemen azınlıklara birer Türk şeceresi çıkarıverdi. Kullanılan yöntem hep aynı idi: Kırzıoğlu, ilk önce okuyucuyu bir sürü tarihi halk tanımıyla gafil avlamakta daha sonra eski Türk kabileleriyle arasındaki ses benzerliğini arayarak, sözde tarihî alaşımına bir tutam da Müslümanlık katmakta. Ve bu kişi de kendini Türk Dili ve Tarihi araştırmacısı olarak nitelemekte. Şimdiye kadar Türkiye'de hiçbir kişi tarafından, tarih bu kadar kötü çarpıtılmamıştır...*"

Dr. Kırzıoğlu'nun yazdıklarını ciddiye alıp da Türkiye'den eleştiren kimse bulunmamasına rağmen, dışarıdan birisinin bulunduğunu belirtmeliyim. Bu kişi İldiko Bellèr-Hann. İngilizce olarak kaleme aldığı (ve yakında Türkçe olarak da yayımlanacak olan) makalesinin Türkçe başlığı *Doğu Karadeniz Kıyısında Efsane ve Tarih*. Bellèr-Hann'ın söz konusu makalesi *Central Asian Survey*'in 1995/14 (4) nüshasında yayımlanmış.

Bellèr-Hann şunları yazıyor: "*Batı biliminin en iyi geleneklerine göre Laz Tarihini incelemeye yönelik... girişimlere ilâveten, bu geleneklerin dışında iki çalışma, bu konu üzerinde keskin bir iddiaya sahiptir. Profesör M. Fahrettin Kırzıoğlu, kuzeydoğu Türkiye ve Kafkasya Tarihi üzerine 40 yıldır yazmaktadır. Onun çalışması yalnızca resmî ideolojiyi takviye etmiyor, böyle ideolojilerin, üzerine bina edilebilecek temeli sağlıyor.*"

Lazları Neden Hedef Aldı?

Dr. Kırzıoğlu'nun *Lazlar / Çanarlar* başlıklı makalesini bu makaleyi kaleme almadan önce birçok defa okudum; ortaya attığı iddiaları araştırmaya koyuldum. Dr. Kırzıoğlu'nun bazen doğru söylediğini, çoğunlukla da "konu"yu ustalıkla saptırdığını tespit ettim. Makalesini her okuyuştan sonra, "Dr. Kırzıoğlu 1972'de Lazları hedef alan böyle bir makaleyi acaba neden kaleme aldı?" sorusunun cevabını bulmaya çalıştım. Lazlar, 1972'de Dr. Kırzıoğlu'nun hedefi olmak için ne yapmışlardı? Geriye dönük olarak gazete ve ilgili dergi arşivleri incelendiğinde, o yıllarda Dr. Kırzıoğlu'nu böyle bir makale yazmaya sevk edecek tek bir "haklı" sebebin bulunmadığı anlaşılıyor. Ancak Dr. Kırzıoğlu'nun yazdıklarına bakarak, yalnızca Lazları değil, Megrelleri, Svanları ve Gürcüleri de hedef aldığını görüyoruz.

Dr. Kırzıoğlu, önce bir tarih öğretmeni olarak karşımıza çıkıyor; ama sıradan bir tarih öğretmeni gibi hareket etmiyor; o dönemde yazdıklarından "birileri"nin

dikkatini çekmeye çalıştığını görüyoruz. "Başarılı" görülüyor ki, doktorası kabul ediliyor ve öğretim görevlisi de oluyor.

Makalesinin Asıl Hedefi

Dr. Kırzıoğlu'nun söz konusu makalesindeki asıl hedefi aslında Sovyetler Birliği ve Gürcüstan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'dir. Sovyetler Birliği'nin 1945'te Türkiye'den toprak talebinde bulunmasının ve 1968'de İstanbul'da Ahmet Özkan imzasıyla yayımlanan *Gürcüstan* başlıklı kitabın acısını Lazlar'dan çıkarmaya çalışmaktadır.

Dr. Kırzıoğlu, makalesinde uzun dipnot açıklamaları kullanıyor; ayrıca önceki yıllarda da "bu konular"da makaleler yazdığını göstermek istercesine bu makalelerinin adlarını zikrediyor. Makalesi esas olarak iki bölümden oluşuyor. İlk bölümde, Lazlar'ın "Gürcü" / "Kartveli" olmadıklarını delillere dayanarak ve doğru olarak ispat ediyor (ki kendisinin bu konudaki tespitleri bilimseldir ve biz de bu tespitlerin altına imza atıyoruz). Ancak Dr. Kırzıoğlu; Lazları "Gürcü" yapıveren "Gürcü" / "Kartveli" resmî ideoloji ve resmî tarih tezlerini eleştirmiyor, bunun yerine "Gürcü" / "Gürcüstan" düşmanlığına yöneliyor.

Makalesinin ikinci bölümünde 'komedi' başlıyor; "Lazlar / Çanarlar'ın Turanlı ve Türk olduğunu gösteren deliller" alt başlığıyla yayımlandığı bölümde Anayasa'nın, "*Türk Devletine vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türk'tür*" diyen 54. maddesiyle bile Dr. Kırzıoğlu çelişkiye düşüyor ve yaşadıkları coğrafyada

tarih kadar eski ve Megrellere yakın akraba bir halk olan Lazları, haklarında yazılanlar çelişkili ve varlıkları bile şüpheli; kimleri hangi zamanlarda ifade ettiği belli olmayan bazı "siyasi yapılar"a yamamaya gayret gösteriyor. Osmanlıca'ya vâkıf bir kişi olan Dr. Kırzıoğlu'nun, Şemseddin Sami'nin hazırladığı ve İstanbul'da yayımlanan (1889-98) *Kâmusü'l Âlam* adlı tarih ve coğrafya ansiklopedisindeki "Lazlar ve Lazistan maddeleri"ni görmezlikten gelmesi de dikkat çekici!

Laz ve Lazlık

"CHP'nin tek parti yönetimi ve "Soğuk Savaş Yılları" sırasında Türkiye'deki resmî ideoloji, Lazları yalnızca ileriye yönelik olarak şekillendirmeye çalışmakla yetinmiyor. Dr. Kırzıoğlu gibi tarihçiler aracılığıyla da geçmişlerini gelecekleriyle uyumlu hale getirmek için yoğun bir çaba harcıyordu.

Dr. Kırzıoğlu "geçmişteki" Laz ile Megrel kavramlarının aynı halkı tanımlamak için ilkinin Roma / Bizanslılar, ikincisinin Abhaz / Abazalar ve Gürcüler tarafından eşanlamlı olarak kullanıldığını kabul etmiyor. "Laz" ve "Megrel" kavramlarını "geçmişte" de bugünkü anlamıyla kullanıldığını kendince ispat etmeye çalışarak Lazlar ve Megreller'in taa başından beri farklı halklar olduklarını kafalara kazımaya çalışıyor. Aynı tavrı, birbirleriyle eşanlamlı olarak kullanılmış olan "Lazika" ve "Egrisi" kavramlarına karşı da sürdürüyor.

Lazlar'dan "Laz" adıyla ilk bahseden 1.yüzyıl tarihçisi Plinius'tur. 2. Yüzyıl tarihçisi Arrianus zama-

nında Lazlar, Sohumi'den başlamak üzere "Trabzon"a kadar olan bölgede yaşamaktaydı. Roma / Bizanslılar'ın "Laz" dedikleri bu halkı Abhaz-Abazalar ve Gürcüler "Megrel" olarak adlandırır. Süreç içinde, günümüzde Türkiye ve Gürcüstan'da yaşayan ve Müslüman olanları "Laz", yalnızca Gürcüstan'da yaşayan ve Hıristiyan kalanları ise "Megrel" adıyla özdeşleşmiştir. Dr. Kırzıoğlu, üstlendiği misyon gereği bu gerçekleri görmezden gelmekle yetinmiyor; Megrellere "çamur" atmaya da çalışıyor. Bunu da yaparken denize düşmüşün yaptığı gibi "yılan"a sarılıyor; "farklı resmî tarih tezleri"nden bile medet umuyor; "namus" kavramına sığınıyor ve "tehlikeli bir argüman"ı devreye sokmaya çalışıyor.

Dr. Kırzıoğlu, günümüzde Lazlar'ın toplu olarak yaşadıkları bölgeleri Sarp köyü ile Kemer Burnu arasından ibaretmiş gibi gösteriyor. Osmanlı Rus Savaşları sonucunda ortaya çıkmış olan Marmara Bölgesindeki günümüz "Laz diasporası"nı görmezlikten geliyor.

Sonuç

Dr. Kırzıoğlu, "kısmetim belki daha da açılır" düşüncesiyle olacak, "görücüye çıkmak" için '1972'deki VII. Türk Tarih Kongresi'ni "bulunmaz bir fırsat" olarak görüyor ve oportünist bir tavırla fukara Lazları hedef tahtasına yerleştiriyor. Şimdiye kadar "hiçbir bilim çevresi"nde ciddiye alınmadığı bilinen Dr. Kırzıoğlu'nun yazdıklarıyla değil, ama bu oportünist tavrıyla adından uzunca bir süre söz ettireceğinden şüphe yok. (1998)

Kaynaklar Ve/ Veya Önerilen Okumalar:

* "Anadolu'nun En Eski Halklarından Biri: Lazlar (1994): *Ogni Kültür Dergisi*, sayı 2, İstanbul.
* *1961 Anayasası İle Eski Anayasalar* (1976): Filiz Kitabevi, İstanbul.
* Canaşia, S.- Berdzenişvili, N. (1987): "Türkiye'den Haklı İstemlerimiz", *Tarih ve Toplum*, sayı 46, İstanbul.
* Feurstein, Wolfgang (1994): "Bir Alman Gözüyle Lazlar", *Ogni Kültür Dergisi*, sayı 2, İstanbul.
* Hayrioğlu, Hayri (1993): "Demagoji Uzmanları", *Çvene-buri Kültürel Dergi*, sayı 1(8), Bursa.
* Dr. Kırzıoğlu, Fahrettin (1970): "Gürcistan Yazarı Ve Gerçekler", *Millî Işık*, sayı 38-42, İstanbul.
* Dr. Kırzıoğlu, Fahrettin (1972): "Lazlar/ Çanarlar", *VII. Türk Tarih Kongresi*, Cilt 1, s. 420-445.
* Dr. Kırzıoğlu, Fahrettin (1976): *Osmanlılar'ın Kafkas-Ellerini Fethi* (1451-1590), Sevinç Matbaası, Ankara.
* Özkan, Ahmet (1968): *Gürcüstan*, Aksiseda Matbaası, İstanbul.

Lazlara Gülmenin Dayanılmaz Hafifliği

Geleneksel ve günümüz Türk Tiyatrosu'nda, Laz tiplemesi ve Lazlara biçilen rol

Lazlar, sözde sanatçıların malzemesi yapılmamalıdır. Geleneksel Türk Tiyatrosu'ndaki ve günümüz sözde tiyatro ve TV parodi ve skeçlerindeki Laz tiplemesiyle, Laz'ın hiçbir bakımdan gösterilmeye çalışıldığı gibi ortak bir benzerliği yoktur.

Bizi kim güldürür? Kime güleriz? Neden güleriz? Bu ve benzer soruların cevabını, iki bin yıl önce, Platon vermiş. Belki de bizim böyle soracağımızı düşünmüş. "Kendini bilmeyen insan eğer zayıf durumda bir kişiyse gülünç görünür." Platon'un bu cümlesinin ışığı altında Geleneksel Türk Tiyatrosu; Kukla, Karagöz, Meddah, Ortaoyunu ve günümüz Türk Tiyatrosu'nda; sözde parodi ve skeçlerde Lazlara biçilen rol üzerine durmak istiyorum.

Geleneksel Türk Tiyatrosu tiplemeye dayanır. Geleneksel Türk Tiyatrosu'nun Laz tiplemesi özelliğinin, günümüz sözde TV parodi ve skeçlerinde, tiyatro yaptığını sanan ve bilimsellikten uzak bazı sanatçılar tarafından Laz karakterine dönüştürülmeye çalışılması,

konu üzerinde durmanın önemini ortaya çıkarmaktadır.

Dr. Sokullu, yaptığı araştırmada şu görüşlere yer vermektedir; "*Karagöz oyunlarında çok sık yapılan alay insanın hayvansal yanını eleştirmeye, dürtüsel davranışları göstermeye yönelmiştir. Fakat bu gülünçlemenin aşağılama, küçültme gibi bir amaçla yapılmadığı, seyirciye 'karşı' bir tavır takındıracak bir gülünçleme yönteminin kullanılmadığı fark edilir.*"[1]

Oysa gerçek durum çok daha farklı görünmektedir. Kukla, Karagöz, Meddah ve Ortaoyunu'nda insanlar meslekleriyle, olumsuz ve komik kişisel özellikleriyle ve toplum karşıtı diğer özellikleriyle karakterize edilmezler. Bunun yerine şive, lehçe, deyiş gibi etnik özellikleri abartılarak tiplenirler. Görünüşte bu özelliklerle gülünçleme yapılıyor gibi geliyorsa da, oyunlardaki Laz, kendisini değil tüm Lazları temsil etmektedir! Yani Laz, Geleneksel Türk Tiyatrosu'nda sözde her yönüyle geldiği etnik kökeniyle yansıtılır. Geleneksel Türk Tiyatrosu'nu izleyen kişi, hayatında hiç Laz görmemişse, gördüğü Laz tiplemesiyle, oyundan tüm Lazları tüm özellikleriyle tanıyarak ayrıldığı izlenimine kapılabilir. Oyunun görünmeyen, esas amacı da böylece gerçekleşmiş olur.

M. And'ın da tipleme konusundaki görüşleri şöyledir: "*Kukla, Karagöz ve Ortaoyunu kişilerinin en büyük özelliği tip olmalarıdır Bunlar durağan ve değişmez genellemelerdir; kendi istemlerini kullanma güçleri*

---

1 Dr. Sevinç Sokullu, *Türk Tiyatrosunda Komedyanın Evrimi*, KBY, Ankara, 1979, S. 124.

yoktur, bu yüzden sürekli olarak kendi kendilerini yinelerler"[2]

Laz tiplemesi, "*ağzı kalabalık, karşısındakine konuşma fırsatı vermeyen*"[3] bir tiplemedir. Laz, bir özelliğinden hiç vazgeçmez, vazgeçirilmez ve hep insanları kendisine güldürür. Ona gülünmenin gerçek nedeni sadece "ağzı kalabalık" oluşu mudur? Hayır. Ancak Kukla, Karagöz, Meddah ve Ortaoyunu'nda rolü bellidir. "*Kendini bilmez ve aynı zamanda da zayıf durumdadır.*"[4] Bunun sonucunda da alay konusu olup, aşağılanması kaçınılmazdır. Bu görüşümüzü *İslam Ansiklopedisi* de paylaşmaktadır: "*Türk atasözleri ve Karagöz oyunları çok zaman Lazları mevzuu olarak ele alırlar.*"[5]

Dr. Sokullu, "*gülünçlemenin aşağılama, küçültme gibi bir amaçla yapılmadığını*"[6] belirtme ihtiyacı hissediyorsa da, "*Yöresel halk temsilcilerinin beşeri zaafından çok tipik soy özelliklerinin karikatürleştirildiğini*"[7] belirtmektedir. Dr. Sokullu, "Tipik soy özellikleri" derken "şive, deyiş" özelliklerini kastediyor olmalı.

Kukla, Karagöz, Meddah ve Ortaoyunu'nda Laz'ın kendisine gülünmesini sağlayan nedir? "*Acelecilik ve gevezelik gibi belirli kalıplaşmış davranışlar*"[8] mı?

---

2 Metin And, *Geleneksel Türk Tiyatrosu*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1985, S. 457.

3 *Age*, S. 479.

4 Dr. Sokullu, *age*, S. 14.

5 V. Minosky, *İslam Ansiklopedisi*, Maarif Basımevi, İstanbul, 1757, Cilt 7, S. 27.

6 Dr. Sokullu, age, S. 124.

7 *Age*, S. 104.

8 M. And, *age*, S. 459.

"*Kız'a kiz, amca'ya emice, tamam'a temem*" diyerek "Genellikle a'dan sonra u; ı'dan sonra u getirmesi"[9] mi? Yoksa sevdiği kadına tatlı sözler söylemesi gerektiğinde, "*Baklava, sarığı burma, kaymaklı ekmek kadaifi...*"[10] demesi mi? Laz'ın kendisine güldürdüğü ne şivesidir ne de acele konuşması. Laz'a gülmelerinin nedeni tiplemede kendisine yüklenen aklı kıtlıktır. Ona yüklenen, ondan istenen aklı kıt bir tutum sergilemesidir. "*Zayıf durumdaki kendini bilmeyen*"[11] tiplendirmesiyle komik duruma düşürülmektedir. Çünkü Laz'ın, "*Kendi istemlerini kullanma gücü yoktur.*"[12]

Laz'ın, Karagöz oyununda, "Zayıf durumdaki kendini bilmeyen" tiplendirmesine kısa bir örnek: "*Nerelüsün, onu sorayrum. Ofli misun, Ünyeli misun, Fatsali misun? Ofli isen çöylü misun, şehirli misun, çöylü isen kimlerdensun, deyilsen şehrün hançi mahallesindensun, diba tahu...*"[13] Laz'ın nasıl gülünç duruma düşürüldüğünü gösteren birçok örnek de Ortaoyununda vardır. (Laz'ın değişmediğini gösteren günümüz Türk Tiyatrosu'ndan da bir örnek için bkz. S. Şendil, *Yedi Kocalı Hürmüz*, s.30) Laz tiplemesinin bolca kullanıldığı sözde TV skeç ve parodileri de bu konudaki yanlışlıkların devam ettiğini göstermektedir. "*Temel'e demişler ki, hangi tarihte doğdun? O da, çok küçüktüm, hatırlamıyorum, demiş.*"[14]

---

9 *Age*, S. 462.

10 S. Şendil, *Yedi Kocalı Hürmüz*, Tiyatro-Film-Yayıncılık, İstanbul, S. 30.

11 Dr. Sokullu, *age*, S. 14.

12 M. And, *age*, S. 457.

13 *Age*, S. 479.

14 *Cumhuriyet 2*, 30 Mayıs 1993, S. 5.

Geleneksel Türk Tiyatrosu'nda Laz'a biçilen rol bellidir: "*Kendi istemlerini kullanma gücü yoktur*"[15] Geleneksel Türk Tiyatrosu; Kukla, Karagöz, Meddah ve Ortaoyunu'nda kullanılan tipleme özelliği Laz'ı vermeye çalıştığımız olumsuz durumlara düşürmüştür. Bu durum, Geleneksel Türk Tiyatrosu'nun geçmişte ulaştığı noktayı göstermektedir. Geleneksel Türk Tiyatrosu'nun geçmişi konusunda sadece örnekler verebiliriz, karşılaştırmalar yapabiliriz. Çünkü o tarihe mal olmuştur. Asıl üzerinde durulması gereken, bugün Çağdaş Tiyatro yaptığını sanan, ticarî kaygılı çalışmaların hâlâ Laz tiplemesini kullanmalarıdır. Eğer Geleneksel Türk Tiyatrosu'nun çağdaş örneklerini ortaya koyma gibi amaçları olanlar varsa bunu "*İnsana ilişkin gülünçlemede insan zaafiyla ilintili karakter ve mizaca yönelik alay*"[16] olarak yapabilirler. Bu konuda çok başarılı örnekler mevcuttur.

İşte Çağdaş Ortaoyunu

"Ömer Hayyam'ın Beklenmedik Derdesti.

Savak'tan Behruz Tebarüz, kara çarşaf içinde bir köşeye sinmişken, Ömer Hayyam sağdan girer.

Behruz: *Hişşşt*

Hayyam: *Bana mı hişşşt èdirsen?*

Behruz: *Yok mobana. Sen kimsen kim, geceyarısı düşeşi dübeş geçe, bilâperva Pahlavi Meydanı'nda dolaşırsen? Arz-ül hüviyet ı Beyan-ül vaziyet ı ismin nedir?*

---

15 M. And, *age*, S. 457.

16 Dr. Sokullu, *age*, S. 124.

Hayyam: *Sizden mana karşı tebarüz eden bu samimiyet nedir?*

Behruz: *Evvel sual men sormuşem, ismin nedir?*

Hayyam: *Ömer*

Behruz: *İsm-ül sülale?*

Hayyam: *Hayyam*

Behruz: *Edresen nedir?*

Hayyam: *Zatıalinizi ne ilgilendirir?*

Behruz: *İlgilendirir kim sormuşem ve minel cevap!*

Hayyam: *Mallahallah, me kadar meraklısınız, menim edresem masit: Mahalle-ül Pahlavi, Cadde-ül Şah Rıza Sokak, Musaddık çıkmazı, Şehinşah apartımanı, numara penç, daire yek... Hatta negatif yek, çün menem ev yek kat yerin altında.*

Behruz: *Yerin altında ha? Yeraltı faaliyeti ha?*"[17]

Gerek Türkiye gerekse Gürcistan Cumhuriyeti içinde kalan bölgede yaşayan Lazlar, Geleneksel Türk Tiyatrosu'nda ve günümüz sözde tiyatro ve TV skeç ve parodilerindeki tiplemelerden çok farklı özelliklere sahiptirler. Nüfus coğrafyası, uzmanlarının yaptıkları bilimsel araştırmalara göre, Lazların yoğun olarak yaşadığı Doğu Karadeniz Bölgesi, insanların yaşamalarına, üremelerine ve gelişmelerine son derece uygundur.[18] Lazlar, coğrafyalarının kendilerine bahşettiği özellikler sonucu çalışkan, dürüst, zeki, çevik, tuttuğunu koparan

17 Ferhan Şensoy, *Şahları da Vururlar*, Orta Oyuncular Yayınları, İstanbul, 1982, S. 8.

18 Şehzat Ayartepe, *Karadeniz Haber Gazetesi*, Sayı 41, S.4, 7 "Lazların Tarihçesi" (1 Aralık 1976).

güzel insanlardır. Lazlar, yaşadıkları Doğu Karadeniz Bölgesinde tarihin ulaşabildiği en eski tarih kadar eskidirler; bu coğrafyanın otohtonlarıdırlar.

M.Ö. 3. yüzyılda Apollonius'un anlattığı "Altın Post Efsanesi", Lazların ülkesi Kolkhis'te[19] geçmekte ve M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren koloniler kurmaya başlayan Greklerin Laz ülkesinin yeraltı ve yerüstü kaynaklarını nasıl talan etmeye çalıştıklarını gözler önüne sermektedir.[20] Lazların geçmişte kurdukları Laz Devleti "Lazika"[21], bulunduğu coğrafyanın ticarî ve askerî önemi sonucu zamanın büyük devletleri olan Bizans İmparatorluğu ve Pers İmparatorluğu'na karşı bağımsızlığı için sayısız mücadeleler vermiştir. "*Devlet, bireyleri siyasal bilince sahip toplumların en yüksek müessesesi*" [22] olduğuna göre; geçmişte devlet olabilen ve böyle tarihi mirasın yaşayan temsilcileri olan Lazlar,[23] sözde sanatçıların malzemesi yapılmamalıdır. Geleneksel Türk Tiyatrosu'ndaki ve günümüz sözde tiyatro ve TV parodi ve skeçlerindeki Laz tiplemesiyle, Laz'ın hiçbir bakımdan gösterilmeye çalışıldığı gibi ortak bir benzerliği yoktur.

---

19 Andrew Mango, *Discovering Turkey*, B.T. Batsford Ltd, Londra, 1973, S. 23.

20 Michael Grant, *Myths of the Greeks and Romans*, Weidenfeld and Nicolson, Londra, 1962, S. 298.

21 V. Minosky, *İslam Ansiklopedisi*, Maarif Basımevi, İstanbul, 1757, Cilt 7, S. 25.

22 Ş. Ayartepe, *aynı yazı.*

23 Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1993, S. 511.

Sanatçı, eğer sanatçı olduğu iddiasında ise, tarihi sorgulamalı, yanlışta ısrar etmemelidir. Yaşadığımız coğrafyadaki insanları kaynaştırıcı roller üstlenilmelidir. Konu bulma güçlüğü çekmenin mümkün olmadığı bir ülkede yaşadığımızı biliyoruz. Cesaret, akıllara değişik mizah unsurları getirecektir. Bu konuda en canlı örnek değerli sanatçı Ferhan Şensoy, Çağdaş Ortaoyunu çalışmalarıyla sanatını başarıyla sürdürmektedir. Bazılarının bazı konularda ondan öğrenecekleri olabilir.

(*Özgür Gündem Gazetesi*, 15 Haziran 1993)

Yaşadıkları Coğrafyanın Otohtonları: Lazlar

Lazlar hakkında bilgi edinmek isteyenlerin ilk başvuracakları kaynaklar ansiklopedilerin ilgili maddeleri ve bazı kitapların Lazlardan da bahseden bölümleridir. Gerek ansiklopediler gerekse kaynak olarak ansiklopedileri alan kitapların, Lazlar hakkında bizlere vermeye çalıştıkları bilgiler aydınlatıcı olmaktan çok uzaktır. Daha doğrusu yanıltıcı ve kafa bulandırıcıdır. Lazlar hakkında ciddî araştırmalar yapılmamış olması; araştırma ihtiyacının belirmemiş olması ansiklopedilere, kitaplara yansıyan eksik ve yanlış bilgilerin zaman içinde meşruiyet kazanmasına, Lazlar hakkındaki eksik ve yanlış bilgilerin doğru olarak kabul görmesine ve aktarılmasına neden olmuştur.

"*Bugün Trabzon'da antik kalıntı olarak bazı yerlerde Helenistik devir özellikleri gösteren ve çoğu kısmı Bizans çağından kalma sur haricinde fazla bir şey sayılamaz. Trabzon içinde eski denilebilecek kalıntı olarak 'Küçük Ayasofya' diye tanınan kilise ile şehirden çok uzakta Maçka yakınındaki Sümela Manastırı gösterilebilir. Küçük Ayasofya'daki çalışmalar sayılmazsa kazı ve araştırma yapılmamıştır.*"[1]

---

1 Prof. Dr. Cevdet Bayburtluoğlu, *Arkeoloji*, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1982, S. 344.

"Kılıç Kökten'in 1944-1954'te yaptığı yoğun araştırmalara karşın, "Rize ilindeki yazılı tarih öncesi yerleşmeleri aydınlatacak herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır. İÖ 2000'in başlarında, Rize yöresinde tarım ve hayvancılıkla geçinen, toprağa bağlı kimi topluluklar yaşıyordu. Ancak bu toplulukların varlığını kanıtlayan, yaşamlarına ilişkin bilgi veren bulunlular, doğrudan doğruya Rize yöresinde değil, komşu Gürcistan Cumhuriyeti topraklarında ele geçmiştir..."[2] *"Artvin ili sınırları içinde yazılı tarih öncesini aydınlatacak araştırma yapılmamıştır.."*[3] *"Türkiye'de, üniversitede 'Tarih Enstitüsü'nün kuruluşu 1916'da İstanbul'da başlarken, 1933 yılındaki 'üniversite ıslahatı'na değin, burada ders veren tarih hocalarımızın hiçbiri, herhangi bir üniversitede tarih tahsili görmemiş ve tarihten doktora yapmamışlardı. (...) İlmî anlamda tarihin araştırılması, Batılı müsteşriklerden sonra, Türkiye'mizde ancak 1933'ten sonra İstanbul Edebiyat Fakültesi'ndeki Tarih Enstitüsü'nde (şimdiki Tarih Dalı'nda) ve Ankara'da 1935'te açılan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde başladı..."*[4]

Yukarıdaki itiraf niteliğindeki alıntıları okuduktan, Arkeoloji haritasından,[5] Türkiye'de kazı yapılmayan

---

2 *Yurt Ansiklopedisi*, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982-1983, Cilt 9, S. 6352.

3 Yurt Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982, Cilt 2, S. 899.

4 Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu, *1. Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, İstanbul, (Tebliğler 1. Türk Tarihi, İstanbul, 1979) S. 155.

5 *Türkiye Ansiklopedisi, Cumhuriyet Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1973, Cilt 7, S. 25.

tek bölgenin (Güney) Doğu Karadeniz Bölgesi olduğunu gördükten sonra, Türkiye'de hiç kimsenin bu bölgenin tarihi, kültürleri ve insanları hakkında hiçbir bilgi vermeye, yazmaya hakkı olmadığı düşünülebilir. Ancak aşağıdaki alıntılar bilerek ya da bilmeyerek okuyucuya yanlış bilgilerin, eksik bazı doğru bilgilerle ulaşmaya devam ettiğini göstermektedir.

"*...En eski Yunan müellifleri Lazlardan bahsetmemektedirler...*"[6]; "*...Diğer Kafkas halkları gibi, Lazların menşei konusunda da kesin bilgi yoktur. Eski Yunan kaynaklarında onlardan söz edilmez. Tarihte adlarına, Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarından itibaren rastlanır...*"[7]; "*...Lazların eski tarihleri, Kafkasya kavimlerinin isimlerinde umumiyetle hakim olan katiyetsizlik yüzünden karışıktır. En eski Yunan müellifleri Lazlardan bahsetmemektedirler...*"[8]; "*Lazlara gelince; milattan önce yaşamış olan tarihçilerin hiçbiri Doğu Karadeniz Bölgesindeki halklar arasında Lazlardan söz etmediklerinden ve ancak miladın ilk yüzyılı içinde yaşayan tarihçiler eserlerinde Lazların Trabzon'daki varlığından söz edilmekte olduğundan...*"[9]; "*...Lazların en eski tarihi çok karışıktır Eski Yunan kaynaklarında onlardan*

---

6 V. Minorsky, *İslam Ansiklopedisi*, Maarif Basımevi, İstanbul, 1957, Cilt 7, S. 25

7 *Meydan Büyük Lugat ve Ansiklopedisi*, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1985, Cilt 7, S. 852.

8 Dr. Tevkif Tarkan, *Rize ve Hopa Yöresi Coğrafi Etüdü*, Atatürk İniversitesi Yayınları 45 (27-35), Erzurum, 1973, S.24.

9 Mahmut Goloğlu, *Anadolu'nun Milli Devleti Pontos*, (50. Yıl Armağanı), S. 101.

söz edilmez. Bu topluluğun adına tarih kaynaklarından ancak Hıristiyanlığın ilk dönemlerinden başlayarak rastlanır. Ancak tarihleri hakkında derli toplu bilgi verilmez..."[10]; "*...Doğu Karadeniz kıyıları ve iç bölgeleri muhtemelen Kafkasyalı vahşi kabileler tarafından yurt tutulmuştu...*"[11]; "*... Bir etnik birim olarak Lazlardan ilk önce Plinius'un Naturalis Historia (MS 79-23/24) adlı yapıtında söz edilmiştir...*"[12]; "*Doğu Karadeniz'in tarihi MÖ 756 yılına kadar karanlık...*"[13]

Çeşitli ansiklopedi ve kitaplardan alınan yukarıdaki alıntılar Lazlar hakkındaki yazıların, hangi amaçla yazılmış olurlarsa olsunlar, okuyucuya verdiği ve kabul ettirdiği gözlenen en belirgin bilgi şudur: "*Lazlar milattan önce yeryüzünde yoktu...*" Milattan önce Laz adına rastlanılmamış olması, Yunanlı yazarların Lazlardan ancak milattan sonra başlamak üzere eserlerinde bahsetmeleri, Laz olarak anılan insanların, bu adın kullanılmasından ve eski Yunanlı yazarların eserlerine girmelerinden önce yeryüzünde yaşamadıkları anlamına gelmez. Zaman zaman tarihi kaynaklarda Laz göçlerinden[14] bahsedilmiş olması da Lazların (Güney) Doğu Karadeniz Bölgesine sonradan geldikleri şeklinde bir anlam çıkarmayı da gerektirmez.

---

10 *Türk Ansiklopedisi*, Cilt 22, S. 498.

11 Andrew Mango, *Discovering Turkey,* B.T. Bastford Ltd, Londra, 1973, S. 28.

12 Rudiger Bennighaus (Peter Alford Andrews, *Türkiye'de Etnik Gruplar*, ANT, Tüm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 1992, S. 312.

13 Hale Soysü, *Kavimler Kapısı-1*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1992, S.17.

14 *Türk Ansiklopedisi*, Cilt 22, S. 498.

Lazlar, Laz adıyla tarihi kaynaklara geçmeden önce de sonra da hem Türkiye Cumhuriyeti ve hem de Gürcistan Cumhuriyeti sınırları içinde kalan Karadeniz kıyılarında yaşamışlar ve yaşamaya da devam etmektedirler. Tarih içinde çeşitli adlarla anılmış ve anılmakta olsalar bile yaşadıkları coğrafyanın otohtonlarıdırlar. Yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya tarih içinde çok değişik nedenlerden kaynaklanan göçler görüldüyse de, bu göçler aynı halkın yaşadığı yerlerde ve yerlere olmuştur.

Ord. Prof. Dr. Şemseddin Günaltay gibi, bazı bilim adamlarımız (Güney) Doğu Karadeniz yöresi ve bu yörenin halkları hakkında yabancı, dürüst kaynaklardan edindikleri bilgileri mantık süzgeçlerinden de geçirerek ortaya birtakım bilgiler koymaya çalışmışlardır. Ş. Günaltay, "*Thermodon'un doğusunda garptan şarka doğru Halib (Chalybe)'ler, Tibaren'ler, Mossinek (Mossineces)'ler, Makron (Macron) veya kocabaşlı insanlar (Macrocephales) adlarındaki kavimlerin yaşadığını*"[15] yazmaktadır. MÖ 63 (64) yılında Amasya'da doğan ve dünya tarih çevrelerine temel başvuru kaynağı olan 17 kitaplık "Geopraphika" isimli eseri armağan eden Strabon da, Ş. Günaltay'ın verdiği bu bilgiyi teyid etmektedir.[16] Ş. Günaltay, "*Yunanlıların Makron dedikleri kavmin yerli adının Tzan veya Sann*

15 Ord. Prof. Dr. Şemseddin Günaltay, *Yakın Şark 4, 1.Bölüm, Perslerden Romalılara Kadar*, TTK Basımevi, Ankara, 1951, S. 25

16 Strabon, *Geographika (Coğrafya)*, Kitap 2. Bölüm 1-2-3, İİEF Yayınları (1437), 1969, S. 33.

olduğunun anlaşıldığını" belirtmektedir.[17] Mahmut Gologlu da, "*Makranlar'la Çanlar aynı insanlardır*"[18] demektedir. Fahrettin Kırzıoğlu, "*Tsanların, sonradan Laz diye tanınacak kavmin ikiz boyu olduğunu*" *belirtme ihtiyacı duymaktadır.*[19] Strabon'un bizleri bilgilendirmesi de bu yöndedir.[20] The Cambridge Medieval History adlı eser, 6. yüzyıl Bizans-Pers savaşlarını anlatırken "Lazi" ve "Tzani" isimlerini ittifak içindeki iki ayrı, ancak birbirini tamamlayan bir güç olarak belirtmektedir.[21] İslâm Ansiklopedisi, "*Gürcülerin Lazlara Ç'an dediklerini, Ç'an kelimesinin muhtemelen Yunanca Sannoi/Tzannoi kelimelerinin aslı olduğunu, Lazlar ile Ç'anlar arasındaki sıkı akrabalık bağlarına rağmen, birbirlerinden ayrılmış göründüklerini*"[22] yazmaktadır.

Özetle; tarihin çeşitli dönemlerinde ve çeşitli dillerde *Makron, Tçan, Tsan, Tzani, Ç'an, Chan, Zan, Sonnoi, Tsannoi, Lazi* kelimeleriyle adlandırılmış olan insanlarla Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı Müslüman Lazlar ve Gürcistan Cumhuriyeti yurttaşı Müslüman Lazlar ve Hıristiyan Megreller aynı kültürün insanlarıdır.[23]

(*Özgür Gündem Gazetesi*, 19 Temmuz 1993)

---

17 Ş. Günaltay, *age*, S. 25.
18 M. Gologlu, *age*, S. 97.
19 M. Fahrettin Kırzıoğlu, *7. Türk Tarih Kongresi, 2. Seksiyon*, Ankara, 1927, Cilt 1, S. 429.
20 Strabon, *age*, S. 33.
21 *The Cambridge Medieval History*, Cambridge, 1936, Cilt 2 (Bizans-Pers Savaşları)
22 V. Minorsky, *age*, S. 27.
23 *The News from the Georgian Republic*, Sayı 2, Stockholm, Aralık, 1991, S. 11.

Tengiz Abuladze'nin Pişmanlığı(*)

"CNBC-E"de saat 22:00'de gösterilen filmleri elimden geldiğince kaçırmamaya gayret ederim. 24 Mayıs 2004 Pazartesi akşamı, bir kanaldan diğerine "zaping" yaparken, "*Repentance*" adlı bir filmin yine aynı saatte gösterime gireceğini öğrendim. Daha zaman vardı, bir kanaldan diğerine tekrar dolaşmaya başladım.

Neden sonra tekrar "CNBC-E"ye döndüğümde, bir adamın afiyetle pasta yediği sahneyle karşılaştım. Film başlamıştı. Doğrusunu isterseniz, adından dolayı filmin İngiliz veya Amerikan yapımı olduğunu zannettim ilk önce. Diyaloglar başlaymca filmin bir "Batı Dili"nde olmadığını anladım. Çok geçmeden de filmin az çok aşina olduğum bir dilde olduğunu fark edince yerimden sıçradım. Gözlerim, kulaklarım daha da açıldı. Kan dolaşımım hızlandı. Gözlerim buğulandı.

Gözlerime ve kulaklarıma inanamıyordum. Bu, Türkçe alt yazılı Gürcüce bir filmdi. Bütün dikkatimi toplayarak filmi izlemeye başladım. Bir yandan filmde

---

* Bu makale, TRT; Arapça, Boşnakça, Çerkesçe, Kırmanci ve Zazaca yayına geçmeden önce, 25 Mayıs 2005 tarihinde kaleme alınmıştır.

söylenenleri anlamaya diğer yandan da "diğer sinemalar"la bir karşılaştırma yapmaya çalışıyordum. Ben bir sinema eleştirmeni değilim, ama Gürcüstan Sineması'nın ulaştığı noktanın beni şaşırttığını belirtmeliyim.

Başta nasıl filmin Gürcüstan Sineması'na ait olduğunu bilmiyorsam, filmin sonunda da ne yönetmeni ve ne de yapım yılı hakkında bilgim vardı.

Ertesi gün ilk işim oturduğum semt olan Fatih'teki bir internet kafeye gitmek oldu. Amacım film hakkında biraz bilgi toplamak ve bana esas olarak diliyle duygulu anlar yaşatan bu film hakkında, yine diliyle ilgili bir makale yazmaktı.

"CNBC-E"nin internet sitesine girdim ve film hakkında bilgi almaya çalıştım. 1984 yapımı imiş. Yani 20 yaşında olan bir film. "Sovyet" sansürüne uğramış. Film ancak 1987 yılında gün ışığına çıkabilmiş ve Cannes'da jüri özel ödülünü almış (ki bu benim umurumda bile değil). Filmin yönetmeni ise Tengiz Abuladze. Filmin konusu hakkında da aynı sitede kısaca şu bilgi veriliyor: "*Stalin ile Hitler arası despot bir politikacı vali Varlam Aravidze öldüğü zaman oğlu büyük bir ideolojik kavga ortasında kalır.*"

Amacım, filmin diline, yani Gürcüce'ye dikkat çekmek. Gürcüce, Gürcüstan'ın resmî dili. Yine Gürcüce, Türkiye'de yaşayan Gürcü ve "Çveneburiler"in de dili. Türkiyeli Gürcü ve "Çveneburiler"den kaçının önceden bu filmden haberi oldu, bilmiyorum. Haberi olup da filmi izleyen Türkiyeli Gürcü ve "Çveneburiler"den kaçı bu dili anladı, onu da bilmiyorum.

Gürcüce, kendi alfabesiyle kendi doğal coğrafyasının çok önemli bir bölümünde Sovyet yönetiminin

sağladığı imkânlarla bugünkü düzeye ulaştı. Eğer Gürcüstan, 1921'de Sovyetler Birliği'ne katılmayıp da "Batı şemsiyesi" altına girseydi, bugüne ulaşabilir miydi? Bu durumda Gürcüstan Gürcücesi, Türkiye'deki Gürcüce'nin haline mi gelirdi? Bunu da şimdi bilmek mümkün değil. Zaten bu konuyu tartışmanın da kimseye pek faydası yok. Ancak, Sovyetler Birliği'nin 15 birlik cumhuriyetinden biri olan Gürcüstan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne, diğer cumhuriyetlere olduğu gibi, Sovyet yönetiminin "yönlendirilmiş evrim" ile eğitim, sağlık, mesken, iş güvenliği vb. konularda sağladığı imkânlar unutulmamalı. Sovyet yönetiminin Dil politikası unutulmamalı. "Doğal" olan gelişmelerin sonucu değil, sağlanan imkânlarla Gürcüstan Gürcücesi, Türkiye Gürcücesi'nin durumuna düşmemiştir.

Dediğim gibi konumuz dil. Ben bu konuda bir karşılaştırma yapmak ve Türkiye'deki Gürcüce'nin ve diğer kardeş dillerin durumuna dikkat çekmek istiyorum.

Biraz gerilere dönüp Gürcüce gibi Türkiye'nin diğer anadillerinin kendi doğal konuşulma alanlarında ne gibi baskılarla karşılaştıklarını hatırlamakta yarar var. Bilindiği gibi, "CHP'nin tek parti yönetimi", taa başından beri Türkiye'nin Türkçe'den başka diğer anadillerinin varlıklarını tanımaya yanaşmadı. Bu dillerin gelişmeleri ve kurumsallaşarak sonraki kuşaklara yazılı olarak aktarılmaları engellendi. Bütün bunların da ötesinde, bu dillerin o günkü halleriyle bile konuşulmaları bazı dönemlerde yasaklanmaya çalışıldı. "CHP'nin tek parti yönetiminin anlayışı" günümüze dek ulaştı. Bu ülkenin yurttaşlarının anadillerini geliştirerek gelecek kuşaklara aktarılmasını çok gören bu anlayış, anadilleri Türkçe'den başka diller olan çocukları, ilkokula

başladıklarında hiç bilmedikleri veya çok az bildikleri dil olan Türkçe'yle eğitim- öğretime zorlayarak, onların travmalar geçirmelerine ve sonradan ne kendi anadillerini ne de Türkçe'yi iyi konuşabilen kuşaklar olarak yetişmelerine sebep oldu.

Türkiye'nin Türkçe'den başka anadilleri, yani Gürcüce gibi dilleri, "siyasî irade" tarafından 1965'teki nüfus sayımında "İslâm Azınlık Dilleri" başlığı altında sınıflandırıldı. Bu diller günümüzde ise, "Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçeler" olarak sınıflandırılıyor. Hatta bu sınıflandırmayla, 20.09.2002 tarih ve 24882 sayılı ve 25.01.2004 tarih ve 25357 sayılı "uygulanmayan" yönetmelikler bile çıkmıştı. "Çeşitli kanunlarda değişiklik yapılmasına ilişkin 4771 sayı ve 03.08.2002 tarihli kanun" da (Resmî Gazete: 09.08.2002- 24841) aynı sınıflandırmayı kullanıyordu. "Bu dil ve lehçeler" hakkında güncel bilgimiz bulunmuyor. 2000 yılındaki son nüfus sayımlarında bu konuda bilgi edinmeyi sağlayacak sorular ne yazık ki sorulmadı. "Bu dil ve lehçeler"in, yıllara göre hangi bölgelerde kaç kişi tarafından anadili, ikinci dil, üçüncü dil olarak konuşulduğunu; kaç kişinin "bu dil ve lehçeler"i öğrenmek istediğini; bu kişilerin siyasî tercihlerini, eğitim düzeylerini ve kendilerini nasıl tanımladıklarını bilemiyoruz.

Bu hafta içinde TRT yönetim kurulu tarafından yapılan bir açıklamada, TRT'nin Türkçe dışındaki "farklı dil ve lehçeler"de yayın hazırlıklarına başladığı duyuruldu. Basından öğrendiğimize göre,TRT'nin "farklı dil ve lehçeler"de yayın yapılabilmesi için gerekli altyapı çalışmalarının yürütülmesi TRT yönetim kurulu

toplantısında oybirliğiyle kararlaştırılmış. Ayrıca TRT, Devlet İstatistik Enstitüsü'yle ortaklaşa çalışarak hangi "farklı dil ve lehçeler"de yayın yapılacağına da karar verecekmiş. Bu "farklı dil ve lehçeler"den hangi dillerin kastedildiği de kimse tarafından bilinmiyor. Ayrıca TRT televizyonunun haftada iki saat, otuzar dakika ve TRT radyosunun da haftada dört saat, kırk beşer dakikalık "anadil"de yayın yapacağının belirtilmesi de "dağ fare doğurdu" şeklinde bir yorumu gerektiriyor.

Yurttaş alarak vergi ödeyen ve askerlik hizmetini yerine getiren insanların doğuştan sahip oldukları ve yıllarca kullanmaları engellenen haklarının veriliyormuş gibi yapılması, bunun da "hassas" dakika hesabıyla sanki bir lütûfmuş gibi lânse edilmesi, "CHP'nin tek parti yönetimi anlayışı"nm hâlâ hakim olduğunun hazin bir göstergesidir.

Taa başta, Türkiye'nin Gürcüce gibi diğer anadillerinin gelişimi engellenmeseydi, bugün Türkiye'nin dilsel ve kültürel zenginliği nasıl olurdu?

"İki-dillilik" Sovyet yönetiminin kuşkusuz en önemli başarısıdır. Rusça, tüm "Sovyet Coğrafyası"nın ortak diliydi. Bu durum uygulanan politikalarla gerçekleşti. Hem "o Coğrafya"nm diğer dilleri Rusça'dan beslendi hem de Rusça gelişti ve kültürler birbirlerini destekledi. İşte Gürcüstan'm Gürcücesi o koşullarda gelişti. "Tek-dillilik"i dayatan "CHP'nin tek parti yönetimi anlayışı" ise, "Batı Dilleri"nde eğitime göz kırpmakla bile kalmadı, Türkçe'yi de çeşitli etkiler altına çekti.

Tengiz Abuladze'in filmi, çevrildiği yıllarda hangi mesajı vermek istediyse istesin; "Sovyet Yönetimi", bu filme karşı o zaman ne tavır takınmış olursa olsun,

bütün bunlar ancak ve ancak Sovyet yönetiminin Gürcüce'yi yüceltmesi sayesinde olmuştur. Gürcüce, 70 yılda işte bu noktaya ulaşmıştır. Gürcüce, Gürcüstan'da Rusça ile gelişmiştir.

Türkiye'de ise, Türkçe ile diğer anadilleri arasında bir ilişki kurulmadı.Türkçe, diğer anadilleri besleyemedi. Türkçe olması gereken ölçüde gelişemedi, fakir kaldı. Kültürler birbirlerinden beslenemedi. Türkçe'yi de kendi anadilini de iyi konuşamayan bir kitle oluştu. İşte bütün bunlardan dolayı, günümüzde Türkiye'deki "dil sorunu" yalnızca Gürcüce gibi anadillerini yaşatma sorunu değil başlı başına, aynı zamanda ortak anlaşma dili Türkçe'nin de yaşatılması sorunudur da.

Bugün başlanırsa, Tengiz Abuladze'ye 20 yıllık bir mesafeyle ne zaman yetişilir, bunu ancak Türkçe ve diğer anadillere olan saygı belirleyecektir. En önemli engel, "CHP'nin tek parti anlayışı"dır. Her alanda olduğu gibi "dil alanı"ndaki bu engel aşılmalıdır. Bu olmazsa, Gürcüce gibi anadilleri yok olmakla kalmayacak, Türkçe'nin de "Batı Dilleri" karşısındaki çöküşü daha da hızlanacaktır.

(*Çveneburi Kültürel Dergi*,
Sayı 52-53, Nisan- Eylül 2004)

"Menhus Bir Plân"

Haftalık Haber-Yorum Dergisi *Aydınlık*'ın *2* Haziran 2002 / 776. sayısında bir makale yayınlandı. Makalenin başlığı "*AB'nin Çerkes sürgününü anma oyunu.*" Başlığın üstünde ise şu ifadeye yer verilmiş: "*Demokratik Çerkes Platformu'nun Karen Fogg ile Derin İlişkisi.*" Makaleyi Erol Bilbilik yazmış.

Bilbilik'in makalesinin kendi örgüsü içinde üç bölümden oluştuğunu düşünüyorum. İlk bölümde, *Milliyet Gazetesi*'nde çıkan bir ilân konu ediliyor. Bununla bağlantılı bazı sorular soruluyor ve bu sorular bir yorumla cevaplandırılmaya çalışılıyor. Makalenin ikinci bölümünde, bazı kuruluşların ve kişilerin adları anılarak bunların Karen Fogg ile olan "ilişkiler"ine dikkat çekiliyor. Makalenin son bölümünde ise, Karen Fogg'un, "konuşanları sayıca (daha) az olan diller" ve / veya "yerel diller"le ilgili değerlendirmelerine yer veriliyor.

DÇP ve Suçlamalar

Bilbilik'in makalesi şöyle başlıyor: "*Demokratik Çerkes Platformu'nun 19 Mayıs 2002 tarihli Milliyet'te,* "Sürgünde Yas" *başlıklı bir ilân yayınlandı. Bu ilân*

büyük boy olarak sokaklardaki panolarda da sergilendi. İlânda, "1864 Çerkes Sürgün'nü ve sürgün yollarında ölen sevdiklerimizi anmak üzere 19 Mayıs 2002 Pazar günü saat 20:00'de İstanbul/ Üsküdar'da Kız Kulesi karşısında denize çiçek bırakacağız" *deniyor.*"

Bilbilik, *Milliyet Gazetesi*'nden aktardığı bu duyurudan sonra şu yorumu getiriyor: "*21 Mayıs 1864'te sona eren Rus-Kafkas Savaşı'ndan 138 yıl sonra Çerkes sürgününü anma gününün gündeme getirilmesi ve bunun her yıl kutlanmasının yolunun açılması, menhus bir plânın parçasıdır.*"

Bilbilik, ardından şu soruları sıralıyor: "*Çerkes sürgün gününün anılması Demokratik Çerkes Platformu (DÇP)'nun 138 yıl sonra mı aklına geldi? Rus-Kafkas Savaşı 21 Mayıs günü sona ermişti. Sürgün günü olarak 21 Mayıs yerine neden 19 Mayıs seçilmiştir? Çerkesler, 138 yıldan bu yana Türkiye, Suriye, Ürdün, İsrail, Rusya, Yugoslavya, Almanya, İngiltere, Fransa ve ABD'de yaşadıklarına göre DÇP, o ülkeler adına da bir sürgünü anma kampanyası başlatmakta mıdır? "Sürgünü anma Günü"nün gündeme getirilişinin, Türkiye, Rusya, İran, Suriye ve Orta Asya Cumhuriyetleri'nin arasındaki ilişkilerin en iyi olduğu bir döneme rastlaması bir tesadüf müdür ?*"

Bilbilik, sorduğu bu soruları bir yorumla cevaplamaya çalışıyor: "*Sonuç olarak, sürgünü anma gününü ilerde Çerkes soykırımını anma gününe dönüştürülmesi ve Rusya'ya karşı bir koz olarak kullanılması veya ABD ve AB'nin Kürtler için dayattığı "özgürlükler"in Çerkesler için gündeme getirilmesi planlanmaktadır.*"

Makalenin ikinci bölümünde "Demokratik Çerkes Platformu", "Kaf-der," "DÇP Çalışma Grubu" anılıyor;

Fuat Uğur, Erol Taymaz, Muhittin Ünal ve Ayhan Kaya'nın adları da geçiyor. Bilbilik, bu kuruluşlar ve kişilerle AB Temsicisi Karen Fogg'un ilişkilerine "dikkat" çekerek "bazı imalar"da bulunmaya çalışıyor.

Bir Yabancı Niye Dillendirsin!

Son bölümde ise, "*Fogg: Çerkesleri çok önemsiyoruz*" alt başlığı altında, Karen Fogg'un, "konuşanları sayıca (daha) az olan diller" ve / veya "yerel diller"le ilgili değerlendirmeleri aktarılıyor: "*Çerkesler ve Balkan göçmenleri Türkiye'nin en önemli reformist güçleridir. Türkiye'deki etnik gruplar için azınlık tanımının kullanılması doğru değildir. Bu tanım Avrupa'da terk edilmeye başlanmıştır. Günümüzde de Avrupa'da "çok kültürlülük" kavramı da yerini, "kültürel çoğulculuk" kavramına terk etmiş bulunmaktadır. Etnisitenin yaşadığı sorunlar AB'nin ilgi alanıdır ve biz sizlere bu çalışmalar doğrultusunda elimizden gelen desteği sunmaya hazırız. Avrupa'nın kültürel ve dilsel çeşitliliği bir zenginliktir ve yaratıcılık kaynağı olarak görülmektedir.*

(...)

"*Her anadil ister 1000 kişi, ister 100 milyon kişi tarafından konuşulsun aynı derecede önemlidir. Nispeten daha az kullanılan dil, Avrupa için bir zenginleşmedir. Sarddinyle, Şorb, Saami, Gal, Galiçya, Katalan, Greko dilleri vardır ve 40 milyondan fazla insan bu dilleri konuşmaktadır. Az sayıda insanın konuştuğu bu dillerle bilgi ve eğitimi desteklemeye yönelik MERCATOR adlı bir özel AB programı vardır. Kırktan fazla dil vardır ve AB'nin genişlemesiyle bunların sayısı*

hızla artacaktır. Türkiye, Avrupa Birliği'ne katıldığında Lazca'dan Süryanice'ye, Çerkesçe'den Kürtçe'ye kadar eğer yaşamaya devam ederse başka pek çok dil bunların arasına girecektir."

Bilbilik'in iddia ettiği gibi, Çerkes sürgününü anma günü 138 yıl sonra gündeme getirilmemiştir. Konu hep gündemdedir. Kafkasyalılar'ın yayınları geriye dönük olarak incelenirse sürgün konusunun her zaman işlendiği ve anma toplantılarının yapılageldiği görülecektir. Unutulmamalıdır: "*Kafkasya topraklarının paylaşımı için Rusya İmparatorluğu, İngiltere, Fransa, İran ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki çekişmeler sonucu Kafkasya halkları acı çekmiştir. Bütün bu devletler manevî sorumluluk altındadır.*"

"Kafkas göçü" ya da "Kafkas sürgünü" insanlık tarihinin en trajik olaylarından bir tanesidir. Bu "göç" ya da "sürgün" sırasında on binlerce insan açlıktan, hastalıktan ve kötü koşullardan dolayı hayatlarını kaybetmişti. Bu insanların torunlarının, bu acı olayları kolektif hafızalarında canlı tutmak istemelerini "menhus bir plânın parçası" olarak göstermeye çalışmak hiçbir insanî değer yargısıyla bağdaşmamaktadır.

Yeltsin Doğruyu Söylüyor

Yıllardır şu ya da bu şekilde düzenlenen 21 Mayıs anmalarının bu yıl 21 Mayıs yerine 19 Mayıs'ta düzenlenmesinin "katılımla ilgili bir konu" olduğu açıktır. Zira 19 Mayıs 2002, Pazar gününe denk düşmektedir. DÇP'nin uluslararası bir kuruluş olduğunu düşünmüyorum. Dolayısıyla DÇP'nin diğer ülkelerde de anma

programları düzenleyeceğini düşünmek yersizdir.

Belirttiğim gibi, "sürgünü anma günü" bu yıl gündeme getirilmemiştir, hep gündemdedir. Ayrıca, Dünya Çerkes Birliği ve Krasnodar Eyaleti yöneticileri, dönemin Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Boris Yeltsin'e çağrıda bulunarak "jenosit" ve "sürgün"ün 130. yıldönümünde resmen kabul edilmesi talebinde bulunmuşlardı. Boris Yeltsin, Bilbilik'in "Rusya ile ilgili kaygıları"nı pek dikkate almıyor. "Sürgün"ün 130. yıldönümü (21 Mayıs 1994) dolayısıyla yayınladığı mesajında, yıllar önce Bilbilik'e adeta bir göndermede bulunuyor: "*Geçtiğimiz asırda Kafkasya topraklarının paylaşımı için Rusya İmparatorluğu, İngiltere, Fransa, İran ve Osmanlı imparatorluğu arasındaki çekişmeler bize uzun yıllar önceki acı olayları anımsatıyor. Tüm bu devletler, Dağlı halkların çektikleri acılardan dolayı manevî sorumluluk altındadır.*

Kafkas Savaşlarındaki büyük can ve mal kaybından dolayı bugün Rusya insanları derin üzüntü duymaktadır. Bu savaşlar esnasında veya savaşın yol açtığı kötü koşullar nedeniyle veya anayurtlarından sürülürken yabancı ülke topraklarında yaşamını kaybeden tüm insanları saygı ile anıyor, topraklarının bol olmasını diliyorum. Uzun yıllar önce meydana gelen bu olayların yeni nesiller tarafından unutulmamasını ve bizlerin bu tür felâketlerle bir daha karşılaşmamamızı diliyorum.

Ülkedeki politik havaya uygun olarak, tarihin çeşitli dönemlerinde ve 1820-1860'lı yıllarda meydana gelen Kafkas Savaşları'na ilişkin değişik bakış açıları vardır. Demokratik hukuk devleti prensiplerinin ve insanî değerlerin bugünkü Rusya'da Kafkas Savaşları'nın objektif olarak değerlendirme zamanı gelmiştir.

Bu savaşlarda Kafkas halkları yaşamlarını, özgürlüklerini ve ulusal varlıklarını korumak için kahramanca mücadele etmişlerdir.."

Yok Sayma Politikasına Devam mı?

Makalede adları "ima ile" anılan bazı kuruluşlar ve kişilerin adına burada yorumlarda bulunmamın doğru olmayacağı kanaatindeyim. Ancak, Bilbilik'in bu makaleyi kaleme almadan önce "konu"yla ilgili iyi bir "arşiv araştırması" yapması ve adını andığı kuruluş ve kişilerle bağlantıya geçmesi daha iyi olurdu diye düşünüyorum.

Bilbilik, makalesinin sonunda Karen Fogg'dan "alıntı" yapıyor ve yorumsuz yayınlıyor. Burada sorun Karen Fogg mu? Karen Fogg'un, "konuşanları sayıca (daha) az olan diller" ve / veya "yerel diller"le ilgili olarak söyledikleri mi? Yoksa her ikisi de mi? Bu bölümde hedef belli değil! Bilbilik, ülkemizin "dilsel ve kültürel zenginliğinin yaşatılmasının bir yabancı tarafından dillendirilmesini içine sindiremiyorsa haklıdır. Eğer bu "dilsel ve kültürel zenginliğin" yaşatılmasına karşı çıkıyorsa, bu kabullenilebilir bir durum değildir!

"*Arşiv Araştırması mı?*": "*Açtırma Defteri*"

"Etnisite" ile ilgili yayınlar hakkında bir "arşiv araştırması" yaptığımızda, karşımıza *2000'e Doğru Dergisi* de çıkmaktadır. *2000'e Doğru Dergisi*, Bilbilik'in makalesini yazdığı *Aydınlık Dergisinin* kardeş yayın organıdır. 1991 yılında, "*İşte Türkiye'nin etnik haritası*"

adlı kapak haberiyle "etnik harita"yı yayınlayan bu dergidir. *2000'e Doğru Dergisi*'nin "bu yayınlar"ı daha sonra, kardeş yayınevi "Kaynak Yayınları"ndan *Kavimler Kapısı-1* adıyla da yayınlanmıştır. Kitabın yazarı Hâle Soysü, "Giriş"te şu açıklamada bulunmaktadır: "*...1989 yılında Almanya'da Tübingen Üniversitesi Özel Araştırma Bölümü tarafından yayımlanan* Türkiye'deki Etnik Gruplar *adlı araştırma, bize çok yardımcı oldu.*" *(s.10).*

Eğer iş, "öküz altında buzağı arama"ya vardırılırsa, "ilişkileri"yle ilgili ve hakkında "imalar" da bulunulmayacak ne kişi ne kuruluş ve ne yazar ne "yayın grubu" kalır! "Bu tür şüpheci" yaklaşımlarla, sosyal olay ve olguların anlaşılması, değerlendirilmesi ve "sorunlar"a çözüm yollarının üretilmesi mümkün değildir.

Türkiye'nin "dilsel ve kültürel" farklılıklarının "ulusal zenginliğimiz" olarak değerlendirilmesi, yaşama ve gelişmelerinin önündeki her türlü engelin kaldırılması, "bu zenginlikler"e mensubiyet duyanların kendilerini çeşitli zeminlerde ifade edebilmeleri, şüphesiz "birlik ve beraberlik" ve "ülkeye aidiyet" duygusunun pekişmesine önemli bir katkı olacaktır.

Hâle Soysü'nün *Kavimler Kapısı- 1* adlı kitabından bir "alıntı" ile "konu"ya bir son vermek istiyorum: "(...) *Türkiye Cumhuriyeti, başlangıçta dil ya da kültüre bakmaksızın, yeni devlet sınırları içinde yer alan herkesi yurttaşlık kapsamına almıştı.*

Kemalizmin ilk dönemlerinde Türklerle, Türkiyeliler (Rum, Ermeni, Yahudi, Çerkez, Laz, Kürt, Arap vs.) arasında bir ayrım gözetilmedi ama 1930'larda, yurtseverliğin yerini Türkçe konuşmayanları ve Müslüman olmayanları dışlayan bir milliyetçilik aldı..." (s.52)

Faydalanılan ve Önerilen Okumalar:

* "Abhazya Parlamentosu'nun Açıklaması" (1996): *Kafkasya Yazıları,* sayı 6, Çiviyazıları, İstanbul.
* Berzeg, E. Sefer (1996): *Kafkasya ve Çerkesler Bibliyografyası,* Kafkasya Gerçeği Yayınları, Samsun.
* "Demokratik Çerkes Platformu Deklerasyonu" (2000): *Kafkasya Yazıları,* sayı 8, Çiviyazıları, İstanbul.
* Goloğlu, Mahmut (1982): *Demokrasiye Geçiş 1946-1950,* Kaynak Yayınları, İstanbul.
* Soysü, Hâle (1992): *Kavimler Kapısı* -I, Kaynak Yayınları, İstanbul.
* *Türkiye İhtilâlci İşçi Köylü Partisi Davası Savunma* (1974): Aydınlık Yayınları, İstanbul.
* Yeltsin, Boris (1994): "Kafkas Halkları Kahramanca Mücadele Etmişlerdir", *Ogni Kültür Dergisi,* sayı 6, İstanbul.

(*Yeni Kafkasya* Gazetesi,
Sayı 6, Ekim 2002)

Sovyetler Birliğinin Milliyetler Politikası ve Kafkasya

Çkin kianas mince va'uns,
Vai çkini uça dğasu
(Bizim ülkemizin koruyanı yok,
vay bizim kara günlerimize.)
(Megrel-Laz Atasözü)

Sosyalist bir süreçten geçmiş olan "etnik gruplar"ın, "kızıştırıcı başka faktörler"(!) olsa bile, "statü"leri ve başka sebeplerle birbirleriyle kanlı çatışmalara girmeleri ve birbirlerine diş bilemeleri ve "tarihsel topraklarımız" söylemini kendilerine dayanak yapmaya çalışmaları anlaşılabilir bir durum mudur? Kafkasya neden bir "barut fıçısı"dır?

Kafkasya, Sovyet Devrimi öncesi, Çarlık Rusya'sının yönetimi altında bulunan bölgelerden biriydi yalnızca. Sovyet yönetimi iktidara gelince, Kafkasya'daki bazı etnik grupları "birlik cumhuriyeti", özerk cumhuriyet" veya "özerk bölge" statülerine kavuşturmuştur.

Kafkasya'daki etnik grupların "birlik cumhuriyeti" statüsünde örgütlendirilenlerini bir tarafa bırakırsak, sayıca daha az olan bazı etnik grupların "özerk cumhu-

riyet" veya "özerk bölge" statüsünde örgütlendirilmeleri hangi kıstaslara dayanılarak gerçekleştirilmiştir? Bu kıstaslar bugün bile açık seçik olarak bilinmemektedir. Daha doğrusu belirli kıstasların bulunup bulunmadığı bile başlı başma bir tartışma konusudur.

"Özerk Cumhuriyet", "Özerk Bölge" Artı "Kültürel Hak"

O halde, Sovyet yönetimi, sayıca daha az bir etnik grubun "özerk cumhuriyet" veya "özerk bölge" statüsüyle örgütlendirmesinde hangi kıstaslara dayanarak hareket etmişti? Muhtemel kıstasları sorular sorarak ortaya çıkarmaya ve Kafkasya'daki uygulamalara dayanarak cevap vermeye çalışalım:

1. Etnik grubun nüfusu kıstas alınmış olabilir mi?

Bu soruya ilk cevap "evet"tir.

Etnik grupların 1926'daki nüfuslarını verelim:

Abhazlar 56.957;	Çerkesler 65.270;
Kabardeyler 139.925;	Karaçaylar 55.123;
Balkarlar 33.307;	Osetler 272.272;
İnguşlar 74.097;	Çeçenler 318.522;
Acarlar 71.426.	

Bu etnik gruplar, Sovyetler Birliği dağıldığında şu statülerde yapılandırılmış durumdaydılar: Abhazya Özerk Cumhuriyeti; Adığe Özerk Bölgesi; Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi; Kabardey-Balkar Özerk Cumhuriyeti; Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti ve Güney Osetya Özerk Bölgesi; Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti ve Acaristan Özerk Cumhuriyeti.

Bu etnik grupların nüfusları kıstas alınarak "özerk

cumhuriyet" veya "özerk bölge" statüsüyle örgütlendirilmesinde bile bazı çelişkilerin bulunduğu aşikârdır.

Çerkesler, 1926'da Sovyet yönetimi tarafından Çerkes ve Kabardey olarak ikiye bölünürken, 1959 ve 1970'de neden Adığeler, Çerkesler ve Kabardeyler olarak üçe bölündüler? Neden aynı dili konuşmalarına rağmen, tek bir yönetim altında örgütlendirilmediler? Yine aynı şekilde, aynı dili konuşan Türkik Karaçaylar ve Balkarlar neden tek bir yönetim altında örgütlendirilmediler? "Pontuslular"/ Rumlar neden yok sayıldılar? Hemşinliler neden sürüldüler?

Birinci soruya, aşağıdaki etnik gruplara yönelik uygulamayı göz önünde bulundurarak bu kez "hayır" cevabını veriyoruz.

1926'daki etnik nüfusları 242.990 (1897'de 239.625) olan Megreller ve yine etnik nüfusu 13.218 olan Svanlar , "özerk Cumhuriyet" veya "özerk bölge" statüsünde yapılandırılmamışlardır. Üstelik Svanlara ve dilsel nüfusları 284.834 olan Megrellere kültürel hakları da verilmeyip "yok sayılmışlardır."

2. Etnik grubun yoğun olarak topluca yaşadığı bölge veya bölgeler kıstas alınmış olabilir mi?

Bu soruya ilk cevap "evet" tir.

Abhazlar, Çerkesler, Kabardeyler, Karaçaylar, Balkarlar, Osetler, İnguşlar ve Çeçenlerin yoğun olarak topluca yaşadıkları bölge veya bölgelerin, bu etnik gruplar için bir kıstas olarak ele alınmış olduğunu anlıyoruz.

Bu soruya da ikinci cevap "hayır"dır.

"Yok sayılan" Megreller ve Svanların yoğun olarak topluca yaşadıkları ve otokton oldukları bölge ve bölgeler doğal olarak (!) kıstas alınmamıştır.

3. Etnik grubun anadili kıstas alınmış olabilir mi?

Bu soruya ilk cevap "evet" tir.

Evet; Abhazlar, Çerkesler, Kabardeyler, Karaçaylar, Balkarlar, Osetler, İnguşlar, Çeçenler için anadilleri kıstas olarak alınmıştır.

Hayır; Megreller ve Svanlar için anadilleri kıstas olarak alınmamıştır.

4. Etnik grubun dini kıstas alınmış olabilir mi?

Acaristan'da "evet; yalnızca Kafkasya için değil tüm Sovyetler Birliği etnik grupları için "hayır". Ancak adlarını bugün bile taşıyan bir özerk cumhuriyet ihdas edilen Acarlar daha sonra yok sayılmışlardır.

5. Etnik grubun tarihi kıstas alınmış olabilir mi?

Evet; Abhazlar, Çerkesler, Kabardeyler, Karaçaylar, Balkarlar, Osetler, İnguşlar, Çeçenler için tarihleri kıstas olarak alınmıştır.

Lazika (yani Egrisi) Krallığı'nın günümüzdeki mirasçısı, Hıristiyan Megreller ve Müslüman Lazlar ve diğer etnik grup Svanlar için ise "hayır".

6. Etnik grubun, "etnik bilinç düzeyi" kıstas alınmış olabilir mi?

"Özerk cumhuriyet" veya "Özerk bölge" statüsünde örgütlendirilen etnik gruplar veya "yok sayılan" Megrellerin, Svanların ve diğerlerinin 1920'lerdeki "etnik bilinç düzeyleri"nin ne durumda olduğunu ortaya koyan objektif çalışmalar olmadığından, bu soruya hem "evet" hem de "hayır" şeklinde bir cevap verilebilir.

7. Etnik grubun Kafkasya, yani Sovyetler Birliği dışında başka bir ülkedeki diasporası kıstas alınmış olabilir mi?

Evet. Kafkasya'daki Kuzey Kafkasyalı etnik grupların ve Acarların Türkiye'de yaşayan diasporası muhtemelen kıstas alınmıştır.

Hayır. Önceleri yalnızca kültürel haklar verilen Sovyetler Birliği Lazlarının bu haklarının daha sonra iptal edilmesi ve kendilerinin yakın akrabaları Megreller gibi yok sayılmaları gerçeği, Türkiye'deki Laz nüfusunun bir kıstas olarak ele alınmamış olduğunu göstermektedir.

8. Sıralanan bu kıstaslardan birkaçı veya tamamı, aklımıza gelmeyen (!) başka kıstaslarla birlikte temel alınmış olabilir mi?

Bu soruya, yukarıdaki sorulara verdiğimiz çelişkili cevaplardan hareket ederek hem "evet" hem de "hayır" şeklinde, yine çelişkili bir cevap verebiliriz!

Sovyetler Birliği yönetimi, "özerk cumhuriyet" veya "özerk bölge" statüsünde örgütlendirerek "kültürel haklar " verdiği bazı etnik grupların dışında kalan etnik gruplardan bazılarına yalnızca "kültürel haklar" vermiştir.

Yalnızca "Kültürel Hak"

Kafkasya'daki bazı etnik gruplara yalnızca " kültürel haklar" verilmesinde de belirli kıstasların göz önünde bulundurulup bulundurulmadığı ve birtakım kıstaslar olmuş olsa bile bunların her etnik grup için dikkate alınıp alınmadığı yine bir tartışma konusudur. Burada muhtemel kıstaslar tahmininde bulunmak yerine, "kültürel halklar" verilen bazı etnik gruplardan bazılarının 1926'daki nüfuslarını vermek daha doğru olacaktır:

Avarlar 158.769; Lezgiler 134.529;
Dargiler 108.963; Kumuklar 94.549;
Laklar 40.380; Nogaylar 36.274;
Tabasaranlar 31.983; Abazalar 13.825.

"Kültürel hakları" verilmeyen bazı etnik grupların 1926'daki nüfusları da şöyleydi:

Megreller 242.990; Kaytaklar 14.430;
Svanlar 13.218.

1926 nüfus sayımında gözüken etnik gruplardan bazıları daha sonraki nüfus sayımlarında birden ortadan kaybolmuştur! Ortadan kaybolan (!) Kafkasya'daki etnik gruplardan bazıları şunlardır:

242.990 Megrel; 71.426 Acar;
14.430 Kaytak; 13.218 Svan;
7.840 Andi; 5.305 Karata;
3.812 Tindi; 3.683 Ahvah;
3.438 Çamala; 3.354 Botlih;
3.276 Dido; 3.054 Bagula;
2.371 Kubaçi; 1.448 Bezheta;
1.425 Godoberi; 1.019 Hvarşi;
863 Arçi; 670 Dzhek;
106 Hunzal; 105 Hinalug;
7 Bats (Tuş); 1 Buduh.

1926 nüfus sayımında gözüken ve daha sonra ortadan kaybolan (!) bazı etnik gruplardan ikisinin, tarihsel olarak topluca yaşadıkları ve otokton oldukları diğer bölgelerde de değil, yalnızca Abhazya Özerk Cumhuriyet'in 1991 nüfus sayımında yeniden gözükmeleri oldukça ilginçtir! Burada sözünü ettiğim iki halk, Megreller ve Svanlar'dır.

1991 Abhazya Özerk Cumhuriyeti nüfus sayımına

göre; Megrellerin nüfusu 155.000, Svanların nüfusu 25.000'dir. Samegrelo (yani Megrelya'daki) Megrellerin ve Svaneti'deki Svanların nüfusları hâlâ belli değildir. Çünkü onlar 1939'dan beri "Kartveli", yani "Gürcü"dür!

"*Uluslaşmadaki Evrim Düzeyleri*"

Sovyetler Birliği yönetimi, bazı etnik grupları "özerk cumhuriyet" veya "özerk bölge" statüsünde örgütlendirerek "kültürel halklar" vermekle veya bazı etnik gruplara yalnızca "kültürel haklar" sağlamakla kalmamış, bu iki grupta yer alan etnik grupları bir de "uluslaşmadaki evrim düzeyleri"ne göre sınıflandırmıştır. Burada karşımıza üç terim çıkmaktadır. "Natsiya", "natsionalnost" ve "narodnost". Bir etnik grubun "natsiya", "natsionalnost" veya"narodnost" olarak sınıflandırılmasında Sovyetler Birliği yönetiminin kıstaslarının bu kez açık ve net olduğu izlenimi uyanmaktadır. Ancak bu kez sorun, Sovyetler Birliği yönetiminin bu kıstasları her etnik grup için göz önünde bulundurup bulundurmadığıyla ilgilidir.

Sovyet etnografi teorisine göre, etnik gruplar "natsiya", "natsionalnost" ve "narodnost" olarak sınıflandırılır: "Natsiya" "ulus"; "natsionalnost" "milliyet" ve "narodnost" "ulus-altı statüsünde olan" anlamında kullanılır.

Bir etnik grubun "natsiya" olarak sınıflandırılması için, Sovyet yönetimi o etnik grupta şu şartları arar: "dil birliği", "bölge birliği", "ekonomik hayat birliği" ve "kültürel birlik".

"Natsionalnost", "natsiya"nın politik çağrışımını taşımaz!

"Narodnost" ile "natsionalnost" arasındaki fark,

"ekonomik hayat birliği"yle ilgilidir. Buna göre, Sovyet etnografi teorisi, "300.000'in altında bir nüfusa sahip bir etnik grubun", "ekonomik hayat birliğinin" olamayacağını savunur. Böyle bir etnik grup "narodnost" olarak gruplandırılır! Kıstas nüfusun üzerindeki bir etnik grup ise "natsionalnost" veya "natsiya" olarak sınıflandırılır;

Ancak daha sonraki kullanımlara bakıldığında karşımıza iki terim çıkmaktadır: "natsiya" ve "narodnost".

"Narodnost" Ve Natsiya" Ve Nüfus

1960 Şubat'ında Kafkasya'daki bazı etnik grupların, kendi adlarını taşıyan veya taşımayan "özerk cumhuriyet" veya "özerk bölgeler"deki "evrim düzeyleri" ve 1959'daki nüfusları şöyleydi:

79.631 Adığe: "narodnost"; 30.453 Çerkes: "narodnost", 203.620 Kabardey: "natsiya"; 65.430 Abhaz "natsiya"; 19.591 Abaza: "narodnost"; 412.592 Oset: "natsiya"; 418.756 Çeçen: "narodnost"; 105.980 İnguş: "narodnost"; 38.583 Nogay: "narodnost"; 81.403 Karaçay: "narodnost"; 42.408 Balkar: "narodnost" ; 270.394 Avar "narodnost"; 223.129 Lezgi: "narodnost"; 158.149 Dargi: "narodnost"; 63.529 Lak: "narodnost"; 34.700 Tabasaran: "narodnost".

"Natsiya" veya "narodnost" sınıflandırılmasında da adil davranılmadığı açıktır. Bu adaletsizlik yalnızca "var sayılan" etnik gruplar arasında değildir. "Yok sayılan" Megrellerin 1926'daki nüfuslarının bile, 1960'da "natsiya" gözüken bazı etnik grupların nüfusundan çok fazla olduğu göz önünde bulundurulursa adaletsizliğin boyutu daha açık bir şekilde anlaşılır.

"Doğal Evrim" Mi? "Yönlendirilmiş Evrim" Mi?

Sovyetler Birliği yönetiminin, 1928'lere kadar esas aldığı "doğal evrim"den hareket etmeyi terk ederek "yönlendirilmiş bir evrim"i desteklemesi, bazı etnik grupları "hiçbir kıstası göz önünde bulundurmaksızın", istediği gibi "sınıflandırma"sı ve bazı etnik grupları da "yok sayma"sı için bir mazeret oluşturmuştur. Buna göre, bir etnik grubun "natsiya" olarak sınıflandırılması için aranan,"dil birliği", "bölge birliği", "ekonomik hayat birliği" ve "kültürel birlik" şartlarının son üçünden vazgeçilerek, "dil birliği" şartı esas alınmıştır. Böylece "ulusal yerleşim bölgesinde" azınlıkta olmak bile "natsiya" olarak sınıflandırılmaya engel teşkil etmemiştir!

Değişen Sınırlar

Abhazya'nın 1921'de Gürcüstan ile ittifak antlaşmasıyla "tam bir cumhuriyet" olarak Transkafkasya Federasyonu'na dahil edilmesi ve 1931'de "özerk cumhuriyet" statüsünde örgütlendirilmesi ve 1921'de Kuzey Kafkasya Dağlıları Cumhuriyeti'nin kurulması ve bu cumhuriyetin çok geçmeden statü ve sınırları sürekli değiştirilen etkisiz bir yapıya dönüştürülmesi Sovyetler Birliği yönetiminin Kafkasya'daki etnik gruplara yönelik tutarsız uygulamaları arasındadır.

Sovyetler Birliği yönetiminin Kafkasya'ya yönelik uygulamalarından biri de, İkinci Dünya Savaşı sırasında "Almanlar ile işbirliği" yaptıkları gerekçesiyle bazı etnik grupları "sürgün" etmesiyle ilgili olanıdır. Karaçay-Balkarlar, Çeçen-İnguşlar, bazı Müslüman ve Protestan

Gürcüler, Hemşinliler, Ahıska Türkleri, Lazlar uydurma belgelerle sürgün edildi. Karaçay-Balkarlar ve Çeçen-İnguşların adları Sovyet haritalarından silindi ve toprakları komşu ülkeler arasında paylaştırıldı. Oysa Ruslar da dahil olmak üzere, "Almanlar ile işbirliği" yapmayan hiçbir etnik grup yoktu! Etnik gruplardan bazılarının "özerk cumhuriyet" veya "özerk bölge" statüsünde yapılandırılarak "kültürel haklar" verilmesi; bazılarının yalnızca "kültürel hakların" tanınması; bazılarının "kültürel haklarının" sonradan iptal edilmesi; bazılarının "yok sayılması"; bazılarının "natsiya" veya "narodnost" kabul edilmesi; bazılarının sürülmesi; bazılarının sürgünden dönmelerine izin verilmesi ve bazılarının sürgünden dönmelerine izin verilmemesi Sovyetler Birliği yönetiminin Kafkasya'da uyguladığı "milliyetler politikasının" yalnızca bir yönünü gözler önüne sermektedir.

Gorbaçov Cesaretlendirdi

Sovyetler Birliği yönetiminin, "milliyetler politikası"nın Kafkasya'daki bazı etnik gruplar arasında çeşitli hoşnutsuzluklara sebep olduğu biliniyordu. 1985'de Gorbaçov iktidara gelince, hoşnutsuzlukların tartışılması için zemin hazırladı. Böylece sorunlar su yüzüne çıkmış oldu. Tartışmaların ardında da muhtemel bazı yönlendirmelerle çatışmalar başlamış oldu: Ermeni çoğunluğa sahip Dağlık Karabağ'ın hangisine bağlanacağıyla ilgili olarak Ermenistan ile Azerbaycan arasında çıkan savaş; Güney Osetya'nın statüsü ile ilgili olarak Osetler ile Gürcüler arasında çıkan çatışmalar; Abhazya'nın statüsü ile ilgili olarak Abhazya ile Gürcüstan

arasında çıkan savaş ve Çeçenlerin Rusya Federasyonu dışında kalmak için verdiği ve günümüzde de devam eden savaş...

Bütün bu çatışmalar sonucu on binlerce insan hayatını kaybetti ve yüz binlerce insan da mülteci durumuna düştü. Kafkasya'nın birçok yerinde demografik yapı çok kısa bir sürede değişti.

Abhazya: Şimdi Ağlama Zamanı

Özellikle Abhazya-Gürcüstan Savaşı yalnızca Kafkasya'daki diğer etnik gruplarla Gürcüler arasında etkisini uzunca bir süre sürdürecek bir husumete yol açmakla kalmadı, aynı zamanda Türkiye'de yaşayan Kafkasya kökenliler arasında da anlamsız bir saflaşmaya sebep oldu. Aradan beş yılı aşkın bir zaman geçmiş olmasına rağmen, Abhazya-Gürcüstan Savaşı'nın Türkiye'deki tarafları Abhazya konusunu sağlıklı olarak değerlendirememiş ve ilk günkü sorgulanmamış duruşlarını bugüne kadar korumuşlardır.Yalnızca Abhazya-Gürcüstan Savaşı'nın Türkiye'deki tarafları değil, Kafkasya'daki diğer çatışmaların tarafları da, Kafkasya'da yaşanan kanlı olayları objektif olarak değerlendirememişler ve kendi taraflarının "haklılığını" ispatlamaya girişmişlerdir.

Sovyetler Birliği yönetiminin " özerk cumhuriyet" veya "özerk bölge" statüsünde yapılandırarak "kültürel haklar" verdiği veya yalnızca "kültürel haklar" verdiği etnik gruplardan bazılarını "natsiya" ve bazılarını da "narodnost" olarak sınıflandırması Sovyet etnografi teorisinin tuhaflığını ortaya çıkarmaktadır.

"Var sayılan" sayıca daha az etnik gruplar açısından bugün üzerinde durulması gereken "resmî dil" statüsündeki anadillerin durumudur. Bu, sayıca daha az etnik grupların, Sovyet yönetimi tarafından "tanındıkları an"dan başlamak üzere Sovyetler Birliği'nin yıkılışına kadarki zaman içinde anadilleri nasıl bir gelişim izlemiştir? "Resmî dil" statüsündeki bu diller, izleyen yıllara göre hangi noktadan hangi noktaya gelmiştir? Bu, bugün yalnızca Türkiye'deki sokaktaki adamın değil, Türkiye'deki Kafkasyalı aydınların da bilgi ve ilgisi dışındadır.

Sovyetler Birliği çözülme sürecine girdiğinde; Batı, öncelikli olarak Sovyetler Birliği'ni oluşturan 15 birlik cumhuriyetiyle ilişkilerini geliştirmeye başladı.1991'de Sovyetler Birliği çözülünce de bu birlik cumhuriyetlerini tanıma yoluna gitti. Günümüze kadar devam eden süreç içinde de, Sovyetler Birliği yönetiminin, bu birlik cumhuriyetlerinin bazılarında sebep olduğu haksızlıkları önemsenmedi ve dikkate alınmadı.

Daha Da Belirsiz Bir Gelecek

Önümüzdeki günlerde Kafkasya'da hangi sebeplerden dolayı, hangi etnik gruplar arasında veya hangi etnik gruplarla hangi otoriteler arasında, hangi çatışmanın ne zaman patlak vereceğini önceden kestirmek oldukça zor. Ancak Sovyetler Birliği yönetiminin milliyetler politikasının patlamaya hazır bir "barut fıçısı" haline getirdiği Kafkasya'da önümüzdeki günlerde de yeni çatışmaların patlak vereceğini kestirmek için kâhin olmak gerekmemektedir.

Tablo 1:

KUZEY KAFKASYA DİLLERİNİN ALFABE DEĞİŞİKLİKLERİ

Dil	*İlk yazıldığı yıl*	*(Alfabe)*	*Latin*	*Kiril*
Abhazca	19.yy. ortaları	Kiril	1928(a)	1954
Abazaca	1932	Latin	-	1938
Kabardey-Çerkesçe	19.yy. ortaları (b)	Arap ve Kiril	1923-24	1938
Adığece	1927(c)	Latin	-	1938
Karaçay-Balkarca	1924	Latin	-	1939
(Osetçe) İronca	18. yy. (d)	Gürcü ve Kiril	1923	1938
(Osetçe) Digorca	-	Arap	1923e	-
Çeçence	19.yy. ortaları (b)	Kiril ve Arap	1923	1938
İnguşça	1923	Latin	-	1938
Avarca	19.yy. ortaları	Arap	1928	1938
Dargice	19.yy. sonları	Arap	1928	1938
Lakça	19.yy. sonları	Arap	1928	1938
Lezgice	19.yy. sonları	Arap	1928	1938
Kumukça	19.yy. sonları	Arap	1927	1938
(Nogayca) Ak N.	1928	Latin	-	1938
(Nogayca) Kara N.	1928	Latin	(f)	-
Tatça (Musevi)	(?)	İbrani	1928	1939

Kaynak

Institut Etnografii imeni Miklukho-Maklaya.Narody Kavkaza (Moskva:Akademiya Nauk,1960), vol.I; Bernard Geiger, et.al., *Peoples and Languages of the Caucasus* (The Hague: Mouton,1959).

a- 1938'de Abhazca, resmî olarak Gürcü alfabesiyle yazılmaya başladı.

b- 19.yüzyılın sonlarında Kiril alfabesi terkedilip Arap alfabesi kullanılmaya başladı,

c- Bu tarihe kadar bütün Çerkesler aynı edebiyat dilini kullandı. 1927'de ayrı bir edebiyat dili oluşturuldu.

d- 19.yüzyılda yalnızca Kiril alfabesi kullanıldı.

e- Digor Osetçesi, edebiyat dili olarak 1939'da iptal edildi.

f- Kara Nogayca, edebiyat dili olarak 1938'de iptal edildi.

Tablo-2:
1946-1960 YILLARI ARASINDA KUZEY KAFKASYA DİLLERİNDE YAYIMLANAN KİTAPLARIN TOPLAM SAYISI VE KİTAPLARIN YİZDE KAÇININ BAŞKA DİLLERDEN OLDUĞU

Dil	***Yayımlanan kitap sayısı***	***Bu kitapların başka dillerden çeviri yüzdesi***	***Rusça'dan çeviri yüzdesi***
Abazaca	193	78.9	95.5
Abhazca	372	34.1	74.0
Avarca	587	64.9	94.5
Adığece	664	63.4	91.9
Dargice	552	66.6	94.3
İnguşça	122	44.3	90.7
Kabardey-Çerkesçe	849	59.4	92.9
Karaçay-Balkarca	225	44.0	94.9
Kumukça	611	65.8	93.5
Lakça	498	69.7	92.5
Lezgice	581	65.2	94.5
Nogayca	280	75.0	96.2
Osetçe	1506	50.1	88.5
Tabasaranca	256	56.25	98.6
Tatça	34	32.4	100.0
Çeçence	228	63.2	87.5
TOPLAM	*7558*	*59.2*	*92.2*

Kaynak: Vsesoyuznaya Knizhnaya Palata, Pechat' SSSR v 1960, godu, tatile 8.

Tablo-3:
1959 ve 1970 YILLARINDA KUZEY KAFKASYA DİLLERİNDE YAYIMLANAN GAZETELERİN SAYISI, TİRAJLARI VE KİŞİ BAŞINA DİŞEN TİRAJ

Dil	*1959 Gazete Sayısı*	*Toplam Tiraj*	*Kişi başına düşen tiraj*	*1970 Gazete Sayısı*	*Toplam Tiraj*	*Kişi başına düşen tiraj*
Abazaca	1	2.000	0.10	1	3.000	0.12
Abhazca	3	8.500	0.13	2	20.000	0.24
Adığece	1	3.000	0.04	1	4.000	0.04
Avarca	14	34.200	0.13	15	47.000	0.12
Dargice	6	14.900	0.09	6	23.000	0.10
Kumukça	7	17.100	0.13	5	27.000	0.14
Lakça	3	4.000	0.06	3	5.000	0.06
Lezgice	8	16.400	0.07	6	29.000	0.09
Tabasaranca	2	3.200	0.09	2	6.000	0.11
İnguşça	2	4.200	0.04	1	5.000	0.03
Kabardey-Çerkesçe	13	22.800	0.10	2	19.000	0.06
Karaçay-Balkarca	7	11.900	0.10	2	15.000	0.09
Nogayca	2	2.600	0.07	2	4.000	0.08
Osetçe	10	30.500	0.07	3	30.000	0.06
Çeçence	7	17.100	0.04	9	34.000	0.06
TOPLAM	*86*	*178.900*	*0.08*	*60*	*271.000*	*0.08*

Kaynak: Vsesoyuznaya Knizhnaya Palata.Pechat' SSSR v J 959 godu.table 43; – .Pechat' SSSR v 1970 godu, table.38; Tsentral'noe Statisticheskoe Upravlenie, Itogi vsesoyuznoy perepisi nase-leniya 1970 goda.vol 4, table 1.

Tablo-4:
1957-1960 ve 1965-1972 YILLARI ARASINDA KUZEY KAFKASYA DİLLERİNDE YAYIMLANAN KİTAPLARIN ORTALAMA TİRAJLARI VE KİŞİ BAŞINA DİŞEN TİRAJ

Dil	*Yayımlanan kitapların ortalama tirajları -yıla göre*		*Kişi başına düşen ort. tiraj*	
	1957-1960	**1965-1972**	**1959**	**1970**
Abazaca	14.500	11.000	0.74	0.43
Abhazca	71.250	61.000	1.09	0.73
Adığece	61.500	50.000	0.77	0.5
Avarca	158.750	157.750**(a)**	0.59	0.4
Dargice	101.500	82.600	0.64	0.36
Kumukça	118.000	63.700	0.87	0.34
Lakça	51.750	40.500	0.81	0.47
Lezgice	101.250	78.100	0.45	0.24
Tabasaranca	24.000	22.500**(b)**	0.69	0.41
Tatça	1.000	4.000**(c)**	n.a.	n.a.
İnguşça	55.000	42.600**(d)**	0.52	0.27
Kabardey-Çerkesçe	141.750	147.600	0.61	0.46
Karaçay-Balkarca	84.750	35.100	0.68	0.2
Nogayca	18.500	17.750**(e)**	0.48	0.34
Çeçence	213.000	151.000	0.51	0.25
Osetçe	263.750	197.100	0.64	0.40
Toplam Ortalamalar	*1.480.250*	*1.202.600*	*0.74*	*0.38*

Kaynak

Vsesoyuznaya Knizknaya Palata.Pechat' SSSR v 1956 i 1967 godakh (Moskva: İhdatel'stvo Vse-soyuznoy Knizhnoy Palaty 1958);– v 1958 godu (1959); –v 1959 g.(1960); – v

1960 g.(1961),table 10 (in alı volumes 1957-1960); –v 1965 godu (Moskva:Kniga,1966);–v 1966g.(1967);–v 1967g.(1968);–v 1968g.(1969);–v 1969 g.(1970);–v 1970 g. (1971);–v 1971 g.(1972);–v 1972 g.(1973), table 6 (in alı volumes 1965-1972).

a- 1970'de alışılmadık bir şekilde, toplam tirajı 357.000 olan kitaplar Avarca olarak basıldı. Bu yıl dahil edilmediğinde, 1965-1972 yılları arasında Avarca olarak basılan kitapların bu her yıla göre ortalama tirajı 129.300'dü.

b- 1971'de alışılmadık bir şekilde, toplam tirajı 47.000 olan kitaplar Tabasaranca olarak basıldı. Bu yıl dahil edilmediğinde, 1965-1972 yılları arasında Tabasaranca olarak basılan kitapların her yıla göre ortalama tirajı 19.000'di.

c- 1965'te alışılmadık bir şekilde, toplam tirajı 11.000 olan kitaplar Tatça olarak basıldı. Bu yıl dahil edilmediğinde,1965-1972 yılları arasında Tatça olarak basılan kitapların her yıla göre ortalama tirajı 3.000'di. 1959 veya 1970 nüfus sayımlarında yer almadıkları için "Dağ Yahudileri"nin nüfus başına düşen basım istatistiklerini kimsenin tayin etmesi mümkün değildir.

d- 1972'de alışılmadık bir şekilde toplam tirajı 208.000 olan kitaplar İnguşça olarak basıldı.Bu yıl dahil edilmediğinde, 1965-1972 yılları arasında İnguşça olarak basılan kitapların her yıla göre ortalama tirajı 33.700'dü.

e- 1969'da alışılmadık bir miktarda toplam tirajı 45.000 olan kitaplar Nogayca olarak basıldı.Bu yıl dahil edilmediğinde, 1965-1972 yıllan arasında Nogayca olarak basılan kitapların her yıla göre ortalama tirajı 13.900'dü.

Tablo-5:
1973'te KUZEY KAFKASYA DİLLERİNDE VE RUSÇA YAYIMLANAN KİTAPLARIN SAYILARI VE TİRAJLARI VE BU KİTAPLARIN TOPLAM TİRAJLARI

	Kuzey Kafkasya dillerinde			*Rusça**		
Dil	***Kitap Sayısı***	***Her kitabın ort. tirajı***	***Toplam tiraj***	***Kitap Sayısı***	***Her kitabın ort. tirajı***	***Toplam tiraj***
Abazaca	5	520	2.600	1	5.000	5.000
Abhazca	13	1.040	13.520	4	18.750	75.000
Adığece	13	1.000	13.000	3	53.333	160.000
Çerkesçe**	5	560	2.800	1	7.000	7.000
Karaçayca**	6	1.050	6.300	3	7.000	21.000
Nogayca	3	1.170	3.500	2	12.500	25.000
Osetçe	36	1.280	46.000	15	20.870	313.000
Kabardeyce/ Balkarca**	24	1.194	28.650	22	32.190	708.200
İnguşça	1	1.000	1.000	3	28.333	85.000
Çeçence	13	2.460	32.000	5	27.000	135.000
Dağıstan				23	37.300	858.000
Avarca	10	4.400	44.000			
Dargice	4	2.000	8.000			
Kumukça	6	2.167	13.000			
Lakça	8	1.875	15.000			
Lezgice	7	2.570	18.000			
Tabasaranca	3	1.166	3.500			
Tatça	1	1.000	1.000			
TOPLAM	*157*	*1.604*	*251.870*	*80*	*29.590*	*2.367.200*

Dipnotlar

(*) Bu rakamlar muhtemelen, verilen "etnik gruplar"dan olan yazarlar tarafından yazılmış eserleri göstermektedir.

(**) Kabardeyce ve Balkarca eserlerin 1973'teki sayıları birlikte verilmiştir. Bu sebeple Karaçay-Balkarca ve - Kabardey Çerkesçe eserlerin sayısı tespit edilemez. Çerkesçe ve Karaçayca eserler burada ayrı olarak verilmiştir.

Kaynak:

Vsesoyuznaya Knizhnaya Palata, Ezhegodnik Knigi 1973 *goda* (Moskva: Kniga, 1975), pp.450-505.

Genel Kaynaklar:

* "Abhazya Parlamentosu'nun Açıklaması", *Kafkasya Yazıları*, sayı 6, İlkbahar 1999.
* *Acaristan Özerk Cumhuriyeti*, "Batum ve Havalisi Kültür Derneği", İznik, tarihsiz.
* "Ahıska Türkleri'nin Sürgünüyle İlgili Bir Belge", *Kafkasya Gerçeği*, sayı 10, Ekim 1992.
* Ali İhsan Aksamaz "Haydi Türkiye Demokratikleşmeye..." *Yeni Kafkasya*, Temmuz, 1994.
* Yura G. Argun, *Abhazya'da Yaşam ve Kültür*, Nart Yayıncılık, İstanbul, 1990.
* İsmail Avcı Bucaklişi, "...Hasan Helimişi", *Kafkasya Yazıları*, sayı 7, Sonbahar, 1999.
* İsmail Avcı Bucaklişi, "Lazuri Nena/ Laz dili", *Mjora*, sayı 1, Kış 2000.
* Hüseyin Demirel, "Kafkasya'da Neler Oluyor?", *Bir Adım*, sayı 1, Haziran, 1999.
* Aydın O. Erkan, *Tarih Boyunca Kafkasya*, Çiviyazıları, İstanbul, 1999.
* Hayri Ersoy, "Abazalar (Abhazlar) Üzerine Tarihçe", *Kafkasya Yazıları*, sayı 1, İlkbahar, 1997.

* Dr. Vasfi Güsar, Cevdet Hapi, Rahmi Tuna, İzzet Aydemir, Orhan Alparslan, Yaşar Bağ, *Kafkasya Üzerine Beş Konferans*, Kültür Derneği, İstanbul, 1977.
* B. George Hewitt, "Çeçenler ve Komşuları", *Birikim*, sayı 78, Ekim, 1995.
* B. George Hewitt, "Güney Kafkasya ve Megrel-Lazların Kültürel Hakları", *Birikim,* sayı 85, Mayıs, 1996.
* B. George Hewitt, "Diller Dağı: Kafkasya", *Tarih ve Toplum*, sayı 189, Eylül, 1999.
* N. S. Kruşçev, *Kongre Gizli Raporu*, Pencere Yayınları, İstanbul, 1991.
* J. Stalin, *Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu*, Sol Yayınları, Ankara, 1994.
* M. Agtzidis, "The Persecution of Pontic Greeks in the Soviet Union", *Journal of Refugee Studies*, Vol. 4, no:4, 1991.
* Ronald Wixman, *Language Aspects of Ethnic Patterns/ Processes in the North Caucasus*, The University of Chicago, İllionis, 1980.
* Ronald Wixman, *The Peoples of the USSR,* Michigan, 1984.

(*Tarih ve Toplum Dergisi*,
Sayı 199, Temmuz 2000)

Sovyetler Birliği Döneminde Kafkasya Halkları

(1926, 1959 ve 1970 Nüfus Sayımları)*

	1926	1959	1970
Megreller**	242.990**a**	-	-
Acarlar***	71.426	-	-
Svanlar	13.218	-	-
Batslar(Tuşlar)	7**b**	-	-
Abhazlar	56.957	65.430	83.240
Abazalar	13.825	19.591	25.448
Çirkasyenc	205.195	313.704	419.568
Adığeler		79.631	99.855
Çerkesler	65.270	30.453	39.785
Kabardeyler	139.925	203.620	279.928
Karaçaylar	55.123	81.403	112.741
Balkarlar	33.307	42.408	59.501
Osetler	272.272	412.592	488.039
İnguşlar	74.097	105.980	157.605
Çeçenler	318.522	418.756	612.674
Avaro-Andi-Didod	197.392	270.394	396.297
Avarlar	158.769	270.394	396.297

Andiler	7.840	-	-
Ahvahlar	3.683	-	-
Bulgulalar	3.054	-	-
Botlihler	3.354	-	-
Çamalalar	3.438	-	-
Godoberiler	1.425	-	-
Karatalar	5.305	-	-
Tindiler	3.812	-	-
Didolar	3.276	-	-
Bezhetalar	1.448	-	-
Hunzallar	106	-	-
Hvarşiler	1.019	-	-
Arçiler	863	-	-
Laklar	40.380	63.529	85.822
Dargiler	108.963	158.149	230.932
Kaytaklar	14.430	-	-
Kubaçiler	2.371	-	-
Lezgiler	134.529**e**	223.129	328.829
Ağullar	7.653	6.709**f**	8.831
Rutullar	10.495	6.732**g**	12.071
Tsahurlar	19.085	7.321**h**	11.103
Kumuklar	94.549	134.967	188.792
Nogaylar	36.274	38.583	51.784
Tabasaranlar	31.983	34.700	55.188
Şahdag Halkları	913**i**	-	-
Buduhlar	1**j**	-	-
Dzhekler	607**k**	-	-
Hinaluglar	105**l**	-	-
Tatlar	28.705**m**	11.463**n**	17.109
Yahudi Tatlar	25.974	25.225**o**	n.a.**p**
Udiler	2.455	3.678	5.919

Kaynaklar:

- USSR, Tsentral'noe Statisticheskoe Upravlenie, Itogi vsesoyuznoy perepisi naseleniya 1970 goda (Moskva: "Statistika", 1973), vol. 4, Natsinol, nyy sostav naseleniya SSSR, table 1.
- USSR, Tsentral'noe Statisticheskoe Upravlenie, Itogi vsesoyuznoy perepisi naseleniya 1959 goda (Moskva: Gosstatizdat 1962), SSSR: Svodnyy tom, table 53.
- USSR, Tsentral'noe Statisticheskoe Upravlenie, Vsesoyuznaya perepis' naselniya 1926 goda (Moskva: Izdanie Tsentralnogo Statistichesko Upravleniya, 1929), vol.17, SSSR: Svodnyy tom. Tables 6 and 9.

Notlar:

(*) Ronald Wixman, *Language Aspects of Ethnic Patterns/ processes in the North Caucasus*, University of Chicago, Ilinois, USA, 1980.

(**) Lazlarla çok yakından akraba olan Megreller, Güney Kafkasya'nın Otokton halkı olmasına rağmen, yazar tarafından örnekleme bakımından bu grupta değerlendirilmiştir. Aynı durum Svanlar için de geçerlidir. Ancak yazar, bu durumu çalışmasında belirtmiştir. (ç.n.)

Megrellerin Abhazya Özerk Cumhuriyeti'ndeki nüfusları ise, 1926'da 40.989 ve 1991'de 155.000 idi. (Kaynak: *Kafkasya Yazıları*, sayı 1, s.37, İlkbahar 1997)

(***) Ronald Wixman, *The Peoples of the USSR*, Michagen, 1984.

a İlâveten milliyetlerini Megrel olarak belirtmeyen, ancak anadillerini Megrelce olarak deklare eden yaklaşık 40 bin kişi bulunmaktaydı. Bunlar muhtemelen, kendilerini "Gürcü" milliyetinden deklare eden Megrelce konuşan Megreller idi. (Daha sonraki nüfus sayımlarında, 1926'daki 242.990 kişi de, nüfus kayıtlarına yönetim tarafından "Gürcü" olarak geçirildi.ç.n.)

b İlâveten milliyetlerini Bats olarak belirtmeyen, ancak anadillerini Batsça olarak deklare eden 2459 kişi bulunmaktaydı. Bunlar muhtemelen, kendilerini "Gürcü" olarak deklare eden, Bastça konuşan Bastlardı.

c 1926'da Çerkesler (Circassians), yalnızca iki gruba bölündü (yönetim tarafından ç.n.): Çerkesler ve Kabardeyler. Halbuki 1959 ve 1970'te üç gruba bölündüler (yönetim tarafından, ç.n.): Adığeler, Çerkesler ve Kabardeyler. Kabardino-Balkarya teritoryasındaki Çerkesler (Circassians) bütün nüfus sayımı periyodlarında Kabardey olarak adlandırılmıştır (yönetim tarafından, ç.n.); Karaçay-Çerkes teritoryasındaki Çerkesler, 1926'da ayrı Çerkes ve Kabardey gruplarına bölündü (yönetim tarafından, ç.n.) Bununla birlikte, 1959 ve 1970'te hepsi Çerkes olarak klasifiye edildi. Batı Çerkesleri 1926'da Çerkes olarak ve 1959 ve 1970'te Adığe olarak listelere geçirildi.

d 1926'da çeşitli Avaro-Andi-Dido halkları ayrı ayrı listelere geçirildi. 1959 ve 1970'te hepsi Avar olarak klasife edildi.

e İlâveten milliyetlerini Lezgi olarak belirtmeyen, ancak anadillerini Lezgice olarak açıklayan yaklaşık 33 bin kişi bulunmaktaydı. Bunlar muhtemelen, kendilerini Azeri (Türk) milliyetinden açıklayan, Lezgice konuşan Lezgiler'di. 1959'da kendilerini tekrar Lezgi olarak adlandırmaları, 1926 ve 1959 yılları arasındaki Lezgi nüfusundaki yüksek artışın nedenini açıklayacaktır.

f İlâveten milliyetlerini Agul olarak belirtmeyen, ancak anadillerini Agulca olarak açıklayan yaklaşık 400 kişi bulunmaktaydı. Bunlar muhtemelen, kendilerini Lezgi milliyetinden deklare eden, Agulca konuşan Agullar'dı.

g İlâveten milliyetlerini Rutul olarak belirtmeyen, ancak anadillerini Rutulca olarak deklare eden yaklaşık 550 kişi bulunmaktaydı. Bunlar muhtemelen, kendilerini Lezgi veya Azeri milliyetinden deklare eden Rutulca konuşan Rutullar'dı.

h İlâveten milliyetlerini Tsahur olarak belirtmeyen, ancak anadillerini Tsahurca olarak deklare eden yaklaşık 1400

kişi bulunmaktaydı. Bunlar muhtemelen, kendilerini Azeri milliyetinden deklare eden Tsahurca konuşan Tsahurlar'dı.

i İlâveten milliyetini Buduh, Dzhek veya Hinalug olarak belirtmeyen, ancak anadillerini Buduhça, Dzhekçe veya Hinalugça olarak deklare eden yaklaşık 7.900 kişi bulunmaktaydı. Bunlar muhtemelen, kendi halklarının dillerini konuşan, ancak kendilerini Azeri milliyetinden deklare eden Şahdag halklarıydı.

j İlâveten milliyetlerini Buduh olarak belirtmeyen, ancak anadillerini Buduhça olarak deklare eden yaklaşık 1994 kişi bulunmaktaydı. Bunlar muhtemelen, kendilerini Azeri milliyetinden deklare eden Buduhça konuşan Buduhlar'dı.

k İlâveten milliyetlerini Dzhek olarak belirtmeyen ancak anadillerini Dzhekçe olarak deklare eden yaklaşık 3743 kişi bulunmaktaydı. Bunlar muhtemelen, kendilerini Azeri milliyetinden deklare eden Dzhekçe konuşan Dzhekler'di.

l İlâveten milliyetlerini Hinalug olarak belirtmeyen, ancak anadillerini Hinalugça olarak deklare eden yaklaşık 1435 kişi bulunmaktaydı. Bunlar muhtemelen, kendilerini Azeri milliyetinden deklare eden Hinalugça konuşan Hinaluglar'dı.

m İlâveten milliyetlerini Tat veya Dağ Yahudisi (bunlar için anadil Tatça'dır) olarak belirtmeyen ancak anadillerini Tatça olarak deklare eden yaklaşık 31.400 kişi bulunmaktaydı. Bunlar muhtemelen, kendilerini Azeri veya Ermeni milliyetinden deklare eden Tatça konuşan Tatlar'dı.

n İlâveten milliyetlerini Tat veya Dağ Yahudisi (bunlar için anadil Tatça'dır) olarak belirtmeyen ancak anadillerini Tatça olarak deklare eden yaklaşık 9.600 kişi bulunmaktaydı. Bunlar muhtemelen, kendilerini Azeri veya Ermeni milliyetinden deklare eden Tatça konuşan Tatlar'dı.

o 1959'daki nüfus sayımlarında Dağ Yahudileri, genel "Yahudiler" (Jews / Evrei) klasifikasyonunda listelere geçirildi. 1959 nüfus sayımlarında listelere geçirilen Yahudiler'in 25.225'inin anadillerinin Tatça olduğu gözönünde bulunduruldu. İlâveten, diğer diller (Azerice veya Rusça), anadilleri olarak göz önünde bulundurulan büyücek bir Dağ Yahudisi grubu muhtemelen bulunmaktaydı; ancak bu durum tespit edilememektedir.

p 1970'te Sovyetler Birliği'ndeki Dağ Yahudileri'nin sayısını saptamak için bir yol bulunmamaktadır.

Çeviren: Ali İhsan Aksamaz

(Tarih ve Toplum Dergisi, Sayı 189, Eylül 1999*)*

Yazılı Laz Edebiyatının Öncüsü İskender Tzitaşi Kimdi? Neden Öldürüldü?

Gecikmiş ulus-devletleri ve bunların resmî tarih ve ideolojilerini yaratmanın doğal bir sonucu olarak bazı dil ve kimliklerin yok sayıldıkları ve yok edilmeye çalışıldığı süreç, 20. yüzyılda yalnızca kapitalist eksende yer alan ülkelerde değil, tutarsız bir "milliyetler politikası"nın[1] uygulandığı Kafkasya'daki "sosyalist" birlik-cumhuriyetlerinde de tüm şiddetiyle yaşanmıştır. Ancak Sovyet yönetiminin 1930'lu yılların sonlarına kadar Kafkasya'da uyguladığı "Milliyetler Politikası" olumlu ve olumsuz yönleriyle günümüzde de farklı anadillerini konuşan çeşitli etnik grupları bünyesinde barındıran ülkeler için önemli bir "örnek" oluşturur. Bu dönemde Kafkasya'da uygulanan "Milliyetler politikası" kendi içinde bir bölgeden diğerine veya bir etnik gruptan diğerine yönelik tutarsızlıklar taşımasına

1 Bkz. Ali İhsan Aksamaz, "'Sovyetler Birliği'nin Milliyetler Politikası ve Kafkasya", *Tarih ve Toplum*, sayı 199, Temmuz 2000.

rağmen,[2] kendilerine ait anadilleri olan Kafkasya'nın sayıca daha az etnik gruplardan bazıları çeşitli temellerde[3] "kültürel haklar"a kavuşmuştur.

Kafkasya'nın sayıca daha az etnik gruplarından bazılarının bu dönemde "kültürel haklar"a kavuşmasıyla birlikte, önceden yazılı olmayan veya az yazılmış olan anadilleri "resmî dil" statüsü kazandı ve yazılı edebiyatlarının temeli atılmış oldu.[4] Abaza, Adığe, Abhaz,

2 Bkz.: Ronald Wixman, Ali İhsan Aksamaz (çev), "Sovyetler Birliği Döneminde Kafkasya Halkları (1926, 1959 ve 1970 Nüfus Sayımları)", *Tarih ve Toplum*, sayı 189, Eylül 1999.

3 Bkz. Ali İhsan Aksamaz, *a.g.m.*

4 Ancak bu dillerin " ... *kullanımı ve gelişimi incelenmeli ve ölçülmelidir. Kuzey Kafkasya halklarının edebiyatlarının çoğu, Batılı manada edebiyat dili olarak gelişmekten uzaktır. Daha doğrusu, umumiyetle Rusça'dan basit politik propaganda tercümeleri veya Rus edebiyatından veya diğer dillerden tercümeleri ifade eder...*" (Ronald Wixman, Ali İhsan Aksamaz (çev.),"Sovyetler Birliği'nde Etnik Kimlik", *Kafkasya Yazıları*, sayı 7, Sonbahar 1999). R. Wixman'ın 1980'deki bu tespitini, Abhazlar adına konuşan Erol Kılıç ve Esat Özen, *"Abhazcanın bilim dili olarak yeterli olmadığını"* belirterek teyîd ediyorlar.("Tsereteli'ye Yanıt", *İkibine Doğru*, 21 Mayıs 1989, aktaran: *Basında Çerkesler*, Savsırıko- 1 İstanbul, 1993). "Kültürel Haklar" verilen bazı sayıca daha az etnik grupların "resmi dil" statüsündeki anadillerini yetmiş yılda neden bilim dili olamadıkları üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Bu konularda bkz.: B. George Hewitt, Ali İhsan Aksamaz (çev.), "Güney Kafkasya ve Megrel-Lazların Kültürel Hakları", *Birikim*, sayı 85, Mayıs 1996; B. George Hewitt; Ali İhsan Aksamaz (çev.), "Diller Dağı Kafkasya", *Tarih ve Toplum*, sayı 189, Eylül 1999.

Çeçen, Laz, Oset vb. gibi sayıca daha az etnik grupların edebiyat öncülerinin adları da yine bu dönemde ön plana çıkmaya başladı. Abazaların Tobil Talustan'ı, Adığelerin Tembot Keraş'ı, Abhazların Dirmit (Gaç) Gulya'sı, Çeçenlerin Said Baduyev'i, Lazlarm İskender Tzitaşi'si, Osetlerin Kosta'sı ve diğerleri günümüzde edebiyatlarının kurucuları olarak kabul edilirler.

İskender Tzitaşi dışındaki bu edebiyat öncülerinin doğum-ölüm tarih ve yerleri, eserleri, bulundukları görevler hakkında bilgi edinmenin; fotoğraflarını, büstlerini görmenin; kendi adlarını taşıyan kurumları ziyaret etmenin; doğum-ölüm tarihlerinde yapılan anma toplantılarına katılmanın veya en azından mezarlarını ziyaret etmenin konuya ilgi duyan günümüz insanı için mümkün olduğu söylenebilir. Ancak İskender Tzitaşi için durum oldukça farklıdır.

Bu makaleyi kaleme aldığım tarih itibarıyla, Türkçe dışındaki dillerde doğrudan İskender Tzitaşi'nin kimliği, eserleri ve bulunduğu görevler hakkında yazılmış veya yayımlanmış makalelerin olup olmadığını bilemiyorum. Ancak, İskender Tzitaşi'nin adının geçtiği, eserleri ve bulunduğu görev hakkında kısaca bilgilerin verildiği Türkçe makalelerin geçmişi oldukça yenidir. Osman T'amt'ruli'nin 1991'de yayımlanan "*Nananena*" adlı Lazca ders kitabının Türkçe olarak da yayımlanan önsözünü, İskender Tzitaşi adından bahseden ve hakkında oldukça kısa bilgi veren ilk Türkçe metin olarak kabul etmek yanlış olmayacaktır. Bu önsözü, "Kaçkar Kültür Çevresi- Lazebura Çalışma Grubu" yazmış: "*Sohum'da 1935 senesinde bir okul kitabı Laz dilinde yayınlanmıştır. Yazarı İskender Tzitaşi idi, Lazların büyük şairi ve bilim*

adamı. Stalin'in emri üzerine İskender 1938 yılında öldürülmüştür. Kısa bir süre sonra Laz halkı Sibirya'ya sürgün edilmiştir. Bununla kültür özgürlüğü gaddarca son bulmuştur ..."

"Lazebura Çalışma Grubu"nun önsözünde, "bir okul kitabı" olarak sözü edilen eser Alboni[5]'dir. 72 sayfadan oluşan bu kitap ilkokul birinci sınıf öğrencileri için hazırlanmış. Ön kapakta basıldığı yer ve tarih olarak "Abazastaniş Jumhuriyetişi gamamşqumala- Soxumi, 1935" ibaresi ve yazar olarak da İskender Tzitaşi'nin adı yer alıyor.[6]

Elimizde bulunan ve İskender Tzitaşi imzalı ikinci kitap ise "Ok'itxuşeni Supara" adını taşımaktadır. 85 sayfadan oluşan ve ilkokul ikinci sınıf öğrencileri için hazırlanmış bu kitabın ön kapağında da şu ibare yer alıyor: "Soxumi- Abazastanişi devletiş gamamşqumala - 1937"[7]

---

5 Tıpkıbasımını 1994'te İstanbul'da kendi imkânlarımla yaptırdığım Alboni'yle ilgili traji-komik bir tanıklık için bkz.: Özcan Sapan, "Nena Putxun Mara Ç'ara Doskidun", *Kafkasya Yazıları*, sayı 5, Sonbahar 1998. Lazlarla ilgili olarak bkz.: Ali İhsan Aksamaz, "Lazlar 1, 2, 3", *Tarih ve Toplum*, sayı 185, 186, 187, Mayıs, Haziran, Temmuz 1999.

6 Kitapta verilen künyede şu adları da görüyoruz: Nenagemqturu Redaktori KARALİŞİ (!) N.; texn.Redaktori PHİŞÇİKİ(Şİ); Nagamaşqumer CHİTAŞİ İ. (TZİTAŞİ-İ.); Masurete LUNEVSKİ .

7 Kitapta verilen künyede şu adları da görüyoruz: Nena - genqturu M. Vanişi; Texnikaşi redaktori do nagamoşqumers S. Qoseşi; Forma naren Pişiki.

W. Feurstein'ın 1994'te yayımlanan bir söyleşisinde de belirttiği gibi, İskender Tzitaşi 1930'lu yılların sonlarına kadar Gürcüstan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde öğretim veren Laz okullarının direktörüdür. Ancak İskender Tzitaşi adını çok daha önce, 1929'da Lazca olarak yayınlanmaya başlayan "Mç'ita Muruntskhi"(Kızıl Yıldız)[8] adlı gazetede "İskyander Tsitaşi" olarak görüyoruz. Bu gazetede coğabinameçams redak'tori (yani sorumlu redaktör) görevini üstlenmiş.[9]

Lazların Kültürel Hakları

Bütün bunlar, Lazların "kültürel haklar"ının ellerinden alınmasından önce İskender Tzitaşi'nin oldukça önemli bi mevkide bulunduğunu gözler önüne sermektedir. Ne zaman ve nerede çekildiğini bilemediğimiz ancak kendisine ait olduğu belirtilen bir de fotoğrafı elimizde bulunan[10] İskender Tzitaşi'nin doğduğu yer, ailesi,

---

8 Gazetede yazar olarak şu adları görüyoruz: Mçkhatura, Ziya Nuri, Matiatre, T.D., Tanura, Mamedi Vanilişi, Notsintskhali. Baskı yeri ile ilgili olarak da Kiril alfabesiyle şu ibare yer alıyor: SUKHUM, TİPO-LİTOGRAFİYA VSNİX İM. ZAK. NO. 526 - 50 Gd. 527.

9 Bu gazetenin Kutsisi (!) kentinde Muhammed Vanilişi'nin girişimi ile çıkarıldığı ve iki sayıdan sonra yayın hayatını sürdüremediği (!) de iddia edilmektedir. (Bkz.: Hayri Hayrioğlu, "Muhammed Vanilişi'yi yitirdik", *Çveneburi,* sayı 28, Nisan-Haziran 1998).

10 Wolfgang Feurstein'in arşivinden alındığı belirtilen bu fotoğraf Mjora'nın birinci sayısında da (Kış 2000) yayınlanmıştır.

öğrenimi, bulunduğu yerler ve üstlendiği diğer görevler vb. konularda elimizde somut bilgi ve belgeler (şimdilik) bulunmamaktadır.[11] Bu konularda en sağlıklı bilgi ve belgeleri, şüphesiz bugüne kadar "bazı sebeplerden" dolayı suskun kalmayı tercih etmiş, o dönem'in tanıkları verebilecek durumdadır.[12]

"İskender Tzitaşi neden öldürüldü?" sorusu, "İskender Tzitaşi kimdi?" sorusuna göre; kişinin, en azından

---

11 "İskender Tzitaşi adı"nın "takma bir ad" olduğunu düşünüyorum. Ancak bu adın, Lazların kültürel haklara sahip oldukları dönemde "bir kişinin takma adı" mı? Yoksa birkaç kişinin "ortak bir adı" mı? olabileceği konusu üzerinde bir yorum yapmak istemiyorum. Eğer bu ad sürekli olarak bir kişi tarafından kullanılmışsa, bu kişi Mjora'da fotoğrafı yayınlanan kişi midir? Bu konuda gerçek ne olursa olsun, bu ad esas olarak Sovyetler Birliği Lazlarının kültürel haklara sahip oldukları dönemle özdeşleşmiş olması ve bu dönemi tescil etmesi bakımından önemlidir.

12 Resmî tarih ve ideolojilerinin artık sorgulanabilir bir hale gelmesi bu ve benzeri konularda yeni bilgilerin ortaya çıkacağının işaretlerini vermektedir. Sovyetler Birliği Lazlarıyla ilgili bir tespit oldukça önemlidir: *"... Gürcüstan'ın Karadeniz sahiline yerleşmiş olan ... az sayıdaki aile, yok olan bir azınlık olarak kültürünü kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Çoğunlukla İslâmiyeti seçmiş olmaları, İslâm kültür topluluğunun bölgesini terketmeleri, komünist bir ülkenin tarafını tutmaları, Lazların Gürcüstan'ın dilini ve kültürünü benimseme ve bu kültüre uyum gösterme konusunda teşvik etmiş olmalı... "* (W. Feurstein, İbrahim Dipşov (çev.), "Laz Halk İnancında Germak'oçi", *Kafkasya Yazıları*, sayı 2, Yaz 1997).

ihtimalleri sıralayarak[13] cevap arayabileceği bir durumdadır. Acaristanlı bir Lazdan yaklaşık dört yıl önce dinlediğim bir söylentiyi aktarmak isterim: "*Sovyet yönetimi, "resmî dil" statüsündeki Lazcanın yazılmasında, Latin alfabesi yerine Kiril alfabesinin*[14] *kullanılmaya başlanmasını emrediyor. İskender Tzitaşi buna muhalefet ediyor. Bunun üzerine Moskova'dan gelen emirle 1938 veya 1939'da Bakü'de öldürülüyor.*" Bu söylentideki iddialarla, Lazebura'mn bu konuda yazdıklarının birbirlerini tamamlayarak örtüştüğünü görüyoruz. Yine de şu sorular cevapsız kalıyor: İddia edildiği gibi, eğer gerçek sorun İskender Tzitaşi'nin alfabe değişikliğine muhalefet etmiş olması idiyse, onu öldürmek yerine bu alfabe değişikliğine uyum sağlayacak başka bir kişi, neden onun görevine getirilmedi? Yine iddia edildiği gibi, alfabe değişikliğine bir kişinin muhalefet etmesi, bir etnik grubun "kültürel hakları"nın elinden alınması ve sürülmesi için haklı bir gerekçe olabilir miydi?[15]

Gerek İskender Tzitaşi'nin kimliği ve öldürülmesi gerek Lazların "kültürel haklar"ınm ellerinden alınmasıyla ilgili sorulabilecek bütün soruların cevabı,

---

13 Bkz.: Ali İhsan Aksamaz, "Bilinçli Olarak Geciktirilmiş Bir Değinme", *Tarih ve Toplum*, sayı 161, Mayıs 1997.

14 Bkz.: Ali İhsan Aksamaz, "Sovyetler Birliği'nin Milliyetler Politikası ve Kafkasya", *Tarih ve Toplum*, sayı 199, Temmuz 2000.

15 Bu yeni dönemde birçok sayıca daha az etnik grup baskıya uğramıştır. Bkz.: B. George Hewitt, Ali İhsan Aksamaz (çev.) "Çeçenler ve Komşuları", *Birikim*, sayı 78, Ekim 1995.

doğrudan değilse bile dolaylı olarak, Sovyet yönetiminin 1930'lu yılların sonlarından başlamak üzere Sovyetler Birliği'nin çözülüşüne kadar Kafkasya'da uyguladığı "milliyetler politikası"nın içinde saklıdır. Bu "yeni dönem"de Kafkasya'da uygulanan "Milliyetler Politikası"nın sonucunda Gürcüstan S. S. C.'e bağlı Özerk Acaristan ve Özerk Abhazya cumhuriyetlerinde yaşayan Lazların "kültürel haklar"ı ellerinden alındı ve yakın akrabaları Megreller[16] ve Svanlar gibi nüfus kayıtlarına "Gürcü"/ "Kartveli" olarak geçirildiler.[17] Yaratılan irili ufaklı resmî tarih ve ideolojilerle baskı altına alındılar. "Kültürel haklar"a sahip oldukları dönem ve özellikle de İskender Tzitaşi'nin kimliği ve öldürülme sebebi etrafında, bugün de devam eden bir sis perdesi, işte bu "yeni dönem"le birlikte oluşmaya başladı.[18]

---

16 Bkz.: Nugzar Dzhodzhua, Ali İhsan Aksamaz (çev.), "Ben bir Megrelim" *Ogni Kültür Dergisi*, sayı 6, Eylül-Ekim 1994; Tedo Sakhokia, Ali İhsan Aksamaz (çev.), "Megrel-Laz Kültüründe Akrabalık, Evlenme ve Cenaze", *Tarih ve Toplum*, sayı 140, Ağustos 1995; R.Wixman, *a.g.m.*

17 Lazların Türkiye dışındaki nüfus verileriyle ilgili de çelişkili bilgiler bulunmaktadır. Karşılaştırma için bkz.: Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar* s. 272, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994; Yura G. Argun, Hayri Ersoy, Yalçın Karadaş (çev.), *Abhazya'da Yaşam ve Kültür*, s. 24, Nart Yayıncılık, İstanbul, 1990; Radio Liberty (1990), Hayri Hayrioğlu (çev.), "Kazakistan'a Sürülen Lazlar", *Ogni Kültür Dergisi*, sayı 1, Kasım 1993.

18 Bu "Milliyetler politikası", mikro-milliyetçi aktivistler aracılığıyla Türkiye'de etkisini hâlâ sürdürmektedir.

Mç'ita Muruntskhi (Kızıl Yıldız- 1929) adlı Lazca gazetenin ve sözü edilen iki Lazca ders kitabının (1935, 1937) yayınlandığı Sohumi'de, "Abhazya Parlamentosu"nun 1997'de kabul ettiği metin,[19] "yeni dönem"le birlikte Lazların insanî ve kültürel soykırıma uğratıldıklarına dikkat çekmesi bakımından oldukça önemlidir.

Bu yeni dönem, Stalin'in kendisini Kremlin'in tek galip aktörü olarak kabul ettirdiği yılllara da denk düşmektedir. Bu "yeni dönem"le, Stalin'in özellikle de sayıca daha az etnik gruplara yönelik olarak daha önce kafasmda şekillendirildiği "Milliyetler Politikası"[20] uygulamaya konuldu. Stalin, bu konudaki ipuçlarını daha 1913'te, "Marksizm ve Ulusal Sorun" başlıklı makalesinde veriyordu: "... *yalnız şunun üzerinde durmak isteriz ki, genel olarak uygulanması olanaksız olan kültürel -ulusal özerklik, Kafkasya koşulları bakımından daha da anlamsız ve saçmadır. Nedeni şu: Kültürel - ulusal özerklik, azçok gelişmiş ulusların, kültürleri, edebiyatları gelişmiş ulusların mevcut olduğunu kabul eder. Bu koşullar olamayınca, bu özerklik, varlık nedenini yitirmiş olur. Oysa Kafkasya'da ilkel kültüre sahip, edebiyatı bulunmayan, ilkel bir dil konuşan ve üstelik bir geçiş halinde olan ve kısmen özümlenen, kısmen de*

---

19 Metnin tamamı için bkz.: "Abhazya Parlamentosu'nun açıklaması", *Kafkasya Yazıları*, sayı 6, İlkbahar 1999.

20 "*Sovyet Etnografi Teorisi" kaynağını Stalin'in* Sosyal Demokrasi ve Milli Mesele *adlı meşhur denemesinden alır... Sovyet Sosyal teorilerinin çoğu Lenin'den alınmakla birlikte, Lenin'in eserlerinin milletin açık tarifini ve milletlerin gelişme kanunlarının somut bir ifadesini sunmadığını belirtmek gerekir ...* " (R. Wixman, a.g.m).

kendileri gelişen bir sürü halk yaşamaktadır. Bunlara kültürel -ulusal özerklik nasıl uygulanabilir? Bu uluslara karşı nasıl davranılacaktır? Kültürel-ulusal özerklik ilkesi gereğince, bunları ayrı ayrı kültürel-ulusal birlikler içinde nasıl örgütlendireceğiz? Megrellere, Abazalara, Acarlara, Slavlara, Lezgilere ve benzerlerine karşı, ayrı ayrı diller konuşan, ama kendilerine özgü edebiyatları olmayan bu halklara nasıl davranılacaktır? (...) Kafkasya'da ulusal sorun ancak geri kalmış ulusların daha yüksek genel bir kültür yoluna yöneltilmeleri koşuluyla çözülebilir..."[21]

"*Yeni Dönem*" *Ve Günümüzün* "*Etnik Çatışmalar*"*ı*

Bu "yeni dönem"le birlikte, Stalin'in kültür ve dillerini ilkel olarak nitelediği Kafkasya'nın sayıca daha az etnik grupları baskılara uğradı. Bu milliyetler politikası Kafkasya'daki milliyetler sorununu, özellikle sayıca daha az etnik gruplar açısından çözememekle kalmamış, "sorun"u günümüze taşıyarak çeşitli güçlerin konuyu çeşitli şekil ve zeminlerde kullanabilecekleri bir mecraya sürüklemiştir.[22]

---

21 J. Stalin, Muzaffer Erdost (çev.), *Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu*, s. 61 Sol Yayınlar, Ankara, 1994.

22 Bkz.: Cengiz Çandar, "Çeçen Eylemi mi, Türk Eylemi mi?", *Sabah*, 18 Ocak 1996; Yrd. Doç. Dr. Nesrin Sarıahmetoğlu, "Hazar Petrol Boru Hattının Güzergâhı ve Güvenliği Meselesine Bir Bakış", *Avrasya Etütleri*, sayı 17, İlkbahar- Yaz 2000; Justin Burke, "Renegade Colonel Seeks Autonomy for Mingrelia", J.Burke@sorosny org, 11.4.2000.

Günümüzde İskender Tzitaşi adının, Lazların kültürel haklara sahip oldukları dönemle, ölümünün de Lazların kültürel haklarının ellerinden alındıkları dönemle özdeşleşmiş olduğunu görüyoruz. İskender Tzitaşi adının ve bununla birlikte Sovyetler Birliği Lazları'nın bir zamanlar kültürel haklarının bulunduğunu Türkiye'de yeni duyuluyor olması, Sovyetler Birliği'nin Kafkasya'daki Milliyetler Politikası'nın yeni mercek altına alınıyor olmasıyla ilişkilidir. "Milliyetler Politikası"yla bağlantılı bu ve benzeri konuların Türkiye'de yakın zamana kadar tam bir bilinmezlik içinde olmasının sorumluları hiç şüphesiz "Milliyetler Sorunu"nun çözümünde, Kafkasya ve etnik grupları hakkında hiçbir bilgisi olmadan, Sovyet Yönetiminin uygulamalarını örnek olarak gösterenler ve çeşitli kisvelerde irili ufaklı resmî tarih de ideolojilerin aktarıcılığını yapanlardır. Ancak Sovyetler Birliği'nin çözülmesinden sonra ortaya çıkan etnik çatışmalar, bir zamanlar kimileri tarafından örnek olarak gösterilen bu "Milliyetler Politikası"nın sorgulanmasını gündeme getirmiş bulunmaktadır.[23]

Kafkasya'daki birlik-cumhuriyetlerinde de yaşanan, yukarıda sözünü ettiğim bu "doğal süreç"in önyargılardan uzak irdelenmesi özellikle önümüzdeki dönemde Kafkasya'da yaşanması oldukça muhtemel etnik çatışmaların doğru olarak anlaşılmasına ve genelde de "Milliyetler Sorun"u konusuna katkı sağlayacaktır. Böylelikle mezarının yeri bile bilinmeyen yazılı Laz edebiyatının öncüsü İskender Tzitaşi'nin itibarı resmî olarak değilse de vicdanlarda çok geç de olsa iade edilmiş olacaktır.

---

23 Bkz.: Hüseyin Demirel, "Kafkasya'da Neler Oluyor?" *Bir Adım*, sayı 1, Haziran 1999.

Kaynaklar:

* Çetin Beslen, *Çerkesler ve Avrasya Eylemi*, Yeni Kafkasya Yayınları, İstanbul, 1996.
* Hayri Ersoy, ... *Çerkesler*, Nart Yayıncılık, İstanbul, 1993.
* Mahmut Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş 1946-1950*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982.
* Bedia Leba, "Halkbilimci W. Feurstein'la Söyleşi", *Ogni Kültür Dergisi*, Sayı 5, Temmuz-Ağustos 1994.
* V.İ. Lenin, Muzaffer Erdost (çev.), *Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı*, Sol Yayınları, Ankara, 1992.
* V. İ. Lenin, Yurdakul Fincancı (çev.), *Ulusal Sorun ve Ulusal Kurtuluş Savaşları*, Sol Yayınları, Ankara, 1993.
* V. İ. Lenin, İsmail Yarkan, Süheyla Kaya, Saliha Kaya (çev.), *Ulusal ve Sömürgesel Ulusal Sorun Üzerine*, İnter Yayınları, İstanbul, 1998.
* Osman T'amt'ruli, *Nananena*, Kaukasus-Verlag, Freudenstadt, Almanya, 1991.
* Fehime Yazıcı, "Gürcü Alfabesi ve Gürcü Edebiyatının Kaynakları ve Gürcüce'ye Akraba Dillerin Durumu", *Tarih ve Toplum*, Sayı 199, Temmuz 2000.

(*Yeni Kafkasya Gazetesi*,
Sayı 36 (1) Yıl: 9 Ağustos 2001)

Bilinçli Olarak Geciktirilmiş Bir Değinme

"1964'te, Gürcüstan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde Lazistan (Tarih, Coğrafya, Etnografya Araştırmaları) özgün başlığıyla yayımlanan kitabın Türkçe çevirisi *Lazlar'ın Tarihi* adıyla, 1992'de Ant Yayınları tarafından kültür hayatımıza kazandırıldı.[1]

Yayımcı, kitaba olan yoğun ilgiyi şöyle anlatıyordu:[2] "*Türkiye'de Laz sayısı çok değil. Doğu Karadeniz'de 100 bin kişi ya var ya yoklar. Bu sayıyı dikkate alarak kitabı yayımlarken çok düşündük. Ama sonuç beni şaşırttı. Şimdiye kadar Çerkeslerle, Alevilerle, Kürtlerle ilgili kitaplar yayımladım. Diyebilirim ki, onların nicel ağırlıklarına rağmen, kendilerine yönelik kitaplara Lazlar kadar ilgi göstermediler. Türkiye'de 20 milyon Alevi var. Alevilik'le ilgili kitaba 100 bin Lazın Lazlar'ın Tarihi'ne gösterdiği ilgiyi göstermedi. Türkiye'nin dört bir yanından telefon yağıyor. Birçok yerde adam bürokrat, genel müdür vb. özel şoförünü*

---

1 Kitabın ilk bölümü, *Çveneburi Kafkasoloji Dergisi*'nin 6-7. sayısında yayınlanmıştı (İstanbul, 1979).

2 Haşim Akman, "Laz Enstitüsü Kuruluyor", *Aktüel*, sayı 66, 8-14 Ekim 1992.

gönderip kitap aldırıyor. Bu dönem yayıncılıkta kitap siparişi bitti, hele tek kitap siparişi hiç yoktur. Ne var ki, ben Anadolu'nun dört bir yanından aldığım tek kitap siparişinden bezdim."

Ruşen Çakır, kitap hakkındaki duygularını şöyle aktarıyordu:[3] "... *Bir gece vakti Beyoğlu'ndaki bir sergide, Vanilişi ve Tandilava'nın kitabını gördüm. Kapağında kemençeli bir Laz resmî, arka kapağında ise davul çalan bir Laz genci. Ant yayınlarından çıkan kitabı hemen satın aldım. İstiklâl Caddesi'nde okumaya başlayıp, dolmuşta devam ettim. Hem de göstere göstere ... yazım ve Türkçe yanlışlarıyla doluydu. Ama tüm bunlar önemine gölge düşürmüyordu. Her geçen gün, kendi diline, kültürüne, tarihine yabancılaşan, uzak düşen bir halkın yeniden kimliğini keşfetmesi için bir kapıyı sonuna kadar açıyordu... Kimliklerinin epey uzağına düşmüş olan Lazlar'ın bir kültürel rönesans yaşayacaklarını söylemek hiç de kahinlik olmayacaktır...*"

Trabzon'da "Ülkücü Gençlik" imzasıyla dağıtılan bildiride ise şunlar yazıyordu:[4]

"*Muhterem Trabzonlular, su uyur düşman uyumaz. Nasıl ki 1800'lü yıllarda İngiltere'deki Başpapazlık'a (?) bağlı bir papaz (?) Birmingham şehrindeki Kürtler'in tarihini ve alfabesini senaryo edip yazmışsa (?) bugün de, bundan 5 yıl önce yine aynı şehirden*

3 *Cumhuriyet Kitap*, sayı 131.

4 Aktaran: Ümit Bayazoğlu, "Sıkıcı Bir Laz Fıkrası", *EP (Ekonomi Politika)*, sayı 31,
27 Haziran- 4 Temmuz 1993. Anlaşıldığı kadarıyla bu bildiriyi kaleme alan(lar) kitabı hiç görmemişler.

(Birmingham) bir profesör (?) Karadeniz'e gelir, inceler ve yazar (?). Bu seferki Karadeniz'in ve Lazlar'ın tarihi. Londra'da vatan haini bölücülerle her türlü parasal desteği vererek anlaşan Rumlar Karadeniz'de bir Rum Pontus Devleti kurmanın hayalleri içinde..."

Kitaba ilginç bir yaklaşım da Sebahattin Önkibar'dan geldi:[5]

"*... Pusulanın adı: Lazların Tarihi kitabıdır. Kitabın yazıldığı tarih: 1974'tür. Basıldığı yer: Sovyet Haber Alma Teşkilatı KGB'nin özel baskı merkezidir...*"

Kitabın Lazlar hakkında empoze etmeye çalıştığı "bilgiler", bazı çevreler tarafından hiç sorgulanmadan doğru kabul edildi. Kitap ciddî bir kaynak gibi görülerek, Lazlarla ilgili makale ve kitapların bir numaralı dayanağı haline getirildi. Böylelikle, Lazların etnik köken, dil ve tarihlerine ilişkin demagojilerin yayılmasına bir anlamda yardımcı olundu.[6]

Hâlâ kendilerini Soğuk Savaş döneminin, gerçeğe dayanmayan anlamsız ve Türkiye'nin her açıdan aleyhine olan söylemlerinden kurtaramayan, yoktan günah

5 "Lazistan Safsatası", Türkiye Gazetesi, 2 Şubat 1993.

6 Hâle Soysu, *Kavimler Kapısı- I*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1992; Cemil Gubaz, "Karadeniz Ve Kafkasya Halkları", *Hedef*, sayı 26, İstanbul, Aralık 1993; "Tarihi Unutturulmuş Bir Halk: Lazlar", *Özgür Karadeniz*, sayı 14, Trabzon, 1 Haziran 1995; Mihriban Artıklar, "Fıkralar Halklara Karşı", *Özgür Yaşam*, İstanbul, 7-13 Ekim 1995; *Doğu Karadeniz'in En Eski Halkı Lazlar*, *Yeni Kafkasya Güneşi*, sayı 1, İstanbul, Mart 1996. Şüphesiz, yukarıdaki makaleleri yazanları kasıtlı davranmakla suçlamıyorum.

keçileri yaratma konusunda oldukça deneyimli olan çevreler ise, kitabı eleştirmek yerine, dillerini ve kültürlerini yaşatmak isteyen aydınların siyasî ve ayrılıkçı olmayan çabalarına malum üsluplarıyla yüklendi. Farklılıkları ortaya koyarak, birlikte yaşama kararlılığını pekiştirmek onlara göre bölücülüktü.[7]

Şüphesiz kitap, bazı konulardaki demagojilerine rağmen, önemli bir kilometre taşı olmuş ve bir tartışmayı başlatmıştır. Kitabın Gürcüce baskısında, dipnotlar ve kaynak adları bulunmasına rağmen, Türkçe çevirisinde neden bu dipnotlara ve kaynak adlarına yer verilmediği ise çevirmenin hanesine yazılması gereken eksilerdendir.

Bu makalede, kitapta ileri sürülen bazı iddialar üzerinde duracak ve gerçeğin ne olduğunu delilleriyle ortaya koymaya çalışacağım.[8]

---

7 Necati Zincirkıran, "Bir Bu Eksikti!...", *Bugün*, 2 Şubat 1993; Karadeniz Fıkraları ve Doğu Karadeniz Tarihi, Soner Yayım, İstanbul, 1993. Bu şahıslar en azından "Genelkurmay Basımevi" tarafından (Ankara, 1966) yayımlanan, W.E.D. Allen ve Paul Muratoff'un *Kafkas Harekatı; 1828-1921, Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi* adlı kitabı okumuş olsalardı, Lazların hiçbir zaman "bölücü" olmadıklarını görecek ve talihsiz satırları kaleme alma ihtiyacı hissetmeyeceklerdi. Lazların, Osmanlı İmparatorluğuna hayret verici bağlılıkları için bkz.: Wolfgang Feurstein, "Bir Alman Gözüyle Lazlar", *Ogni Kültür Dergisi*, sayı 2, Ocak 1994.

8 Makalemde sıkça geçecek olan "kitap", "kitabın", "kitabı" gibi ifadelerden "*Lazlar'ın Tarihi*" adlı kitap kastedilmektedir. Lazca kelimelerde kullanılan (‘), kendisinden önce gelen harfi yumuşatmak amacıyla kullanılmıştır.

***Lazistan Kırallığı*(!)**

"Lazistan Kırallığı'nın kuruluşu, Laz ve ya Tçani kavminin tarihi eski Kolheti kavmi ile yakından ilişkilidir. Bilindiği gibi Kolheti Kırallığı'nın nüfusunu esas Gürcü boylarından Laz-Tçanlar ile Manral-Megreller (Egrisliler) teşkil ediyordu."

Kitaptan aktarılan, yukarıdaki alıntıda üzerinde durulması gereken ilk nokta, bölüm başlığıdır: *"Lazistan Kırallığı'nın kuruluşu"*. Tarihin hiçbir döneminde, ne Doğu Karadeniz ve ne de Güneydoğu Karadeniz yöresinde adı Lazistan olan bir kırallık kurulmuştur. Anlaşıldığı kadarıyla yazarlar (veya çevirmen) Lazika Kırallığı ile Lazistan Sancağım birbirine karıştırıyor.

Gürcü ve Abhaz-Abaza kaynaklarında Egrisi Kırallığı, Roma ve Bizans kaynaklarında ise Lazika Kırallığı[9] olarak geçen kırallık, M.S. 2. Yüzyılda bugün Batı Gürcüstan olarak bilinen coğrafyada yerel siyasi birimlerin kesin biçimini alması sonucunda ortaya çıktı. Lazika Kırallığı, 4. yüzyılda güçlendi ve Apsilialıları, Abasgları ve Svanları yönetimi altma aldı. Lazika Kırallığı,[10] Kolheti Kırallığı'nın mirasçısıydı. 5. ve 6. yüzyıl Bizans tarihçileri, Kolhların Lazlar veya Kolha'nm (Kolheti) da Lazika olduğunu yazmıştır. Kolheti, yaklaşık olarak bugünkü Gagra sınırından Çoruh ağzma kadar uzanan bölgeyi kapsıyordu.[11]

---

9 Gerg Amıcba, Ortaçağ'da Abhazlar, Lazlarr, s. 7, Nart Yayıncılık, İstanbul, 1993.

10 Fahrettin Çiloğlu, Gürcülerin Tarihi, s. 37, Ant Yayınları, İstanbul, 1993.

11 F. Çiloğlu, a.g.k., s. 34.

Milattan öncesine dayanan çeşitli yazılı kaynaklar, Güneydoğu Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan, birbirleriyle kaynaşmış ve Kolheti vadisinde yaşayanların akrabaları olan kabileleri zikreder. Gerek Güney Kafkasya'da etno oluşumlarını tamamlayıp devlet olan ve sonradan topluca göç edip Güneydoğu Karadeniz yöresine yerleşen Megrel-Lazlar ve gerekse de 'Ç'ani'nin değişik telâffuzu olan Tzan ile adlandırılan ve Lazların ikiz boyu[12] olan Makronlar, Kolheti Kültürü'nün insanlarıydı.

Kolhlarla Elenler arasında, Karadeniz havzası bölgesi bir rekabet bölgesiydi. Kolhların yayılma alanı batıya doğru Karadeniz'in güney kıyıları boyunca uzanıyordu. Kuzeyde ise Kırım'a değin faaliyet gösteriyorlardı. Kolheti yönetim alanı bugün Türkiye'nin sınırları dışında kalan bölgeden başlamak üzere, Doğu Karadeniz kıyıları boyunca uzanırken, Kolheti kültür alanı Güneydoğu Karadeniz kıyılarını izleyerek "Trabzon"a kadar uzanıyordu.[13]

M.S. 1. Yüzyıldan itibaren Kolh yerine Laz olarak adlandırılan Lazlar, Lazika Krallığı'nın güçlenmesi sonucu, Çoruh'u aşarak Güneydoğu Karadeniz Bölgesi'ne yöneldi ve bölgeye kitlesel olarak göç etti. Pontus Kralı 2. Polemon, krallığını Lazlar'dan koruyabilmek için hükümetini Romalılar'a teslim etti. Krallığı Roma'nın bir eyaleti haline geldi. Bu eyalete Pontus Polemonyakos adı verildi.[14]

---

12 Bkz.: M. Fahrettin Kırzıoğlu, "Lazlar / Çanarlar", *VII. Türk Tarih Kongresi*, 2. Seksiyon, Cilt I, Ankara, 1972.

13 Hayri Ersoy, Aysun Kamacı, Çerkes Tarihi, s.23, Tümzamanlar Yayıncılık, İstanbul, 1992; F. Çiloğlu, a.g.k., s. 35.

14 Mahmut Goloğlu, *Pontos*, s.108-111, Ankara, 1973.

"Trabzon"un doğusundan Çoruh yatağına kadar olan bölge, Lazlar'ın yoğun olarak yaşadıkları bir bölge haline gelmesine rağmen, Lazika Krallığının yönetin alanı dışında kalmıştı.

Günümüzde Lazların yoğun olarak yaşadıkları Güneydoğu Karadeniz yöresinde "Laz" adını taşıyan yönetsel bir birimin oluşturulmasının geçmişi ancak 1204 yılına rastlar. Bu yönetim birimi "Theme De Grande Lazia" adını taşıyordu ve 1461'e kadar yaşadı.[15]

Bölgenin Osmanlı yönetimi altına girmesinden sonra, Lazia Teması yönetsel birimi değişik adla devam etti. 1519'da "Trabzon", Batumi'nin de dahil edilmesiyle ayrı bir eyalet haline getirildi.[16] Bu bölgeyi 1640 yılında dolaşmış olan Evliya Çelebi, eyaletin beş sancağı bulunduğunu yazar: Canik, Trabzon, Gönye (Gonio), Aşağı Batumi ve Yukarı Batumi. Lazistan'ın merkezi Gönye idi. Kazaları ise Atina, Sumla, Viçe ve Arhavi'ydi. Osmanlı yönetimi, Güneydoğu Karadeniz yöresini yönetsel birimlere ayırmıştı. Koch, 15 Laz derebeyliğini sayar: Atina (Pazar, iki), Bulep, Artaşin, Viçe, Kapiste, Arhavi, Kisse, Hopa, Makriali, Batumi, Maraditi, Perlevan ve Çat derebeylikleri.

1851'de Acara çevresi, Yukarı Gurya ile birlikte, kurulmuş olan Lazistan Sancağı'na bağlandı.[17]

---

15 Alexandre Toumarkine, *Les Lazes En Turquie* (Repères Chororologiques), s. 108, Les Editions ISIS, İstanbul, 1995.

16 V. Minorsky, *İslam Ansiklopedisi* (Laz Makalesi), cilt 7, s. 25, Maarif Basımevi, İstanbul, 1957.

17 F. Çiloğlu, a.g.k., s. 79.

1877-1878 (93) Osmanlı Rus savaşları sonucu Batumi'nin Ruslar'ın eline geçmesiyle birlikte, Lazistan Sancağı'nm merkezi Batumi'den Rize'ye taşındı.

Görüldüğü üzere, gerek bugün Türkiye sınırları dışında kalan ve Batı Gürcüstan olarak bilinen coğrafyada ve gerekse de bugün büyük ölçüde Türkiye sınırları içinde kalan yörede, kitapta iddia edildiği gibi Lazistan Krallığı adıyla bir kırallık tarih sahnesinden geçmemiştir.

Lazlar Gürcü mü?

Sadece en baştaki alıntı değil, kitabm birçok yerinde ısrarla ve adeta okurları şartlandırmak istercesine, "... *esas Gürcü boylarından olan Lazlar ve Megreller...*" ifadesi geçmektedir.

Lazlar ve Megreller'in, Gürcü olmadıklarını bizzat Gürcü kaynakları ortaya koymaktadır.

En eski destanî ve resmî Gürcü tarihi sayılan *Kartlis Tskhovreba*'nın ilk bölümünde, Karadeniz- Hazar Denizi ve Azak Denizi ile Van Gölü arasındaki kesimlerde yaşayan, sekiz ayrı kavimden her birinin Nuh-Nebi oğlu Yafes oğlu, Targam adlı atadan türedikleri anlatılıyor.

Kartlis Tskhovreba'ya göre;[18] bu sekiz kardeşin her biri, ülkesindeki kavmin ulu atası olmuştur. Bunların

18 Hayri Hayrioğlu, "Meshhet Ülkesi ve Meskhilerin Ulusal Kimliği", Bizim İnegöl Gazetesi, 10 Mart 1995; M. F. Kırzıoğlu, a.g.y.; "Acaristan Özerk Cumhuriyeti", İznik Batum ve Havalisi Kültür Derneği, yayın no: 1, s. 5-6.

adları ve ulu atası oldukları kavimler şöyledir:

1. Hayos: Ermenilerin atası.

2. Kartlos: Tiflis ili bölgesindeki İber-Kartveli/ Gürcülerin atası.

3. Bardos: Berdalıların atası.

4. Movakan: Muganların atası.

5. Lekos: Lezgi ve Çeçenlerin atası.

6. Hero: Heret (Kahetlerin) atası.

7. Kavkas: Çerkes ve Abhazların atası.

8. Egros: Megrel-Lazların atası.

Lazika Krallığı'nın Rioni havzasının güney kesimi, 5. ve 6. Yüzyıldaki Bizans-Pers savaşları nedeniyle, Megrel-Laz nüfusunun tamamına yakının yitirmişti. Bu yüzden, Arap istilacılardan etkilenen Gürcüler, Kartli (İberya/ bugünkü Doğu Gürcüstan)'den kitlesel olarak göç ederek, bugün Batı Gürcüstan olarak bilinen Lazika Krallığı yönetsel alanına yerleştiler. Böylece günümüzde Müslümanları Laz, Hıristiyanları Megrel olarak adlandırılan Megrel-Lazlar arasında Gürcülerden oluşan ve yine günümüz Gurya/Acara olarak bilinen tempon bölge oluştu.[19]

O dönemlerden beri Megreller ve Lazlar aralarındaki çok yakın dil benzerliğine rağmen, yüzyıllar boyunca kendi mecralarında yaşadılar.

---

19 Peter Gold, FrankJ. Gillis, Indiana University, *Archives Of Traditional Music Folklore Instutute*, Bloomington, USA; H. Hayrioğlu (çev.), "Yüzyıl Önce Ç'aneti", *Ogni Kültür Dergisi*, sayı 1, Kasım 1993.

Bugün Batı Gürcüstan olarak bilinen coğrafyanın Gürcülerle tanışması çok sonradan olmuştur. İber/ Kartveli/ Gürcü Kıralı 1.Vakhtang (450-503), Pers egemenliğinden çıkarak bağımsız davranıyordu. Persler, üzerine ordu gönderince, Kartveli/Gürcü Kıralı 1.Vakhtang, 483 yılında başkenti Tiflis'i bırakarak Lazika'ya sığınmıştı. Kartvelilerin / Gürcülerin, Lazika Kırallığı coğrafyasına geçişi, 646'da Araplar'ın Tiflis'i ele geçirmeleriyle yoğunluk kazanmıştır.[20]

7. Yüzyıl Ermeni kaynaklarından olan *Coğrafya*'da, Karadeniz'in doğu ve güneydoğusundaki kavimler, "Trabzon"a kadar kıyı boyunca şöyledir:

1. Megreller (Hıristiyan Lazlar)
2. Akriuge (Acarlar)
3. Lazlar
4. Ç'aniler (Lazların ikiz boyu)

Ayrıca unutulmaması gereken bir nokta da, M.Ö.4. yüzyılda bugünkü Gürcüstan'ın Kartveli (Gürcü) olmayan kavimler ile meskûn güneybatı bölgesi, Perslere vergi vermekle beraber, İberya / Kartli / Gürcüstan'dan tamamıyla ayrı ve bağımsız bir devlet halinde bulunuyordu. Bugünkü Batı Gürcüstan bölgesinin güneybatısı yani, bugün Acaristan olarak adlandırılan Çoruh ve Batumi yöresi Bizanslılar'm elinde kalmakta devam ediyordu. Abhazya gibi, burası da İber/ Gürcü/ Kartveliler'den tamamıyla başka[21] bir kavim olan Lazlarla meskûndu.

---

20 "Acaristan Özerk Cumhuriyeti", s. 6.

21 İslâm Ansiklopedisi (Gürcüstan maddesi), Cilt 4, s. 837-839, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1964.

M.Ö. 1. yüzyıldan sonra, Kolheti (Lazika) ve Kartli (İberya/ Gürcüstan) arasında, birbiri üzerine egemenlik kurmayı amaçlayan sürekli savaşlar yaşandı. Bu savaşlar sonucunda Roma İmparatorluğu bölgeye askeri müdahalelerde bulundu. Romalı saldırganlar, Güney Kafkasya'ya girdiklerinde, burada üç krallık bulunuyordu: Kolheti (Lazika/ Egrisi) Krallığı, Kartli (İberya/ Gürcüstan) Krallığı ve Albanya Krallığı.[22]

"Abhaz", Ran, Kahet, Sometlerin Kıraliçesi Tamara (1184-1213) döneminde, Karadeniz'den Hazar denizi'ne kadar olan bölgede yaşayan çok farklı etnik kökenlerden halklar gönüllü konfederal bir yapılanmaya gitti. Kraliçe Tamara, Haçlı Seferleri ve Bizans Sarayı'ndaki iktidar çatışmalarından ustalıkla yararlandı. Bizans üzerine giden konfederal ordu, Güneydoğu Karadeniz bölgesinde yaşayan Lazların da aktif desteğiyle Çoruh'tan başlamak üzere tüm Pontus'u ele geçirdi. Kıraliçe Tamara'nın unvanı "Abhaz", Ran, Kahet, Sometler'in Kıraliçesi idi. Günümüzde atfedilmeye çalışıldığı gibi "Gürcü", "Gürcüstan" Kıraliçesi' değil.[23]

Yukarıda vermeye çalıştığım bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Gürcüler, Megreller, Lazlar, Svanlar, Acarlar, Abhazlar, Abazalar Güney Kafkasya'nın bugün olduğu gibi, o dönemlerde de kardeş halklarıydı.

---

22 F. Çiloğlu, a.g.k., s. 35.

23 H. Ersoy, A. Kamacı, a.g.k., s.78; Bkz.: M. Recai Özgün, *Lazlar,* Çiviyazıları Yayınları, İstanbul, 1996.

F. Çiloğlu, *Gürcülerin Tarihi* başlıklı kitabında, Kartli'nin Gürcü krallarının adlarını periyodlara göre verirken, onların çağdaşları olan Lazika krallarının adlarından neden hiç bahsetmiyor?!

Böyle olmasaydı, günümüzde bile varlıklarını devam ettirebilmeleri mümkün olur muydu?

Rusların Kafkasya'ya girebilmeleri, Cengiz Han'ın oğulları tarafından kurulan Altınordu Devleti'nin mirasçısı durumundaki Moğol Hanlıklarının ortadan kalkması sonucu gerçekleşebildi. Ruslar'ın 16. Yüzyılda Astrahan Hanlığı'nı ele geçirmeleri, onlara Hazar Denizi'ne ulaşmalarının yolunu açtı. Rusya-İran sınırı uzunca bir süre Terek Nehri'yle çizildi. Batıda, Osmanlılar'ın Kırım Hanlığı'nı korumaları Kırım'ın da Çerkesleri ve diğer Kafkasya halklarını korumalarını sağladı. Osmanlılar, 1774'te Osmanlı-Rus Anlaşmasıyla Kırım üzerindeki haklarını kaybetti. Kırım, 1783'te Ruslar'ın eline geçti.

Rusların Kafkasya'da etkili olmaya başlamalarından önce, 17. yüzyılda, bugün Gürcüstan olarak bilinen coğrafyada üç krallık bulunuyordu. Başkenti Tiflis olan Kartli Krallığı; kuzeydoğuda Kaheteti Krallığı ve batıda Kutaisi civarını elinde bulunduran İmereti Krallığı. Bu krallıkların ilk ikisi İranlılar'ın, sonuncusu da Osmanlılar'ın denetimindeydi. Doğu Karadeniz kıyıları, adı geçen bu üç krallığın egemenlik alanı dışındaydı. Kuzeyde Soçi-Sohumi arası Abhazya'ya; Sohumi-Poti arası Megrelya'ya; güneyde Poti-Batumi arası Gurya'ya aitti. Bu üç prenslik Osmanlı'ya haraçla bağlıydı. Güneybatıda ise Samtshe ve Saatabego prenslikleri vardı. Bu prensler, zamanla İslâmiyet'i benimsedi ve Osmanlı'ya doğrudan bağlı birer valilik haline geldi.[24]

---

24 Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, s. 276-277, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

Gürcüler, Transkafkasya'da ilk ayak basabilecekleri yeri Çarlık Rusyası'na verdiklerinden dolayı bir anlamda sorumludurlar. Büyük Katerina'nın Rusyasıyla yaptıkları 1783 *Georgievsk Anlaşması* ile Gürcü askeri yolunun açılmasına ortam hazırlamış oldular.[25]

1783'te Kırım'ı ilhak etmelerinden sonra, Ruslar ertesi yıl Petrovsk'u ve kentin Dağıstan'daki art bölgesini işgal ettiler ve Kaheti'yi de kendine bağlamış olan Kartli (Gürcüstan) Kırallığını korumaları altına aldılar. Ruslar, Viladikafkas kentini kurdular ve Gürcüstan ile doğrudan ilişki kurmalarına imkân veren Daryali Boğazı'nı açtılar. Son Kartli (Gürcüstan) kıralı ölürken yaptığı vasiyetle kırallığını Rusya'ya bıraktı. 1803'te Megrelya, 1804'te İmereti ve Gurya, 1856'da Svaneti Rusya'nın egemenliğine geçti.[26]

Görüldüğü üzere, 19. yüzyıla gelindiğinde bile, değil Gürcü boyu (!!!) Megreller'den, Lazlar'dan, Svanlar'dan ve Acarlar'dan, bugünkü Gürcüstan coğrafyasından bahsetmek mümkün değildi.

Aslında kitap sadece gerçeklerle değil, bazen kendisiyle de çelişiyor. Kitapta birçok yerde "*...T'çanlar Gürcü ırk grubunun bir üyesidir...*"; "*Güneyli Gürcü kökenli Tçan-Lazlar.... Kuzeyli Gürcü kökenli Megreller...*"; "*...Laz Gürcüleri...*"; "*...Gürcü soyundan Lazlar...*" (s.10, 34, 36, 40) gibi ifadelere yer veriliyorsa da, "*...Gürcü kırallarından biri nedense Lazlara saldırmış, ülkeyi orta yerinden ayırıp aralarına esas Gürcü*

25 George Hewitt, "Çeçenler ve Komşuları", *Birikim*, sayı 78, Ekim 1995.

26 S. Yerasimos, a.g.k., s. 277.

boylarından aileleri yerleştirmiş..." (s .61) ve "*.. Doğu ve güneydoğu yönünde yaşayan Müslüman Gürcülerdir. Bunlar arasında Gürcüleşmiş Lazlar da vardır...*" (s.72) gibi, kendileriyle çelişkili ifadelere de yer verilmektedir.

Eğer kitabın başından beri iddia ettiği gibi, Lazlar Gürcüyse (!) nasıl bir daha Gürcüleşmiş (!) oluyorlar ve esas (!) Gürcü kim?

Gürcüce konuşan Acarlar bile, Gürcü olmadıklarını belirtirken, anadilleri Gürcüce olmayan, Megrel-Lazlar, Svanlar nasıl Gürcü (!) oluyor?[27]

Bu noktada sözü, İznik'te faaliyet gösteren Batum ve Havalisi Kültür Derneği'nin yayın organına bırakıyorum:[28]

"*Sovyet Gürcistan'ın Moskova'dan kaynaklanan şovenist politikaları nedeniyle Acarlar'ın 1929 sonrası etnik, dinî, kültürel, tarihi kimlikleri yok sayılmış ve Acarlar'ın Gürcüler'den ayrı bir halk olduğu unuttturulmaya çalışılmıştır. Aynı şekilde Gürcistan SSC içinde yaşayan Abhaz, Oset, Svan, Megrel ve Lazlar'ın da Acarlar gibi Gürcü kimliğinin bir parçası olduğu yıllarca savunulmuştur.*

SSCB döneminde Moskova yönetimi, sürekli olarak Çarlık Rusyası ordularından kaçıp Anadolu'ya yerleşmiş olan Acarlara, Gürcü kimliği aşılamaya ve Türkiye'de bir tür beşinci kol yaratmaya çalışmıştır. Moskova kaynaklı bu sistemli politikalar, Acaristan-

27 Acaristan Ö. C., Önsöz, s.V.

28 A.Ö.C., s. V-VI.

Türkiye arasında demirperde yönetiminden kaynaklanan bilgi ve iletişim yetersizliğinden dolayı kısmen başarılı olmuştur. Acaristan Acarları, milli kimliklerin Gürcistan SSC şovenizmine karşı korumaya çalışırken, Türkiye'de yaşayan bir kısım yarı aydın Acar, Moskova'nın propaganda rüzgârlarına kapılarak, Acar kimliğini bırakıp, Gürcü kimliğini doğal bir şekilde kabul etmiştir.

Sarp Sınır Kapısı'nın açılması ve SSCB'nin dağılması ile birlikte Acaristan ile Türkiye arasındaki demirperdenin kalkması sonrası sınırın iki yakasında yaşayan Acarlar gerçekler ile karşılaşmaya başlamış, yıllarca Moskova'dan Gürcü kimliğini empoze etme propagandalarının asılsızlığını göremeye başlamışlardır..."

Megrelce ve Lazca Gürcüce'nin Diyalekti mi?

Bilindiği gibi, dilbilimciler, Güney Kafkasya dil ailesinin üç ayrı dile ayrıldığı konusunda hemfikirdir. Bu üç dil; Gürcüce, Svanca ve Zanca'dır. Kolheti Dili[29] olarak da bilinen Zan Dili, Megrelce ve Lazca olarak iki kola ayrılır.[30]

---

29 Hans Vogt, "Caucasian Languages", Collier Encyclopedia, cilt 5, s. 578/ a, Mac Millan Educational Company, New York, 1985; T. Halasi-Hun, A. H. Kuipers, K. H. Menges, *Peoples and Languages of the Caucasus*, s. 13-14, Mouton/ Co. Printers, The Huge, The Netherlands, 1959.

30 F. Çiloğlu, a.g.k., s.15.

Kitap, Lazca ve Megrelce ile ilgili, bu bilimsel tespiti aynen aktarmaktadır: "*...Laz lisanı yakın akrabası olan Megrel lisanı yanında az çok farklılıklar göstermektedir...*"; "*...Laz ve Megrelce metinlerin karşılaştırılması, bu iki lehçenin tek bir dilin öğeleri olduğunu ortaya koymuştur...*"; "*...Kırsal kesim Lazcasının Megrelce'den pek farkı yok gibidir...*"; "*Bugün Laz Megrel lehçelerinin tek bir lisan Zanca'nın iki ayrı ağzı olduğu hususunda ihtilaf kalmamıştır...*" (s.59, 61, 78, 79.)

Ancak kitap, demagojik ifadeleri kullanmaktan da geri durmuyor: "*Bu dil (Lazca) Gürcüce'nin bir diyalektidir...*"; "*...Bizim dilimiz (Lazca) Gürcüce'nin bir lehçesidir...*"; "*..Zanca'nın... Gürcüce'nin ta kendisi olduğunu söylemeye gerek olduğunu sanmıyorum...*" (s. 56, 70, 79)

Bu demagojik ifadelere, Megrel aydını Nugzar Dzhodhua bir anlamda şöyle karşılık veriyor:[31]

"*Çocuklarınız ve torunlarınızla konuşurken, onlara hangi dille hitap ettiğinizi sorabilir miyim? (Megrelce mi Gürcüce mi?)...*

Haziran 1990'da, Londra'da toplanan 5. Avrupa Kafkasoloji Kongresi toplantıları yapıldı. Sunulan tebliğlerden biri Megrelce ve Lazcaya ayrılmıştı. Kardeş dil Lazca'nın Türkiye'deki durumu gibi Megrelce'nin de Gürcüstan'da yok sayıldığı konuları, tebliğin tartışılan noktalarındandı...

31 "Ben Bir Megrelim", *Alaşara*, sayı 5-6, Ağustos-Eylül 1995.

... Eğer bir Megrel çocuğu Gürcüce'yi okulda öğrenemezse, çocuğun anadili Megrelce olduğu için, Gürcüce'yi hiçbir zaman öğrenemeyecektir...

Hiçbir tarihçi, dilbilimci, dil bilgini veya herhangi bir dalda uzman kişi Megreller'in Gürcü olduğunu ispatlayamaz. Megreller kendilerini Gürcü kabul etmeye (Sovyet periyodunda) zorlandı ve işte bu yüzden, bugün ya da yarın ağırlığını hissetirecek ve uzunca bir süre de etkili olacak Megrelya ve Megreller sorunu bunca yıl sıcak kalmıştır..."

Türkiye'deki bir grup "Gürcü aydını" tarafından yayımlanan *Çveneburi Dergisi*'nde de *Lazlar'ın Tarihi* adlı kitabın Megrelce ve Lazca'nın, Gürcüce'nin bir diyalekti olduğu (!) iddiasını çürüten şu ifadelere rastlıyoruz:[32]

"*... Bazı dilbilimciler Laz-Megrel ve Svan dillerini, Gürcüce'den ayrı bir dil değil, Gürcüce'nin lehçeleri olarak kabul eder. Ancak bir Gürcü'nün, bu diller arasındaki temel yapı benzerliklerine karşın, Laz-Megrel ve Svan dillerini anlaması mümkün değildir...*"

Stockholm Üniversitesi öğretim üyelerinden Joakim Enwall da, Megrelce ile ilgili şu aktarmayı yapıyor:[33]

"*... Megrelce, bilim tarafından (Marr, Tsagareli, Kipşidze ve diğerleri) ispatlanmış bir dildir... Megrel*

32 F. Çiloğlu, "Gürcüce'ye Giriş", *Çveneburi Kültürel Dergi*, sayı 7, İstanbul, Ocak 1994.

33 Joakim Enwall, "Kazakişi Gazeti", *Alaşara*, sayı 9-10, Aralık 1995- Ocak 1996.

köylüsü Megrelce konuşur ve bu dille yaşar... Madem ki Megrel köylüsü daha iyi bir dili bilmiyor, Megrelce'yi kullanmalıdır..."

Kitapta, "*...Laz lisanının köreltilip Osmanlıca'nın hakim kılınması...*"; "*...padişah buyruğuyla Laz lisanı, devlet dairelerinde olduğu gibi, aile arasında da kullanılması yasaklandı. Lazların her yerde ve aile arasında Türkçe konuşmaları zorunlu hale getirildi... Bunca ağır Osmanlı baskısı altında artık Laz anadili ve kültürünü yaşatmak olanaksızdı.*"; "*.. Hopa'da Faik Efendi... Sultan Hamid döneminde bir Laz Alfabesi vücuda getirilmesi için girişimde bulunmuş... yakalayıp zindana kapatmışlar... Ailesini başka illere sürmüşler, buldukları belgeleri ateşe vermişler...*" (s. 61, 71) gibi tarihsel gerçeklere temas edilirken, Gürcüstan SSC'de yaşayan Lazlar'ın 1920'lerden itibaren "kültürel haklar"a sahip oldukları, "Lazca anadil okulları"nın da bulunduğu, dillerinde gazete, kitaplar çıktığı ve 1930'lu yılların sonlarında bu kültürel haklarının ellerinden alındığı, Lazca okullar direktörü İskender Tzitaşi'nin katledildiği gibi gerçeklere hiç temas edilmiyor. Günümüzde tüm canlılığıyla yaşayacak olan Laz Edebiyatı'nın neden engellendiği, bunun Gürcü-Laz kardeşliğine ne gibi zarar vereceği, kitabın ilgi alanında olmayan (!) konulardır.[34]

34 Mç'ita Murun3xi (1929); İskender Tzitaşi, *Lazuri Alboni* (Lazca Alfabe), Sohumi, 1935; İ. Tzitaşi, *Ok'itxuşeni Supara* (Lazca Ders Kitabı), Sohumi, 1937. Bkz.: Ali İhsan Aksamaz, "Türkiye'de Bir Kafkasya Dili: Lazca", *Alaşara*, sayı 7-8, Ekim-Kasım 1995.

Kitabın hiç değinmediği konulardan bir tanesi de, Megrelce'ye karşı Sovyet periyordunda izlenen zalimane uygulamadır.[35]

1914'te, St. Petersburg'da N. Marr tarafından planlanan filoloji programının bir sonucu olarak, Megrelce'nin zamanın en mükemmel Kafkas dili olarak tanımlandığı Kipşidze'nin *Grammatika Mingrel'skogo (İverskogo) Jazuka sxrestomateju i Sloveram* adlı kitap oldukça önemlidir.

1 Mart 1930'da, 1932'den itibaren Megrelce günlük olarak yayımlanacak olan *Kazakişi Gazeti* (Köylü'nün gazetesi) yayın hayatına başladı. Bu gazete, hiç Gürcüce bilmeyen veya çok az Gürcüce bilen Megrelya köylüsüne yeni ideoloji ve sosyal gelişmeler hakkında bilgi vermek amacıyla yayına başladı.

İddia edildiği gibi geçen yüzyılın sonlarında bütün Megreller, Gürcüce bilmiş olsaydılar, 1930'larda parti yerel komitesinin yayın organı olan böyle bir gazeteye gerek kalmayacaktı. *Kazakişi Gazeti*, 1 Ocak 1936 tarihine kadar tamamı Megrelce olarak yayımlandı. Ancak bu tarihten sonra adı değiştirildi. *Komunari* oldu ve yarı Megrelce yarı-Gürcüce yayın hayatına devam etti. *Komunari*, 22 Temmuz 1938 tarihine kadar yayın hayatına devam etti. Bu tarihte *Komunari* adı değiştirildi ve tamamen Gürcüce olarak yayımlanmaya başladı. *Mebrjoli* (Gürcüce "Savaşçı") adını aldı.[36]

---

35 Bkz.: George Hewitt, "Güney Kafkasya ve Megrel-Lazların Kültürel Hakları", *Birikim*, sayı 85, Mayıs 1996.

36 *"... Bilinmeyen bir gerçek ise; Türkiye ile karşılaştırıldığında, kendileri Türkiye'de azınlık olan Gürcüler,*

Kitap, geçmişte Lazca ve Megrelce'nin yazılı edebiyat dilleri olmalarının engellenmesine hiç değinmediği gibi, "*...Rusların ... hataları... Rus kesimindeki Lazistan halkına kendi öz lisanları Gürcüce ile tedrisat göstermek yerine... onları... Rus lisanıyla okutmalarıydı...* " (s.63-64) diyerek şoven yüzünü ortaya çıkarıyor.

Laz Tehciri

Kitabın belirttiği gerçeklerden biri de, Lazların tarihsel olarak yaşadıkları coğrafyadan tehcir edilmiş olmalarıdır:

"*... yerli Laz unsuru ise Anadolu'nun uzak semtlerine sürülmeye başlandı...*"; "*... 1810 yılında tüm Lazistan nüfusu 600 binden fazla iken bunun 400 bini yurtlarından uzaklaştırılmış, kalan 200 bini halen eski yerlerinde yaşamaktadır...*" (s.55, 59)

Kitabı Türkçe'ye çeviren kişi tarafından, Türkçe'ye kazandırılan "Kazakistan'a Sürülen Lazlar" başlıklı makalede anlatılan Laz tehciri ve nedenlerinden, kitapta nedense (!) hiç bahsedilmiyor.

Gürcüstan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde, insanlık tarihinin bilinmeyen dönemlerinden beri, Kolkhis (Kolheti) *denilen yörede yerleşmiş olan Megrellere kendi dillerini konuşma hakkı tanımamaktadır...*" (W. Feurstein, "Bir Alman Gözüyle Lazlar", *Ogni Kültür Dergisi*, sayı 2, Ocak 1994), Bkz.: G. Hewitt, a.g.y.; Ronald Wixman, *Language Aspects of Ethnic Patterns in the North Caucasus*, s. 83, 130-131, The Department of Geography, The University of Chicago, Illinois, 1980.

Bakın; "Kazakistan'a Sürülen Lazlar" başlıklı makalede neler yazıyor:[37]

"...1949 yılında, Doğu Gürcüstan'da Meskhi Gürcüleri'nin başında patlayan bomba bu kez Batı Gürcüstan'daki Laz halkının başında dolaşmaya başladı... Lazlar da beş yıl önce Meskhiler'in çıkarıldıkları ölüm yolculuğuna çıkarıldı. Meskhiler'in uğratıldıkları jenosite uğratıldılar. Lazlar'ın cesetleri, Kazakistan Çölü'ndeki Meskhiler'in kemikleri üzerine ilave edildi. Kazakistan ölüm yolu, insanlık dışı yaşam koşulları nedeniyle Laz nüfusunun yarısını kendine kurban etti. Menzile ancak yarısı ulaşabildi.

Laz Halkı, bugün yaşadıkları yörenin yerli etnik adıyla anılıyor. Kimisine Türk, kimisine Kazak, kimisine Özbek adı yakıştırıldı. Toplam nüfusları da 20 bine indirgendi...

Sürgüne gönderilen Laz ailelerinin çocukları 40 yıldan fazladır, Rus, kazak, Özbek okullarında okutuluyor. Artık bunların anadillerini unutmuş olmaları hayret edilecek işlerden olamaz...

Lazlar'ın sürgün nedeni, bugüne kadar anlaşılabilmiş değildir. Bunu kimin düşündüğü, kime ne kazandırdığı, Lazlar'ın suçunun ne olduğu ortaya çıkmış değil..."

Kitap, yalnızca sıradan insanın aklını karıştırmakla, Laz Dili ve Kültürü'ne karşı olan Soğuk Savaş Dönemine

37 Ocak 1989'da "Radio Liberty"de yayımlanan bu makale, Hayri Hayrioğlu tarafından Türkçeye çevrilmiştir. (Bkz.: *Ogni Kültür Dergisi*, sayı 1, Kasım 1993).

endeksli çevrelere iyi (!) bir malzeme olmakla kalmadı, aynı zamanda SSCB'nin çöküşüyle konu sıkıntısı çeken ve etnik kültürlere birden ilgileri kabaran çevrelere de başvuru kitabı haline gelerek, yanlışlıkları yazılı olarak aktarılır oldu. Ancak, *Ogni Dergisi*'nin 1993'te yayın hayatına başlaması, Lazlarla ilgili ciddî yayınların kamuoyunun bilgisine sunulması ve eskiden kapalı bir kutu olan SSCB'nin 15 cumhuriyetinde yaşayan halklarla ilgili olarak kendilerine resmî tarih empoze edilen bilim adamlarının önündeki engellerin kalkması, bu alanda bilimsel araştırma ve çalışmaların yolunu açmıştır. Bu gelişmeler, şüphesiz şovenist eğilimlerin kırılmasmda önemli olmuştur.

Lazlar'ın Tarihi türü, demagojik propaganda içeren, "Soğuk Savaş Dönemi" amaçlarına uygun olarak hazırlanmış böyle bir kitap yerine, 1920'lerde yazılı edebiyat dili haline getirilme süreci başlayan Lazca ile ilgili, o dönemlerde yayımlanmış olan gazete, dergi ve kitapların tozlu arşiv raflarından indirilerek kamuoyuna kazandırılması, Lazca'mn neden yazılı edebiyat dili olma sürecinin engellendiği konularına değinen çalışmaların yapılması daha etkili olmaz mıydı?

(*Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı 161, Mayıs 1997)

"Demagoji Uzmanları"

Başlık, Çveneburi Kültürel Dergi'nin 1. sayısında yayımlanan bir makaleye ait. Yazarı ise, bu derginin Yayın Kurulu Üyesi Hayri Hayrioğlu. Hayrioğlu, tarih ve sayısını belirleyemediğini söylediği bir dergide yayımlanan "Gürcüler" ile ilgili bir yazı hakkında duygu ve düşüncelerini dile getiriyor. Şöyle yazıyor: "... *yazıyı ibret ve hayretle okudum. Bu kadar ciddî bir konuda bu denli sorumsuzca yazılar yazmak talihsizliktir.*

Öteden beri Gürcü tarihini, coğrafyasını, etnonomisini, tofonomisini tahrif ve saptırma hususunda uzmanlaşmış bazı isimler mevcuttu..."

Hayrioğlu, daha sonra, yazdıklarından rahatsızlık duyduğu F. Kırzıoğlu, H. Göktürk, M. A. Önder ve M. Bahçeci'nin adlarını sıralıyor. "İbret ve hayret" ile okuduğunu söylediği yazıya "kendi anlayışınca" eleştiriler getiriyor. Bu makalesinden iki kısa alıntı yapmak istiyorum. *İlki:* "...*Kartvel ailesinin üyeleri: Güneyde Gürcüler, Megreller, Tçan-Lazlar, Svanlar...*" İkincisi: "... *(Gürcüce)... Lazca, Megrelce ve Svanca ile birlikte Kartvel (Gürcü) dil ocağının bir üyesidir...*" İlk ifadesinde "Gürcüler"i "Kartvel"lerden biri olarak tanımlarken, ikinci ifadesinde "Kartvel"i "Gürcü" ile eşanlamlı olarak kullandığını görüyoruz. Üstelik *Milliyet Büyük*

Ansiklopedi'nin 7. cildinin 2745. sayfasından alınarak 30. sayfada yayımlanan *Kafkasya Halkları* tablosu da bu söyledikleriyle çelişiyor.

Hayrioğlu'nun "Gürcü" ve "Kartveli" terimlerinin birbirleriyle eşanlamlı olup olmadığı konusunda bir sorunu bulunduğu anlaşılmaktadır. Gürcüce'den yapmış olduğu bütün çevirilerde de konu Megrel-Lazlar ve Svanlar olduğunda, daima bu "sorun"la karşılaşıyoruz.

Lazlar'ın Tarihi adlı çeviri çalışması 1992'de Ant Yayınları'ndan kitap olarak yayımlandı. Bu kitapta da Megrel-Lazların "etnik" kökenine ilişkin ilginç ama kendi içinde tutarsız ve çelişkilerle dolu tanımlamalarla karşılaşıyoruz: "*...Tçanlar Gürcü ırk grubunun bir üyesidir... "Güneyli Gürcü kökenli Tçan-Lazlar... Kuzeyli Gürcü kökenli Megreller...*", "*... Laz Gürcüleri...*", "*Gürcü soyundan Lazlar...*", "*Gürcü kıralların-dan biri nedense Lazlara saldırmış, ülkeyi orta yerinden ayırıp aralarına esas Gürcü boylarından aileleri yerleştirmiş...*", '*... Doğu ve güneydoğu yönünde yaşayan Müslüman Gürcülerdir. Bunlar arasında Gürcüleşmiş Lazlar da vardır...*" (s.10, 34, 36, 40, 61, 72)

Dil konusunda da çelişkili ifadeleri görüyoruz: "*.. Laz lisanı yakın akrabası olan Megrel lisanı yanında az çok farklılıklar göstermektedir...*", "*... Laz ve Megrelce metinlerin karşılaştırılması, bu iki lehçenin tek bir dilin öğeleri olduğunu ortaya koymuştur...*", "*.. Kırsal kesim Lazcası'nın Megrelce'den pek farkı yok gibidir...*", "*... Bugün Laz Megrel lehçelerinin tek bir lisan Zanca'nın iki ayrı ağzı olduğu hususunda ihtilaf kalmamıştır...*" (s.59, 61, 78, 79)

Ancak kitap, demagojik ifadeler kullanmaktan da geri durmuyor: "*Bu dil (Lazca) Gürcüce'nin bir diya-*

leğidir...", "... Bizim dilimiz (Lazca) Gürcüce'nin bir lehçesidir...", "... Zancanın... Gürcüce'nin ta kendisi olduğunu söylemeye gerek olduğunu sanmıyorum..." (s. 56, 70, 79)

Hayrioğlu'nun diğer çevirileri olan *Gürcistan Tarihi* ve *Doğu Karadeniz Halklarının Tarih ve Kültürleri* adlı kitaplarda da yine "aynı terminoloji" sorununu görüyoruz. Bunlardan ilk kitapta, "Kartvellik (Gürcülük) Şuuru" ara başlığı altında şu bilgi veriliyor: "*... Gürcü toplumu değişik kardeş toplum elementlerinin katılımıyla meydana geldi. Kartvelien gruplar: Kartlar, Megreller-Ç'anlar ve Svanlar'dır. Bu gruplar kendi aralarında da birtakım boylara ayrılır: Kartlılar, Kahlılar, Pşav-Hevsurlular, Mtiul-Mohevliler, İmeretliler, Guryalılar, Raçvelliler, Leçhumlular, Acarlar, Meshler, Cavahlar, Şavşlar, Klarclar Kartvel boyunu oluşturur...*" (s.31). Fransızca'dan olsa gerek, bu kez "Türkçe literatür"e "Kartvelien" kavramını "kazandırmış". "Kartlılar"la başlayan cümlesinde saydığı halkların Kartvel boyları olduğunu belirtiyor. İcat ettiği "Kartvelien" ile Kartveli" eşanlamlı olarak mı kullanıyor? Yazım hatalarını, noktalama işaretleri ve ifade bozukluklarını dikkate almasak bile, yalnızca anadilleri Gürcüce olan ve yukarıda sıralanan halklarla ilgili olarak bile terminoloji karışıklığını görüyoruz.

İkinci kitapta da ilginç ifadelere rastlıyoruz: "*...Günümüze kadar gelebilen Gürcü urukları ise: Svanlar, Laz-Ç'anlar-Megreller ve ana unsur olan Kartveller (Gürcüler)dir....*" (s.42) Çıkan anlam şu: "Svanlar, Laz-Ç'anlar-Megreller' zaten "Gürcü" olan "Kartveller" ile birlikte "Gürcü" olmakla kalmıyor, zaten "Gürcü" olan "Kartveller" bir kez de Svanlar, Laz-Ç'anlar-Megreller

ile birlikte "Gürcü" oluyorlar!

Lazları'ın Tarihi adlı kitabın "*Laz Etnografyası*" başlıklı bölümünü Fahrettin Çiloğlu yeniden Türkçe'ye çevirmiş. Bu makaleyi, editörü olduğu *Mamuli* adlı derginin 5. sayısında yayınladı. Hayrioğlu'nun çevirisinde geçen "Gürcü", Çiloğlu'nun çevirisinde "Kartveli" olmuş.

1936 yılında İnegöl'ün Hayriye Köyü'nde doğan Hayri Hayrioğlu bir polis memuru emeklisi. Halen İnegöl'de ikâmet ediyor. En önemli özelliği 1877-1878 "Müslüman Osmanlı" - "Hıristiyan Rus" Savaşı sonunda, daha sonra Acara S.S.Ö. Cumhuriyeti adını alacak olan Rus topraklarından göç etmek zorunda kalan Gürcüce konuşan Müslüman bir ailenin üçüncü kuşak torunlarından olması.

Hayrioğlu, telif veya tercüme her çalışmasında hatta aynı çalışmanın içinde bile kastettiği halklarla ilgili olarak çelişkili terminoloji kullanması ve dipnot açıklamalarını iptâl etmesiyle tanınıyor. Bundan sonra yazacaklarında terminoloji tutarlılığına dikkat etmeli ve tercüme ettiği eserlere orijinal gerekli dipnot açıklamalarını eklemelidir. Ayrıca çalışmalarının terminoloji ve dil bakımından redaksiyon katkısına ihtiyaç duyduğuna şüphe yoktur.

Şu an sağlık sorunlarıyla boğuşan Hayrioğlu'nun en kısa zamanda tekrar eski sağlığına kavuşmasını ve uzun bir ömür sürmesini diliyorum. Şövalye ruhlu bu insanın, bana göndermiş olduğu fotokopilerin, "bu konu"da bilgilenmeme büyük katkısı olduğunu itiraf etmek zorundayım. Ümit ederim kesilen mektuplaşmamız yine devam eder.

"Çveneburi Kültürel Dergi":
"Yayın Kurulu"... "Yayın Çizgisi"?!

Yeni *Çveneburi Kültürel Dergi*'nin ilk sayısında 30 Temmuz 1992 tarihinde Tiflis'teki Türkiye Cumhuriyeti ile Gürcistan Cumhuriyeti arasmda imzalanan Dostluk, İşbirliği ve iyi Komşuluk Anlaşması metnini yayınlaması, bu derginin "resmî gazeteciliğe" ilk göz kırpması olarak değerlendirilmeli. Nitekim bu derginin bugüne kadar çıkan sayıları bu konuyu şüpheye mahal bırakmayacak şekilde gözler önüne sermektedir.

Çveneburi Kültürel Dergi, 1994/ 11-12. sayıda "Bir Mektup" başlığıyla yayımlanan makale, bu derginin "yayın çizgisi"nin bir başka yüzü hakkında da bilgi veriyor. "Köy Kahvesi"nde bile "acaba dışarıdan biri duyuyor mu?" diye sık sık etrafa bakınmadan anlatılmayacak konulara giren makalenin yayınlanmasında sakınca görülmüyor: "*... Huduttan geçer geçmez kapkaççılarla tanıştık. Bizden onar dolar istediler. Mükemmel Türkçe konuşuyorlardı. Ben de onlarla Gürcüce konuştum. Bana* "Gürcüce'yi nereden öğrendin?" *diye sordular. Ben de* "İngilo Gürcüsüyüm" *dedim. Gvari sordular, ben de söyledim. Kendisi Memişişi imiş. Yani Laz, belli... Sonra Mafyabaşı Aslan Abaşidze'nin damadı Temuri ile tanıştık...*"

"Yayın Kurulu", bir sayısında özerk bir cumhuriyetin cumhurbaşkanını mafyabaşı ilân eden ve bir etnik grubu aşağılayıcı bir makaleyi yayınlıyor, bir başka sayısında (1996/ 26.) "Acara Cumhurbaşkanı İstanbul'da" başlığı altında, "*Acara Özerk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sn. Aslan Abaşidze başarılı bir ameliyat geçirerek*

sağlığına kavuştu..." haberini veriyor. Üstelik Yayın Kurulu'ndan Mercan'ın da yanında olduğu bir fotoğrafını yayınlayarak!

Son zamanlarda "Bir reklâmını ver, röportajını yapıp hemen yayınlayalım kampanyası"na da ağırlık verdiği gözlenen *Çveneburi Kültürel Dergi*, yayın politikasıyla resmî ideoloji ve resmî tarih tezi aktarıcılığının yanında, "kör kör parmağım gözüne" misali traji-komik tutumlar sergilemekte, "paparazzi"vari haberlere de imza atmaktan geri durmamaktadır. Bu konuda iki örnek "adeta gözleri yaşartacak" bir "gazetecilik başarısı"nı ortaya koyuyor! İlki 37. sayıda "kapak" da yapılan haber şöyle: "*Osmanlı Yönetiminde Bir Gürcü: Hasan Fehmi Paşa*". Kapakta "paşa kıyafeti"nde göbekli bir zat. "Kapak" bile yapılan bu haberin içeriği acaba nedir diye şu "Gürcü Paşa"yı arıyorum. Taa 16. sayfada iki fotoğraflı ve yalnızca "bir sayfa"lık bir makaleyle karşılaşıyorum. Makale, paşanın 1908 İnkılabı'ndan sonra "*İhtiyar Jön Türk*" diye anıldığını belirtiyor ve ekliyor: "*Gürcü kimliğini hiçbir zaman unutmayan Hasan Fehmi Paşa... İkinci Abdülhamit devrinin temiz kalmış adamlarındandır.*" Bu "haber"in de 1999/ 33. sayıda verilen "TBMM'de Gürcü kökenli milletvekilleri" haberi gibi bir "özellik"te olduğu ve "birileri"ne hoş görünmek için yayınlandığı anlaşılıyor!

41. sayıda çıkan "ikinci çarpıcı haber" de kapak yapılmış: "*Gürcüstan'da IV. Murat'ın büstü bulundu*" başlığını taşıyor. Haberin yer aldığı 2. sayfayı açınca Murat'ın IV. değil III. olduğunu görüp şaşırıyorum! "İki sayfa"lık bu makalenin ne amaçla kapak yapıldığı yine belli değil. Ancak teknik imkânsızlıktan olsa gerek kapaktaki fotoğraf büstten çok yeni parlatılmış bir

saksafonu andırıyor.

Bol bol "kilise yazıları"na da yer veren dergi "Müslüman mahallesinde salyangoz satmak" misâli işlerle de uğraşıyor. Hele Prof. Şuşana Putkaradze ile yapılan ve *Çveneburi Kültürel Dergi*'nin 1998/ 28. sayısında "şema ve şekiller" eşliğinde yayınlanan söyleşi kargaları bile saatlerce güldürecek "bilgilendirmeleri"yle üçüncü sınıf mizah dergilerinin ilgisini çekecek "düzey"de. Sayın Prof.'un diğer yazdıkları ve söyledikleriyle apayrı bir makale konusu oluşturduğuna şüphe yok!

Çveneburi Kültürel Dergi'nin "en ilginç" sayılarından bir tanesi şüphesiz 1994/8- 9. birleşik sayısı. *Ogni Kültür Dergisi*'nin yayına başladığı ve Megrel-Laz ve Svanların, Gürcüstan resmî ideoloji ve tarih tezleri karşısındaki durumuna dikkat çekildiği bir dönem. *Çveneburi Kültürel Dergi*'nin belirtilen sayısında iki ilginç röportaj yayınlanmış. İlk röportaj Sinema Yönetmeni Marina Tsurtsumia ile yapılmış. Röportajı yapan kişi O. Nuri Mercan. Mercan'ın ilk lâfı şöyle: "*Bir Gürcüsünüz, ama Moskova'da doğup büyüdünüz...*" Mercan istediği karşılığı alıyor: "*Annem Rus fakat babam Gürcü. Megrel kökenli Gürcü...*"

Röportajın sonlarına doğru Mercan dayanamıyor ve soruyor: "*Megrel kökenli Gürcüler'le Kart kökenli Gürcüler arasında siyasal veya kökene dönük bir uzlaşmazlık var mı? Daha doğrusu Kart kökenli Gürcüler'in Megreller'i asimile ettiği şeklinde bir söylenti var Türkiye'de. Bu doğru mu?*" Mercan, soruyu yanlış soruyor. Gürcü halkının Megrel halkını asimile edip etmediği şeklinde anlaşılan bir soru soruyor ve istediği cevabı da alıyor. Böylelikle gol attığını düşünüp mutlu

oluyor. Oysa, *Ogni Kültürel Dergi* de aynı Marina Tsurtsumia ile bir röportaj yapar ve yayınlar. Sorular şovence olmadığı için cevaplar da "garip" olmaz. *Ogni Kültür Dergisi*'nin 4. sayısında yayımlanan röportajdan aktaracağım cümle bile iki farklı yaklaşımı yansıtması açısından önemli: "*... Ben Moskova'da doğdum ve orada yaşıyorum. Babam küçük bir Megrel olan Khobi'de doğdu ve şu an orada yaşayan birçok akrabamız var. Annem Rus. Ben bütün hayatımı Moskova'da geçirdim. Gürcüstan'ı ve Megrelya'yı çok seviyorum...*"

Çveneburi Kültürel Dergi'nin aynı sayısında yayımlanan Fahrettin Çiloğlu'nun röportajı da "ilginç". Röportaj yaptığı kişi Gürcüstan Ulusal Demokratik Parti Başkanı Giorgi Çanturia. Çiloğlu, Çanturia'ya çeşitli konularda sorular soruyor ve cevap alıyor. Birden aklına geliyor: "*Gerçi değişik konular üzerinde konuşuyoruz ama, ben gene Gamsahurdia üzerine bir soru sormak istiyorum. Samegrelo'da nasıl bir sorun vardı? Bunu sormamın nedeni şu, Türkiye'de bazı çevreler bir Megrel hareketinden söz ediyor.*" Çanturia cevaplıyor: "*Ben de bir Megrelim. Gamsahurdia'nın ardından aslında konuşmak istemiyorum ama, Gamsahurdia bu Megrel kartını çok kötü oynadı... Ben Megrelim, sonra Kitovani de Megrel ve Gamsahurdia'yı iktidardan düşürenler Megrel'di. Bu nedenle bu bir Megrel sorunu değildi. Gürcüstan'da bir Megrel sorunu yok.*" Çiloğlu üsteliyor: "*Ama burada bir etnik sorun olduğu ileri sürülüyor.*" Çanturia ekliyor: "*Nasıl etnik sorun yani? Megreller gerçek Gürcüler. Gürcüstan'da bütün politik seçkinler Megrel.*" Çiloğlu, Ziya Gökalp'e "Kürtler Türk değil mi" misâli soru soruyor ve istediği cevabı

da alıyor. Çiloğlu'nun bu röportajından kısa bir süre sonra, *Çveneburi Kültürel Dergi*'nin (1994/ 11-12), 4 Aralık tarihli *Sabah Gazetesi*nden haberden öğrendiğimize göre, Çanturia, Tiflis'te aldığı uğradığı silâhlı saldırı sonucu öldürülüyor!

Bütün bu örnekler, *Çveneburi Kültürel Dergi*'nin anadilleri Gürcüce olan Müslümanlar'ın Türkiye'deki kültürel hakları için mi yoksa Gürcüstan'daki resmî ideoloji ve resmî tarih tezlerini yaymak için mi yayımlanmakta olduğunu gözler önüne sermektedir.

Bir "Milâd": "Gürcüstan"

"Bu terminoloji sorunu"nun Türkiye'deki milâdı Ahmet Özkan imzasını taşıyan *Gürcüstan* adlı kitabın yayımlandığı (1945'i saymazsak) 1968 yılıdır. Bu kitapta Kamil Olgun ve Hayri Hayrioğlu'nun bazı çalışmaları da yer alıyor.

Gürcüstan adlı kitap, bazı kaynaklara dayanarak "Gürcü adının menşei" alt başlığıyla şu bilgiyi veriyor: "*Primitif çağda, Güney-Batı Kafkasya, Horos, Hurüz, Kürüz, Kurzün adlı bir kavim tarafından iskan edilmişti. Bu isim hâlâ komşuları tarafından Gruz, Gurc, Gurci, Gürcü olarak muhafaza edilmektedir.*

Aynı kavim adı (etnonim) bize İranlılar tarafından da intikal etmiştir. Bu ülke, horoz milleti anlamına, Horos, Huruz denilmişti, bu isim sonradan Gürci, Gürcü şekline girmiştir.

Altın Post Yurdu Kolhit (Batı Gürcistan) ismi de, prehistorik çağda buralarda, Kuruz, Hruz milletinin varlığına tanıklık etmektedir.

Bir açıklamaya göre Kolhit Halkı Kork'tan, Kork, Korc, Gurci, Gürcü, adı ortaya çıkmıştır. Gürcü ulusunun yaşadığı ülkeye de Gürcüstan denir.'"(s.64)

"*Kartveli adının menşei*" alt başlığıyla yine bazı kaynaklara dayanarak şu bilgilere yer veriliyor: "... *Efsaneye göre, Kafkasya milletlerinin, Yafes'in oğlu Targamos (Torgoma)'tan geldiği hakkındaki efsaneyi nakleden Saint Martin (...)'e göre, gürcülerin efsanevi cetleri ve Torgoma'nın ikinci oğlu Kartlos, şarkta Tiflis altındaki Borçalı çayı ağzınadan garpta Suram dağlarına kadar olan bölgede yerleşmiş ve Kartvel ismi buradan doğmuştur. İşte Nuh Peygamber oğlu Yafes oğlu Torgoma'nın ikinci oğlu Kartlos'a izafeten Kartvel adı ortaya çıkmıştır..*

... Bilimsel olarak, a) Kartvel adının, Gürcüler'in ilk anayurtları olarak kabul edilen ve Kalde ile ilgili sanılan Kardu'dan geldiği iddia edilmektedir. Buna göre, Sümerler'le bir dil ailesine mensup olan İberler, Kalde-Urartu camiasına dahil iken, milattan önce VI. asırda, Van havalisinden çıkarıldıktan sonra kendilerinden önceki kavimleri kısmen şimale (kuzeye) sürerek ve kısmen de onlar ile karışarak Kafkasya'ya yerleşmişlerdir.

b) Kura Vadisi halkı kendilerini Kartveli olarak adlandırır. En yetkili etnologlara göre Kartveller, Kafkasya'nın bu bölgesinin yerli halkı değildir. Güney ve güneybatıdan göçle gelmişlerdir. Kartvel adlı iki elemandan meydana gelir:

1- Karduklar'ı hatırlatan Kar, Kart (Kard) ve Küçük Asya'nın Kar'ları;

2- Tvel=Tubal=Pontik kıyısal Tiberenoi;

Bu hattın uçları arasında Kardukların ülkesi ile

Tibarenlerin ülkesi yer alır ki, Kartvellerin asıl yurdunu burada kabul etmek gerekir. Kutsal kitaplarda Tibaren, Tubal, Tobal zikredilir.

Bu iki eleman birleşince, Kar-Tubal, Kar-Tvel, Kartvel meydana gelir.

Başka bir açıklamaya göre, Tubal'lar, Anadolu'dan doğuya göç etmiş bugünkü Kura Nehri vadisine yerleşmişlerdir. Yeni göçmenlere Kura-Tubal'ları adı verildi. Buradan da Kura-Tubal (Tobal), Kur-Tvel, Kartvel doğmuştur...."(s.64-65).

Gürcüstan adlı kitap şu açıklamaları da yapıyor: "*Kartveli: Gürcü*", "*Kartuli: Gürcüce*", "*Sakartvelo: Gürcüstan*"...*(s.65)*. Gürcü Dili (Kartuli) başlığıyla verilen bilgiler arasında bir sınıflandırma daha görürüz: "*Gürcüce (Kartuli) grubu*":, *a-Gürcüce, b-Mingrelce (Hıristiyan laz dili) c- Çtan Dili (Müslüman laz dili), d-Svan Dili...*" (s.132). Gürcüce'nin nasıl Gürcüce (Kartuli) grubundan olduğu havada kalıyor. Gürcüstan'da Edebiyat Dili olan Kart Dili'nin yanı sıra "Kah Dili", "İngilo Dili", "Hevsur Dili", "Pşav Dili", "Mohev Dili", "Mtiul Dili", "İmeretili Dili", "Raçalı Dili" ve "Gurya Dili" gibi Gürcüce'nin diyalektleri olarak kabul edilen diller de konuşulmaktadır. Ancak bunlar Gürcüce'nin (Kartuli) grubuna dahil edilebilir. Gürcüce (Kartuli)'den farklı diller olan Megrelce, Lazca ve Svanca, "Gürcüce (Kartuli) grubu"na dahil edilemez.

Kitap, Sovyet yönetiminin "yöneltilmiş evrim" ile Gürcüler ve Gürcüce'ye cömertçe her alanda sağladığı imkânları görmüyor, Sovyetler Birliği'nden ayrılmayı imâ eden anekdotu aktarıyor. Yani 'bugün'ü özlüyor?!

Gürcüstan adlı kitabın yayımlandığı yıllarda ben

küçük bir çocuktum. "Konu"ya henüz muttali olmamıştım. Ancak 1990'lı yıllarla birlikte konuya ilgi duymaya başlayınca, çocukluk günlerimde yayımlanmış çalışmalarla ilgili araştırmalarım sırasında *Gürcüstan* kitabı ile ilgili olarak o dönemde yazılan "çeşitli eleştiriler"e de rastladım. Onlara değinmek istemiyorum. Yalnızca *Birleşik Kafkasya* adlı dergide "*Yeni Neşriyat Köşesi*"nde Osman Çelik tarafından yazılan "*Gürcüstan*" başlıklı makaleden bazı alıntılar yapmakla yetineceğim. Çelik'in yazdıkları bugün de bazı nasyonalistlere uyarıcı olma özelliğini taşıyor: "*...Kitabın tarihi bölümü, yeterli bilgi vermekten uzaktır. Kesiksiz bir tarih şeridi işlenememiştir "Gürcü" isminin ve Gürcü halkının kaynağı izah edilirken, İspanyadaki Bask'larla Gürcü'lerin akrabalığından bahsedilmekte, her nedense Kuzey Kafkasya halklarından özellikle Abhazlardan söz açılmamaktadır. Ayrıca şu husus çok gariptir. Kafkasya'da Gürcü'ler kadar eski bir kültüre sahip diğer Kafkas halklarından bahsedilmemektedir...*

Yazar, bağımsız Gürcüstan ile Rusya'ya bağlı Gürcistan'ı zaman zaman birbirine karıştırmıştır. 1877-1878 Osmanlı- Rus savaşında, Ruslar'ın Artvin ve Kars dolaylarını işgal etmelerini yanlış tefsir etmiştir. "XIX. yüzyılda Lazistan hariç diğer bölgeler tekrar Gürcistan'a geçmiştir." *denilmektedir. Halbuki, XIX. yüzyılda, Osmanlılar'ın karşısında Gürcü'ler değil, Ruslar vardır. Bu hata, yazarın istifade ettiği kaynaklardan gelmektedir. Çünkü, istifade edilen eserlerin büyük kısmının yazarları, laik, Kafkasya kültür birliğine dahil Gürcüstan'ı değil, hıristiyan Gürcüstan'ı işlemişlerdir. Maalesef eserin her bölümünde bu husus açıkça görülmektedir...*

(...)

Yüksek Mimar Ahmet Özkan'ın eseri, "Ben Gürcüyüm" *diyor. Buna,* "Hayır" *diyen yok. Fakat, ya bütün Kafkasya! Tanıtılmak istenen tarih ve milli kültürün ortakları, ya onlar! Muhaceretteki bir Kafkasyalı daha yapıcı, daha bağımsız düşünmeliydi...*"

Çok "Duygusal" Bir Adam Ve Mektupları

"*Yeni Ülke* gazetesinde 11-17 Ekim 1992 tarihinde Bedia Leba imzasıyla yayımlanan *Lazlar* ile ilgili yazıya Osman Nuri Mercan'dan bir eleştiri gelir ve aynı gazetede "Söz Okurun Köşesi"nde yayımlanır. Mercan, *Çveneburi Kültürel Dergi*'nin yayın kurulu üyesi ve sonra da sahibidir. "Giriş"ten sonra Mercan şunları yazıyor: "*Sayın Leba'nın yazısına biraz daha açıklık getirecek aşağıdaki açıklamaları yapmakta fayda görüyorum.*

Lazca, Gürcü dilleri grubundandır. Gürcü Dili üç ana bölüme ayrılır: Kart Dili: Türkiye'de yaşayan Gürcülerle Gürcistan'ın güneybatısı, orta ve doğu bölümlerinde konuşulur. Türkiye'de iki milyon civarı Gürcü, Gürcistan'da da 2,5 milyon civarında Gürcü bu dili konuşmaktadır. Svan Dili: Gürcistan'ın Svaneti bölgesinde 100 bin civarı Gürcü bu dili konuşur.

Laz-Megrel Dili: Türkiye'de 100 bin civarında ve Gürcistan'da bir milyon civarında Gürcü bu dili konuşur. Laz-Megrel ve Svanlar ayrıca ana dili olarak Gürcüce de konuşur..."

Mercan'ın, *Atlas Dergisi*'nin Aralık 1997/ 57. sayısında "ilgi alanımızla da ilgili" "*Acarlar Diye Bir Halk Yoktur*" başlıklı bir başka mektubu yayımlanır.

Şu satırları "ilginç": "*Lazlar ve Megreller etnik bir halk değil Acara'da. Bunlar da öz ve öz Gürcü'dür... Bilgi için özellikle belirtmek istiyorum. Gürcü halkı üç temel boydan oluşur: Kartlar, Svanlar, Lazlar/Megreller. Bu gerçek, Gürcü ulusunu anlatan en basit kitaplarda dahi görülebilir...*" (s. 172). Gürcüce, Megrelce, Lazca ve Svanca'yı Gürcüstan'da; Gürcüce ve Lazca'yı Türkiye'de konuşanların sayılarıyla ilgili verdiği rakamları hangi verilere dayandırdığını belirtmeyen Mercan'ın Gürcüstan ile ticaret ilişkisi bu ülkenin resmî ideoloji ve resmî tarih tezlerine karşı çıkmayı "duygusal" bir insan olarak göze almasını engelliyor anlaşılan. Bu tezleri gönüllü olarak savunması ve canhıraş bir şekilde yaymaya çalışması, konunun ne kadar "duygusal boyutlu" olduğuna dair insanı fikir sahibi yapmaya yetiyor.

Kendisinin bu konularda okuması, ama çok okuması gerekiyor. Öncelikle "icat ettiği terimler"i bir makalede bile tutarlı olarak kullanamadığını görmeli. Kendisinin "Kart Dili" (Kartuli Ena) dediği dil, Gürcüstan'daki "Kartli Halkı"nın dilidir. Ancak iddia ettiği gibi Türkiye'deki Gürcüler'in kullandığı dil "Kart Dili" değildir. "Kart Dili" Gürcüce'dir. "Kart Dili" edebi dil olduğu için "Kah Dili", "İngilo Dili", "Hevsur Dili", "Pşav Dili", "Mtiul Dili", "İmeretili Dili", "Raçalı Dili" ve "Gurya Dili" de "Kart Dili"nin yani "Gürcüce"nin diyalektleri olarak kabul edilmektedir. Meselâ, bu dillerden biri "aynı şekilde" "edebî dil olma" ve/ veya "bu dil"in konuşanları "siyasi irade sahibi olma" şansını yakalayabilseydi, "Gürcüce" olarak anılacak, "Kart Dili" (Kartuli Ena) onunla yer değiştirecekti. Mercan, "bu diller"e değinmiyor. "İncil Dili" kendisine bir ipucu olabilir!

Megrel-Lazca (yani Zanca) ve Svanca Gürcüce'nin yani Kart Dili'nin diyalektleri değil, ayrı dillerdir.

Dilleri edebi dil olan Kartli Halkı, esas alınırsa, "Kartlar" Gürcü"; Kahlar, İngilolar, Hevsurlar, Pşavlar, Mohevler, Mtiullar, İmeretilililer, Raçalılar ve Guryalılar da doğal olarak Gürcü boyları olarak anılmalıdır. Meselâ bu halklardan biri "aynı şekilde" "edebî dile sahip olma" ve/ veya "siyasi irade sahibi olma" şansını yakalayabilseydi, o halk Gürcü olarak anılacak, Kartlar onunla yer değiştirecekti. Mercan "bu halklar"a değinmiyor.

Gürcü boyları gibi bir kavramdan söz edilecekse, Megrel-Lazlar ve Svanlar Gürcü boyları değil, Gürcüler'e akraba olan halklardır. Hem Sovyet yönetiminin Gürcüce ve Gürcüler'e karşı ne kadar cömert davrandığını şöyle bir hatırlansın!

Bir Başka "Versiyon"

Ana Britannica Ansiklopedisi'nde de çalışmış ve "Kafkasya / Gürcüstan" vb. gibi konular hakkında "bugün kaynak gösterilen maddeler" bile yazmış olan Fahrettin Çiloğlu, *Çveneburi Kültürel Dergi*'nin 1. sayısında yayımlanan "Çveneburi" başlıklı makalesinde, Türkiye'de kendisinin ait olduğu ve dilini konuştuğu insanların, kendilerini ve dillerini tanımlamak için neden "Çveneburi" terimini kullandıklarına ilişkin olarak şunları yazıyor: "... "Çveneburi" *sözcüğünün "Kartuli" (Gürcüce) ve "Kartveli" (Gürcü) anlamlarında nasıl ya da neden kullanılmaya başlandığını kesin bilmiyorum. Bu konuda yazılmış bir yazının olup olmadığını da...*" (s. 3).

Çiloğlu, Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle Rus topraklarından Osmanlı topraklarına göç eden Gürcüce konuşan Müslümanlar'ın neden kendilerine "Kartveli" değil de "Çveneburi" dediklerine akıl sır erdiremiyor. Göçün olduğu yıllarda henüz "Kartveli" diye bir kavramın ortaya atılmamış olduğunu aklına getiremiyor. "Kartveli" kavramının Sovyetler Birliği'nin kuruluşundan sonra "önce dar daha sonra da geniş anlamıyla" kullanılmaya başlandığını da bilmiyor. Aktardığımız satırları büyük bir titizlikle kaleme aldığı görülen aynı Çiloğlu, iş dönüp dolaşıp Megrel-Lazlar ve Svanlar'a gelince kesin yargılı ifadeler kullanmaktan tereddüt etmiyor ve *Gürcüler'in Tarihi* adlı kitabında kesin hükümlerde bulunuyor: "... *Gürcüler tarihsel olarak, Kartlar, Megrel-Çanlar (Lazlar) ve Svanlar olmak üzere üç boydan oluşur. Günümüzde bir ulus olarak Gürcüler dendiğinde, genel olarak (Gürcüstan'daki) Kartveli halk (Gürcü, Megrel, Laz, Svan) anlaşılır...*" (s.12)

Kendisinin de "yayın kurulu üyesi" olduğu *Çveneburi Kültürel Dergi*'nin 1. sayısında yayımlanan "Kafkasya Halkları tablosu" ile söyledikleri uyuşuyor mu?

Çiloğlu, bir açıklama yapma ihtiyacı hissediyor: "... *Gürcüce'deki* Kartveli *ile* Kartleli *sözcüklerinin Türkçede tek sözcükle (*Gürcü*) karşılandığını, bunun da zaman zaman anlam karışıklığına yol açtığını belirtelim*" diye yazıyor. Biz de Kartleli'nin *Kartli*'den olan *Kartlili* anlamına geldiğini belirtelim.

Çiloğlu, *Birikim Dergisi*'ndeki makalesinde "Kartveli"nin Türkiye'de kimlere denebileceğini şöyle açıklıyor: "... *Türkçe'de Gürcü olarak karşıladığımız "Kartveli" terimi Türkiye'de yalnızca, tarihsel olarak*

Kartlar'dan gelen ve "Kartuli Ena"yı Guria ağzıyla konuşan topluluğu (Gürcüler) ifade etmektedir..." Bu açıklamasını da şu "makul bilgi"ye dayandırıyor: "... *Türkiye ve Gürcüstan'da iki ayrı tarihsel yaşandığı, "Kartveli" sözcüğünün anlamında da tam bir örtüşme olmadığı söylenebilir.*" Ancak Türkiye'deki Gürcüler'in Kartlar'dan yani Kartli'den olanlardan geldiğini ve bir genellemeyle bunların Kartuli Ena'nm Guria ağzını konuştuklarını nereden biliyor? Türkiye ve Gürcüstan'daki iki ayrı ve farklı süreçten bahsediyor. Bu süreçleri neden sorgulamıyor? Mesela "doğal evrim" ve/ veya "yönlendirilmiş evrim"in Gürcüstan'da nasıl yaşandığını biliyor mu? "Ulus tanımı"ndaki "dil birliği", "bölge birliği", "ekonomik hayat birliği" ve "kültürel birlik" şartları nedir?

Kitabında "parantez içi" açıklamaları önemseyen aynı Çiloğlu, *Birikim Dergisi*'ne yazdığı makalesinde şunları söyleyebiliyor: "*...(...) "Kartveli" terimi, Kart, Svan, Laz-Megrel boylarının ortak adı kabul edilmektedir...*" (s.125)

"Gürcüce" konuşan Çveneburilerin kendilerini "Kartveli" kabul etmemelerine akıl sır erdiremeyen, bu durumu da kendine göre açıklamaya çalışan Çiloğlu, iş Lazlar'a gelince, "*Türkiye'de kendilerini Kartveli saymayan Laz aydınları*" gibi bir tanımlamayı kullanması bir "sıkıntısı"nı açığa çıkarıyor.

Kitabındaki "Gürcüler kimdir" bölümüne kesin bir tanım ile başlıyor: "*Kendilerine Kartveli diyen Gürcüler'in "Sakartvelo" (Gürcü Ülkesi, Gürcüstan) dedikleri topraklarda eskiden beri yaşadıkları sanılır...*" (s. 12.) Böyle kesin ifade ve vurguları taşıyan bir cümleyi "sanılır" ile bitiriyor. Çünkü "Kartveli" kavramının

geçmişi konusunda bilgisi bulunmuyor. "Kartveli" kavramı Sovyetler Birliği'nde ortaya atılmış bir kavram, aynen "Sakartvelo" gibi. Kendisi pek hazetmiyor ama, Müslüman ataları "Hıristiyan" Rusya'nın ordularının zulmünden "Müslüman" Osmanlı topraklarına göç ettikleri tarihlerde ne "Kartveli" ne de "Sakartvelo" kavramları vardı. Geçmişi, bugünkü kavramlarla değerlendirmeye çalışılması, insanı türediği atasını reddetme noktasına kadar getirebilir.

Birikim Dergisi'ndeki makalesinde hiçbir kaynağa dayanmaksızın şu önemli tespitte bulunuyor: "... *Eski çağlardan başlayarak değişik coğrafi ve tarihsel bölgeleri içeren Gürcüstan, 10. Yüzyılda "Kartveliler'in Ülkesi" anlamında "Sakartvelo" olarak adlandırıldı. Bugünkü Türkiye Gürcüleri'nin atalarının yaşadığı bölge, bu tarihsel ve Ortodoks Sakartvelo'nun bir parçasıydı...*" "Konu"ya seküler yaklaşması gerekirken "Hıristiyan teolojisi kavramları"na göz kırpıyor. Bugünkü "Sakartvelo" ya da "Gürcüstan" kavramlarını 28 Mayıs 1918'den daha eski tarihlere çekmeye çalışmaktadır. Ancak Çiloğlu'nun kendisi de bu durumu kitabında "Gürcü krallıkları"nın ve kirallarının adlarını vererek tespit ve kabul etmiş oluyor. Sonradan yakıştırmalı ifadelere itibâr edilse bile, kendi verdiği bilgiler arasında da "Sakartvelo Krallığı veya Prensliği" gibi "siyasi yapılar" yok. "Tao-Klarçeti Prensleri", "Birleşik Gürcistan Krallığı", "Kartli Kralları", "Kaheti Kıralları", "Kartli ve Kaheti Kralları" gibi krallıkların adlarını verebiliyor (s.71-74). Bunlar da "modern zamanlar"ın "ulus esasına dayanan" siyasi yapıları değil. Sovyetler Birliği'nin kuruluşundan önce veya çok daha önce, yazıldıkları yıllarda bugünkü anlamda veya

değil, "Kartveli" ve "Sakartvelo" kavramlarını kullanan eserleri de ortaya serme şansı bulunmamaktadır. "Kartveli" ve "Sakartvelo" kavramlarının resmî olarak kullanılmaya başlandığı dönemden itibaren yeniden basılan eski eserlerde "Kartveli" ve "Sakartvelo" kavramlarının kullanılmış olması kendisini yanıltmasın!

Ruslar'ın Kafkasya'da etkili olmaya başlamalarından önce, 17. Yüzyılda, bugün Gürcüstan olarak bilinen coğrafyada üç krallık bulunuyordu. Başkenti Tiflis olan Kartli Krallığı; kuzey-doğuda Kakheti Krallığı ve batıda Kutaisi civarını elinde bulunduran İmereti Krallığı. Bu krallıklarm ilk ikisi İranlılar'ın, sonuncusu da Osmanlılar'ın denetimindeydi. Doğu Karadeniz kıyıları, adı geçen bu üç krallığın egemenlik alanı dışındaydı. Kuzeyde Soçi-Sohumi arası Abhazya'ya; Sohumi-Poti arası Megrelya'ya; güneyde Poti-Batumi arası Gurya'ya aitti. Bu üç prenslik Osmanlı'ya haraçla bağlıydı. Güney-batıda ise Samtshe ve Saatabego prenslikleri vardı. Bu prensler, zamanla İslâmiyet'i benimsedi ve Osmanlı'ya doğrudan bağlı birer valilik haline geldi.

Gürcüler, Rusya ile yaptıkları 1783 Georgievsk Anlaşması ile Gürcü askeri yolunun açılmasına ortam hazırlamış oldu.

1783'te Kırım'ı ilhak etmelerinden sonra, Ruslar ertesi yıl Petrovsk'u ve kentin Dağıstan'daki art bölgesini işgal etti ve Kakheti'yi de kendine bağlamış olan Kartli (Gürcüstan) Krallığı'nı koruma altma aldı. Ruslar, Viladikafkas kentini kurdu ve Gürcüstan ile doğrudan ilişki kurmalarına imkan veren Daryali Boğazı'nı açtı. Son Kartli (Gürcüstan) Kralı ölürken yaptığı vasiyetle krallığını Rusya'ya bıraktı. 1803'te Megrelya,

1804'te İmereti ve Gurya, 1856'da Svaneti Rusya'nın egemenliğine geçti.

Görüldüğü üzere, 19. Yüzyıla gelindiğinde bile, değil Gürcü boyu (!!!) Megrellerden, Lazlardan, Svanlardan ve Acarlardan, bugünkü Gürcüstan coğrafyasından bahsetmek mümkün değildi.

Çiloğlu, kitabında şöyle yazıyor: "*.. Gürcüler Gürcüstan nüfusunun yalnızca yüzde 70,1'ini oluşturmaktadır. Buna göre Gürcüstan'daki Gürcü nüfusu 3.843.000'dir Ülkede yaşayan Laz, Megrel ve Svanlar da bu sayının içindedir...*" (s.28). Eğer "Gürcü nüfusu" söz konusu ise Megrel, Laz ve Svanlar'ın neden "Gürcü nüfusu" olduklarını kendi kendisine sormak aklına gelmiyor!

Yayın yönetmeni olduğu *Çveneburi Kültürel Dergi*'ye "*Dünyada ne kadar Gürcü Var*" başlıklı bir makale yazan Fahrettin Çiloğlu, "önemli" bir dipnot açıklaması yapıyor: "*Gürcüstan'daki Gürcü nüfusu tüm Kartveli (Kart, Svan, Laz-Megrel) nüfusunu kapsar. Türkiye'deki Gürcü nüfusu verilirken Lazlar dahil edilmemiştir.*" Kendisine bu davranışı için teşekkür etmek borcumuz olsun!

Çiloğlu; kitabında, "*Kartveli Dili*" diye de bir kavram icat ediyor ve "*Svanca'nın Kartveli dilinin ilk biçiminden Gürcü, Laz ve Megrel dillerinden daha önce ayrılmış olduğunu*" yazıyor. (s.18). Bu "yeni icat" "*Kartveli Dili*" kavramını kabul etsek bile, bu "Gürcüce" anlamma gelir. Gürcüce, Gürcüce'den nasıl ayrılmış? Sonra Megrel-Lazca (Zanca) ve Svanca niye "Kartveli Dili"nden yani "Gürcüce"den ayrılmış olsun? Madem bu ayrılışlar ve ayrılıklar kendisini çok ilgilendiriyor. Neden "Kart Dili", "Kah Dili", "İngilo

Dili", "Hevsur Dili", "Pşav Dili", "Mohev Dili", "Mtiul Dili", "İmeretili Dili", "Raçalı Dili" ve "Gurya Dili"nin, icat ettiği bu "*Kartveli Dili*"nden ne zaman ayrıldıklarından hiç bahsedilmiyor?

Çiloğlu'nun da Megrelce, Lazca ve Svanca ile de "sıkıntı"sı var: "*...Bazı dilbilimciler Laz-Megrel ve Svan dillerini, Gürcüce'den ayrı bir dil değil, Gürcüce'nin lehçeleri olarak kabul ederler. Ancak bir Gürcü'nün, bu diller arasındaki temel yapı benzerliklerine karşın, Laz-Megrel ve Svan dillerini anlaması mümkün değildir...*". "*Laz-Megrel ve Svan Dilleri*" ifadesini kendisi kullanıyor ve ardından da bunların bazı dilbilimciler tarafından "Gürcüce"nin, yani "Kartuli Ena"nm lehçeleri olarak kabul edildiğine de özel vurgu yapıyor. Kim bu bazı dilbilimciler?

Bütün bu "sıkıntılar"dan kurtulması için resmî ideoloji ve tarih tezleri aktarıcılığından vazgeçmesi gerekiyor. Böylelikle derin bir "iç huzur"a ulaşacak ve *Çveneburi Kültürel Dergi*'nin 1996/ 19-21. sayısına yazdığı "*Çveneburi*"den başlıklı ve editör imzalı makalesinin üçüncü paragrafında sözünü ettiği ve kendisini inciten gelişmeleri de işlevsiz kılma şansına sahip olabilecektir.

"*Çonguri de Çalarım Megrel Kavalı da...*"

Bir zamanlar hayatının önemli bir kısmını "çiçek falı" bakar misali "Gürcüstan mı? Gürcistan mı?" diye kendi kendine sorular sorarak geçiren ve sonunda da "kopya çekerek" de olsa bu konuda birbirinden "nadide örnekler"le bezediği kısa, ama öz bir makale yazmayı

başaran İberya Özkan da *Çveneburi Kültürel Dergi*'nin önemli isimlerinden.

Ağustos 1995'te yapılan bir söyleşi önce *Folklora Doğru Dergisi*'nde sonra da *Çveneburi Kültürel Dergi*'nin çeşitli sayılarında bölüm bölüm yayımlanır. *Folklora Doğru Dergisi*'nin sorularını İberya Özkan cevaplıyor. İberya Özkan da, "diğerleri" gibi davranıyor ve "bildik ifadeleri" tekrarlıyor: "... *Gürcü'nün karşılığı "Kartveli" olduğu için Gürcüce'de Kartveli (Kartuli) halk müziği de diyebiliriz. Ama örneğin Megreller'in, Megrelce yarattığı müzikler de Gürcü (Kartveli) halk müziği içinde değerlendiriliyor doğal olarak. Türkiye'de son yıllarda kafa karışıklığına neden olan bir tartışmaya da ışık tutmak için söylüyorum:* "Megrel Müziği de Gürcü müziğidir" *dendiği zaman Megreller'in milliyet olarak asimile edilmesi ve Gürcüleştirilmek istenmesi gibi bir durum yok. Gürcü deyince Megrel, Svan ve "Kartveli"den oluşan bir toplumdan söz edilmektedir. Svanca, Megrelce, Kartvelce diye ayrı diller var ama...*"

Yıllardır "aynı kulvar"da koşan Özkan, Lazları ve Lazcayı "unutuyor"! "Kartveli (Kartuli) halk müziği" diyor. "Gürcü", "Kartveli" demekse ve bu da "Kartuli" anlamına geliyorsa "Kah Dili", "İngilo Dili", "Hevsur Dili", "Pşav Dili", "Mohev Dili", "Mtiul Dili", "İmeretili Dili", "Raçalı Dili", "Gurya Dili" nedir? Özkan, bununla da yetinmiyor ve "Kartvelce" diye bir terim icat ediyor.

Yine Folklora Doğru Dergisi'nin 62. sayısında yayımlanan röportajdan aktaracağım "ifadeleri" tanımlamak için "uygun bir sıfat" bulamıyorum. "Müzisyen" İberya Özkan bu kez Acara'ya ilişkin bol "yani"li

yorumlarda bulunuyor: "... *Gürcüstan'ın Acara bölgesi Osmanlı hâkimiyetindeydi, dolayısıyla Türk'tür, İslam'dır vb. deniyor. Yani ayrım politik düzeyde var. Zaten Acara Muhtar Cumhuriyeti'nin varoluşu bile politik bir geçmişe dayanıyor. Yani Osmanlı döneminde, Osmanlı-Rus Savaşı sırasındaki bir anlaşmayla Acara, Gürcüstan'a dahil edildiği zaman, Acara Muhtar Cumhuriyeti'nin ayrı bir cumhuriyet olma şartı ileri sürüldü. O bile bir ur olarak bugüne kadar kalmış bir sorun...*" Benim bildiğim kadarıyla Özkan, Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Acara Bölgesi'ni daha ortada olmayan bir ülkeye yani Gürcüstan'a dahil etme başarısını gösteriyor (!) ve bu durumu olumluyor. Bugün ise Özerk Acara Cumhuriyeti'ni de "bir ur" olarak niteliyor.

Gerçi Zülfü Livaneli, 27 Mart 1997 tarihli Milliyet gazetesinde İberya Özkan'ı "Gürcüstan'ın fahrî kültür elçisi gibi" çalışan bir kişi olarak niteliyorsa da, en azından yukarıda söyledikleri ve "Megrel kavalı" (P'ilili) da dahil her türlü müziksel aleti başarıyla çalabilme yeteneğine doğuştan sahip olduğu için Gürcüstan Senfoni Orkestrası Şefliğini Cansug Kahidze'den daha fazla hak ettiğine şüphe yok!

Sonuç:
Her Şeye Rağmen Hâlâ Dostuz Ve Dost Acı Söyler

1960'ların sonlarından başlamak üzere günümüze kadar olan zaman dilimi içinde bazı kişiler tarafından ya kendi adlarıyla ya da takma adlarla yayımlanan telif veya çeviri kitap ve makaleler, söyleşi, dizi yazı, açıklama ve okuyucu mektupları ve *Çveneburi Kafkasoloji*

Dergisi, *Çveneburi Kültürel Dergi* gibi periyodikler incelendiğinde karşımıza oldukça uyumlu bir çizgi çıkıyor. Bunların yayınlarındaki ortak yaklaşımları dönemlerine göre şöyle sıralamak mümkündür:

- Türkiye'de yaşayan yerli veya 93 Harbi göçmeni Gürcüce konuşan Müslümanların dillerinin yaşatılması konusunda tek bir satır ciddî ve tutarlı tavır gösterilmemektedir.

- Gürcüstan'ın resmî ideolojisi ve tarih tezlerine dayanan görüşler gizli ya da açık bir şekilde sahiplenilmekte ve yayılmaya çalışılmaktadır.

- Gürcüstan'ın resmî ideolojisi ve tarih tezlerinin bir diğer dayanağı olan Ortodoks Hıristiyan teolojisi de temel alınmakta, insanların Müslüman olmadan önce dinlerinin ille Hıristiyanlık olduğu gibi bir anlayış dayatılmaktadır. Toptan din değiştirmeler olduğu gibi bir saplantı içinde de olunmaktadır.

- Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği'nin Gürcüstan ve Gürcüce'nin korunup gelişmesine olan katkıları göz ardı edilmekte, dönemlere göre koyu bir Rus, Bolşevik ve Sovyet düşmanlığı sergilenmektedir.

- Gürcüstan ve Sakartvelo; Gürcü ve Kartveli gibi kavramlar, dönemlere göre ele alınmamakta, daralan veya genişleyen anlamları göz önünde bulundurulmamaktadır. Örneğin, Gürcüstan önce Kartli, sonra Kartli-Kakheti iken, daha sonra bugünkü coğrafî yapıyı nasıl kapsar hale geldiğine ilişkin bir bilginin yanından bile geçilmemektedir.

- Bilimsel metot kaygısı ve terminolojik tutarlılık önemsenmemekte, bazen bir makale içinde bile tutarsız terminoloji kullanımı gözlenmektedir.

- Türkiye'deki Gürcü Kimliği'ni göremeyen ve kendilerini Gürcü veya Çveneburi olarak tanımlayamayan kalemler, iş Megrel-Laz ve Svanlar'a gelince, bu halkları hemen "Gürcü"/"Kartveli" boyu ilân edebilmektedir. Acarlar ve Acara (Acaristan) konularında da şovenist yaklaşımlar sergilenmektedir.

- Yine söz Megrel-Lazca (yani Zanca) ve Svanca'dan açılınca, bu diller "Gürcüce"nin veya "Kartvelce"nin önemsiz lehçeleri, diyalektleri ve/ veya şiveleri ilân edilmektedir.

- 1939'a kadar Megrel-Lazlar ve Svanlar'ın nüfus sayımlarında kendi kimlikleriyle kayıtlara geçerken, neden bu tarihten sonra "Gürcü"/ "Kartveli" olarak kayıtlara geçirildiklerine hiç değinilmiyor.

- Megrel-Lazlar ve Svanlar'ın kültürel hakları konusuna da hiç değinilmemekte, Sovyetler Birliği'nin ilk yıllarındaki olumlu uygulamalar hakkında bir yorum yapılmamaktadır.

- Gürcüstan Halkı'nın, Sovyetler Birliği dönemindeki eğitim, sağlık, mesken, iş güvenliği vb. konularındaki kazanımları ve refah düzeylerine ilişkin tek satır bulunmamaktadır.

- Sovyetler Birliği'nin çözülüşünden sonra Gürcüstan'da ortaya çıkan fakirliğe hiç dikkat çekilmemekte, Lâleli'de çanak-çömlek satmaya gelen fakir insanlar konu edilmemektedir.

- Şevardnadze'nin ABD'ye göz kırpması, üs vermesi ve Irak'a asker göndermesi gibi konulara temas edilmemektedir.

- Tarihsel olaylar anlatılırken, "Mamçakoğlu filmleri"vari yaklaşımlar sergilenmekte; üretim, mülkiyet ve

paylaşım ilişkilerinin uluslaşmadaki etkileri ve doğal evrim süreçleri görmezlikten gelinmektedir. Sovyetler Birliği dönemindeki yöneltilmiş evrim de görmezlikten gelinen bir diğer önemli konu.

- Emperyalizm çağının ortaya çıkardığı kavramlarla hareket edilmekte, post-modern, pragmatik vb. yaklaşımlar sergilenmektedir. Geçmiş, günümüzün ürünü kavramlarla açıklanmaya çalışılmaktadır. Gürcüstan'ın, dünya ve içinde bulunduğu bölgede meydana gelmiş olaylar ve dengeler sonucu ortaya çıkan bir devlet olduğu unutulmaktadır.

- Aynı kaynağın işe gelen yeri kullanılmakta, işe gelmeyen tarafı hiç görülmemekte, bir gün bu durumun açığa çıkacağı akıl edilememektedir.

- Kendi yazdıkları ve savundukları fikirler eleştirildiğinde, cesaret gösterip kendi yayınlarında cevap verilmemekte, bunun yerine başkaları konuşturulmakta veya kulis faaliyetine girilmekte ve "ağabeyler"den medet umulmaktadır.

- Gürcüstan'da Megrel-Lazca ve Svanca'nın kurumsal olarak yaşatılmasına vb. konulara ilişkin her düşünce veya demokratik talebin arkasında "Rusya'nın karanlık eli" aranmaktadır.

- On yılı aşkın bir süreden beri yaptığımız yazılı dostça eleştiriler dikkate alınmamakta, aynı tutum ve davranışlar allanıp pullanıp yeniden sergilenmektedir.

Sözün Kısası: Önce Dürüst Sonra Da Birlik Olalım!

Türkiye'deki kültürel ve dilsel zenginliklerin yaşatılması alanında gözükenlerin, her resmî ideoloji ve resmî

tarih tezine karşı mücadele içinde olmaları beklenir. Tutarlı çizgisi olmayanların, örneğimizde görüldüğü gibi, şovenizmin bataklığına saplanmaları ve yalpalamaları kaçınılmazdır. Kendilerinden ancak Müslüman Gürcü ve/veya "Çveneburiler"in dillerini yaşatma noktasında mücadele vermeleri beklenenlerin, bunu yapmak yerine resmî ideoloji ve resmî tarih tezlerinin Türkiye'deki acentalığına soyunmaları birçok açıdan ciddî olarak sorgulanması gereken ilginç bir konudur. Bununla beraber Gürcü Ulusu veya Kartveli Ulusu'ndan hareketle "Gürcüstan" veya "Sakartvelo" siyasi örgütlenmesinin resmî ideoloji ve resmî tarih tezlerinin Türkiye'de acentalığını yapanlar, "ulus" kavramının kapitalist sistemle ilgili bir kavram olduğunu unutmamaları gerekir. "Ulus" kurgulamaları yerine, günümüzde Gürcüstan olarak bilinen coğrafyada, Gürcüstan'ın kurulduğu 1918'den önceki üretim ilişkileri ve Gürcü ulusal ticaret ve/ veya sanayi burjuvazisi ve Gürcü kapitalizminin üretim ilişkilerinin yol açtığı "doğal bir evrim sonucu" gelişen bir ulus ve ulusal mücadelesi mi Gürcü Devleti'ne yol açmıştır? Bu soruya, cevabı Çiloğlu farkında olmadan kitabında veriyor: "*1917 Devrimi'nden sonra üç Transkafkasya ulusu (Gürcüler, Ermeniler ve Azeriler) Ozakom olarak bilinen St. Petersburg'taki bir komitenin yönetimi altına girdi. Bolşevikler'in Ekim Devrimi'yle iktidarı ele geçirmelerinden sonra Menşevikler Rusya'dan ayrılarak bir federasyon kurma yoluna gitti. Ozakom'un yerine "Seym" denen bir meclis kurdular. Ama iç çekişmeler ve Osmanlı kuvvetlerinin batıdan ilerleyişi federasyonun dağılmasına yol açtı. Bunun üzerine Gürcüstan 26 Mayıs 1918'de bağımsızlığını ilân etti.*

Gürcüstan... Almanya'nın korumasına girdi. 28 Mayıs 1918'de Almanya ile bir anlaşma imzaladı... sınırları tanındı. Almanya ile kurduğu ilişkiler sonucunda güçlenen Gürcüstan 4 Haziran 1918'de Osmanlı Devleti ile de bir barış anlaşması imzaladı... Stalin ve Orconikidze'nin yönetimindeki Kızıl Ordu Gürcüstan'a girerek Menşevik hükümetini devirdi ve 25 Şubat 1921'de Tiflis'te Sovyet yönetimini kurdu." (s. 64-65)

Çarlık Rusyası'nın yönetimindeki coğrafyada Gürcüstan adlı bir siyasî yapının kuruluşu, Gürcü ulusal ticaret ve/ veya sanayi burjuvazisi ve Gürcü kapitalizminin üretim ilişkilerinin yol açtığı "doğal bir evrim" sonucu gelişen bir "ulus" ve "ulusal mücadele" sonucu değil, Sovyetler Birliği'nin kuruluşunu önlemek ve Kafkasya'da ellerini güçlendirmek isteyen emperyalistlerin çatışmaları sonucunda, yine o emperyalistlerin bölgeye dayattığı dengeler çerçevesinde oluşturulmuştur. "Doğal evrim" sonucu gelişen ne *Ulusal Gürcü burjuvazisi* ne "ulus" ne "ulusal mücadele" ne "ulusal dil". Daha sonraki dönemde "Doğal evrim" ile değil ama, önce devlet sonra "yöneltilmiş evrim" ile" ulus" ve "ulusal dili" yaratma süreci ancak başlayabilmiştir. Ülkedeki Megrel-Laz ve Svanlar'ın dillerinin ve kimliklerinin günümüzde bile yok sayılmasının ve "Gürcü" / "Kartveli" kimliğinin dayatılmasının nedeni de Gürcü ulusal ticaret ve/ veya sanayi burjuvazisi ve Gürcü kapitalizminin üretim ilişkilerinin yol açtığı "doğal bir evrim" sonucu gelişen bir ulus ve "ulus devlet"in hâlâ oluşturulamamış olmasındandır.

Türkiye'deki aktarıcılar, kavramlarla ne kadar "akıllıca" oynarlarsa oynasınlar, bu kavramlara ne anlam yüklemeye çalışırlarsa çalışsınlar, gerçeği değişti-

remez ve kimseyi kandıramazlar. Fakir Gürcü veya Gürcüstan halkı adına değil, şovenist resmî ideoloji ve resmî tarih tezleri adına hareket ediyorlar. Bu resmî ideoloji ve resmî tarih tezlerinin ne Türkiye'de yaşayan Lazlar'a Gürcüler'e, Çveneburiler'e ve Acarlar'a ne de Gürcüstan'da yaşayan Megreller'e, Lazlar'a, Svanlar'a, Acarlar'a ve "Gürcüler"e / "Kartveliler"e yani Kartlara, Kahlara, İngilolara, Hevsurlara, Pşavlara, Mohevlere, Mtiullara, İmeretililere, Raçalılara ve Guryalılara artık bir faydası olabilir.

Türkiye'de, genelde Kafkasya ve özelde ise Gürcüstan ve halklarına ilişkin resmî ideoloji ve resmî tarih aktarıcılığından kaynaklanan etnik adlandırmalara ait kavram kargaşalarını görmesek bile, yine de tanımlamada bazı sorunların bulunduğu aşikâr. Etnik adlandırmaların resmî ideoloji ve resmî tarih tezlerinin etkisinden uzak, doğru olduğu şekilde ve dönemlere göre, yeniden tanımlanması en azından okuyucunun bilgilenmesi yolunda önemli bir adım olabilir. Böylesi bir çaba, aynı zamanda resmî ideoloji ve resmî tarih tezlerine ve bunların Türkiye'deki aktarıcılarına önemli bir darbe vuracaktır. Gürcüstan'daki Gürcü, Megrel, Laz ve Svan halkları ile Türkiye'deki Laz, Acar, Çveneburi ve Gürcü halkları ve diğer halklar arasındaki yakınlaşmayı sağlayacak ve dostluk ve dayanışma duygularını kuvvetlendirecektir.

Türkiye'deki mevzuyu "ekmek parasının yolu yapanlar"ın dışında, bilmeden şovenizm batağına saplanarak yıllardır resmî ideolojisi ve resmî tarih tezlerinin aktarıcılığını yapanlar için şimdi düşünme zamanıdır. Ancak özeleştiri kapısı hepsine hâlâ ardına kadar açık! (05.06.2002)

Faydalanılan Kaynaklar ve/veya Önerilen Okumalar

* Akar, Rıdvan (1998): "Bir Bürokratın Kehaneti Ya Da 'Bir Resmî Metin'de Planlı Türkleştirme Dönemi", *Birikim*, sayı 110.
* Aksamaz, Ali İhsan (1997): "Gürcü/ Kartveli/ Georgian Terimleri Ve Lazlarla İlişkisi", *Kafkasya'dan Karadeniz'e Lazların Tarihsel Yolculuğu*, Çiviyazıları Yayınları, İstanbul.
* Aksamaz, Ali İhsan (2000): *Dil- Tarih-Kültür- Gelenekleriyle Lazlar*, Sorun Yayınları, İstanbul.
* Allen, W.E.D.-Muratoff, Paul (1996): *Kafkas Harekâtı, 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara.
* Amıcba, Gerg (1993): *Ortaçağ'da Abhazlar, Lazlar*, Nart Yayıncılık, İstanbul.
* Canaşia, S.- Berdzenişvili, N. (1987): "Türkiye'den Haklı İstemlerimiz", *Tarih ve Toplum*, sayı 46, İstanbul.
* Berdezenişvili, Niko- Canaşia, Simon (1997): *Gürcüstan Tarihi*, Sorun Yayınları, İstanbul.
* "Bir Film: Albaya Mektup Yok", *Ogni Kültür Dergisi*, sayı 4, Mayıs-Haziran 1994.
* Cancğava, G. V. (2001): "XIX. yy. Sonunda Gürcüstan Nüfusu", *Çveneburi Kültürel Dergi*, sayı 40.
* Çelebi, Fevzi (2001): "Mesele Ne?", *Çveneburi Kültürel Dergi*, sayı 42.
* Çelik, Osman (1967-68): "Gürcüstan", *Birleşik Kafkasya*, sayı 13-14-15, Ağustos-Ocak, Fatih.
* Çiloğlu, Fahrettin (1993): *Gürcüleri Tarihi*, Ant Yayınları, İstanbul.
* Çiloğlu, Fahrettin (1994): "Gürcüceye Giriş", *Çveneburi Kültürel Dergi*, sayı 7, İstanbul, Ocak.
* Çiloğlu, Fahrettin (1995): "Bir Etnik Grup Olarak Gürcüler", *Birikim*, sayı 71-72, Mart- Nisan.
* Çiloğlu, Fahrettin (1995): "Dünyada Ne Kadar Gürcü Var", *Çveneburi Kültürel Dergi*, sayı 13, Ocak-Şubat.
* Çiloğlu, Fahrettin (1997): "Sovyetler Birliği'nin Dağılı-

şının Beşinci Yılında Gürcüstan ve Türkiye'nin Dış Politikası", *Mamuli Kültürel Dergi*, sayı 1.

* Çiloğlu, Fahrettin (1998): "Her Yol Mubah Mı?", Kafkasya Konusunda Yanılgılar Ve Yanlışlar", Kafkasya Yazıları, sayı 3, *Çiviyazıları*, İstanbul.
* Çiloğlu, Fahrettin (1998): "Gürcistan Tedirgin mi?" (entelektüel bakış), *Milliyet Gazetesi*, 17 Mart.
* Dolay, Nur (2001): *Kafkasya Çemberi*, Çiviyazıları/ Mjora, İstanbul.
* Folklora Doğru Dergisi (1996): "İberya Özkan İle Gürcü Müziği Üzerine Söyleşi", *Çveneburi Kültürel Dergi*, sayı 22-24, Temmuz-Aralık.
* Dzhodzhua, Nugzar (1994): "Ben Bir Megrelim", *Ogni Kültür Dergisi*, sayı 6, İstanbul.
* Fuller, Liz (2000): "Mingrelian Demands For Autonomy Engender Unexpected Counter- Move From Tbilisi", *Causasus Report*, volume 4, Number 26, 16 July.

htttp://www.rferl.org/caucasus-report/2001/01/26-160701.html.

* *Georgia* (1987): Novosti Press Agency Publishing House, Moscow.
* Habiçoğlu, Bedri (1993): *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, Nart Yayıncılık, İstanbul.
* Hayrioğlu, Hayri (1993): "Demagoji Uzmanları", *Çveneburi Kültürel Dergi*, sayı 1(8), Bursa.
* Hayrioğlu, Hayri (1998): *Trabzon'dan Abhazya'ya Doğu Karadeniz Halklarının Tarih ve Kültürleri,* Sorun Yayınları, İstanbul.
* Hewitt, George (1995): "Çeçenler ve Komşuları", *Birikim*, sayı 78, Ekim.
* Hewitt, B. George (1996): "Kafkasya ve Megrel-Lazların Kültürel Hakları", *Birikim*, sayı 85, İstanbul.
* Hewitt, George (1999): "Diller Dağı: Kafkasya", *Tarih ve Toplum*, sayı 189.
* İsayev, M. I. (1997): *National Languages in the USSR: Problems and Solutions*, Progress Publishers, Moscow.
* Karayel Erol (1998): "Evet Her Yol Mubah", *Kafkasya Yazıları*, sayı 4, Çiviyazıları, İstanbul.

* Koçiva, Selma (1999): *Lazona Laz Halk Gerçekliği Üzerine*, BDE Druck, Deutschland.
* Komahidze, Nodar (1997): "Yakın Geçmişte Gürcüstan-Türkiye İlişkileri", *Mamuli Kültürel Dergi,* sayı 3.
* Lang, David Marshall (1962): *A Modern History Of Georgia* (?), London.
* Lordkipanidze, Mariam (1987): *Georgia In The XI-XII Centuries*, Ganatleba Publishers, Tbilisi.
* Mercan, Osman Nuri (1998): "Şuşana Putkaradze İle Söyleşi", *Çveneburi Kültürel Dergi*, sayı 28.

Miminoşvili, Otari (1999): *Gürcüstan'da Etnografik Yolculuk*, Çiviyazıları/ Mjora, İstanbul.

* Özkan, Ahmet (1968): *Gürcüstan*, Aksiseda Matbaası, İstanbul.
* Özkan (Melaşvili), İberya (1994): "İstanbul'da Tiflisli Bir Gitarist", *Çveneburi Kültürel Dergi*, sayı 7.
* Özkan, İberya (1998): "Gürcüstan, Gürcistan Hangisi Doğru?", *Kafkasya Yazıları*, sayı 3, Çiviyazıları, İstanbul.
* *Sovyet Ordusu* (1978): Sorun Yayınları, İstanbul.
* *Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi* (1970): "Proleter Devrimci Aydınlık Yayınları, İstanbul.
* Tavkul, Dr. Ufuk (2002): Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya, Ötüken, İstanbul.
* Tokcan, Muhammet Emin (2002): *Kafkasyalı, Kayıp Ülkenin, Kayıp İnsanları*, An Yayıncılık, İstanbul.
* *Türkiye İhtilâlci İşçi Köylü Partisi Davası Savunma* (1974): 1. Baskı, Aydınlık Yyamları, İstanbul.
* Vanilişi, Muhammed- Tandilava, Ali (1992): *Lazlar'ın Tarihi*, Ant Yayınları, İstanbul.
* Wixman, Ronald (1984): *The Peoples of the USSR*, Michigan.
* Wixman, Ronald (1999): "Sovyetler Birliği'nde Etnik Kimlik", *Kafkasya Yazıları*, sayı 7, Çiviyazıları, İstanbul.
* Yerasimos, Stefanos (1994): *Milliyetler ve Sınırlar*, s. 276-277, İletişim Yayınları, İstanbul.
* Zeyrek, Yunus (2000): "Acara Ve Acaralılar", *Tarih ve Toplum,* sayı 199.

"National Geographic"in Doğu Karadeniz'i

National Geographic Gezi Traveler adlı derginin Aralık 1997/ 3. sayısında Ömer Asan'm "gezi notları"na dayanarak yazdığı anlaşılan ve "*Karadeniz'in Atmacaları: Lazlar*" başlığını taşıyan bir makalesi yayınlandı.

Mayıs 1996'da *Pontos Kültürü* başlığını taşıyan kitabını "Belge Yayınları"nm "Bilim Dizisinden yayınlatan Asan'ın, *National Geographic Gezi Traveler*'deki makalesine tarihsel gerçeklerle örtüşmeyen ve çelişen ve yanlış bilgilendirmeye ve kafa karıştırmaya yönelik bazı "tarihsel bilgiler" sıkıştırdığı da görülmektedir.

"*Karadeniz'in Atmacaları: Lazlar*" başlıklı makalesiyle ilgili eleştirilerimi ortaya koymadan önce, Asan'm *Pontos Kültürü* başlığını taşıyan kitabıyla ilgili bazı "tespitler"de bulunmak istiyorum.

Elen Resmî İdeolojisinin Aktarıcılığını Üstlenmiş Bir Kitap: "Pontos Kültürü"

Asan, yöredeki "*...etnik yapıların tek tek kültürel kimliklerini sorgulama olanağı olmadığı için bize miras kalan bugünün kültürünü sorguladım. Tüm Karadeniz*

yerine bir köyü yani kendi köyümü ve kültürünü Of'a yayarak ele aldım..." (s.xxiii) itirafında bulunmasına rağmen, "*...Bugünkü Karadeniz kültürünün kökleri Pontos kültüründedir. Halen konuşulan dil ve aksanlar Pontos Kültürünün kalıntılarıdır...*" (s.21) diye yazmakta bir çelişki görmemektedir. Günümüzde bir köyde kullanılan bir dil ve o köyün kültürü, bütün bir bölgenin, "bilinmeyen zamanlar"dan beri etnik yapısını ve kültürel özelliklerini yansıtabilir mi? Bir köy temel alınarak yapılan böylesi bir çalışma genellendiğinde "bilimsel" olabilir mi?

Asan, bölgeyi dönemlere ayırmaksızın bir kesintisizlik içinde ele almakla yetinmeyip, bölge halklarını da, "*...Miletliler Pontos'ta kolonileştiklerinde yerli kavimleri de aralarında eritmişler, onlara kendi kültürlerini, dinlerini kabul ettirmiştir...*"(s.9) formülüyle tekleştirmektedir.

Şu ifadeleri de oldukça ilginç: " *...Mithridates veya Pont Krallığı bir ulusa bağımlı değildi... çok uluslu, çok kültürlü, çeşitli etnik unsurları içinde barındıran uyumlu bir devletti. O zamanın hakim dili Yunanca resmî dil, hakim tanrı da Apollon du...*" (s.21).

"O zaman" ulus kavramı var mıydı? Çok kültürlü, çeşitli etnik unsurlarm hakim dili, resmî dili Yunanca olabilir miydi? Günümüz "ulus devlet" kavramının bir sonucu olan "resmî dil", kastettiği belli olmayan "o zaman"da Yunanca olabilir miydi? Asan' ın, "o zaman" dediği, ancak ne zamanı kastettiği müphem bir zaman kavramıyla, bölge tarihi ve etnik yapısını tekmiş gibi gösterdiği tezi bir noktada kopukluk arz ediyor. Bu kopukluğu şu ifadesinden de anlıyoruz : "*...iki bin yıl önceki Pontos gerçeği ile bu yüzyılımızdaki "Pontus"*

olayını birbirinden kolayca ayırt edebiliriz. Osmanlının son dönemlerinde ortaya çıkan milliyetçilik akımlarının etkisiyle yeni bir "Pontus Devleti" hülyalarına kapılan Karadenizli Rumların tarihi yanılgıları ayrı bir inceleme alanıdır.." (s.20).

Bu kopukluğu neden belirtme ihtiyacı hissediyor? Eğer amacı yalnızca, "kendisinin dahil olduğu kültürü" ifade etmekse, neden bölgenin tamamını "Pontos Kültürü" kavramıyla açıklama yolunu seçiyor? Bu kopukluk, tezi içindeki kesintisizlikle bir çelişki teşkil etmiyor mu? Ayrıca "Karadenizli Rumlar" ifadesiyle kimleri kastediyor? O dönemde "Fener Rum Ortodoks Kilisesi"ne bağlı olan herkesin etnik olarak "Rum" olduğunu iddia etmesi bir çelişki değil mi? Yine o dönemde anadilleri Türkçe, Rumca veya Lazca olan, ama "Fener Rum Ortodoks Kilisesi"ne bağlı Ortodoks Hıristiyanların etnik kökenlerine ilişkin elinde herhangi bir belge var mı? Stefanos Yerasimos, o dönemle ilgili olarak şu önemli tespiti yapıyor: "*Ortodoks Hıristiyan nüfus, 19. Yüzyılın başında yeni bir canlanma sürecine giren kilise ile yeni burjuvazinin birlikte yürüttükleri çabaların etkisi altına girecek ve kökeni ne olursa olsun Anadolu'da yaşayan, Türkçe ya da Rumca konuşan bütün Ortodokslar gibi, Yunan ulusuna ait olma duygusunu benimsemeye başlayacaktı. Osmanlıların dine dayalı eski "millet" yapılarını kendi içinde eriten milliyetçilik olgusunun inkâr edilemeyecek yükselişi karşısında artık etnik kökenler tartışmasının fazla bir anlam taşımadığı görülmektedir...*" (*Milliyetler ve Sınırlar*, s.353, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994).

Asan, *Pontos Kültürü* başlığını taşıyan kitabıyla yalnızca kafaları karıştırmayı değil, kitabının başında

"belli çevreler" olarak nitelediği insanlara, "Laz = Pontos(lu)=Yunanlı" propagandasını bir şekilde tekrarlatmayı da ustalıkla başarmaktadır.

Asan'ın "Pontos"a yüklediği anlam, yalnızca "Toros, Trakya vb" gibi bir bölge anlamındaysa, neden kesintisiz bir çizgide "Pontus"u, "Elen Kültürü"ne maletme çabası içinde gözüküyor?

Asan'ın, Nüfus Mübadele Antlaşmasıyla Doğu Karadeniz Bölgesinden Yunanistan'a giden Ortodoks Hıristiyanların aradan bunca zaman geçmesine rağmen, Yunan toplumuyla kaynaşamaması konusuna hiç değinmemesi ve onların orada sahip oldukları "kültürel haklar"a (!) hiç vurgu yapmaması ve Sovyetler Birliği "Pontus(lu)lar"ının durumlarına hiç değinmemesi, bunun yerine kitabında değil ama bir dergide, "*Pontus kültürü bugün dört dille yaşamaya devam ediyor. Türkçe, Rumca, Lazca ve Ermenice'de...*" (Radikal Pazar Eki, no 3) diye yazması üstlendiği misyon hakkında ipuçları vermektedir.

Pontos Kültürü başlığını taşıyan kitap dikkatle incelendiğinde, Asan'ın Türkiye'deki resmî tarih tezlerine karşı Elen resmî tarih tezlerinin aktarıcılığına soyunduğu görülmektedir. "*Kimlik sorunum artık benim için sorun olmuştu...*" (s.3) diye kitabını yazmaya başlayan Asan, dilini konuştuğu (!) insanların kimliğini savunmaktan vazgeçerek, komşularına "Pontuslu Kimliği"ni empoze eden traji-komik bir misyonu üstlenmiş görünmektedir. İşin daha da tuhafı bu misyonu "muhalif sol" zeminde bu kimlikle yürütebilmesi.

"*Karadeniz'in Atmacaları: Lazlar*"

Asan'ın, *Pontos Kültürü* kitabıyla Elen resmî tarih tezlerinin aktarıcılığına soyunmuş olması ve bu resmî tarih tezlerinden kaynaklanan inkârcı satırları ustalıkla "*Karadeniz'in Atmacaları: Lazlar*" makalesine yansıtması sebebiyle bu makaleyi kaleme aldım.

Derginin "İçindekiler bölümündeki spotta şu ifadeler yer alıyor: "*..Karadeniz ile özdeşleşmiş, ayrı bir lisan oluşturmuş... Doğu Karadeniz'in küçük coğrafyasında dağınık ve damıtılmış olarak varlık gösteren Lazlar,.* " (s. 10) Makalenin hemen başında ise, şu spotu görüyoruz: "*Karadeniz deyince akla ilk olarak Lazlar gelir. Aslında Doğu Karadeniz' in küçük bir bölümünde dağınık olarak yaşamalarına karşın, dilleri ve kültürleriyle varlıklarını sürdüren Lazlar, Karadeniz'le özdeşleşmiş durumda.*" (s. 99). Bu iki spotun, "konu" hakkında bilgisiz olan ve sadece konu başlıklarım okumakla yetinen okuyucuları gafil avlamak ve şartlandırmak amacıyla seçilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Okuma alışkanlığı olan ve "konu"ya susamışlık derecesinde ilgi duyan okuyucuları spotlardaki şartlandırmadan sonra şu "bilgilendirme" bekliyor: "*Her ne hikmetse bu neşeli insanlar, kazandıkları şöhretle Karadeniz'in bir zamanlar Lazistan olarak anılmasını sağlamış, bu söylentiyi günümüze kadar taşımışlar. Oysa tarihin hiçbir döneminde Karadeniz'e egemen bir Laz Krallığı kurulmamış, böyle bir tanımlamayı gerektirecek bir nüfus yoğunluğu da saptanmamış. Bazı Romalı tarihçilere atfen ileri sürülen Laz Krallığı hakkında günümüze somut hiçbir kanıt ulaşmamış. Laz diliyle ilgili herhangi bir metin de henüz bulunamamış.*" (s. 106).

Asan, "konu"yu saptırıyor. "Uzo sofrası muhabbetleri"ni okuyucuya tarihsel bilgiymiş gibi aktarıyor. "*Her ne hikmetse*" ifadesini kullanması bile tek başına gerçek niyetinin ipuçlarını ortaya koyması bakımından manidardır: Laz Tarihi, dili ve varlığını kabul etmek istemiyor. Eğer niyeti kafa karıştırmak değil de, "gezi notlarını aktarmak ve çalışmasına renk katmak için tarihsel bilgiler de aktarmak olsaydı, makalesini yazmadan çok önce yayınlanmış olan şu yayınları en azından yok saymazdı:

"Georg Ostrogorsky, (çev.) Prof. Dr. Fikret Işıltan, *Bizans Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, 1986; Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1993; Gerg Amıcba, (çev.) Hayri Ersoy, *Ortaçağda Ahhazlar-Lazlar*, Nart Yayıncılık, İstanbul, 1993; Ogni Kültür Dergisi; Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, İletişim Yayınlan, İstanbul, 1994; M. Recai Özgün, *Lazlar*, Çiviyazılan, İstanbul, 1996."

Asan'ın pek hoşuna gitmeyecek, ama ben burada kısaca bir tarihçe vermek istiyorum:

Gürcü ve Abhaz- Abaza kaynaklarında Egrisi Krallığı; Roma ve Bizans kaynaklarında ise Lazika Krallığı olarak geçen krallık, MS 2. yüzyılda, bugün Batı Gürcüstan olarak bilinen coğrafyada yerel siyasî birimlerin kesin biçimini alması sonucunda ortaya çıktı. 5. ve 6. yüzyıl Bizans tarihçileri, Kolhların Lazlar veya Kolha (Kolheti)'ın da Lazika olduğunu yazmışlardır. Kolheti, yaklaşık olarak, bugünkü Gagra sınırından Çoruh ağzına kadar uzanan bölgeyi kapsıyordu.

Kolhlarla Elenler arasında, Karadeniz havzası bölgesi bir rekabet bölgesiydi. Kolhların yayılma alanı batıya doğru Karadeniz'in güney kıyıları boyunca

uzanıyordu. Kolheti yönetim alanı, bugün Türkiye'nin sınırları dışında kalan bölgeden başlamak üzere, Doğu Karadeniz kıyıları boyunca uzanırken, Kolheti kültür alanı Güneydoğu Karadeniz kıyılarını izleyerek "Trabzon"a kadar uzanıyordu.

"Trabzon"un doğusundan Çoruh yatağına kadar olan bölge, Lazların yoğun olarak yaşadıkları bir bölge haline gelmesine rağmen Lazika Krallığı'nın yönetim alanı dışında kalmıştı.

Güneydoğu Karadeniz yöresinde "Laz adını" taşıyan yönetsel bir birinin oluşturulmasının geçmişi ancak 1204 yılına rastlar. Bu yönetim birimi, "*Theme De Grande Lazia*" adını taşıyordu ve 1461 'e kadar yaşadı.

1851'de Acara çevresi, Yukarı Gurya ile birlikte, kurulmuş olan Osmanlı *Lazistan Sancağı*'na bağlandı.

Asan, makalesinde Lazca ile ilgili olarak "önemli bir tespitte" de bulunuyor:

"*Bugün beş ayrı ilçede yaşayan Lazlar, aynı dili beş ayrı lehçede konuşuyorlar...*" (s. 107).

Asan'ın "lehçe" ile kastetmek istediğinin ne olduğunu bilemiyorum. Lazların yaşadıktan ilçelere göre birer "lehçe" ihdas etme gibi bir beceri gösterdiği için kendisini tebrik etmek gerek! Ancak Lazlar Türkiye'de yalnızca kendisinin "tespit etme becerisi"ni gösterdiği beş ilçede yaşamıyorlar. Kendisine ileride faydalı olur düşüncesiyle Lazca ve konuşulduğu yöreler hakkında kısaca bilgi vermek isterim: Lazca (Lazuri Nena / Ç'anuri Nena), çoğunlukla Türkçe'nin Karadeniz şivesi veya "Rumca" / "Pontusça" zannedilir. Dilbilimciler, Lazca ve Megrelce'yi antik Kolheti dili olarak da bilinen Zanca'nın (Zanuri Nena) zaman içinde ayrılmış ve

kendi başlarına gelişmiş iki diyalekti olarak tanımlar. Lazca, tarihsel olarak Rize'nin Pazar (Atina), Ardeşen (Art'aşeni), Çamlıhemşin (Vija), Fındıklı (Vitse), Artvin'in Arhavi (Arkabi) ve Hopa (Khope), Borçka ilçelerinde; Acaristan'ın Batumi kenti civarında; Abhazya'da ve "Doksanüç Harbi"nden (1877-1878) sonra Osmanlı yönetimi dışında kalan topraklardan göç ederek Akçakoca, Karamürsel, Sapanca, Yalova vb. muhacir yerleşim merkezlerinde topluca yaşayanlar arasında konuşulmaktadır.

Sonuç

Asan, eline geçen fırsatı "hassas" bir şekilde değerlendirerek kafaları karıştırmaya çalışmıştır. *National Geographic Gezi Traveler* adlı derginin, aşağıdaki mektupta bahsettiğim uzun makalemin, Lazca ile ilgili bir bölümünü "bazı kısaltmalarla "Laz Dili" başlığıyla ve imzamla, Asan'm makalesinin hemen ardında onun makalesine destek veriyormuşum imajını uyandıracak bir şekilde dizayn etmesi de oldukça dikkat çekici!

National Geographic Gezi Traveler adlı derginin de bu "konu"da oldukça "hassas" olduğu ortaya çıkıyor. Asan'ın "*Karadeniz'in Atmacaları: Lazlar*" başlığını taşıyan makalesi, okuyucularının tepkisiyle karşılaştı. Dergi benden bir açıklama istedi. "Konu"ya katkı sağlamak amacıyla bir açıklama gönderdim ve *National Geographic Gezi Traveler*'ın Ocak 1998/ 4. sayısının "Tartışma Köşesi"nde yayınlandı. Ancak son söz, "Asan'ın Yanıtı" başlığı altında kendisine söylettirildi.

Asan'ın özeleştiri yaparak "Karadeniz"e yönelik

bundan sonraki çalışmalarında objektif davranacağını ve "toplu satış rekorları" kırdığını duyduğum *Pontos Kültürü* başlıklı kitabının ikinci baskısında, aldığı eleştiriler doğrultusunda yapacağı gözden geçirmelerle bu eleştirilerimi anlamsız hale getireceğini ümit ederim. Kendisine bir hatırlatmada bulunmak isterim: Türkiye'deki resmî tarih tezlerini eleştirmek, başka ülkelerin resmî tarih tezlerine dayanmakla gerçekleştirilemez. (Mart 1998)

Gezi'ye Açık Mektup

Ek 1: National Geographic Gezi Traveler'a Mektup

(11.12.1997 tarihinde fakslandı)

"Bir insanı, gerçekten uyuyorsa, uyandırmak kolaydır. Ama uyumuyor da uyur gibi yapıyorsa dünyanın tüm çabasını harcasanız da boştur." **Gandi**

Temmuz'un son günlerinde, Hande Çokküçük telefonla arayarak, National Geographic'in Türkiye versiyonu bir dergi çıkartacaklarını, ilk sayıda Lazlar konusunu işleyeceklerini belirterek kapsamlı bir makale talebinde bulundu. İleride yanlış bilgilendirmelere yol açabilecek bir çalışmanın içinde bulunmak istemeyeceğimi, yazı yayımlanmadan önce görmek şartıyla yardımcı olabileceğimi söyledim. Hande Çokküçük, endişe edecek bir durumun söz konusu olmadığını, "operasyonun" başında bulunduğunu vurguladı. Fotoğraf çekimleri konusunda da yardım istedi. Yörede yardımcı olabilecek kişilerin adlarını verdim. Bu kişilere de telefon ederek yardımcı olmalarını rica ettim.

Kısa bir süre sonra, benden istenen, oldukça uzun bir makale yazarak Hande Çokküçük'e ulaştırdım.

Birkaç gün geçti. Fotoğraf sanatçısı, üstad Manuel Çıtak da, Arhavi'den birkaç kez telefonla arayarak bilgime başvurdu.

Aradan dört ay geçmesine rağmen, makalemin akıbeti konusunda, "operasyon"un başındaki Hande Çokküçük tarafından hiçbir şekilde bilgilendirilmedim. Gezi'nin 1. sayısı çıktığında, kendisini telefonla "nezaket icabı" kutladığımda bile!

Gezi'nin Aralık 1997/3. sayısında Asan'ın, "Karadeniz Atmacaları: Lazlar" *başlıklı makalesi yayımlandı. 106, 107 ve 109. sayfalarda satır aralarına sıkıştırdığı "yanlış" tarihsel "bilgilerle" art niyetini açıkça ortaya koyuyor. "Pontus Kültürü" kitabıyla safını belirlemiş olan Asan, ait olduğunu ilân ettiği kültürün siyasal örgütlenmesi olan Pontus Krallığının saldırganlıklarına karşı topraklarını koruyan Lazlardan, entelektüel cambazlıkla yüzlerce yıl sonra intikam almaya çalışmaktadır. Kendisi çok iyi bilir, tarihi tahrif etmek suçtur, düzenbazlıktır.*

"Yanlışlıkları" burada aktarmak istemiyorum. Elindeki yeterli kaynaklara rağmen, neden bu "yanlışı" yaptığı sormak da istemiyorum.

Aynı alanda beş yılını doldurmuş bir başka dergiye rakip olma iddiasındaki "Gezi"nin, şahsıma ısmarladığı makalenin akıbeti konusunda hâlâ sessiz kalması gazetecilik etiğiyle bağdaşıyor mu?

Lazların tarihlerine ilişkin müphem "bilgiler" yayımlamak ve bunları spota çıkarmak ne anlama geliyor?

Ali İhsan Aksamaz

(Bu mektup, "*National Geographic Gezi Traveler*" adlı derginin künyesinde yer alan adların hepsine ayrıca posta ile de gönderilmiştir).

Sn. Zwingle'ye Açık Mektup*!

Ek 2: "National Geographic Türkiye'ye Mektup

(02. 09. 2002 tarihinde e-mail ile gönderildi)

"National Geographic Türkiye" Forum'a,
forum@nationalgeographic.com.tr

National Geographic Türkiye'nin Eylül 2002 sayısında Erla Zwingle'nin "Tanrılar Diyarı (Karadeniz)" başlığını taşıyan bir "yazı"sı yayınlandı. "Gezi notları"na dayandığı anlaşılan "yazı"sına bazı "tarihsel bilgiler" de eklediği görülmektedir. "Yazı"sında tespit ettiğim ve tarihsel gerçeklerle örtüşmeyen ve çelişen "tarihsel bilgiler"i açıklığa kavuşturmak ve "National Geographic Türkiye" okuyucularına katkıda bulunmak amacıyla kaleme aldığım makalemin "National Geographic Türkiye"nin Ekim 2002 sayısındaki "forum" köşesinde yayınlanmasını rica eder, saygılar sunarım.

Ali ihsan Aksamaz
(aksamaz@hotmail.com)

---

* Bu konularda bkz.: Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar* adlı kitapdaki "Pontus Meselesi", s. 351- 425, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994: Yakup Aygil, *Hıristiyan Türkler'in Kısa Tarihi,* Ant Yayınları, İstanbul. 1995; Ali İhsan Aksamaz, *Dil-Tarih-Kültür Gelenekleriyle Lazlar* adlı kitaptaki Lazlar ve "Pontus(lu)lar" / "Rumlar", s. 60-78. Sorun Yayınları, İstanbul. 2000; Dr. Yusuf Gedikli, *Pontus Meselesi,* Bilge Karınca Yayınları. İstanbul, 2002.

46. sayfada şu ifadeleri kullanmışsınız: "*...gemiler dolusu eski Yunanlı yerleşimci buraya gelip kıyıdaki ticaret yolları üzerinde koloniler kurdu... Karadeniz kıyılarının eski Yunanlılar tarafından iskân edilmesi...*"

"*Gemiler dolusu eski Yunanlı*" ve "*iskân*" ifadelerini hangi noktaya varmak için özellikle vurgulama ihtiyacı hissediyorsunuz? "*Eski Yunanlılar*"ın, Karadeniz kıyılarında koloniler kurmalarının amacının, bu bölgenin zenginliklerini talan etmek ve yöre insanlarını da sömürmek olduğuna neden hiç değinmiyorsunuz? "*Romantik bir deniz yolculuğu*" görüntüsü çizerek kolonicileri şirin göstermeye çalışıyorsunuz. Kullandığınız "*iskân*" ve "*gemiler dolusu*" ifadelerinizle ilgili istatistikî bilgilere sahip misiniz?

57. sayfadaki, üst fotoğraf altında şu "*açıklama*" yer alıyor: "*...1920'lerde Yunanistan ile Türkiye arasında imzalanan Nüfus Mübadelesi Anlaşması çerçevesinde bir milyon kadar Rum Ortodoks Yunanistan'a göçerken, Yunan hükümeti de Müslüman vatandaşlarını Türkiye'ye göndermişti. Sultan Murat Yaylası ndaki... az sayıdaki Rum ise İslâm dinini kabul ettikleri için mübadele kapsamı dışında tutulmuştu.*"

Nüfus Mübadele Anlaşması'yla Türkiye'den Yunanistan'a giden Ortodoks Hıristiyanları özellikle etnik bir kökene dayandırmaya çalışarak Rum olarak tanımlıyorken, Yunanistan'dan Türkiye'ye gelenleri yalnızca Müslüman olarak tanımlıyorsunuz. "Bu mübadele"de belirleyici olan din ise,Yunanistan'a giden bütün Ortodoks Hıristiyanları nasıl Rum etnik kökenine dayandırabiliyorsunuz? O dönemde "Fener Rum Ortodoks Kilisesi'ne bağlı olan herkesin etnik olarak "Rum" olduğunu iddia etmeniz bir çelişki değil mi?

Yine o dönemde anadilleri Türkçe, "Rumca" veya Lazca olan, ama "Fener Rum Ortodoks Kilisesi"ne bağlı Ortodoks Hıristiyanların etnik kökenlerine ilişkin elinizde bir belge var mı?

Sultan Murat Yaylası'nda İslâm dinînin kabul edilmesiyle ilgili verdiğiniz bilgileri hangi belgelere dayandırıyorsunuz? Bu olaylar hangi yıllarda yaşanmış?

Sayfa 59'da, "*...Eskiden Türkiye ile Gürcistan'ı birbirine bağlayan ve eski zamanlarda Lazika Diyarı, Osmanlı döneminde ise Lazistan Sancağı diye bilinen bu bölge...*" ifadesi yer alıyor. Burada "Lazika Krallığı" ile "Osmanlı Lazistan Sancağı"nı karıştırıyor ve "Lazia Teması"nı yok sayıyorsunuz.

Gürcü ve Abhaz- Abaza kaynaklarında Egrisi Krallığı; Roma ve Bizans kaynaklarında ise Lazika Krallığı olarak geçen krallık, MS 2. yüzyılda, bugün Batı Gürcüstan olarak bilinen coğrafyada yerel siyasî birimlerin kesin biçimini alması sonucunda ortaya çıktı. 5. ve 6. yüzyıl Bizans tarihçileri, Kolhların Lazlar veya Kolha (Kolheti)'nın da Lazika olduğunu yazmışlardır. Kolheti, yaklaşık olarak, bugünkü Gagra sınırından Çoruh ağzına kadar uzanan bölgeyi kapsıyordu.

Kolhlarla Elenler arasında, Karadeniz havzası bölgesi bir rekabet bölgesiydi. Kolhların yayılma alanı batıya doğru Karadeniz'in güney kıyılan boyunca uzanıyordu. Kolheti yönetim alanı, bugün Türkiye'nin sınırlan dışında kalan bölgeden başlamak üzere. Doğu Karadeniz kıyıları boyunca uzanırken, Kolheti kültür alanı Güneydoğu Karadeniz kıyılarını izleyerek "Trabzon"a kadar uzanıyordu.

"Trabzon"un doğusundan Çoruh yatağına kadar olan bölge, Lazların yoğun olarak yaşadıkları bir bölge haline gelmesine rağmen, Lazika Krallığı'mn yönetim alanı dışında kalmıştı.

Güneydoğu Karadeniz yöresinde "Laz adını" taşıyan yönetsel bir birimin oluşturulmasının geçmişi ancak 1204 yılına rastlar. Bu yönetim birim "Theme De Grande Lazia" adını taşıyordu ve 1461'e kadar yaşadı.

Bölgenin Osmanlı yönetimi altına girmesinden sonra, "Lazia Tema"sı yönetsel birimi değişik adla devam etti. 1851 'de Acara çevresi. Yukarı Gurya ile birlikte, kurulmuş olan Lazistan Sancağı'na bağlandı.

Sayfa 60'da, "*Lazlar ve Hemşinliler gibi kadim yerli halkların yanı sıra, burada yaşayanlardan bazılarının kökenlerinin ortaçağ Avrupa'sına, yani Bizans'a dayandığına inanılır. Anadilleri Rumca'nın bir ağzı olan bir grup, günümüzde Müslüman ve Türk olsa da, kimilerine göre onlar İslamiyeti kabul etmiş Bizanslıların soyundan gelir*" şeklinde bir "bilgilendirme"de bulunuluyor.

Bu "bilgilendirme"nizde bir şeyler demek istiyorsunuz, ama diyemiyorsunuz. Ağzınızdaki baklayı çıkarmanın yollarım aradığınız anlaşılıyor. "Bazılarının kökeninin Bizans'a dayandığına" kim inanıyor? Kim, kimlere göre, "Anadilleri Rumca'nın bir ağzı olan bir topluluk" olarak "Bizans soyu"ndan geliyor?

Saygılarımla

Ali ihsan Aksamaz
aksamaz@hotmail.com

(*Sorun Polemik Dergisi*, Sayı 6, Bahar 2003)

Resmî Tarih Resmî Tarihe Karşı: "*Hemşin Gizemi*"

Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki dönemden başlamak üzere Türkiye'de etnisite ile ilgili telif ve çeşitli dillerden çeviri birçok kitap yayımlandı. Bu kitapların yayımlanmasının çok genel anlamda olumluluk taşıdığını söylemek pek de yanlış olmayacaktır. Ancak bu kitapların çoğunda "milliyetçi", yeni resmî ideoloji ve tarih yaratma veya var olanları aktarma eğilimleri ağır basan, komşularını yok sayan ve aşağılayan, "kimlik" dayatmaya çalışan yönelişler söz konusudur. "Bazı yayınevleri"nin bu "yeni dönem"de çeşitli kaygılarla bu tür kitapları yayımlaması, konunun üzerinde hassasiyetle durulmasını gerektirmektedir.

Bu makalede *Hemşin Gizemi* adlı kitapla ilgili eleştirilerimi paylaşmak istiyorum.

"*Birtakım Küçük Eklentiler*"

Hemşin Gizemi adlı kitap 1996 Ekim'inde "Belge Yayınları"nın Marenostrum" dizisinden yayımlanmış.

Kitabın kapağındaki alt başlık ise "*Hamşen Ermenileri Tarihinden Sayfalar*". Kitap, üç bölümden oluşuyor. Birinci bölümde akademisyen Levon Khaçikyan'ın "*Hamşen Ermenileri Tarihinden Sayfalar*" başlığını taşıyan bir makalesi yer alıyor. Bu makale ilk defa "Banber Yeravani Hamalsarani / Erivan Üniversitesi Bülteni'nde, 1969'da yayımlanmış. "Çevirenin Önsözü'nde" belirtildiğine göre, kitabın "Birkaç Söz"ünü de yazan Prof. Paruyr Muradyan tarafından makaleye "birtakım küçük eklemeler ve bir iki düzeltme" yapılmış ve bundan sonra Ermenice'den Türkçe'ye çevrilmiş. Tercüme eden ve yayına hazırlayan ise Bağdik Avedisyan.

Kitabın ikinci bölümünde, Sakaoğlu M. Ali'nin *Dünden Bugüne Hemşin*, Hale Soysü'nün *Kavimler Kapısı - 1* ve Erhan G. Ersoy'un *Hemşinli Etnik Kimliğine Antropolojik Bir Bakış* adlı, daha önce Türkiye'de yayımlanmış çalışmalardan alıntılara yer verilmiş.

Üçüncü bölüm ise, "*Ermeni Bayramları*" başlığı altında "*Derındas - Terındas - Tearindaraç, Vartavar, Astvatsatsin veya Verapokhum Yortusu*" gibi kutlamalar hakkında okuyucu bilgilendiriliyor. Ancak bu bölümün telif mi tercüme mi olduğu konusunda bir bilgi verilmiyor. Bu bölümün yazarının kim olduğu da belirtilmiyor.

Khaçikyan'm araştırmasının "küçük kısaltma veya yetkili tanımlamalarla" bu kitapta yayımlandığını açıklayan Prof. Paruyr Muradyan, "*(rahmetli) Khaçikyan'ın emektar bir kaynak-bilimci, tarihçi ve uzun yıllar Matenadaran'ı (Ulusal Kütüphane'yi) yöneten bir Bilimler Akademisi üyesi olduğunu*" belirtmektedir. Prof. Muradyan, Khaçikyan'ın "*Hamşen Ermenileri Tarihinden Sayfalar*" başlıklı araştırmasında Hemşin

adını taşıyan topluluğun kimliği, kökeni, tarihi, kültürü ve kısmen de diliyle gerçekten ilk kez tanışma olanağı bulduklarını özellikle vurgulama ihtiyacı hissediyor.

"İlk Çalışma" İtirafı Ama...

Khaçikyan, "*Bu inceleme Hamşen Ermenileri tarihinin en son verilerin ışığında bilimsel değerlendirmesini yaparken, bilinen ama darmadağınık olan tarihi, coğrafik ve etnik konuları ilk kez derlemeyi ve aydınlığa çıkarıp araştırarak özetlemeyi deneyeceğiz*" diyerek "konu"ya girmektedir.

"*Ermenistan'dan göç ederek Hamşen'e yerleşen Ermeni nüfusunun anavatanının belirlemiş*" olduklarını belirten Khaçikyan, "kaynaklara" dayanarak şu bilgileri veriyor: "*... kanıtların ışığında Şapuh ve Hamam Amatunilerin yönetiminde Hamşen'e göç eden Ermeni nüfusunun ezici çoğunluğu Amantunilere bağlı süvarilerle köylüler olup Ermenistan"ın yüreği sayılan Ayrarat eyaletinden gelmiş oldukları rahatlıkla ifade edilebilir.*" (s.17) "Bu göçler" hakkında daha da ayrıntılı bilgi aktarma ihtiyacı hissederek şöyle diyor: "*... daha sonraki yüzyıllarda Hamşen dağlık bölgesinin geçit vermeyen vadileri, Ermenistan'ın değişik bölgelerinden, özellikle Hamşen'e sınır komşusu Yüksek Ermenistan bölgesinden göç eden yeni topluluklara da yurt olmuştur, fakat Ermeni Hamşen'in kurucuları, kuşkusuz Şapuh ve Hamam Amatuni'ler önderliğinde Arap boyunduruğuna karşı silâha sarılarak onları yenen ve kendilerine yeni bir vatan kazanan Ayrarat eyaletinin Argatsotın ve Kotayk bölgelerinden gelmiş yiğit insanlardı.*" (s.18)

Khaçikyan, Hamşenliler'in yerli halklarla olan çatışmaları hakkında da bilgiler veriyor: "*...Karadere ve Hopa yörelerine yerleşen Hamşenliler'den bahsetmiştik. Asıl Hamşen'e doğu ve batıdan komşu olup benzer doğa ve iklim koşullarına sahip bu yöreler ta eski tarihlerde Hamşenliler'in dikkatini çekmiş ve onlar adım adım ilerleyerek buraları zaptedip yerleşirken doğal olarak yörenin eski toplulukları olan Rum ve Lazlarla çarpışmalara da girmişlerdir...*" (s.42)

"*Ermeni Kanı Taşıyor*"

Khaçikyan, şu şoven ifadeleri kullanmakta bir sakınca görmemektedir: "*... K. Koch, çok erkenden İslamlığı kabul etmiş bir ailenin oğlunun, Cemil yöresi derebeyinin evine konuk oldu ve dış görünüşünden* "Onun damarlarında özellikle Ermeni kanı dolaştığını" *fark etti.* (s. 36-37) Khaçikyan bununla yetinmeyerek Hamşenlileri "yüceltmek" için komşu halkları aşağılamaya çalışmaktadır. Bunu yaparken kim oldukları belli olmayan "görgü tanıkları"ndan medet ummaktadır: "*...Görgü tanıklarına göre, onlar komşuları olan Rum, Laz ve Gürcüler'den farklı olup yiğit, özverili, dürüst ve içtendirler. Dahası yabancılarla evlenmezler...*" (s.41)

Khaçikyan, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki "millet" kavramıyla ilgili genel kabul gören bir tanımlamayı aktarıyor: "*... Herhangi bir ulusal-etnik kimliği tespitinin önemli belirleyicisi, onun mensup olduğu diniydi. Rum, Laz, Gürcü, Ermeni veya başka ulusların islamiyet'i kabul eden temsilcileri kendilerini "Müslüman" ve "Osmanlı" diye tanıtıyorlardı....*" (s.40) Bu cümleden

sonra, İslâmiyet'i kabul eden diğer "etnik gruplar"ın da kültürel ve dilsel varlıklarını yaşatmaya çalıştıklarını göz ardı ederek Hamşenlileri yine "yüceltme" yolunu seçmektedir: "... *Fakat Hamşenliler İslâmlığı kabul ettikten sonra dahi dillerini, yani Hamşen Ermenicesi diyalektini, coğrafik terimleri, dağ, nehir, vadi, vb. yer adları ile gelenek-göreneklerini, şarkı, şiirlerini koruduve korumayı sürdürüyorlar.*" (a.g.y.)

"Usta bir akademisyen" olduğu anlaşılan Khaçikyan, bu "bilimsel makalesi"nde esas olarak Hamşenliler'in "Ermeni" olduklarını "deliller"e dayanarak ispatlamaya çalışıyor. Bunu yaparken ırkçı yaklaşımlar sergiliyor ve Hamşenlilerle aynı coğrafyalarda yaşayan diğer "etnik gruplar"ı aşağılama yoluna gidiyor. Yapmaya çalıştığı şey bize hiç de yabancı değil!

Kitabın ikinci bölümünde, "Türk araştırmacılar" başlığı altında şu kısa not düşülmüş: "*L. Khaçikyan'ın dikkate değer belgeselini sunarken, Hemşin konusunda bizim araştırmacılarımızdan bazılarının düşüncelerini de ona ekleyip okuyucuya karşılaştırma olanağı sağlamanın faydalı olacağını düşündük.*" (s.47)

"*Sevilmeyen Kız Alıp Verme*"

Bu bölümde ilk olarak Sakaoğlu M. Ali'nin *Dünden Bugüne Hemşin* başlıklı çalışmasından özet ve tırnak içinde "alıntılar" yapılarak bazı eleştiriler getiriliyor. Sakaoğlu'nun çalışmasının 32. sayfasından tırnak içinde yapılan son alıntı şu cümleyle bitiyor: "... *Kıyı komşuları Lazlar'dan kız alıp vermeyi pek sevmediklerinden, eski öz gövde yapılarını koruyabilmişlerdir.*"

(s.52) Khaçikyan gibi Sakaoğlu da komşu bir "etnik grup"a karşı şoven bir tutum sergiliyor. Bağdik Avedisyan da şoven tutumu eleştirmeyerek ve aynen aktararak aynı "hata"yı sürdürüyor.

Bu bölümde "alıntı" yapılan ikinci çalışma Hale Soysü'nün "*Kavimler Kapısı-1*" adlı kitabı. Yazarın ifade düzenine sadık kalınarak bazı özet ve tırnak içinde "alıntılar" yapıldığı görülüyor.

"Alıntı" yapılan son çalışma "*Hemşinli Etnik Kimliğine Antropolojik Bir Bakış*". Yazarı Erhan G. Ersoy. Bu çalışmadaki "Köy Kahvesi Sohbetleri"nden de "alıntı" yapmakta bir sakınca görülmüyor: "*...Hemşinlilerin yakın komşuları olan Lazlarla ilişkilerine de değinen yazar Laz-Hemşin rekabeti üzerine söylenmiş bazı sözleri de aktarıyor:* "Lazdan evliya, koyma avluya" veya "Laza elini veren kolunu kaptırır" *gibi sözler Hemşin'de çok yaygın. Hemşinli yetişkinlerin Lazlar için aşağılayıcı sözler kullandıklarını,* "*kan davası*" *gibi barbarca alışkanlıkları olduğunu,* "eskiden dinsiz veya gayri müslim" *oldukları söylediklerini anlatan yazar, buna karşın Lazlar'ın da Hemşinliler'i* "kumarbaz, içki içen, Ermeniden dönme bir halk" *olduklarını söylediklerini ekliyor.*" (s.58)

Kitabın üçüncü bölümünde ise, başta değindiğim gibi yazarı, telif mi tercüme mi olduğu belirtilmeden "*Ermeni Bayramları*"na yer veriliyor. Bu bölümle ilgili olarak Bağdik Avedisyan, "Çevirenin Önsözü"nde şu açıklamayı getiriyor: "*...burada Hamşen konusuyla doğrudan ilgili görünmemekle birlikte bazı Ermeni bayramlarının geleneksel yorumlarını sunuyoruz. Bunlar putperest dönemlerden beri kutlanagelen, ama Hıristiyanlığın kabulüyle bazen isim bazen de kabuk*

değiştiren en eski Ermeni bayramlarıdır.... Bu bölümleri, Hemşin araştırmacılarının daha sonraki çalışmalarına yararı olur düşüncesiyle ekledim ki araştırmalar "sakat" doğmasın..."

"*Bilimsel Makale*" *Ve* "*Gurur Okşamaları*"

Levon Khaçikyan'ın makalesi, *Hemşin Gizemi* adlı kitabın ana gövdesini oluşturuyor. Bu tür "bilimsel makaleler"de aranan "özellikler"e "büyük bir ustalıkla" uyulduğu görülüyor. Hamşenliler'in "gururlarını okşayarak" onların "komşularından farklı olarak yiğit, özverili, dürüst ve içten" olduklarını özellikle vurgulama ihtiyacı hissediliyor. Acaba dünyanın bütün emekçi halkları yiğit, özverili, dürüst ve içten değil midir? Makalesi dikkatle incelendiğinde, esas olarak, özellikle Türkiye Hamşenlileri'ne yönelik Ermeni resmî tarih tezlerini aktarmaya çalıştığı görülmektedir. Khaçikyan, Sovyetler Birliği'nin on beş birlik cumhuriyetinden biri olan Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin bir yurttaşı ve Bilimler Akademisi üyesidir! Kullandığı metot ve varmak istediği nokta bakımından, Bağdik Avedisyan'ın "Çevirenin Önsözü"nde adını andığı Prof. M. Fahrettin Kırzıoğlu'ndan, yaptığıyla bir farkı var mıdır? Khaçikyan, halkları içten içe bir "Hıristiyan-Müslüman" kamplaşmasına sevk etmeye de büyük bir çaba harcıyor. İslâmiyet'i seçen "etnik gruplar"ın daha önce illâ Hıristiyan oldukları gibi bir saplantı içinde olduğu anlaşılıyor. "Paganlık" diye bir inanışın bulunduğunu kabullenmek istemiyor. Hamşenliler'in Sovyetler Birliği'ndeki sayıları hakkında tahminden öte bilgi veremediğini de görüyoruz!

Prof. Paruyr Muradyan ve Bağdik Avedisyan'ın kitabın başında yer alan makalelerinde belirttikleri "küçük kısaltma ve yetkili tanımlamalar" veya "birtakım küçük eklemeler ve bir iki düzeltme", diğer komşu halkları aşağılayan şoven ifadelerle ilgili neden işletilmemiştir? Komşu halkları aşağılayan ifadeler, en azından makaleyi Türkçe'ye çeviren Bağdik Avedisyan tarafından bazı dipnotlar konularak eleştirilebilir ve aynı görüşte olunmadığı belirtilebilirdi!

Makalede "küçük kısaltmalar ve yetkili tanımlamalar" veya "birtakım küçük eklemeler ve bir iki düzeltme" yapan Prof. Paruyr Muradyan da, bu makaleyi Türkçe'ye tercüme eden ve kitabın ikinci bölümündeki "alıntılar"ı işine geldiği noktada özet ve tırnak içinde yapan Bağdik Avedisyan da Levon Khaçikyan gibi resmî tarih aktarıcılığı yaparak, yalnızca Hamşen Tarihi'ni karartmıyorlar, Hemşenlilere komşu diğer halklar arasına düşmanlık tohumları ekiyorlar.

Resmî İdeolojiler Bir Yana Halklar Bir Yana

"*Hemşin Gizemi*" adlı kitap, 1992'de "Ant Yayınları"ndan çıkan "*Lazlar'ın Tarihi*" ve 1996'da yine "Belge Yayınları"nın yayımladığı "*Pontos Kültürü*" adlı kitaplarla benzer özellikleri taşıyor. Bu kitaplar ilgili "etnik gruplar"ın dil, tarih, kültür, gelenek ve görenekleri hakkında bilgi vermekten daha çok, bu "etnik gruplar"a yönelik diğer resmî tarih tezlerinin derin izlerini taşımalarıyla dikkat çekiyor. "*Hemşin Gizemi*" adlı kitabın ana gövdesini oluşturan "*Hamşen Ermeni Tarihinden Sayfalar*" adlı makaleye (ve "Birkaç Söz" ve

"Çevirenin Önsözü"nü yazanlara) göre, Hamşenliler Ermeni; "Lazlar'ın Tarihi"ne göre Lazlar "Gürcü" / "Kartveli"; "Pontos Kültürü"ne göre ise Pontus(lu)lar" Elen'dir! Hamşenliler, Ermeni resmî tarih tezlerinin; Lazlar, "Gürcü" / "Kartveli" resmî tarih tezlerinin ve "Pontus(lu)lar" ise Elen resmî tarih tezlerinin insafına terk ediliyor!

İlgi çekici olan bir diğer nokta, yukarıda adlarını andığım kitaplar ister telif, ister tercüme olsun yazarlarının veya yayınevlerinin "sosyalist" en azından "muhalif sol" kimlikli olmalarıdır. Amaçlarının şu ya da bu şekilde resmî ideoloji aktarıcılığı yapmak olduğu anlaşılan yazarları bir kenara bırakırsak, "sosyalist" veya en azından "muhalif sol" kimlikli yayınevlerinin, Türkiye'deki resmî tarih tezlerine karşı, dış resmî tarih tezlerinin derin izlerini taşıyan bu tür kitapları yayımlamaları anlaşılabilir bir durum değildir. Bu tür kitapların "bazı yayınevleri" tarafından "gözü kapalı" yayımlanmasının, "muhalif sol"un "milliyetler sorunu"na hiç kafa yormamış olmasından kaynaklandığı açıktır.

"Bazı yaymevleri"nin "etnik gruplar"la ilgili yayınlarda nesnel gerçekliği yansıtmayan düzeysiz ve özensiz ifade ve "saptamalar" karşısında daha dikkatli davranacağını ve "kaş yaparken göz çıkarmayacağını" ümit ederim. (30 Haziran 2002)

Konuyla Bağlantılı ve Önerdiğim Okumalar:

* Emin, Leon (1984): *SSCB'de Müslümanlar*, APN Yayınevi, Moskova.
* Isayev, M. I. (1977): *National Languages in the USSR: Problems and Solution*, Progress Publishers, Moscow.
* *Sovyet Halkları* (1985): APN Yayınevi, Moskova.

Resmî Tarih Aktarıcılığını Eleştiren ve Önerdiğim Okumalar:

* Aksamaz, Ali İhsan (1997): "Bilinçli Olarak Geciktirilmiş Bir Değinme", *Tarih ve Toplum*, sayı 161, Mayıs.
* Aksamaz, Ali İhsan (1999): "Yok Sayma ve/veya Kimlik Dayatma Üzerine İki Örnek: "Yetersiz Bir Laz Kültürü Araştırması", "Lazlar'ın Tarihi", *Kafkasya Yazıları*, sayı 6,
* Aksamaz, Ali İhsan (1999): "Pontos Kültürü'ne Kısa Bir Dipnot", *Kafkasya Yazıları*, sayı 7,
* Aksamaz, Ali İhsan (1997): "Dil Tarih Kültür, Gelenekleriyle Lazlar Kitabı Üzerine (Röportaj), *Sorun Polemik*, sayı 2, Şubat.
* Demirel, Hüseyin (1999): Kafkasya'da Neler Oluyor?", *Bir Adım*, sayı 1, Haziran.

(Sorun Polemik Dergisi,
Sayı 4, Güz 2002*)*

Bir Resmî Tarih Denemesi: "Abhazya Tarihi"

Birinci baskısı Abhazca olarak 1992'de Abhazya'nın Sokhumi kentinde yapılan Doç. Dr. Valeri Beygua'nın (Başlangıçtan 1921 yılına kadar - Özet) *Abhazya Tarihi* ("Apsını Atowrıh") başlıklı eseri Mahinur Tuna tarafından Türkçe'ye çevrildi ve "As Yayın" tarafından yayınladı (Mayıs 2000). Böylelikle kapağında "Abhaz" veya "Abhazya" kelimesi geçen üçüncü bir kitap daha Türkiye'de yayınlanmış oluyor.

1990'da Yura G. Argun'un *Abhazya'da Yaşam ve Kültür* ("Yakhet'i Apsuwa Rıbzazariy Rıkulturiy"/ Sohumi, 1976) ve 1993'te de Gerg Amıcba'nın *Ortaçağ'da Abhazlar- Lazlar* ("Zaatüî Abjarafüışıkusakoa Rkhaan Apsnı Apolitikat Tagılazaaşa"/ Sokhumi, 1983) adlı eserleri Hayri Ersoy ve Yalçın Karadaş'ın çevirileriyle Nart Yayıncılık tarafından Türkçe'ye kazandırılmıştı. "Abaza", "Abhaz" ve "Abhazya" konularına ilişkin uzun makaleleri de içeren Hayri Ersoy ve Aysun Kamacı'nın *Çerkes Tarihi* (Tümzamanlar Yayıncılık, 1992), Hayri Ersoy'un *Dili Edebiyatı ve Tarihi ile Çerkesler* (Nart Yayıncılık, 1993) ve Özdemir Özbay'ın, *Dünden Bugüne Kuzey Kafkasya* (Kafkas

Derneği Yayınları, 1995 ve 1999) başlıklı kitapları da diğerleriyle "bu külliyat"a eklenmelidir.

Olumlu Bir Gelişme: Eleştiri

Valeri Beygua'nın *Abhazya Tarihi* başlıklı kitabına yönelik (benim bildiğim) ilk ve tek "eleştiri" Özalp Göneralp'den geldi. Bu "eleştiri"nin, birçok bakımdan önemli bir "örnek" oluşturduğuna kuşku yok. Ancak bu "eleştiri"nin en önemli tarafı, "Kuzey Kafkasya Camiası"ndan iki kişinin basın yoluyla mektuplaşmalarına yol açmış olmasıdır. Göneralp'in "eleştiri"si, *Tarih ve Toplum Dergisi*'nde yayınlandı. Göneralp, "çevirmen" ve "çeviri"ye ilişkin olarak şu ifadeleri kullanıyor: "*Bütün çabalarına karşın, kitabın çevirmeninin deneyimsiz olduğunu, ayrıca çeviri, üslup, terminoloji, düzelti sorunlarının aşılmasında kendisine yardımcı olabilecek bir ekibe de sahip bulunmadığını belirtmeliyiz. (...) Kitabın çevirisinde karşılaştığımız sorunlu kısımlarla yanlışlar... ele aldığımız örneklerle sınırlı değildir. Bu nedenle kitap, konuya vakıf kimselerden oluşturulacak bir çalışma grubu tarafından yeniden gözden geçirilmeli, sorunlu kısımları tekrar çevrilmelidir (...)*"

Çevirmen Tuna da, yine *Tarih ve Toplum Dergisi*'nde şöyle "cevap" veriyor: "*(...)... derginizin kitap tanıtımı sayfasında yer alan kitabımız, Sayın Özalp Göneralp' ın gayretleriyle bir kitap ve tanıtımından çok çevirmen hatası yakalama amacına yönelik olup kitabın içeriği hakkında en ufak bir şey belirtmemektedir.*"

Göneralp'in, *Abhazya Tarihi*'ne ilişkin "eleştiri"si esas olarak "çeviri"de geçen "Kuzey Kafkasya ve Kuzey Kafkasyalılar"la ilgili "etnik vb. terimler"in gerek kitabın kendi içinde gerekse Türkiye'deki "camia" tarafından "kullanılan" terimlerle neden uyumlu olarak kullanılmadığı noktasında odaklanmaktadır. "*Fotoğraflar*" ve "*Arşiv Hakkında*" ve "*Doğru Olarak Anlaşılması Hemen Hemen İmkânsız Olan Cümle Örnekleri*" başlıkları altında da yine "bazı eleştiriler" getiriyor.

Komşu Halklara Düşmanlık Niye?

Beygua'nın *Abhazya Tarihi* başlıklı kitabı "bir çok bakımdan", ama özellikle ve öncelikle, sosyolojik gerçekleri inkâr ederek Abhazlara "komşu olarak yaşayan halklara karşı" düşmanca yaklaşımlar sergilediği için eleştiriye muhtaçtır.

Kitap, tarihin "oldukça karanlık dönemleri"ne ilişkin olarak "kesin bilgiler" vermesi bakımından da oldukça ilgi çekici. Tuna, kitabın "önsöz"ünde kitabı Türkçeye çevirmesinin sebeplerini de açıklıyor: "*Valeri Beygua'nın bu kitabını okur okumaz, çevirmeye karar verdim. Çok geniş bir zaman diliminin, kronolojik bir biçimde, bu denli kısa anlatılması hoşuma gitti. Ayrıca, bilimsel şekilciliğe kaçmadan ve dipnotlara dalmadan, ders kitabı gibi olmasını da pek sevdim. Bu kitabı herkes okusun istedim...*"

Çevirmen, "bilimsel şekilcilik" ve "dipnotlar"dan hoşlanmadığını söylüyor. Böyle olunca da, "*Gürcü Krallığının temeli bilindiği gibi Abhaz Krallığına dayanıyordu. O yüzden pek çok yabancı yazar Gürcistan'a*

Abhazya diyordu. Gürcülere de Abhaz diyorlardı."(s. 38) cümlesinde olduğu gibi, "tarihsel bilimsel tespitler" havada kalmaktadır.

Beygua, "Abhaz ulusu"nun geçmişini "çok geriler"e götürmektir : "*...7. Yüzyılın başlarında ... Abhaz boyları çoktan ulusal birlik oluşturmuşlar, kendilerini tek bir ulus kabul etmeye başlamışlardı. Lider olarak Abasgları kabul etmişler, onların etrafında toplanmışlardı. Çünkü ekonomik, politik hakimiyet Abasgia'nın elindeydi. Ayrıca Abazgia, Bizans'a daha yakındı ve onların politikalarını uyguluyordu. Bizans'tan da iyi destek alıyordu. Bu tarihlerden itibaren Abhazlar tek bir ulus olma yolunda ilerlemeler kaydediyor, politikalarını çiziyor, ileriye yönelik hedeflerini belirliyorlardı...*" (s. 27-28)

Beygua, yine 7. yüzyılın başında,"Abhaz ulusal dili"ne vurgu yapıyor: "*Abhaz etnik boyları konsolidasyona gidince, dillerindeki, diyalekt farkları da zamanla yok olmaya başladı. Abhaz ulusal dilini oluşturmada liderliği Apsilya diyalekti aldı...*" (s. 28) Ancak neden Abasgia diyalektinin değil de Apsilya diyalektinin "Abhaz ulusal dili"nin "liderliği"ni yaptığı konusuna değinmiyor.

Beygua, Çarlık Rusyasının yönetimindeki bu topraklarda "doğal göç ve ekonomik, ticarî ve sosyolojik prosesler"i de kabullenmek istememektedir: "*(...) Megreller*... Abhazya'ya dolduruldu. Önceleri işçi ve kiracı olarak geliyorlardı. Bazı tavad-aamısta arazilerinde*

* Kitapta Megrel "Mingrel" olarak, Megrelya da "Mingrelya" olarak kullanılmış.

çalşmak üzere gelen bu Megrel ameleler, zamanla para kazandıkça, ayaklarının üstünde durmaya başladılar. Toprak alıp, ekip biçmeye, burada doğup, büyüyen kimseler gibi yaşamaya başladılar.

Sürgünden önce Abhazca'dan başka ses duyulmayan bu ülkede, şimdi bin bir dil konuşuluyordu. Her çeşit insan vardı. Ama ayrı bir gerçek de her an fark edilip, hissediliyordu. Burası Abhazya idi ve çoğunluk hâlâ Abhazlardan oluşuyordu. Ev sahipleri de Abhazlardı. Bunu herkes görüyor ve bunun böyle olduğunu gayet iyi biliyordu.

1897 yılında Rusya'da yapılan genel nüfus sayımında Abhazya'da 58.000 Abhazın yerleşik olarak yaşamakta olduğu tespit edildi. Yine aynı yıl buraya gelip yerleşen Megrel ve Gürcü sayısı da hemen 25.000'e ulaştı. Ermeniler 6.000, bir o kadar da Rus vardı (...)" (s. 111)

Doğal Sosyolojik Prosesler

Beygua, 19. Yüzyılın sonlarında bu topraklardaki "doğal ekonomik, ticarî ve sosyolojik prosesler"in doğal sonuçlarından da rahatsızlık duymaktadır: "... *Abhazya'yı Gürcüler ve Megreller ele geçirmek üzereydi, bütün ekonomik merkezler onların elindeydi...*" (s. 130)

Beygua'nın komşu halklara yönelik düşmanlığı "günümüz"ü de aşmakta, "geçmiş"e kadar uzanmaktadır. Lazika (Egrisi) ve Kartli (İberya) krallıklarıyla ilgili verdiği "bazı bilgilerin" yanlış veya çelişkili ve bu krallıklarla ilgili kullandığı "etnik vb. terminoloji"nin de "karışık" olduğu anlaşılmaktadır.

"Ulus kavramı"nın ortaya henüz çıkmadığı, bölge halklarının prens veya kralların yönetiminde yaşadıkları dönemlerde, feodal egemenlerin birbirleriyle olan sürtüşme, çatışma ve savaşlarını bile Beygua, "ulusal mücadele"ymiş gibi yansıtmakta bir sakınca görmemektedir. "Abhazlarla komşu halklar arasındaki düşmanlığın" "çok eskiler"e ve Abhazlar açısından "haklı sebepler"e dayandığını da kendince ispatlamakta ve her nedense (!) "İngur ve Kodor arasında da Abhaz halkının yaşadığı"na özellikle vurgu yapmaktadır: "*...13. Yüzyılın sonunda ve 14. Yüzyıl başında Megrel Kralı, Abhaz Kralının topraklarından epey bir kısmını almış, Kodor kıyılarına kadar, özellikle de sahil boyuna Megreller gelip yerleşmişlerdi. İngur ve Kodor arasında yaşayan Abhaz halkı gibi, Abhaz Kralına bağlı diğer soylu yöneticiler de bu durumdan çok üzüntü duyuyordu. 15. Yüzyılda Abhaz topraklarını geri almak için Çaçbaların liderliğini yaptığı Abhaz feodalleri halkı ayaklandırmaya karar verdi. Kuşkusuz İngur ve Kodor arasında yaşayan Abhaz halkı da onları destekliyordu. Ulusal bilinç mükemmeldi. Bu yüzden halk büyük ayaklanmalar yaptı. Megrelya ağır darbeler aldı.*" (s. 44)

"*Mükemmel Ulusal Bilinç*"

Beygua, 15. Yüzyılda, yine "ulus kavramı"nm ortada bile olmadığı bir dönemde "Abhaz ulusal bilinci"nin "mükemmelliği"ni keşfetmekle yetinmiyor, 17. yüzyılda, "Abhazcayı unutan Abhazlara anadilleri"ni öğretmenin epey zaman aldığını da tespit etme becerisi (!) gösteriyor ve Megrel düşmanlığı yapıyor: "*Abhazların,*

Megrelya'ya kaptırdıkları toprakları geri alma çabaları 1670'li yılların başından 1680'li yılların sonlarına kadar sürdü. Özellikle de Abhaz Kralı Şüarah Çaçba Abhazya sınırını İngur Nehri kıyılarına kadar ulaştırdı. Üç yüzyıl Megrel baskısı altındaki Abhaz topraklarında yine Abhaz sesini duyurmak, yansıtmak gerekti. Ama bu pek kolay bir iş değildi." (s.48)

Kitabın üçüncü sayfasındaki alt başlıkta " Başlangıçtan, 1921 yılma kadar (Özet)" açıklaması yer almasına rağmen, gerek "Yazardan" gerekse de "Son Söz" bölümlerinde "günümüz"e ilişkin "değinmeler"de de bulunulmaktadır. Bu "değinmeler", "genel kabul gören kaynaklar"a ve istatistikî bilgilere dayanmadığı gibi, kullanılan "dil" de şovendir:

"*... 6. Yüzyılda Abhazya, Bizans Kolonisi oldu. Aynı zamanda da bir Hıristiyan ülkesi haline geldi. İşte o zaman ... Abhaz feodal beylikleri konsolidasyona geçti. 8. Yüzyılda Abhazlar, tüm Kafkasya'yı titretecek olan Abhaz Devleti'ni, Abhazya Krallığı'nı kurmuş oldular.*"

Mülkiyet, Üretim ve Paylaşım İlişkileri Belirleyici Değil mi?

Beygua, "Abhaz ulusu" kavramma "Tarihin derinliklerinden günümüze kadar" ve sıklıkla kitabında vurgu yapmasına rağmen, bunların "dönemlere göre üretim, paylaşım ve mülkiyet ilişkileri" konusuda bilgi vermekten kaçınıyor. "Zorunlu göç" ya da "sürgün"de Yalnızca Rusları suçlamakta Abhaz toplumundaki "apısha" (kral), "ah" (derebeyi), "amısta-ambısta" (öz-

denler), "ınkhvü" (halk), "atü" (köleler) arası ilişkilerin "savaş" ve bu "zorunlu göç" ya da "sürgün"e etkisi konusunda bir yorum getirmemektedir.

Komşu diğer "küçük" halklarla karşılaştırıldığında, Sovyet Yönetimi'nin Abhaz halkına oldukça cömert* davrandığım Beygua kabul etmek zorundadır. Tek başına "resmî istatistikî verileri" bile bu gerçeği ortaya koymaktadır. Ancak 1943 doğumlu, "Sovyet nesli"nden olan Beygua Sovyetler Birliği'nin çözülüşünden hemen sonra, yani 1992'de her nedense (!) şovenizmin batağına saplandığı için komşu "küçük" halkların dayanışmasını savunmak yerine boğazlaşmalarının "entelektüel" altyapısını oluşturma telâşı içindedir. *Abhazya Tarihi* dikkatle incelendiğinde, daha önce "aynı cenah"tan kişiler tarafından Türkçe'ye çevirilen *Abhazya'da Yaşam ve Kültür* ve *Ortaçağ'da Abhazlar, Lazlar* başlıklı kitaplarla bile "temel konularda" büyük çelişkiye düştüğü görülmektedir. Kitabı Türkçe'ye çeviren Tuna'nm bu iki kitabı dikkate almamış olması ve "dipnot katkısı"nda bulunmaksızın kitabı yayına hazır hale getirmiş olması, istemeden de olsa Beygua'nın "resmî tarih" yaratma çabalarına destek verdiği anlamına gelmektedir. Beygua'nın kitabını adeta didik didik ederek "çevirmen hataları"yla ilgili olarak *Tarih ve Toplum Dergisi*'nde yaklaşık üç sayfalık bir "eleştiri"yi kaleme alan Göneralp'in de Beygua'nın "resmî tarih" yaratma çabalarını "görmemesi" dikkat çekici!

---

* Bkz.: Ali İhsan Aksamaz, "Sovyetler Birliği'nin Milliyetler Politikası ve Kafkasya", *Tarih ve Toplum,* sayı 199, Temmuz 2000, İletişim Yayıncılık, İstanbul.

Resmî İdeoloji Resmî İdeolojidir

Özetle; Beygua'nın *Abhazya Tarihi*, Abhazlarla komşu diğer halklar arasındaki dostluğun yalnızca "dün"ünü ve "bugün"ünü değil, "yarın"ını da karartmaya çalışmaktadır. Beygua,"Son Söz"ünde bir yandan, "*...düzmece tarihlerle Abhazlar'ı yeniden yok etme teorileri üretmeye başladılar.*" diye rahatsızlığını dile getirirken diğer yandan kendisi de "resmî tarih" dayatmaya çalışan "benzer tarih çalışmaların"nda olduğu gibi,"etnik terimler"i, "coğrafî bölge adları"nı ve "siyasî yapılar"ı dönemlere göre değil, "Abhaz merkezli" olarak, tarihsel kesintisizlik ve kapsayıcılık içinde vermektedir.

Kitabın bundan sonraki baskıları, hiç kuşku yok çevirmen Tuna'nın "resmî tarih" yaratmaya yönelik çabaları eleştiren "dipnot katkı"sına ve özeleştiriye oldukça muhtaçtır. Ayrıca eleştirilerin de bunlarla birlikte yayınlanması anlamlı olacaktır. (1 Mart 2003)

Konuyla Bağlantılı Olan ve Önerilen Okumalar

* Özalp Göneralp, "Kitabiyat: Abhazya Tarihi Üzerine Yeni Bir Kitap", *Tarih ve Toplum,* sayı 210, Haziran 2001, İletişim Yayıncılık, İstanbul.
* Bedri Habiçoğlu, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler,* Nart Yayıncılık, İstanbul, 1993.
* Igor Marykhuba, *About The Abkhazians And Abkhazia,* Republic of Apsny, City of Sukhum, 1993.
* Zafer Süren, "Kafkasya'dan Göçlerde Sosyal Yapı", *Tarih ve Toplum,* sayı 199, Temmuz 2000, İletişim Yayıncılık, İstanbul.

* Mahinur Tuna, "Okurlardan Mektup: Abhazya Tarihi Üzerine...", *Tarih ve Toplum,* sayı 212, Ağustos 2001, İletişim Yayıncılık, İstanbul.
* Yuri Voronov (Reviewed by), Mariam Lordkipanidze, *The Abkhazians and Abkhazia*, The Institute of Language, Literature and History, Sukhum, Abkhazia (Institut Français D'etudes Anatoliennes Istanbul, Bibliotheque Inv. No. 15 340 (COLL LXIII/29).

(Sorun Polemik Dergisi, Sayı 7, Yaz 2003)

"Lazlar, Çerkezler ve Kürtler..."

Kısaca eleştireceğim makalenin başlığını, bu makalenin başlığı olarak da kullanmamın uygun olacağını düşündüm.

23 Haziran 1992 tarihinde Hüseyin Deniz imzasıyla *Özgür Gündem Gazetesi*'nde ilginç bir makalesinin yayımlandığından çok sonra haberim oldu; hiç de hoş olmayan bir içerikte olduğunu duydum. Daha sonra da bu makalenin ancak bir bölümünü küpür şeklinde Ankara'da yayımlanan bir dergide (yanılmıyorsam adı *Marje* idi) görmüştüm.

Basında Çerkesler ile ilgili olarak çıkan bazı haber, yorum, makale, araştırma yazıları, mektup vb. çalışmaları içeren kitap geçtiğimiz günlerde elime ulaştı. *Basında Çerkesler-1* başlığıyla Savsıriko tarafından yayımlanan bu kitabın önsözünü Yaşar Güven kaleme almış. Hüseyin Deniz'in "*Lazlar, Çerkezler, Kürtler..*" başlıklı makalesinin tamamı da bu kitapta yer alıyor. Yayımlanmasının üzerinden uzunca bir zaman geçmiş olmasına rağmen, bu makaleye dikkat çekilmesi gerektiğini düşünüyorum. Makale yazarı Hüseyin Deniz'in, bazı devlet adamları ve köşe yazarları ile sorunu olduğu anlaşılıyor, ama onların adlarını anmaktan nedense (!) çekiniyor. Bunun yerine Lazlar, Çerkesler

ve Araplar'ın şahsında, "Kürtler" dışındaki diğer etnik grupları hedef tahtasına oturtuyor. "Dil", içerik vb. bakımlardan 'hilkat garibesi' bir makale kaleme alıyor.

"*25 Milyon Kürt Vardır... Çerkezler, Lazlar?*"

Deniz şöyle yazıyor: "*Bir kere Kürtler'le köşe yazarlarının yazdıkları ve sözüm ona haklarını savunur göründükleri Lazlar, Çerkezler... aynı kefeye konulamazlar. En başta sayı yönünden bir değiller. Bugün Türkiye'de devlet büyüklerine göre 12 milyon, bize göre en az 25 milyon Kürt vardır. Lazlar'ın, Çerkezler'in, Araplar'ın sayısı taş çatlasa bir milyonu bulmaz. Kürtler, tartışmasız bir gerçektir, ulusturlar Kendilerine özgü dilleri, kültürleri, yaşayışları, yoğunlukla yaşadıkları ülkeleri, milattan çok öncesine dayanan tarihleri... vardır. Aynı şeyler Çerkezler, Lazlar için söylenebilir mi? Bugün Lazca, Çerkezce diye bir dil kalmış mıdır? Hani bunların kültürleri, kitapları, alfabeleri, tarihleri? Ve her şeyden önemli ifadeyle, olsa olsa azınlık diye niteleyebiliriz. Ama azınlık hakları için bile olsa herhangi bir mücadeleleri yoktur. Hiçbir yolla yoktur...*"

"Büyüklük" ve "çokluk" ifadelerine çok fazla vurgu yapan Hüseyin Deniz, sanki çok önemliymiş gibi 'Kürtler'in ve Lazlar'ın, Çerkesler'in, Araplar'ın sayısı hakkında "oldukça isabetli tahminler"de bulunuyor. "Kürtler"in sayıca daha fazla, diğerlerinin çok az olduğunu özellikle vurgulamak istiyor. Yüz kişilik bir köyde yaşayan ve kendi dilini konuşan bir "etnik grup" ile, çok daha geniş bir coğrafyada yoğunlukla yaşayan ve

kendi dilini konuşan bir başka "etnik grup" arasında böyle bir tartışma başlatmak ve "büyüklük" vurgusu yapmak hiç de şık bir davranış şekli değil. Bir ülkenin kültürel ve dilsel zenginlikleri, sebep ne olursa olsun, kıyas yapılıp içlerinden birini yüceltmek için gündeme getirilmemeliydi. Esas vurgu, "yok sayılan" kültürel ve dilsel zenginliklerin yaşatılmasına yapılmalıydı.

Cehalet, Cehalet, Cehalet

Sayıyla bağlantılı olarak bir de "ulus" kavramına dikkat çekmeye çalışan Deniz, Kürtler'in kendilerine özgü dilleri, kültürleri, yoğunlukla yaşadıkları ülkeleri, milâttan öncesine dayanan tarihleri olduğuna dikkat çekmek istiyor. Bütün bu sıraladığı özelliklere, kendisinin "Kürtler" karşısında küçümsemek için adlarını andığı Lazlar da Çerkesler de Araplar da diğerleri de sahiptir. Eğer bilmiyorsa; bilmeden ve hele araştırmadan yazmak "cehalet"inin belirtisidir.

Deniz, kendisi görmediği için bu "etnik gruplar"ın dil, tarih ve kültürleriyle ilgili kitapların ve alfabelerinin bulunmadığına hükmediyor ve Lazca ve "Çerkesce"nin şahsında "Kürtçe"nin dışındaki diğer "yerel dilleri" de aklımca aşağılama yoluna gidiyor. Bu konuda da yanılıyor. Farkında değil; ama "cehaleti"ni bir kez daha ortaya koyuyor.

Bir başka "cehalet" örneği daha sergiliyor ve "azınlık" kavramının literatürde ne anlama geldiğini bilmediğini ortaya koyuyor.

Deniz, "yok sayılan bir dil"in mücadelesini veren bir kişi gibi değil, "yok sayan resmî ideolojinin maaş-

lı memuru" gibi bir portre çiziyor yazdıklarıyla. Deniz, şunları da yazıyor: "... *Bütün yönleriyle, her yol ve yöntemle kimlik mücadelesinin içinde olan milyonlarca Kürt ile, sayıları, yerleşim yerleri bile bilinmeyen, en küçük bir mücadele içinde olmayan, dahası varlıkları bile tartışmalı olan Lazlar, Çerkezler, bilmem neler aynı kefeye konulabilir mi?*"

Deniz'in bu makalesini "Kürtler" ile Lazlar, "Çerkesler" ve "Araplar"ın şahsında sayıları az diğer "etnik grupları" karşı karşıya getirmek için yazıldığına artık kuşku kalmadığını düşünürken "bir âlicenaplık örneği" ile karşılaşıyoruz! "*Kürtler için istediğimiz demokratik ve insani hakları, adları, sanları olan ancak varlıkları tartışmalı Lazlar, Çerkezler için de isteriz...*" diyor, ama yine aşağılamaktan geri durmuyor.

Deniz'in "Kürtler" dışındaki "etnik grupları", Lazlar, "Çerkesler" ve "Araplar"ın şahsında aşağılamasının sebebini makalesinin son bölümünde somutlaştırıyor. Kendisine tehlike gelmeyeceğini düşündüğü "Lazlar, Çerkezler, Araplar"a kesin ifadelerle demediğini bırakmıyor ama, "onun dışında", "biraz dikkatli olması"nm iyi olacağına hükmetmiş ki, "iniş-çıkışlı ifadeler" kullanmaya başlıyor. "... *Bu topraklar Kürtlere de Türklere de yeter. Bu topraklar üzerinde kardeşçe eşitlik içinde yaşamak varken, boğazlaşmanın gereği var mıdır? Devlet yöneticileri ve köşe başlarını tutmuş kurnazlar, demagoglar Kürtler'le, Lazları, Çerkezleri bir görme yanlışlığından, saptırmasından ve kurnazlığından vazgeçsinler...*"

Oku, Oku, Oku!

Tipik bir "milliyetçi" olduğu anlaşılan Hüseyin Deniz, makalesinde "Kürtler"in ancak "Lazlar, Çerkezler, Araplar"la kıyaslanabileceğini düşünüyor. Kıyas fikri ve kendisinin bu kıyas tavrı yanlış. Makalesinde yaptığı gibi "Lazlar, Çerkezler, Araplar"ı aşağılayarak "Kürtler"i yüceltebileceğimi zannediyor. Kendisinin bu tavrı da, yanlış ve bir o kadar da tehlikeli. "Şoven duygular"dan söz ediyor. "*... bilmem neler de..*", "*... sayı yönünden...*", "*sayıları taş çatlasa...*", "*...diye bir dil...*", "*...Hani bunların...*", "*...azınlık hakları için bile...*", "*...adları sanları olan ancak...*", "*...bilgi ve kültür birikimine sahipseler...*", "*...nerede yaşadıkları, sayıları bile...*", "*...Bugün kaç kişi...*", "*...tarihten yok olmak üzereler...*" gibi ifadeleri kullandığı makalesinden sonra, "kimin şoven duygular" içinde olduğunu görebiliyor mu acaba? Demek insanın gözünü "mikro milliyetçilik" bürüdüğünde böyle oluveriyormuş; söylüyorlardı da inanamıyordum. (1995)

Kaynaklar ve Önerilen Okumalar:

* Deniz, Hüseyin (1992): "Lazlar, Çerkezler ve Kürtler", *Özgür Gündem Gazetesi*, 23 Haziran (Aktaran: Basında Çerkesler-I, Savsırıko, Basımevi Matbaacılık, İstanbul, 1993).
* Aksamaz, Ali İhsan (1993): "Lazlara Gülmenin Dayanılmaz Hafifliği", *Özgür Gündem Gazetesi*, 15 Haziran.
* Aksamaz, Ali İhsan (1993): "Yaşadıkları Coğrafyanın Otoktonları: Lazlar", *Özgür Gündem Gazetesi*, 19 Temmuz.
* Erdoğan, Yılmaz (1993): "Cumhuriyet'in Kuruluş Senedi Ve Tutulmayan Sözler", (Yüz Çiçek), *Aydınlık Gazetesi*, 7 Aralık.
* Sever, Metin; Dural Baran (1994): "Kürt-Laz-Çerkez İttifakı!", *Nokta,* sayı 6, 30 Ocak-5 Şubat.

"Ne Oldu Sana, Ne Oldu Böyle?"

Kaldıraç Dergisi'nin Ocak 2003/ 33. sayısında "*Üst Kimlik Kıskacında Lazlar*" başlığını taşıyan Selma Koçiva imzalı bir makale yayınladı. Makale okunduğunda hiç de başlığının çağrıştırdığı içerikte olmadığı anlaşılıyor. "Dayatılan alan"da "dayatılan kavramlar'la "tartışma yürütme"ye çalışan makale "daldan dala atlayarak" ne demek istediğini anlatmadan ancak "konuya ilgisi olanlar"ın kafalarını karıştırmaya çalışarak ve "konuya yeni duhul olanlar"ı da yanlış bilgilendirmeye çalışarak noktalanıyor. Sosyalist Laz kimlikli makale yazarının kullandığı "bazı kavramlar"la "bazı konular"da "bir şeyler söylemeye çalıştığı" anlaşılıyor; ancak mesajı "net değil."

"*Anadolu kavramıyla bir sorunu olduğunu*" belirterek makalesine başlayan yazar, bu kavrama "kendi etnik kökenini tam olarak ifade etmediğinden mesafeli durduğunu" yazarak "Kafkasya" kavramına vurgu yapıyor; bununla bağlantılı olarak da "Kartveli" ve "Gürcü" kavramlarına değiniyor. Dayatılan "üst kimlik" ve "alt kimlik" gibi kavramları da kullanmakta bir sakınca görmeden "bazı ciddî tespitler"de bulunuyor.

"*Acaba Kabahat Tercümanda Mı?!*"

Selma Koçiva bir yandan "*Laz halkı, Kartveli üst kimliği dayatmasıyla karşı karşıya*" diye yazarak hoşnutsuzluğunu dile getirirken, diğer yandan da, "*Kartveli üst kimliği Türkçe'ye Gürcü üst kimliği olarak çevrilmekte. Sonuçta Lazlar Gürcü'dür denilmekte....*" diye yazarak da "sorun"un yalnızca bir "çeviri hatası"ndan kaynaklanabileceğini ima etmeye çalışmaktadır. Yazar, makalesinin bütünü okunduğunda da görülecektir ki, Lazlar "Kartveli"dir veya değildir diyemiyor; kaypak bir tutum sergiliyor.

Yazar, "Kartveli" kavramının yanlış olarak "Gürcü" kavramına denk olarak kullanılmasına mı; "Kartveli" ve/ veya "Gürcü" kavramının Türkiye'deki "bazı kişiler" tarafından şovenizm temelinde kullanılmasına mı, yoksa "Kartveli" kavramının Gürcüstan'ın resmî idelojisinden kaynaklanan dayatmacı bir kavram olduğunu düşündüğü için mi karşıdır? Ya da yazar, hangi haklı sebeplere dayanarak "Kartveli" kavramının yanındadır? Yazarın somut bir tavrı yok.

"Kartveli" kavramının "geçmişi" ve geçmiş ve günümüzdeki "kapsayıcılığı" ve Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği'ndeki, "nüfus sayımları ve sonuçları" ve "idarî yapılanmalar" konusunda hiçbir ciddî araştırmada bulunmamış olan makale yazarı, "bu kavram"ı ortada bırakarak bir başka konuya geçmektedir.

Yazar, bir "*Çveneburi Çevresi*"nden bahsediyor makalesinde; bunların "Türkiye'de kullanılan Laz alfabesi"nden dolayı kendilerini suçladıklarını bunun da kendilerini üzdüğünü vurguluyor. Makale yazarı, "bu

suçlamalar"ın hangi periyodiklerde, ne zaman ve kimler tarafından yöneltildiği konusunda hiçbir bilgi vermiyor. Latin alfabesine aşina Türkiye Lazlarının, bu Laz alfabesini kullanmalarının doğal bir davranış olduğunu savunamamaktadır.

"Çveneburi Çevresi" demekle, İstanbul'da *Çveneburi Kültürel Dergi*'yi çıkaran "sansürcü" birkaç kişiyi mi kastediyor? Sovyetler Birliği'nin çözülüşünden hemen sonra, özünden henüz uzaklaşmamış fakir Gürcüstan halkına ilk kazıkları atarak onlara "ticaret alanındaki ilk anlamlı deneyimler"ini kazandıran "çonguri simsarı"nı mı kastediyor? Almanya'da daha "İlk şişenin dibini bulamadan" milliyetçilik duyguları depreşerek benzerleri gibi kendi "Gürcülük"lerini ancak "Lazları Gürcü yaparak" hatırlayan ve konuyu ayıldıktan sonra da tadında bırakmayı her zaman akıl edemeyenleri mi kastediyor? Bu da belli değil!

İnkâr Ediyor

Selma Koçiva, içinde bulunduğu çelişkili durumun farkında ve bundan rahatsızlık duyuyor. Durumu kurtarmak için bir çözüm bulduğuna inanıyor ve düşünmeden yazıyor. "*Kartveli üst kimliği ne anlama geliyor?*" diye soruyor ve cevaplıyor: "*Halkların inkârına mı yol açıyor, halkların kardeşliğini mi simgeliyor? Bu soruya yanıt bulabilmek için Gürcistan' ın tarihini, kültürünü, birikimini bilmek lazım ...*" Bu noktada bir "sır"rını açıklıyor: "*Ben Gürcistan'a iki kez gittim*" Bir ülke hakkında değerlendirmeler yapabilmek için illâ o ülkeye gitmenin gerekli olduğunu düşünüyor anlaşılan!

Selma Koçiva, makalesinin sonlarına doğru "hedefi belli olmayan ve çok çirkin" suçlamalarda bulunuyor ve "bir yerler"e mesajlar vermeye çalışıyor. "... *Biz Türkiye'de yaşayıp Gürcistan üzerine ahkâm kesemeyiz. Bunu yapan bazı Laz aydınları Türkiye'deki sorunları ele alacaklarına, Gürcistan'daki üst kimlik sorununa ateş püskürüyorlar. Herkes önce Türk milliyetçiliğinden arınıp masaya otursun.*" gibi seviyesiz satırları yazmaktan utanç duymuyor.

Değişen koşullar, toplumsal hayatın her alanında olduğu gibi Laz - "Gürcü" / "Kartveli" ilişkilerinde de "şu veya bu şekilde" yeni değerlendirme, anlamlandırma ve tanımlamaları ve dayanışma ve yardımlaşmaları doğal olarak gerekli kılabilir. Ancak bütün bunlar, "ay valla ben hatalıymışım" deyip, ne resmî ideolojilere ve resmî tarih tezlerine teslim olmayı gerektirir ne de dürüst insanlara taa Almanyalardan "çamur" atmayı. Makale yazarı maksadını aştığını kabul edip özeleştirisini yapmak durumundadır.

Sosyalist eğilimli bir periyodikte makalesini yayınlatmayı başaran yazar konuya "üretim, mülkiyet ve paylaşım ilişkileri" zemininde ve "sosyolojik doğallık penceresi"nden bakmayı bir türlü istemiyor, her devletin yönettiklerine yönelik resmî bir ideolojisi ve resmî tarih tezlerinin bulunduğunu henüz tam olarak öğrenemediği ve 1926 öncesi ve sonrası Sovyetler Birliği nüfus sayımlan sonuçlarından habersiz olduğu için sürekli çuvallıyor.

Selma Koçiva, en azından sosyalist bir periyodikte yazılmaması gereken ifadeleri de kullanıyor: "*Gürcistan, Türkiye değildir. Gürcüler kardeşimiz, Gürcistan kültürel anavatan ...*" Türkiye'de yaşayan diğerleri gibi

Lazlar da yaşadıkları bu topraklarda tarih kadar eski değil mi? Türkler, Kürtler, Araplar da Gürcüler gibi Lazlara kardeş değil mi?

"*Gittim, Gördüm Yine de Anlamadım*"

"Aynı konu"da daha önce yazdıklarıyla bu makalesinde yazdıkları zıtlık teşkil etmektedir. Daha önce yazdığı ve "Gürcü" / "Kartveli" resmî ideoloji ve resmî tarih tezlerine karşı mücadele ettiği makalelerini zannederim hatırlar. Yazdıklarını Ağustos 1995'te Frankfurt'ta kitap olarak yayınlatmıştı. Bu kitabından bazı başlıkları kendisine hatırlatmak isterim: "*Konumuza Gelen Çok Yönlü Tepkiler*" (s. 13), "*Ogni'yi Selâmlıyoruz*" (s.57), "*Lazlar Üzerine Notlar*" (s.64), "*Latin Alfabesinin Zorunluluğu Üzerine*" (s.87), "*Gürcü Dostlara Yanıt*" (s. 105).

Selma Koçiva'nm yazdığı makalelerden bazı satırları hatırlayalım: "*Öteden beri Gürcistan'da Lazların Gürcülerin bir kolu olduğu, Lazcanın da bir Gürcü lehçesi olduğu görüşü yaygındır. Bu doğru değildir... Bu anlayışlar temelinde kardeş halk Megrellerin bile ... kendi kültürlerini geliştirmek için hiçbir olanakları yoktur...*" (s.14). "*... Lazlar ve Megreller Gürcü değildir... Bunların Gürcülerin bir kolu olduğunun gösterilmesi Gürcü şovenizminden etkilenmedir ...*" (s.57). "*resmî Gürcü düşüncesine göre Laz halkı kendine özgü bir halk değil... Konumuzun bu boyutu da devrimci kamuoyunda pek bilinmiyor. Hatta Gürcü kökenli devrimciler, ilerici devrimci basına yazılarla Lazların Gürcü olduğunu ispatlamaya çalışıyorlar...*" (s.70).

"Özgür Politika'da yazıları yayınlanan sayın Tanto İmer'e yanıt vermeden geçemeyeceğim. Sayın İmer sürekli, yazılarında Lazların Gürcülerin bir kolu olduğunu ispatlamaya çalışmaktadır... Yazılarına yansıyan ne yazık ki Gürcistan'ın resmî düşüncesidir... Gürcistan'da Lazlar ve Hıristiyan Lazlar olan Megrellerle ilgili önemli sorunların olduğu artık gizlenemez..." (s.195).

Bu satırları kendisinin yazdığını unutmuş anlaşılan! Şimdi ne oldu da resmî "Gürcü" / "Kartveli" resmî ideolojisine teslim olmaya hazırlanıyor; bu tornistan manevraları niye?

Aslında İki Gürcüstan Var

Makale yazarı Selma Koçiva, iki Gürcüstan olduğunun farkına da varamıyor. Biri kardeşleriyle dayanışma içinde olması gereken ve yaratılmayı bekleyen, beyin ve yüreklerdeki Gürcüstan. Diğeri resmî ideolojisiyle kardeşlerini yok sayan Gürcüstan. Makale yazarı, ikinci Gürcüstan'la filörte hazırlanıyor. Hem *"Kültürel anavatan"* olarak adlandırdığınız Şevardnadze'nin Gürcüstan'ı da ABD'ye teslim olmuş; yakın bir zamanda ABD'ye askerî üs kolaylıkları sağladı ve şimdi de ABD'ye destek sağlamak için Irak'a yüz kişilik bir askerî birlik yollamaya hazırlanıyor! Sosyalist bir yazar olarak kendisinin bu vb. konudaki değerlendirmelerini de yansıtacak özeleştirisini bir an önce kaleme alarak *Kaldıraç*'ta yayınlatması faydalı olacaktır. (22 Temmuz 2003)

(Sorun Polemik Dergisi, Sayı 8, Güz 2003)

Yaşar Güven'in Röportajı[*]

- Ali İhsan Bey, merhaba. Bize zaman ayırdığınız için teşekkür ederek ilk soruyu yöneltiyorum. Kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?

- Ardeşen kökenli ve anadili Lazca olan bir baba ile kökeninde "Çerkeslik" de bulunan bir annenin ilk çocuğuyum. Melezim, dünyadaki herkes ve herşey gibi. Konuşanları azalmış, yok sayılan, yok edilmeye çalışılan dillerin nefesiyim. Üretenin, emeğin dostuyum. Metropol çocuğuyum. İnsanım.

- Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nden Laz kültürüyle ilgili beklentileriniz nelerdir?

- Öncelikle konuya tarih penceresinden bakmak gerekir. 19. Yüzyılda kapitalizmin gelişmesiyle birlikte, Osmanlı ülkesi çeşitli emperyalistlerin hakimiyet alanı haline geldi. İttihatçıların marifeti ile de, Osmanlı Ülkesi Alman emperyalizminin güdümüne girdi. 19. Yüzyılın sonları ve 20. Yüzyılın başlarında da ticaretini, siyasî iradesini, askeri gücünü, insanlarını, topraklarını

---

* *Jineps Ulusal Yaygın Aylık Siyasî Gazete*, Sayı 3, Şubat 2009)

çok büyük ölçüde kaybetti. 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde, bir zamanların Osmanlı İmparatorluğu, bir zamanlar kendisine bağlı olan ve daha sonra kendisinden ayrılan bölgelerin uluslaşması ve ulus devlet olması gibi bir sürece yöneltildi. Ulusal sanayisi olmayan, burjuvazisi gelişmeyen, yolu, okulu olmayan ve "çivi bile üretemeyen" Anadolu'da "Türk Aydınlanması" yaşanamadı. Bu sebeple de geleneksel üretim ilişkileri ile dinsel, mezhepsel, dilsel, kültürel farklılıklar günümüze kadar varlığını büyük ölçüde korudu.

CHP'nin tek parti diktatörlüğü, günlük hayatı sürdürmeye yönelik nafaka ekonomisi ilişkilerinin hâkim olduğu ve farklı anadillerin konuşulduğu yörelerde ulusal sanayinin kapitalist üretim ilişkilerini ve kurumlarını geliştiremedi. Yerel üretim ilişkilerini tasfiye edemedi. Bu sebeple de dilsel ve kültürel farklılıkları doğal bir yok oluş sürecine sürükleyemedi. Bunun yerine dilsel ve kültürel farklılıkları doğal olmayan bir yol ile yani resmî ideoloji ve resmî tarih tezleri ile ortadan kaldırmaya çalıştı.

Siyasî otoriteyi elinde tutan CHP'nin tek parti diktatörlüğü, Türkiye'nin anadillerini yok saydı ve bunların yok edilmesi için de elden gelen her şey yapıldı.1950'de iktidarını kaybeden CHP, toplum ruhunda açtığı yaralar ile sonraki dönemlerde de etkisini sürdürdü. CHP sonrası dönemde, bu yaraların bazıları sarılmaya çalışılsa da, anadil konusu hiç gündeme gelmedi; akla gelmedi; sahiplenilmedi. İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan yeni saflaşma ve ardından gelen Soğuk Savaş dönemi toplumsal dokuda meydana gelmiş olan yaraları gizlemek ile kalmadı; bu yaraları derinleştirdi; yeni yaralar açtı.

DSP-MHP-ANAP Hükümetinin ilgili yasa ve yönetmeliklerde yaptığı değişikliklerin ardından, yapılan resmî açıklama ile TRT'nin yalnızca Boşnakça, Arapça, Kırmançi, Çerkezce ve Zazaca radyo ve televizyon yayını yapacağı duyuruldu. Beş anadildeki radyo ve televizyon yayınları, 7 Haziran 2004 Pazartesi günü Boşnakça ile başladı. TRT, Kırmançi, Zazaca, Boşnakça, Arapça ve Çerkezceyi hangi kıstasları göz önünde bulundurarak yayın yapmak için seçti? Bunu bilemiyoruz. TRT'nin, DİE'nin verilerini dikkate alarak bu dilleri belirlediği düşünülebilir. Anadillere ilişkin soruların en son 1985 nüfus sayımlarında sorulduğunu biliyoruz. DİE'nin anadil sonuçlarını açıkladığı en son sayım ise 1965'tekidir. 2000 yılında yapılan son nüfus sayımlarında ise, anadile ilişkin soru sorulmadığına göre; TRT, 1965 nüfus sayımı anadil verilerini mi dikkate aldı? Şimdi 1965 nüfus sayımı anadil verilerine bir bakalım: Anadili ve ikinci dili olarak Boşnakçayı 57.209 kişi; Çerkezceyi 106.960 kişi ve Arapçayı 533.264 kişi konuşuyordu. Yine aynı yıl verileriyle Lazcayı 81.165 kişi; Gürcüceyi 79.234 kişi; Pomakçayı 57.372 kişi; Arnavutçayı 53.520 kişi ve Abazacayı ise 12.399 kişi anadili veya ikinci dili olarak konuşuyordu. Bu rakamlar, TRT'nin bir anadilini, konuşanının sayısına göre değerlendirmediğini gösteriyor. O zaman TRT'nin kıstası neydi? Bunu hiç öğrenemedik.

Devletten ne mi istiyorum?! Bakın şöyle: Devletin oluşturacağı ilgili komisyonlar Lazca için Latin alfabesine dayanan alfabe oluşturmalıdır. Ardından da, ilk aşamada en az on bin kelimelik temel Türkçe kelime dağarcığı tespit edilmeli ve buna göre Lazcanın sözlüğü oluşturulmalıdır. Bu sözlük yayınlanmalıdır. İlk etapta

ilköğretim birinci sınıf öğrencilerinin düzeylerine uygun masal kitapları ve çizgi filmler radyo ve TV yayınlarında da kullanılabilecek şekilde hazırlanmalıdır. Bütün bunlarla eşzamanlı olarak, Lazca ilgili çalışmaları yürütecek, yani; masal kitapları, ilköğretim öğrencilerinin düzeylerine göre "sosyal bilgiler" ve "fen bilgisi" vb. kitapları, çizgi filmler, tiyatro eserleri, radyo- TV programlarını hazırlayıp sunacak, gazete ve dergileri yayınlayacak personelin yetiştirilmesi sağlanmalıdır. Bu personelin yetişmesinde, bu anadillerle ilgili ve/veya çalışmalar yapan komşu Gürcüstan'ın akademik personelinden de faydalanabilir. Gerek personel yetiştirilmesi gerekse de yazılı, görsel, işitsel vb. her türlü materyalin hazırlanmasındaki bütün harcamalar, kuşkusuz ilgili devlet kuruluşları tarafından karşılanmalıdır.

- Ülkemizde Laz dili ve kültürüyle ilgili yayınlanan ve sizin de kadrosu içinde olduğunuz "Ogni Dergisi" ile ilgili süreçten söz edebilir misiniz? Ogni'nin hedefleri ne idi?

- Aktüel Dergisi'nin 8-14 Ekim 1992 tarihli, 66. nüshasında "Laz Enstitüsü Kuruluyor" başlıklı bir haber yayınlanmıştı. Bu haber ile birlikte "Laz Burjuvazisi de Destekliyor" başlıklı da bir röportaj. Laz dili ve kültürünün yaşatılması konusunda bir şeyler yapılmasını isteyen samimi insanların da içinde bulunduğu bir grup toplantılar yapmaya başlar. İnsanları doğru hedefe yöneltebilecek bir önderlik bulunmadığı için "trübünler"e hitaben, basına sorumsuzca ve cahilce verilen röportajlar meyvesini verir; reaksiyoner çevreler kinlerini gazetelere kusarlar. Donanımsız insanlar korkar. Bu kültürel hareket içerden boğulmuş olur. Aktüel Dergisi'ne verilen röportaj ile başlayan bu kısa

sürecin değerlendirilmesi muhatapları tarafından hâlâ ciddî olarak yapılmış değildir.

Ben yukarıda sözünü ettiğim bu küçük çevrenin dışındaydım. Bu küçük çevreden birkaç kişi ile 1993 Yaz'ında tanıştım. Amacım bir yayın organı çıkartılmasına ön ayak olmaktı. "Ogni"nin yayınlanacağını 15 Ekim 1993 tarihli Aydınlık Gazetesi'nde benimle yapılan röportaj ile duyurdum. "Ogni", Kasım 1993'de yayınlanmaya başladı. "Ogni" altı sayı yayınlanabildi. Bugüne kadar konudan çeşitli şekillerde nemalanmak isteyenler "Ogni"nin adını çeşitli zeminlerde çok kullandı. Ancak "Ogni"süreci de bugüne kadar sağlıklı olarak değerlendirilemedi. Ben, bu süreci en iyi bilen kişiyim. Ancak bugüne kadar bu süreç, aktörler ve bilinen ve bilinmeyen rolleri hakkında bugüne kadar hiç konuşmadım ve yazmadım. Bu sürecin değerlendirilmesinin, mimarları tarafından ortak olarak yapılmasından yana olduğum için şimdilik bir şey söylemek istemiyorum. "Ogni, yazılı aktarımın önemini öğretmiş ve tarihsel ve dilsel bilinç oluşmasında önemli bir görev üstlenmiştir. Zuğaşi Berepe de bu sürecin ürünüdür.

- *Kafkasya Yazıları* dergisinin de isim babası olduğunuzu biliyoruz. Bu süreçten de söz eder misiniz?

- *"Ogni"nin yayının son bulmasından sonra, Çiviyazıları Yayınevi ile bağlantı kurdum. "Ogni" gibi bir yayın organının buradan yayınlanması için çok çaba harcadım. Ne var ki sonuç alamadım. Sonuçta "Kafkasya Yazıları"nın yayınlanması ve yayınevinin "Mjora" kitap dizisinin oluşturulmasında başarılı oldum.*

- *Mjora* sürecinden de bahsetmenizi isteyecektik, siz konuya girmiş oldunuz.

- *"Kafkasya Yazıları"nda Lazlar ve Lazcaya ilişkin yanınlanan makaleler,* "*Lazlar*" *ve* "Kafkasyadan Karadenize Lazların Tarihsel Yolculuğu" *vb. kitaplar* "*Mjora*"*ya giden yolu açmıştır.* "*Mjora*" *uzun ömürlü olamamıştır. Munir Yılmaz Avcı'nın çalışmalarını, Sima Vakfını ve bu vakfın yayın organı* "Sima"*yı da unutmamak gerek.*

- TRT 6 Kürtçe yayma başladı. Daha önceki süreçte bir kısım Laz aydınının TRT 5'deki sınırlı ana dil yayınına yönelik TRT'ye Lazca yayın için başvuruları oldu. Sizin konuyla ilgili düşüncenizi alabilir miyiz?

- *Bu konuda birçok kişinin TRT'ye başvurusu oldu. Kimi kastettiğinizi bilmiyorum. Dolayısıyla da yorum yapamıyorum. Ancak; Lazca konusunda samimi olan, Lazca birşeyler üretir. Meselâ benim de içinde olduğum bir grup www.kolkhoba.org'u kurdu; üç yıldır Lazca yayın yapıyor. Lazca yayın konusunda ciddi olan Lazca yazar Bunun dışındaki her çaba şova yöneliktir; ciddi değildir. Burada hemen belirteyim. Bir kaç yıl önce babam (Faik Aksamaz) hem TBMM'ne ve hem de TRT'ye hem Türkçe hem de Lazca dilekçe ile başvuru yaptı. Lazca yayın talebi konusunda ciddî olanların, önce kendi sitelerinde Lazca yayın yapmaları ve Lazca dergi çıkarmaları gerekir. Açık söylemek gerekirse Türkiye'de Lazca yayın yapabilecek tek kadro kolkhoba.org ve Munir Yılmaz Avcı'dır. Kuşkusuz Gürcüstanlı dilbilimciler ve radyo ve televizyon programcılarından da destek aranabilir. Ayrıca TRT'nin, sitesinde yayın yaptığı diller arasına Lazcayı da katması öncelikli bir beklenti olmalıdır.*

- 2005 yazında Gürcüstan'a gittiğinizi biliyoruz. Neler gözlemlediniz? Abhazya-Gürcistan ve Güney Osetya-Gürcistan anlaşmazlığına ilişkin düşüncelerinizi aktarabilir misiniz?

- Evet, 2005 Yaz'ında, o zamanlar Gürcüstan Lazlarına yönelik Lazca yayın yapan Radio Kolkha'nın çağrılısı olarak Gürcüstan'a gittim. Gürcüstan'ın tarihi bölgelerini gezme imkânım oldu. Gürcüstan çok küçük bir ülke. Bu ülkeye en büyük düşmanlığı da bu ülkenin politikacıları yapmış. Uyguladıkları politikalar Gürcüstan halkını bölmekle kalmamış, ülkeyi Rusya'nın hedefi durumuna da getirmiş. Abhazya-Gürcüstan ve Güney Osetya-Gürcüstan anlaşmazlığını bu çerçevede değerlendirilmeli. Rusya ile iyi geçinen ve Kafkasyalıların gönlünü almış bir Gürcüstan'ın bölgede bir barış ve dostluk adası olabileceği hâlâ bir ütopya değildir.

- Lazca ve Lazlar'ın, Gürcü dil ve kültür dairesi içinde değerlendirilmesi konusunda Gürcistan'da yaşayan Megreller'i de değerlendirerek, düşüncelerinizi alabilir miyiz?

- Lazlar, en yakından Megreller, sonra Gürcüler ve daha uzaktan da Svanlar ile akrabadır. Gürcüstan'ın şu anda uyguladığı milliyetler politikasının temeli Sovyet Yönetimi tarafından atılmıştır. Sovyet Yönetimi, Megrelleri yok saymıştır. Bu politika yanlıştı; hâlâ uygulanıyor. Bir başka önemli nokta; biz buradan pek anlamıyoruz ama; Gürcüstan'da Kilise önemli bir yere sahip. Megrelleri, bağlı oldukları Kilise bakımından da değerlendirmemiz gerekir. Gel gör ki, böyle gidersе, politikacıların uygulamaları Gürcüstan'ı Tiflis merkezli bir şehir devleti haline dönüştürebilir. Böylesi bir gelişmenin tek sorumlusu Rusya değil, kuşkusuz o ülkenin politikacıları olacaktır

- Şu sıralar yeni bir çalışmanız var mı? Geleceğe yönelik projeleriniz nelerdir?

- www.kolkhoba.org ile ilgili çalışmalara devam ediyorum. İleride Lazca internet radyoculuğu yapma

gibi düşüncem var. Ayrıca Kafkasyalıların dillerinin yaşatılmasına yönelik bir platform oluşturmaları konusuna kafa yoruyorum.

- Sorularımızla sizi sınırlamayalım, söylemek istediğiniz başka neler var?

- Belirtmek istediğim iki konu var. Birincisi, bugüne kadar kitaplarımı yayınlayan hiç bir yayınevinden telif ücreti almadım. İkincisi, bugüne kadar iki gazeteye röportaj verdim. İlki, 15 Ekim 1993 tarihli Aydınlık Gazetetesi'*ne. Diğeri, 13 Haziran 2006 tarihli Ülkede* Özgür Gündem Gazetesi'*ne. Ne yazık ki, her iki röportajda da söylemediğim şeyler yazıldı. Söylediklerim de değiştirildi. Bunu paylaşmak isterim.*

- Bizimle yaptığınız röportajda böyle bir şey yaşamayacaksınız, olduğu gibi yayınlayacağız.

Ali İhsan Bey, bize zaman ayırdığınız ve yanıtlarınız için teşekkür ederiz. Son olarak Jıneps okurlarına ve Çerkesler'e bir mesajınız var mı?

- Dillerimiz önemlidir. Dil konusuna duyarlı insanların destek vereceği bir platforma ihtiyaç bulunmaktadır. Bu konuda neler yapılabilir? Bu konuya kafa yoran insanlar bir araya gelmelidir. İlkeleri tespit edip işbaşı yapılmalıdır. Ne yapacağını bilmeden, ilkesiz yola çıkanlar, bir süre esen rüzgârın etkisiyle fındık kabuğu misali havalanabilirler. Ancak rüzgâr kesilince kafa üstü betona çakılırlar. Bunun bilincinde olmak gerekir. Emeğe ve dillere saygılı herkes beraberlik içinde çalışmalıdır.

Jıneps okuyucularına, sağlık, başarı ve mutluluk dolu günler diliyorum. Ayrıca bana bu imkânı sağladığınız için size de teşekkür ediyorum.

Bir Kaç Söz

Etnik topluluklar için, Ortaçağ imparatorluklar dönemi, göreceli daha az dilsel, kültürel baskıların ve yok etmelerin yaşandığı koşullar olarak da düşünülebilir.

Ulus devletler döneminde diller, kültürler, etnisiteler ve inançlar açısından daha ağır koşulların yaşandığını söyleyebiliriz. Egemenlerin varlıklarını sürdürmek için "resmî tarih" ile "resmî ideoloji" tasarımlarının yaygınlaştığını görüyoruz. Bu dönem etnisiteler için ağır asimilasyon, baskı yok sayma ve yoketme politikalarının yaygın uygulamalar halini aldığı zamanlar oldu.

Kafkasya, Ortadoğu ve Balkanlar (onların kesişme noktası olarak Türkiye) birbiriyle komşu ve içiçe geçmis coğrafyalar olarak günümüz dünyasında en yoğun dil, etnik, kültür ve inanç temelli çatışma ve sorunların yaşandığı alanların başında gelmektedir.

Egemen anlayışlar iktidarlarını sürdürmek için toplumun bilincini çarpıttılar.Toplumsal belleği yok etmek, hafızasını silmek için resmî tarih tezleri üretip, resmî ideoloji uygulamaları çok ağır baskılı örnekler oldular. Birlikte yaşadıkları etnisiteler üzerinde her türden baskı, sindirme, sömürü ve yok etme politikalarını uygulayageldiler.

Osmanlı ve Romanof hanedanlıklarının son bulmasıyla "ulus devletler çağı"na en son giren yerlerden olan, bu yerlerde kurulan Sovyetler Birliği ve Türkiye'de etnisiteler için yaşananlar; çok acı bir varlık-yokluk mücadelesine dönüşmüştür.

İttihat ve Terakki'den devirle militarist, oligarşik- elitist yapı; çok dilli, çok kültürlü yapımız üzerinde her türden baskı ve sindirme, yok etme politikalarını içeren resmî ideoloji uygulamalarını sürdürerek Türkiye'yi halklar cehennemine çevirmiştir. Kemalist "Türk Tarih" ve "Güneş Dil" teorileriyle somutlaşan resmî tarih tezleriyle diller ve kültürler üzerinde asimilasyon, yok etme - yok sayma politikaları sürdürülmüştür. Direnenlere ise; şiddet, savaş ve devlet terörü reva görülmüştür.

Dünyanın birçok yerinde oldugu gibi coğrafyamızda da resmî ideolojinin sahipleri geçmişi yok saymaya gayret etmiş, ama tarihi ve halkların dillerine- kültürlerine olan bağlılıklarını bitirememiştir. Bitiremeyecekler.

Bir yandan da etnisite üzerine yazan ya da çeviri yapanlar, ister "sağ"dan ister "sol"dan olsunlar, isteyerek ya da çeşitli nedenlerle göz yumarak resmî ideolojileri yeniden üreterek halklara karşı suçlu durumuna düşmektedirler.

Şimdilik bilindiği kadarıyla M.Ö. 8. Yüzyılda Urartu Yazıtları'nda da sözü edilen Lazca ve Lazlar, o zamandan beri bu coğrafyanın otoktonlarındandır. Resmî ideoloji tezlerinin konusu olan halklar o zamanlar başka yerlerde başka koşulları yaşıyorlardı.

Bugün ise, ülkemizde birçok otokton dil ve etnisite ile beraber Lazca ve Lazlar da çok zor koşulları yaşamaktadır. Lazcayı, dünyada "yok olma tehlikesi altındaki diller"

konumundan kurtarmak gerekiyor. İşte başta kendi dili Lazca olmak üzere, bütün komşu-kardeş dilleri ve kültürleri enternasyonalist, eleştirel bir aydın tavrıyla sahiplenen bir isim olan Ali İhsan Aksamaz üretim ve dayanışmasıyla öne çıkmaktadır.

Ali İhsan Aksamaz; on dört makalesinin yer aldığı, Eylül 2003'de "*Doğu Karadeniz'de Resmî İdeolojiler Kuşatması*" adıyla birinci baskısı yapılan kitapta resmî ideoloji yaklaşımlarına esaslı yanıtlar verdi. Kitap, eklenen yeni makaleler ile de günümüzde çokça gündemleşen "nasıl ortak bir yaşam?" sorusuna yanıt olmaktadır.

Çeşitlilik ve farklılıkları bir zenginlik değil, sorun olarak algılayan, tek tipçi resmî ideologlar da artık eskisi gibi rahat değiller. Bir enternasyonalist, aydın, yazar olarak; Ali İhsan Aksamaz, Lazca ile beraber farklı diller, etnisiteler, kültür ve inançların savunuculuğunu yapıyor kitabında. Bu emekleri; çeşitlilikleri, çok farklı yöntem ve araçlarla barış içinde, eşit ve özgürce yaşamanın mümkün olduğunu gösteriyor.

05.09.2011
Kımza Haldun Özkan
Abhaz Aydını

1990'ların başlarında, büyük kütüphanelerdeki kaynaklar insanı şu sonuca ulaştırıyordu: "Laz diye bir halk yok! Lazca diye bir dil yok!" Kuşkusuz bu, CHP'nin temellerini attığı resmi tarih tezlerinin, Laz kimliğini de reddetmesinin tezahüründen başka bir şey değildi: "Lazlar Doğu Karadeniz Türkleri'dir! Lazca Türkçenin Doğu Karadeniz ağızıdır!" Sonraki dönemde yayınlanan bazı eserler şöyle diyordu: "Lazlar Gürcü'dür! Lazca, Gürcücenin lehçesidir!" Bazı yayınlar ise şunu ima ediyordu: "Lazlar Pontuslu'dur! Lazca Pontusçadır." Ancak Ogni Dergisi, bütün bu resmi ideoloji söylemlerini çürüttü.

2011 Türkiyesi'nden baktığımızda, Laz aydınlarının önünde, vermeleri gereken bir kimlik mücadelesi olduğu görülüyor. Siyasal hak mücadelesi vermeksizin, kültürel hak mücadelesi vermeye çalışmak, pusulasız olarak okyanuslara açılmak veya gözlerini kapatıp Karadeniz sahil yolunda "Kapıldım bahtımın rüzgarına" şarkısını söyleyerek yürümeye çalışmak gibi bir davranış şeklidir.

Öncelikle bütün Laz aydınları biraraya gelmeli, Ogni Dergisi dönemi ve sonraki dönemlerden kalan muhasebeyi, kişisel bir hesaplaşmaya dönüştürmeden, ama yeniden beraberce bir başlangıç yapma samimi niyetinden hareketle çözümlemelidirler.

belge yayınları

ISBN:978-975-344-103-2